

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RASMUS MORTENSEN

GIVE SOGN

MED BIDRAG AF
GUNNAR KNUDSEN

GIVE BOGHANDEL

1941

Tegninger af *Kaj Thomsen*.

FORORD

Denne Bog fremkommer paa Foranledning af Give Sogneraad, som i Efteraaret 1939 betroede mig den Opgave at skrive Sognets Historie. Tanken var, at Skildringen ogsaa skulde kunne bruges ved Undervisningen i Skolernes ældste Klasser, og herudfra planlagdes en Ordning, der stillede de nødvendige Midler til Raadighed.

Det er vistnok sjældent, en Kommunalbestyrelse saaledes drager Omsorg for Ungdommens Forbindelse med Hjemegnens Historie. Fra min Side har det været magtpaaliggende at vise Paaskønnelse gennem bedst muligt Arbejde. Men endda skylder jeg Tak; ikke mindst maa jeg for Interesse og Forstaaelse takke Sogneraadets Formand, Bankdirektør Lind Thomsen.

Fra Professor, Dr. phil. Johannes Brøndsted har jeg modtaget den i Bogen brugte Fortegnelse over Gravhøjene og Kopi af Nationalmuseets Højkort.

Sekretær i Stednavneudvalget, Redaktør, cand. mag. Gunnar Knudsen er beredvillig gaaet med til at støtte Arbejdet ved omstaaende Bidrag: Give Sogns Stednavne.

Amtsvejinspektør H. Jensen, Vejle, har til Give-Bogen ladet fremstille et Kort over Sognets offentlige Veje.

For saadan venlig Hjælp vil jeg gerne udtale min bedste Tak.

Lindeballe, September 1941.

RASMUS MORTENSEN.

INDLEDNING

Naar man skal gaa et langt Stykke Vej, er det en Lettelse at vide, andre har passeret Strækningen før. Saaledes hjælper Historien os til Forstaaelse af, at hvor tidligere Slægter fandt frem, maa deres Børn ogsaa kunne komme igennem. Historien giver Ligevægt overfor alt, hvad der kan mødes, medens Mennesket lever og vandrer. Ret tilegnet betyder den Styrke i Modgang, Besindelse under let Henfart. Det virker Historien hos sin fortrolige, at han kan vurdere og indefra omforme de Ting, som udefra kommer ham paa nært Hold, og som han faar til Opgave at arbejde med. Historien gør, at intet bliver os fremmed — Historien er da en god Rejsekammerat paa farefuld Vej.

Nu stilles her i Oversigt vor Egns Historie til Antagelse og Brug. Maatte den lære Stedets Beboere og Ungdom, at som Fortidens Virke bar Nutiden frem, vil Fremtiden gro af Nutids Gerning!

Kundskab medfører Ansvar og Pligt.

LANDSKABET

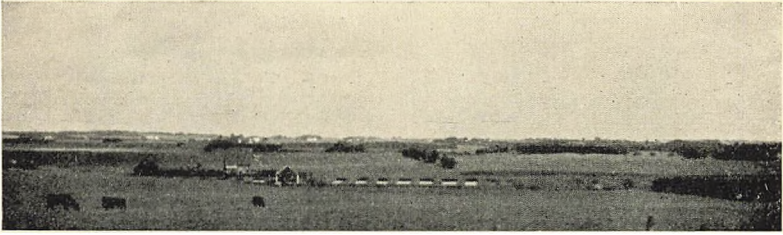
Paa Grænsen mellem Øst og Vest i Jyllands Midte ligger det Omraade, der fik Navnet *Give*, da Menneskene ved varig Bosættelse hen over Egnen fandt Kending nødvendig.

Under Istidens Fremrykning, Ophold og endelige Forsvinden udformedes Landskabets Skikkelse. To paa hinanden følgende Isoverskridninger bærer Terrænet Spor af: en nordfra kommende, hvis medførte og ved Bortsmeltningen efterladte Stenmateriale er Levninger af typisk norske Bjergdele som Rhombeporfy, Larvikit og Kvartsiter — og en østfra kommende, der til en vis Standsningslinje bredte sig ud over forrige Isdækkes Plads og her, saa langt den naæde frem, aflejrede det Jordfyld, i hvis Overfladejord vi nu pløjer og saar, og hvori skaansk Basalt og Sten af baltisk Oprindelse findes. Ledet af Markstenenes forskelligartede Karakter og af de udpræget øst-vestførende Dalfurer, som Smeltevandet fra sidste Isdække trak gennem Terrænet, kan antydede Standsningslinje tydeligt erkendes. Den betegner altsaa Yderranden af Isdækket fra Øst og fører vestom Ullerup sydpaa i Retning forbi Hedegaarde og derfra i Sydvest mod Elkjær. Randlinjen danner Skel mellem to Landskabstyper, en vestlig med lavere Horisont og en højere liggende østlig, hvor Bakkedragene faar stigende Fylde omkring Give og Donnerup.

Medens Isranden laa i sin yderste Stilling, har dens Smeltevand faaet Tid til stærkt at nedslide og udtunge Ullerupknudens Vestside. Og lignende Virksomhed øvedes i hvert Afsnit

paa Isens Vej tilbage. Saaledes er der i de bakkede Partier Vest for Ullerup—Højgaard—Søndersthoved foran Isdækkets Ydergrænse udformet et stort Antal Afløbsdale.

Med Udgangspunkt omkring Gaarden Frederiksborg Vest for Søndersthoved gennemføres Terrænet af en Flodslette, som Smeltevandet fra den vigende Is dannede. Lavningens oprindelige Sandoverflade er nogle Steder dækket af Flyvesand, andre Steder af Tørvelag. Den aabner sig vestpaa som en vid Trag, i hvis brede Munding Rævlingmose har groet sig stor. Fra Begyndelsen falder Sletten paa den 3 km lange Strækning til Store Vorslunde fra 63 m til 58 m, og paa det følgende 2 km lange Afsnit fra Store Vorslunde til Lille Vorslunde er Faldet fra 58 m til 55 m. Ialt udgør Faldet paa 5 km 8 m, og videre mod Vest fortsættes Hældningen i tilsvarende Forhold. Slettens østlige Del har Afløb til Karstoft Aa, medens Vandet fra det vestlige Parti strømmer til Omme Aa. Men paa et tidligt Tidspunkt under Slettens Dannelse maa det nordlige Afløb gennem Karstoft Aa have været spærret af et Isdække, ellers kunde de skarpe Indskæringer i Skrænterne Syd for Rævlingmose ikke have fundet Sted, idet hele Skræntlinjen, og da navnlig Stykket Vest for Store Vorslunde vilde have ligget i Læ for Vandflodens Nedbrydningsværk. Indskæringerne skyldes da Smeltevand fra Isdækket i Karstoft Aadal, som videre gennem Afløb mod Vest formede Hedesletten Vest for Lille Vorslunde—Øgelund. Først efter det nordre Isdækkes fuldstændige Bortsmeltning blev det muligt for Slettens østlige Del at finde Afløb gennem Karstoft Aa. Maaske bidrog ogsaa den begyndende Mosedannelse i Vorslundebækkenets Sump til at løfte Vandstanden, saa Faldet mod Nord kunde komme i Stand. Men før det skete, var Isen forlængst over alle Højder borte bag Hede- gaard og Søndersthoved. Mellem disse Steder og Give har der vistnok i Bræen været mere Jord end Is, siden Udformning af Smeltevandsrenden fremad ikke mere foregaar, og siden Bakke- ryggen her er blevet saa solid. Den indeholder vel nogle vestgaa- ende Furer, men disse er blot for Rynker at regne mod Dalsænk- ningen Frederiksborg—Vorslunde og mod det System af Smelte-

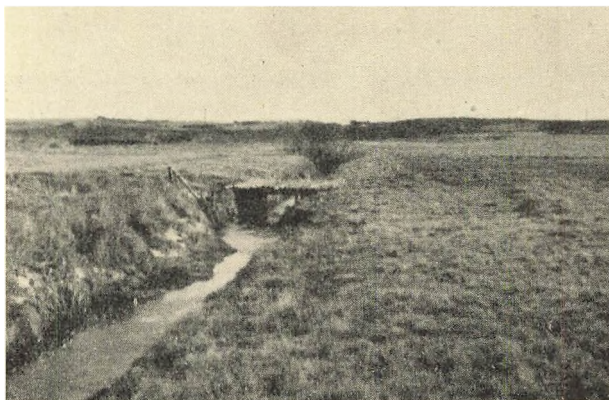

Mellem Give og Farre.

vandsrender, der med Toppunkt ved Give har formet den flere Kilometer lange Sænkning forbi Ulkær Mølle til Karstoft Aadal.

Jævnthen er Bortsmeltningen fortsat, indtil Isens Vestrand nu laa ved Neder Donnerup—Give—Givskov—Farre. Her er Tilbagerykningen en Tid standset, fordi Klimaet blev koldere. Omkring en saadan Opholdslinje vil der gerne fremkomme større eller mindre Terrænførstyrrelser: Ophobning eller Udflydning til Siderne foran Iskanten, hvor skiftende Tø og Frost bringer vandmættet Jord til at staa og sive, i hvilken Tilstand den let lader sig flytte, naar det igen bliver Alvor med Tøvejret. Stagnationen her har dog næppe været af længere Varighed, Stilstanden kendetegnes i Neder Donnerup ved Dannelsen af nogle Grusbanker og Ujævnheder i Jordsmonnet, i Give har Smeltevandet skabt Dalslugter mod Nord og Syd. Mere iøjnefaldende er dog et andet Forhold her; da mildere Temperatur atter tvang Isranden paa Tilbagerykning østefter, har der Øst for Linjen Neder Donnerup—Give—Farre dannet sig en Del smaa Jordhuller uden Afløb. Disse Huller kan være Rester af Lavninger, som delvis er blevet udjævnet ved Jordflydning, eller de kan skyldes efterladte, begravede Isblokke, der først smeltede og blev Smaasøer, efter at deres omgivende Jordkant var sunket sammen til fast Leje, saa Jorden ikke kunde skride ud og fylde Hullerne. Saadanne afløbsløse Vand-samlinger groede siden til Moser.

Endelig forsvandt Isen helt fra Egn og Land. Det tilførte Jordfyld havde skabt ny Overflade, hvor meget var givet, meget taget igen, noget laa aabenbart, mere skjult. Alt var i

Give Bæk.

Begyndelsen. Men Himlen var stadig den samme. Og Størsteparten af Give vendte ud mod Solen i dens Højde og Nedgang. Det betød Varme og friske Vinde, som tørrede og glattede og gjorde fast og tæt, hvad der af Skraaninger og Lavninger, Bakker og Sletter var bygget op. Og Taagen drev bort, og Landskabets Skikkelse kom tilsyne, ung og stærk. Den roligt fallende Linje hen over Rejsningens Ryg lyste langt væk. I Syd glimtede Farre Aa, i Nord en Strøm til Brande. Fjernt mod Vest mellem lave Skrænter stod Porten aaben for flygende Vinde, der lagde Sand over en Vandsamling, som Bække fra Øst ustandset holdt vedlige.

Et Begreb om Istidslagenes Tykkelse giver nogle Boringer, som er foretaget ved Ullerup og kort Øst for Give Station. Ullerup-Boringen blev udført paa et Sted, hvor Terrænhøjden er ca. 91 m; her havde Istidslagene en Tykkelse paa 26 m. Ved Give i 84 m Højde var det tilsvarende Tal 16 m.¹⁾ Den gamle Overflade fra Før-Istiden har altsaa de paagældende Steder været henholdsvis 26 m og 16 m lavere end nu, d. v. s. den oprindelige Højde ved Ullerup ca. 65 m, i Give 68 m. Under Is-

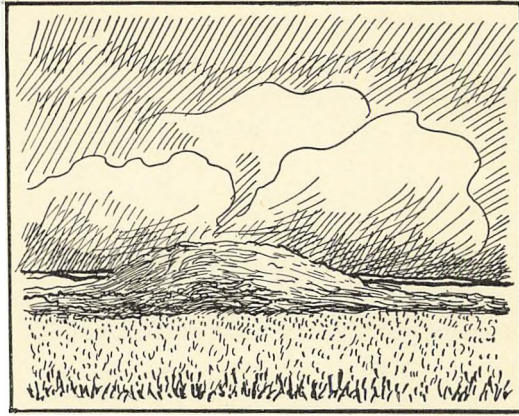
¹⁾ V. Milthers: Kortbladet Brande. Danmarks geologiske Undersøgelser, 1. Række, Nr. 18.

dækket har Smelteflodernes Fart vestpaa saaledes været lettet af et naturligt Fald, der paa Strækningen Give-Ullerup udgjorde 3 Meter. Men det siger sig selv, at et Par Boringer kun kan antyde enkelte Træk i Billedet af Terrænforholdene før Isens Komme.

Større praktisk Interesse har Overfladejordens Beskaffenhed og Kvalitet. Oplysning herom faas af de Kort, Geologerne gennem Undersøgelser kan fremstille. Sammenholdt med Erfaring fra Vandringer i Marken ses det, at Arealer Øst for Give, hvor Donneruplund, Fruelund og Givskovs Jorder ligger, hovedsagelig bestaar af Ler og sandblandet Ler, pletvis fortsætter Leret over mod Tornumgaard og ned efter Farre, desuden i Striber mellem Givskov og Hundsbækgaard; fra et Sted Øst for Udsigtstaarnet og østom Stenbrogaard samt videre i Syd skyder der sig dog en Tunge af Grus ind i Leromraadet. Lerlag træffes Syd for Ullerup, i mindre Pletter ved Bøllund, Tromborg og Højgaarde, lidt større Arealer er lerede Vest for Bæksgaard, og en noget større Plet mellem Søndersthoved—Hedegaarde—Ramskov. Ellers er Jorderne overvejende lagdelt Sand og Sandmuld. Arealer med gruset Jord forekommer omkring Baunsgaard—Lille Nygaard—Lille Hestlund, ved Ulkær Mølle og Nord for Hjortsballe—Neder-Donnerup. Store Strækninger lav Jord med Tørvedannelse findes vestpaa, langs Vandløbene, omkring Troldemose—Hjortsballe og Troldemose—Ullerup.

Saaledes laa Landskabet bredt ud, vejrbitd og dog gavmildt indbydende. Længe endnu var den nye Jord øde og tom. Men medens Somre gled hen, kaldtes Næring til Live. Planter kunde komme, naar de vilde. Og Planterne kom, de klædte Leret og Sandet, Bakkedragene og Sumpene, Højderne saavel som Dalene. Og Dyr fulgte efter, Føde fandt de nok. Alle Ting søgte deres Sted. Naturen selv viste Vej.

Og tilsidst kom Menneskene.

Gravhøj.

BOSÆTTELSEN

Menneskene kan spores ved efterladte Brugsgenstande, Bopladser og Grave. Der er saa mange Steder indenfor vort Omraade fundet Brugsgenstande, Redskaber og Vaaben, at man kan sige, næsten hver Plet har ydet Bidrag til vor Viden om Menneskenes Liv og Færden paa Jorder, som blev Givne Sogn, da Beboerne lærte at søge sammen omkring noget fælles.

Naar vi nu i det følgende gennemgaar alle foreliggende Fund, maa vi naturligvis straks indrømme, at disse jo langt fra kan give det helt rigtige Billede af Fund-Materialets Omfang og Art, eftersom der utvivlsomt er opsamlet mangfoldige Ting, vi ikke kender det mindste til. Omstrefjende Folk har i Tidens Løb bortført en Mængde gamle Redskaber og Vaaben, dem, vi under eet kalder Oldsager, og solgt Byttet til Privatfolk i By og paa Land, ja maaske endog udført Tingene til fremmede Samlinger udenlands; blandt de Personer, der drev Forretning med det dyrebare Mindegods, som Oldtidsfolket gav os i Arv, er der nogle, man over hele Landet kalder »Vorbasser« — ogsaa Nationalmuseet er fortrolig med dette Navn, hvad vi senere skal se. Et stort Antal Oldsager skjuler sig fremdeles i Folks Bordskuffer, hvilket der næppe er noget at sige til, naar

Genstandene blot holdes i Ære og ikke kastes bort ved Rydning af Pulterkamre og under letsindige Børns Leg. Endvidere mangler jo i vor Fortegnelse alle de Fund, Jorden stadig gemmer paa; hvem ved, hvad der maa blive os forundt at opdage og finde.

Med dette forstaaet lader vi den Del af Materialet, der er i Behold, tale til os.

B r u g s g e n s t a n d e.

Et ret stort Antal Flintskrabere er af Gaardejer L. Laursen, Give Nørremark, opsamlet paa Jorden ned mod Troidemose. Opbevares hos Finderen: Matr. Nr. 11 f, Give.

En smuk Samling Økser, Skrabere, Lansespidseser og Pilespidseser samt et Hængesmykke af Sten blev Tid efter anden fundet paa Ejendommen Matr. Nr. 4 f, Ullerup: Gaardejer Bertel Ølgod.

To Lansespidseser af Flint, smukt tilhugne, $9\frac{1}{2}$ og $8\frac{1}{4}$ Tommer lange, samt den bageste $3\frac{2}{3}$ Tm. lange afbrudte Ende af en Lansespids, hvor der ved det gamle Brud ses Begyndelsen til en ny Tilhugning — fundne 1861 af Tjenestekarl Chr. Hansen Møller i den saakaldte Tabellavshøj paa Baunsgaard Mark. De fandtes sammen med nogle Ben i to forskellige Stensætninger, hvoraf den ene laa $1\frac{1}{2}$ Alen dybere nede end den anden. Finderen fik 1 Rdl. i Dusør.

Mejsel, graahvid Flint, uregelmæssig, tildannet af et Brudstykke af en sleben Økse, 10,7 cm lang. Fundet paa Overfladen af Høj Nr. 222 — se Højfortegnelsen senere.

Et Skaar af retvægget Lerbæger, prydet med vandrette og lodrette Ribber i ejendommeligt Mønster, 11 cm langt. Fundet paa Overfladen af Høj Nr. 105.

Tosidet sleben Flintøkse, 15 cm lang, og Flækkebor(?) af uren Flint, 15 cm lang, fundet af Hmd. Hans Chr. Hansen ved Pløjning paa Marken Matr. Nr. 1e af Sildesthoved.

Hammer af blaagraa Sandsten, 11,5 cm lang, spids Nakke. Fundet i »Grønbæk« ved Give. Lysegraa Flintmejsel, opskærpset 19 cm, 4,6 cm bred. Findested Give Mark.

En lignende Flintmejsel fundet samme Sted, 16,3 cm lang, 3,9 cm bred.

Øksehammer, buet, Ydersiden ru, $6\frac{1}{3}$ Tomme lang. Fundested »Give Sogn«.

En $5\frac{1}{2}$ Tm. lang Øksehammer, Baneenden fladtrykt fra Siderne. Fundet paa flad Mark i Give Sogn.

Ialt bliver det 12 Fund i Nationalmuseets Eje og 2 Samlinger i lokal Besiddelse, som kan paavises stammende fra Stenalderen.

Fra Bronzealderen giver Nationalmuseets Arkiv Oplysning om følgende Fund:

Et dobbelt Spiral Guldtraadsarmbaand af 4 Omgange. »Det er fuldstændigt, men den ene Ende er i Stedet for at være sammenloddet bøjet lidt fra hinanden.« Flere Fragmenter af Ravprydelser, der mere synes at være Hængeprydelser end Perler. »Guldarmbaandet og Ravprydelserne blev fundet af Tjenestekarl Niels Pedersen ved at udgrave en lille Høj paa hans Husbonds, Hans Christensens Mark i Farre. Karlen bemærkede ved Udgravningen, at disse Sager var helt omgivne med Sten, og at paa flere Steder i Højen bemærkedes Levninger af Gravurner. Armbaandet var af 23 Karats Guld, vejede $1\frac{9}{10}$ Lod og ansattes til en Metalværdi af 27 Rdl. 20 Sk., der oversendtes.«

Kniv af Bronze, Skaftespidsen overbrudt, den yderste Spids mangler. Længden af det bevarede: 7,7 cm. Bladet uornamentet. Bevaringsstanden meget slet, navnlig er Skaftespids og Bladets Æg og Ryg stærkt forvitret. Er fundet ved Overpløjning af en forstyrret Høj i Højgaard.

Et Oxehorn, glat udhullet indvendig, noget fragmenteret. Længde nu 0,30 m. Tværmaal indtil $0,059 \times 0,037$ m udvendig. Ydersiden noget afsprunget. Er fundet i Tørvejord paa Matr. Nr. 9a, Vorslunde Gaard, 1,6 m under Overfladen.

Bronzeøkse fra Bregnhoved, indleveret af Dyrslæge Andersen, Give. Fundet af Jens Ch. Jensen, Bregnhoved.

Lignende Økse af Bronze, fundet samme Sted af Jens Ch. Jensens Hustru, Øksen beskadiget.

Brudstykke af en Broncedolk, fundet af Gæstgiver P. Mad-

sen paa Hjortsballe Kros Mark, Matr. Nr. 7 af Neder Donnerup.

Od af en Bronzedolk, 5,7 cm lang, Brudstykker af en Bøjle-naal og et Sværd af Bronze. Paa Overfladen af overpløjet Høj Matr. Nr. 14a af Farre By. — Høj Nr. 101.

Bøjlenaal af Bronze, 9,7 cm lang. Spiralerne afbrudte, sammensat. Bøjle- og Naalehovedet skraatfrilede. Højfund fra Neder Donnerup, Matr. Nr. 7.

Skaar af Lerkar, Bunden 10 cm vid, og Kar med brændte Ben, fundet i en lav Høj paa Matr. Nr. 2b, Neder Donnerup.

Lerkar med brændte Ben, den korte Hals skarpt afsat fra rundet Bug med Hank, 10 cm høj, 12 cm vid over Munden. Desuden 8 smaa Lerkarskaar (mellem brændte Benstumper), hvoriblandt 3 Bundskaar. Fundet i en lav Højning paa uopdyrket Hede: Matr. Nr. 1a, Højgaard og Tromborg.

Lerkar, 26 cm i Højden, 15 cm vidt over Randen. 7 cm under Randen er anbragt 4 aflange Knopper. Og Lerkar, Bundskaar og en Del Sideskaar. Foroven paa Siden 4 lave og runde Knopper, hvoraf dog kun 3 er bevarede. Største Vidde omtrent 18 cm. Brændte Ben og Trækul af Eg. Disse to Lerkar er fundne i en Brolægning paa samme Hedelod som ovennævnte Fund: Matr. Nr. 1a af Højgaard og Tromborg.

Fra Bronzealderen har Give Sogn saaledes 16 Fund at fremvise.

Om Jernalderen, ældre og yngre, fortæller efterfølgende Oldsager:

Forskellige Lerkarskaar, et med runde, indtrykkede Ornamenter. Findested Give Sogn.

Knusesten fra Bopladsen, 1 fundet paa Marken Matr. Nr. 3b, Brejnhoved, 4 Knusesten fundet mellem indkastede Marksten i Toppen af Høj Nr. 179: Højgaard Matr. Nr. 2.

To Lerkarskaar, begge af større Kar, det ene med smal, fladt vulstformet Rand og med et fladt Baand paa Karrets Hals, det andet med Rest af Øre. Fundene er fra Give Teglværk. Paa Stedet forklaredes, at man i en Aarrække hvert Aar havde fundet Lerkar nederst i Muldlaget og noget ned i Undergrunden; de havde været hele, men naede aldrig hele op. Om Indholdet

af brændte Ben kunde intet oplyses. Metal var ikke fundet. Lille Forsøgsgravning blev uden Udbytte.

Jærnsager fra Gravfund, indsendt 1899 og 1900 af Pladsens Ejer, Landpostbud J. Simonsen, Give, Matr. Nr. 8 af Give By, og Udbytte af Undersøgelse 1901:

10 smaa og to større, sammensatte Skaar af et ikke helt lille, tyndvægget Lerkar, der har haft ret høj, opret Overdel og ved Overdelen mellem Hals og Bug et lille Øre. Nogle faa brændte Sten.

Et Jærnsøm, 3,6 cm langt. Hovedet er i Oldtiden afbrudt og mangler, lidt krummet.

3 Brudstykker af Jærnsøm, Oldtidsbrud. Hovederne er afbrudte og mangler, Længde 5,8 cm.

En Del smaa Fragmenter af en Skaal af Bronze, næsten ganske opløste. Taalelig bevarede er kun nogle Fragmenter af Randen. Tværmaalet er ca. 26 cm, Højden ca. 10 cm. Næsten kun Pulver. Smaa Rester af et Trælaag.

En lille Jærnstump, rimeligvis af en Nagle.

Et større og et Par smaa Fragmenter af et Jærnsøm, omgivet af Træ, hvis Aarer gaar i Sømmets Retning.

En flad Træflage, uregelmæssig Form, Fragment af Kistebund eller Laag. Paa Træet sidder Fragmenter af Skind og Tøj.

Et Fragment af svært Jærnsøm, nye Brud, omgivet af Trærester, hvori Aarerne synes at gaa langs ad Sømmet.

To smaa Fragmenter af et svært Jærnsøm.

Fragment af et svært Jærnsøm. Til den ene Side er fastrustet lidt fint vævet Tøj, gennemtrukket af Oxyd.

To Jærnfragmenter, det ene af en baandformet Krampe eller mulig en Kniv, det andet af et Søm, der synes at have været vinkelbøjet; omgivet af Træ, hvis Aarer gaar i Sømmets Retning.

Et Lerkar, nærmest en ret højvægget Skaal med rund Bund og indsnævret Munding, 10,5 cm bred, 13,5 cm vid ved Munden. Sammensat og restaureret. Et Lerkarskaar, vistnok af et andet Kar. Heri Kornaftryk.

To ubestemmelige Jærnfragmenter. Et lille Remspænde, med smal Plade, bøjet.

Nogle meget forrustede Jærnfragmenter. Nogle synes, at hidrøre fra et større Beslag, nu af ukendelig Form; paa et Fragment lidt Sølvbelægning.

Brudstykke af svære Jærnsøm, hvoraf mindst 1 vinkelbøjet, ialt 17 Stk.

Desuden optoges Prøver af Træ og Læder samt Benrester. De fleste kunde ikke bevares, men bestemtes paa Museet.

Nogle faa spredte Skaar, uornamenterede, af forskellige Lerkar, samt brændte Benstumper.

Uden Overdrivelse kan Tallet for disse Jærnalderfund sættes til 17. Hertil kommer den Række Iagttagelser, som omtales i Forbindelse med Gravhøjene. Desuden er i Ullerup afdækket en Udvindingsplads for Jærnproduktion af Myremalm omkring Kirketomten og Gaarden Vest for Kirkeruinen: Slagger og Jærnaffald. Lignende Udvindingsplads viser Slagger, Aske og Trækul i Jorden Øst for Farre Kirketomt. Ikke mindre end 8 Smelteovne er her konstateret. Lerkarskaar tidsfæster Give-Fundene til Romersk Jærnalder.¹⁾ Samtlige Fund fra Sten-, Bronze- og Jærnalderen viser, at Menneskene fandt Tilhold her i alle de tre store Oldtidsperioder. Men hvor har de boet?

B o p l a d s e r.

I Øst- og Sydsiden af Troldemose findes flere tydelige Spor af Stenalderboplads: askeblandet Jord og Flintaffald fra Arbejde med Redskabers og Vaabens Tildannelse. Beboerne i Eggen fortæller, at man baade ved Tørveskæring og Pløjning nær Mosekant træffer disse Pletter med Aske og Affald. Bopladserne har da ligget paa Overgangen mellem Mosen og det faste Land. Ogsaa ved Farre er der fundet Vidnesbyrd om Boplads — se Teksten til Højkort Nr. 78. Stenalderboplads med Ildsted og Mængder af Flintaffald, brækkede Flintdele, ses ved Kanten af en Mose Nordøst for Give, Matr. Nr. 12 b, Give By.

Materiale til nøje Bestemmelse af Bosteder for Bronzetidens Folk mangler. Men Jærnalder-Knusestenene fra Bregnhoved

¹⁾ Rasmus Mortensen: Jysk Jærn, 1940.

og Højgaard maa jo vise hen til Bopladsen nær Findestederne. De 5 Levninger fra Virkemidler i Dagliglivets Husgerning findes nu i Nationalmuseet, hvor Knuseredskaberne er hensat ved Sten fra store Bopladsfund. En vistnok sikker Jernalders Boplads er truffet paa Giv Svineslagteris Grund; her opsamledes Lerkarskaar og Trækul i Askelag samt Jærnslogger. Om formodet Boplads i Tilslutning til Urneplet ved Kjærgaard se Nr. 192. Et lignende Bosted hentyder Gravplads i Neder Donnerup til: Nr. 233 og 290.

Da Ringive Vejen for faa Aar siden udvidedes, fandt Arbejderne nedenfor Gaarden »Rikkeminde« en Del Lerkarskaar m. m., som Malermester T. Thomsen, Giv, indsendte til Nationalmuseet. Museet meddelte, at Skaarene stammer fra tidlig Jernalder, keltisk Tid. Blandt Materialet var et Stykke af en saakaldt Ildbuk, en Genstand velkendt gennem hele den ældre Jernalder. »Det er en massiv, som Regel ret daarligt brændt Lergenstand, ofte med rund Gennemboring og i Reglen flad, tyk massiv Fod. Man anser disse Genstande for at have gjort Nytte ved Offerceremonier el. lign. paa Husets Ildsteder, hvor de ofte findes. Det er ikke usandsynligt, at Findestedet for disse Skaar er Tomten efter en Bebyggelse.«

Det gælder for spredtliggende Stenalderting, at de kan være tabt paa Jagt og Fiskeri eller bortkommet under Vandringer. Men større Samlinger Oldsager maa forudsætte Bolig nogenlunde tæt ved Findestederne. At saadanne Boligrester eller blot Mærker af Boligplads kun forholdsvis sjældent iagttages, skyldes først og fremmest den Omstændighed, at disse Levninger saa let udslættes og tilsløres, medens Aartusinder gaar hen over dem. Denne ødelæggende Indvirkning, som ikke mindst fremmes ved stadig Dyrkning af Jorden, er især øvet overfor løstliggende, udækket Træ og Metaller. Naar vi da alligevel finder ovennævnte Oldsager fra Bronze- og Jernalderen, maa det forudsætte fast Bosættelse og Bopladsers Tilstedeværelse. Men helt sikkert er det jo, at Grave tilkendegiver vedholdende Bebyggelse paa Stedet. Og Gravlæggelse har vor Jordbund et næsten overvældende Antal Minder om.

G r a v h ø j e.

I Aarene 1902 og 1903 foretog Nationalmuseet en Besigtigelse af Give Sogns Høje. Højene indtegnedes paa Kort, og det blev noteret, hvorledes Højenes Udseende og Tilstand dengang var. Kort findes bag i Bogen, og Tekst i Afskrift følger her:

Nygaarde.

1. Matr. Nr. 1c. Høj, $1,6 \times 18$ m. Beliggende i Skellet mod Tyregod Sogn, som gaar over Toppen med en beplantet Grøft. Overpløjet. I den sydlige Halvdel (Give Sogn) mellem Top og Fod en stor Nedgravning. Bundgraven skønnes urørt. I Græsmark.
2. Matr. Nr. 2a (Bavnsgaard). Højrest, $0,7 \times 16$ m. Stærkt afgravet og gennemgravet af Kuler. Tidligere udgravet, hvorved fundet en Hammer og Bronzeknapper.
- 3—4. Matr. Nr. 2a. 2 overpløjede Høje, 12×10 m i Tværmaal. I Græsmark.
5. Matr. Nr. 2c. Nedpløjet Høj, »Tabellavhøj«. Mange Sten opløjede. (Jfr. Fundberetning foran.)

Ullerup.

6. Matr. Nr. 1a. Høj, 1×10 m. Beplantet, i Plantage. Udgravet af »Vorbasser« i Efteraaret 1901. Mange Sten optagne. Fundet »raadne Potteskaar«.
7. Matr. Nr. 1a. Højrest. Vestre Side afgravet til Bunden. Fundet en »Hammer«. Atter udgravet af Vorbasser i Efteraaret 1901, herved fundet en »Kile«. I Plantage.
8. Matr. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Ravperler.
9. Matr. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,7 \times 14$ m. Udgravet af »Vorbasser«; fundet en smuk Hammer. Paa Overfladen truffet henliggende Bronzealders Potteskaar og brændte Ben.
10. Matr. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 14$ m. Udgravet af »Vorbasser«; efter Sigende intet fundet. Potteskaar henliggende paa Højens Overflade.
11. Matr. Nr. 1a. Nedpløjet Høj. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Ravperler.
12. Matr. Nr. 1a. Overpl. Høj, $0,4 \text{ m} \times 10$ m. Udgravet af »Vorbasser«. Efter Sigende intet fundet.
13. M. Nr. 1a. Overpl. Høj, $0,5 \times 12$ m. Udgravet af »Vor-

- basser«. Efter Sigende intet fundet. Paa Overfladen helligende brændte Ben.
14. M. Nr. 1b. Nedpl. Høj. Udgravet af »Vorbasser«.
 15. M. Nr. 1b. Overpl. Høj, 0,5 m \times 14 m. Udgravet af »Vorbasser«. Paa Overfl. brændte Ben.
 16. M. Nr. 1b. Nedpl. Høj. Udgravet af »Vorbasser«.
 17. M. Nr. 1b. Overpl. Høj, 0,5 \times 12 m. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Hammer« og Ravperler.
 18. M. Nr. 1b. Overpl. Høj, 0,5 \times 10 m. Udgravet af »Vorbasser«.
 19. M. Nr. 1b. Overpl. Høj, 12 m i Tværmaal. Sten opløjede. Dyrkes i Ager.
 20. M. Nr. 1c. Overpl. Høj, 0,5 m \times 14 m. I Græsmark. Ved Pløjning er paa Høj Nr. 20—22 fundet Potteskaar, som ikke ænsedes. I 23 Aar vides ikke at være gravet i Højen.
 - 21—22. M. Nr. 1c. 2 overpl. Høje, 0,5 m \times 14 m. Paa Overfladen af den ene fundet 1 Potteskaar. Dyrkede i Ager.
 23. M. Nr. 1d. Sløjfet Høj, 16 m i Tværmaal. Omtrent 800 Enspænderlæs Jord bortkørt. Fundet Ravperler.
 24. M. Nr. 3a. Nedpløjet Høj. »Tofthøj«. Synes udgravet fornylig. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
 25. M. Nr. 4a. Høj, 0,8 m \times 10 m. Nord for Toppen et mindre overfladisk Brud. Sten optagne. Lynggroet i Ager tæt Syd for Vejen til Give.
 26. M. Nr. 4c. Høj, 3 \times 22 m. I Toppen et Hul, 2,5 \times 2 m vidt, 1,5 m dybt. Heri større Sten. Udgravet af »Vorbasser« i Efteraaret 1901. I den opkastede Fyld henlaa Bronzealders Lerkarskaar. Bundgraven næppe naaet. Lynggroet i Hede.
 27. M. Nr. 4c. Overpløjet Høj, 0,5 \times 12 m. Udgravet af »Vorbasser«. I Græsmark.
 28. M. Nr. 5a. Overpl. Høj, 0,5 \times 12 m. I Toppen en Sænkning. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Kile« af Flint.
 29. M. Nr. 5a. Sløjfet Høj. I Toppen en Sænkning. Udgravet af »Vorbasser« for flere Aar siden. Fundet en »Hammer«. Dyrket i Ager.
 30. M. Nr. 5a. Høj, »Gladhøj«, 3,1 \times 24 m (10' \times 76'). I Toppen et Hul, 2,8 m i Tværmaal, indtil 1 m dybt, tilgroet. Syd for Toppen et mindre Hul, tilgroet. Ved Højfoden mod Nord et større, tilgroet Brud. Har været overpløjet en Gang. Lynggroet i Ager. Fredlyst 1902.
 31. M. Nr. 5a. Nedpløjet Høj. Større Sten synlige. Beplantet i Plantage.

32. M. Nr. 5a. Overpl. Høj, 0,5 × 12 m. Beplantet i Plantage.
 33. M. Nr. 5a. Overpl. Høj, 0,5 × 16 m. I Græsmark.
 34. M. Nr. 5a-c. Overpl. Høj, 0,5 × 14 m. Et Vejspor fører gennem Højen, Vest for Toppen. Ved Toppen og mod Syd gennemgravet af store Kartoffelkuler. Fundet meget Kul og brændte Ben.
 35. M. Nr. 5c. Overpløjet Høj, 1,2 × 16 m. I Toppen et stort Brud; mod Syd afgravet til Bunden. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Hammer«.

Hestlund.

36. M. Nr. 4a og 4b (Lille Hestlund). Høj, 1,4 × 24 m. Den vestlige Halvdel afgravet til Dige. Fra Højtoppen mod Øst en Nedgravning. Tvivlsom Gravhøj.
 37. M. Nr. 4b (Lille Hestlund). Høj, 1,1 × 18 m. Den nordvestlige Fjerdedel afgravet til Bunden. Fra Højtoppen imod Syd et større Brud. Lynggroet i Hedeplet.
 38. M. Nr. 7a (Store og Lille Hestlund). Højrest paa Toppen af »Fruensbanker«, 1,4 × 16 m. Kun en mindre Del mod Nord og Øst staaende. Resten gennemgravet til Bund. Mange Sten henliggende. Lynggroet i Hede.
 39. M. Nr. 7a (Bøllund). Høj, 0,4 × 10 m. Lynggroet i Hede. Noget tvivlsom Gravhøj.
 40. M. Nr. 7a. Overpl. Høj, 0,5 × 10 m. I Toppen et Hul, 1,5 m i Tværmaal, hvoraf Sten er optagne. Udgravet af »Vorbasser«.
 41. M. Nr. 7a. Overpl. Høj, 1,13 m. I Toppen et tilkastet Hul, 2,5 m i Tværmaal. Opbrudt Hede.
 42. M. Nr. 7a. Høj, 2 × 26 m. I Toppen et Hul, 3,5 m i Tværmaal, 1 m dybt, tilgroet. Heri Sten. Udgravet af »Vorbasser« for flere Aar siden. Fundet en smuk »Stenhammer«. Lynggroet i Hedeplet.
 43. M. Nr. 7a. Overpl. Høj, 0,5 × 14 m. Dyrket i Ager. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Ravperler.
 44. M. Nr. 7a. Høj, 0,8 × 14 m. I Toppen et tilgroet, lille Hul. Mod Vest overpløjet og afpløjet. Lynggroet.
 45. M. Nr. 7a. Overpl. Høj, 0,8 × 12 m. I Toppen et tilgroet Brud. I opbrudt Hede. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Ravperler.
 46. M. Nr. 7a. Høj, 1 × 16 m. I Toppen og mod Nord to Huller, 3 m i Tværmaal, til Bunden. I opbrudt Hede.
 47. M. Nr. 7a. Overpl. Høj, 1 × 14 m. I Toppen et tilkastet

- Hul, 2 m i Tværmaal. Herved Bronzealders Potteskaar og brændte Ben henliggende. Udgr. af »Vorbasser«.
48. M. Nr. 7a. Nedpløjet Høj. Potteskaar, brændte Ben og Sten opløjede. Ikke udgravet. I Græsmark.
49. M. Nr. 8c. Højrest, 2×18 m. I Toppen en stor Nedgravning til Bund, 3 m i Tværmaal. Herved mange Sten. Iøvrigt stærkt gennemgravet. Lynggroet i Hede.
50. M. Nr. 9 (Bøllund). Høj, $1,3 \times 14$ m. I Toppen en svag Sænkning, hvori Sten, tilgroet. Vistnok gammel Udgravning. Lynggroet i Hede. Nr. 50—52 »Trehøje«.
51. M. Nr. 9. Høj, $1,3 \times 14$ m. I Toppen et Hul, 3 m i Tværmaal, hvori mange Sten. Udgravet af »Vorbasser«. Lynggroet i Hedeplet.
52. M. Nr. 9. Høj, $1,2 \times 14$ m. I Toppen et Hul, 1,5 m i Tværmaal, hvoraf mange Sten optagne. Udgravet af »Vorbasser«. Lynggroet i Hede.
53. M. Nr. 9. Sløjfet Høj. For mange Aar siden fundet Potter. Dyrket i Ager.
54. M. Nr. 10a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 14$ m. I Græsmark. Udgravet af »Vorbasser«.
55. M. Nr. 10a. Overpl. Høj, $0,7 \times 16$ m. I Græsmark. Udgravet af »Vorbasser«.
56. M. Nr. 10a Hestlund og 4c Ullerup. Højrest, $1,5 \times 20$ m. Den vestlige Halvdel overpløjet, den østlige afgravet til Bund.

Hedegaard.

57. M. Nr. 1b. Nedpløjet Høj paa Toppen af »Møllebjerg«. Tvivlsom Gravhøj.
58. M. Nr. 3g. Sløjfet Høj, nu Have. For længe siden fundet en Potte med brændte Ben.
59. M. Nr. 3g. Hedegaard og Matr. Nr. 2, Bregnhoved. Høj i Byskel. Den vestlige, større Del udjævnet som Dambrik og beplantet som Have; den østlige, mindre Del lynggroet i Ager, 5 m br., »Storehøj«, $1,5 \times 17$ m. Intet fundet.
60. M. Nr. 4b. Høj, den vestlige af »Tohøj«, $1,5 \times 15$ m. I Toppen et stort Hul, hvorved mange Sten. Lynggroet i Hede. For flere Aar siden udgravet af »Vorbasser«. Om deres Fund vides intet; de tog alt med sig.

Søndersthoved.

61. M. Nr. 16. Høj, $0,5 \times 8$ m. I Toppen et Hul, 2,5 m i Tværmaal, hvori en stor Sten synlig. Indenfor Højfoden en Ringrøft. Dels ældre Gravninger, dels udgravet af

- »Vorbasser«, der ikke gav Ejerne Underretning om Fundet. Lynggroet i Hede paa Bakketop.
62. M. Nr. 1b. Høj, $1,5 \times 15$ m. I Toppen et Hul, 2,5 m i Tværmaal. Indenfor Højfoden Huller, hvoraf Randsten optagne. Udgravet af »Vorbasser«. Om Fund vides intet. Lynggroet i Hede paa Bakketop.
63. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, $0,5 \times 14$ m. I Græsmark. Udgravet af »Vorbasser«. Om Fund vides intet.
64. M. Nr. 1c. Højrest, $1,3 \times 22$ m. Den sydlige Halvdel bortgravet i Vej til Bunden. Den nordlige gennemgravet af Kartoffelkuler. Lyng- og græsgroet.
65. M. Nr. 2. Overpløjet Høj, 1×16 m. Dyrket i Ager.
66. M. Nr. 2. Overpl. Høj, $0,8 \times 14$ m. I Toppen en Sænkning efter gammel Udgravning. I opbrudt Hede.

Sildesthoved.

67. M. Nr. 1d. Overpløjet Høj, 1×20 m. Urneskaar og brændte Ben henliggende paa Overfladen. Dyrket i Ager.
68. M. Nr. 1d. Overpløjet Høj, 1×20 m. Paa Overfladen fundet Bronzealders Potteskaar og brændte Ben. Dyrket i Ager.
69. M. Nr. 1d. Overpløjet Høj, $0,5 \times 16$ m. I Græsmark.
70. M. Nr. 1d. Overpl. Høj, 1×20 m. Sten opløjet. Dyrket i Ager.
71. M. Nr. 1d. Overpl. Høj, $1,4 \times 26$ m. I Toppen synes gravet et nylig tilkastet Hul. Vistnok udgravet. I Græsmark.
72. M. Nr. 1d. Overpl. Høj, $0,80 \times 18$ m. I Toppen et tilkastet Hul. Vistnok udgravet. I Græsmark.
73. M. Nr. 1d Sildesthoved og 1a Farre. Overpløjet Høj, $1,5 \times 20$ m. Byskel om Højen, Nord for Toppen. I Toppen et tilkastet Hul. Udgravet af »Vorbasser«.
74. M. Nr. 2a og 2c. Højrest, »Bregnhøj«, $1,5 \times 24$ m. Stærkt afgravet, navnlig Nord for Skellet, som gaar om Toppen. Syd for Toppen et nylig gravet stort Hul, 4 m i Tværmaal, til Bunden. Sten optagne. Udgravet af »Vorbasser«. Lynggroet i Ager.
75. M. Nr. 3 Sildesth. og M. Nr. 3b Hedeby, Ringive Sogn. En mindre, østlig Del af Højen er Ringive Sogn Nr. 92.
76. M. Nr. 1a. Overpl. Høj, 1×30 m. Lidt tvivlsom. I Græsmark.
77. M. Nr. 2a. Overpløjet Høj, $0,9 \times 24$ m. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Dyrket i Ager.

Farre.

78. M. Nr. 1g. Stenalders Boplads. Ved Pløjning er fundet mange Brudstykker af Flækker og andre Flintredskaber.
79. M. Nr. 3a. Sløjfet Høj paa Bakketop. Fundet en Urne med brændte Ben, dækket med en flad Sten. Dyrket i Ager.
80. M. Nr. 3a. Sløjfet Høj. Heri fundet flere Urner med brændte Ben, dækket af flade Sten, samt 2 »Hammere« (Stridsøkser) af Sten. Nu Grusgrav, anlagt ved Anlæg af Jærnbane tæt ved Stedet.
81. M. Nr. 4a. Overpløjet Høj, $1,1 \times 25$ m. Dyrket i Ager. Sydsiden afskaaren af Vej.
82. M. Nr. 4a. Overpl. Høj, $0,5 \times 18$ m. Dyrket i Ager. En Vej fører tværs over Toppen.
83. M. Nr. 4a. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet Jærnslogger.
84. M. Nr. 5a. Overpl. »Torskehøj«, $1,1 \times 30$ m. Jord bortkørt, udjævnet. I Græsmark.
85. M. Nr. 7a (Loftlund). Overpl. Høj, $0,6 \times 20$ m. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Dyrket i Ager.
86. M. Nr. 7a. Overpløjet Høj, $0,7 \times 24$ m. Dyrket i Ager.
87. M. Nr. 8b (Parcel Nr. 2; tilkøbt til Toftlund). Overpløjet Høj, $0,8 \times 24$ m. I Ager.
88. M. Nr. 8a (Tørnumgaard). Overpl. Høj, $0,9 \times 24$ m. Paa Overfladen fundet Potteskaar og brændte Ben. I Græsmark.
89. M. Nr. 8a. Højrest, fuldstændig gennemgravet af Kartoffelkuler. Den vestlige Højfod afskaaret ved Vej.
90. M. Nr. 8a. Overpl. Høj, $0,5 \times 18$ m. Fundet en Stenøkse (»Hammer«).
91. M. Nr. 8a. Overpl. Høj, 1×30 m. Toppen gennemgravet af Kartoffelkuler. Fundet en lille Stridsøkse af Sten.
92. M. Nr. 8a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 16$ m. Dyrket i Ager.
93. M. Nr. 8a. Nedpløjet Høj. Dyrket i Ager.
94. M. Nr. 11a (Møllegaard). Overpl. Høj, $1,2 \times 25$ m. Paa Overfl. fundet Potteskaar. Beplantet i Plantage.
95. M. Nr. 12a (Gammelmøllegaard). Høj, $1,3 \times 18$ m. I Toppen en stor Nedgravning, 4 m i Tværmaal med Udgang mod Øst. Desuden Rævegrave. Udgravet af »Vorbasser« 1901. Fundet en Potte. Lynggroet i Hede med Ager.
96. M. Nr. 12a. Høj, $1,5 \times 16$ m. I Toppen en Nedgravning, 4 m i Tværmaal, 1 m dyb. (Muligvis kun Flyvesand, som har dannet mange Høje i Nærheden.) Lynggroet i Ager.
97. M. Nr. 13 (Stenbjerglund). Nedpl. Høj. Udgravet af »Vor-

- basser« 1901. I denne Høj eller i Nr. 98 eller 99 var fundet en »Hammer« af Sten. Dyrket i Ager.
98. M. Nr. 13. Høj, $1,3 \times 16$ m. I Toppen en Nedgravning, 2×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Sten; om Fund vides ellers intet. Lynggroet i Hede.
99. M. Nr. 13. Høj, $1,3 \times 18$ m. I Toppen en Nedgravning, 2×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Sten optagne. Om Fund vides intet. (Ejeren var meget fortørnet over, at V. gravede uden hans Tilladelse og rendte med de fundne Sager uden blot at give ham nogen Meddelelse om, hvad de havde fundet. Mange andre Steder havde »Vorbasserne« baaret sig ad paa samme Maade.) Lynggroet i Hede.
100. M. Nr. 13. Overpløjet Høj, $0,5 \times 12$ m. I Græsmark.
101. M. Nr. 14a. Overpl. Høj. (Jfr. Fund.)
102. M. Nr. 14c. Overpl. Høj, $0,6 \times 16$ m. I Toppen et større Brud. I Græsmark.
103. M. Nr. 14f. Høj, 2×24 m. I Toppen en tilkastet Nedgravning. Intet vides at være fundet. Lynggroet i Ager.

Bregnhoved.

104. M. Nr. 1a. Høj, $1,4 \times 20$ m. Toppen flad. Her en Nedgravning, 2×3 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Lynggroet i Hede.
105. M. Nr. 1a. Høj, $1,5 \times 15$ m. Den østligste af »Tohøje«. I Toppen en Nedgravning, 3×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Opkastet Sten. I Fylden fandtes henliggende Skaar af et Stenalder-Lerkar. Her vistnok ogsaa fundet en »Stenhammer«. Lynggroet i Hede.
106. M. Nr. 1a. Nedpløjet Høj. Paa Overfl. fundet Potteskaar. Dyrket i Ager.
107. M. Nr. 1a. Højrest, $1,5 \times 18$ m. Gennemgravet med dybe Kuler og i Midten en Teglovn. Tvivlsom Gravhøj, muligvis opført i sin Tid omkring Teglovn, ikke omvendt denne i Højen.
108. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, 1×24 m. I Græsmark.
109. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 14$ m. Lynggroet i Hede (næsten nøgen).
110. M. Nr. 1a og 2b. Høj. »Store Suderhøj«. Rigtigere: »Lille Suderhøj«, $1,6 \times 18$ m. I Toppen en Nedgravning, 2×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en Stenhammer; paa Overfladen br. Ben. Lynggroet i Hede.
111. M. Nr. 2b. Høj. »Lille Suderhøj«. Rigtigere: »Store Su-

- derhøj«, 2 × 19 m. I Toppen en Nedgravning, 5 m i Tværmaal, til Bund. Sten optagne. Om Fund vides intet. Lynggroet i Hede.
112. M. Nr. 2b. Højrest, 1,4 × 14 m. I Toppen en Sænkning. Den vestlige Halvdel afgr. til Bund. Intet fundet. Lynggroet i Hede.
113. M. Nr. 2b. Høj, 1,5 × 15 m. I Toppen en Nedgravning, 3,5 m i Tværmaal, til Bund. Sten optagne. Udgr. af »Vorbasserne«. Fundet Ravperler. Lynggroet i Hede.
114. M. Nr. 2b. Høj, kaldet »Langhøj«, 1 × 12 m. I Toppen en Rævegrav. Lynggroet i Hede. Lidt tvivlsom Gravhøj paa Bakketop.
115. M. Nr. 2b. Overpløjet Høj, 0,5 × 14 m. I Græsmark.
116. M. Nr. 2b. Sløjfet Høj. Om Fund vides intet. Dyrket i Ager.
117. M. Nr. 2b. Sløjfet Høj. Nu Have. Intet fundet.
118. M. Nr. 2b. Høj, 2,5 × 20 m. I Toppen en Nedgravning, 4 m i Tværmaal, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet 2 Flintøkser. Lynggroet i Hede.
119. M. Nr. 2b. Høj, »Vesterbankhøj«, 1,7 × 17 m. I Toppen en Nedgravning, 5 m i Tværmaal, til Bund i Midten, hvori Rævegrav. Udgravet af »Vorbasser«. Om Fund vides intet. Paa Overfladen henlaa brændte Ben. Lynggroet i Hede.
120. M. Nr. 2b. Høj, »Høgildhøj«, 1,5 × 13 m. I Toppen en Nedgravning, 3 m i Tværm., til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Sten opkastede. Fundet en »Stenhammer«. Lynggroet i Hede.
121. M. Nr. 3a. Højrest, næsten helt afgravet til Bund. Lidt tvivlsom Gravhøj. Lynggroet i Hede.
122. M. Nr. 3a. Høj, »Krathøj«, 1,8 × 18 m. I Toppen en Nedgravning, 2,5 m i Tværmaal, 1,1 m dyb. Herved Sten og brændte Ben. Huller i Højsiden mod Øst, Syd og Vest. Lynggroet i Hede.
123. M. Nr. 3a og 3d. Høj, 0,5 × 18 m. Ved Toppen en Nedgravning. Udgravet af »Vorbasser«. Om Fund vides intet. Mod N. Ø. lynggroet, mod S. V. overpløjet i Græsmark.
124. M. Nr. 3a og 3b. Høj, »Flingerhøj«, 1,8 × 15 m. I Toppen et Hul, 4 m i Tværmaal, 1,2 m dybt, med Udgang mod S. Ø. Et Brud mod S. V. Skel over den vestlige Side. Lynggroet i Hede.
125. M. Nr. 3b. Høj, »Pindhøj«, 2 × 18 m. I Toppen et Brud, 1,1 × 4 m, med Udgang mod Syd, hvor flere Huller. Her

- er fundet en trugformet Sten (Kværn?), der er healagt ved Huset; dens Overflade er forvitret; den bruges som Hønsetrug. Lynggroet i Hede.
126. M. Nr. 3b. Høj, $1,6 \times 18$ m. I Toppen et tilgroet Brud. 0,8 m dybt, 4 m i Tværmaal, med Udgang mod S. Ø. Desuden Rævegrave. Lynggroet i Hede.
127. M. Nr. 3b. Høj paa Bakketop, 1×14 m. I Midten et stort Brud. Lynggroet i Hede.
128. M. Nr. 3b. Høj, $0,9 \times 14$ m. I Toppen en Nedgravning, 3 m i Tværmaal, 0,3 m dybt, hvoraf Sten optagne. Lynggroet i Hede.
129. M. Nr. 3b. Overpløjet Høj, $0,6 \times 20$ m. Sænkning i Toppen, svag Nedgravning. Paa Overfladen fundet Potteskaar og brændte Ben. Dyrket i Ager.
130. M. Nr. 3b. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Dyrket i Ager.
131. M. Nr. 3c. Højrest, »Højblok«, $2,1 \times 24$ m. Nordlig og østlig Side afgravet. Resten gennemfuret af Kartoffelkuler. Fundet en Urne med brændte Ben. Ved Midten en Grav kendelig ved mørkere Fyld i Afgravningssvæggen.
132. M. Nr. 3c. Overpløjet Høj, »Vandagerhøj«, $0,7 \times 20$ m. Udgravet af »Vorbasser« 1902. Fundet en Stenhammer. Dyrket i Ager.
133. M. Nr. 3c. Overpløjet Høj, $0,7 \times 15$ m; i Græsmark.
134. M. Nr. 3d. Høj, »Rævehøj«, $1,5 \times 20$ m. Gennemgravet af Kartoffelkuler. Græsgroet i Ager.
135. M. Nr. 3d. Overpl. Høj, $0,8 \times 18$ m. Udgravet af »Vorbasser« i Foraaret 1900. Intet fundet. (En af Deltagerne i de tidligere Gravninger har oplyst, at Ophavsmanden til Gravplyndringerne optræder som Opkøber eller snarere som Mellemand. Til Gravningsstedet kører han nu paa Cykel og afhenter de fundne Sager. Rimeligvis bringer han dem til Aarhus og afsætter dem her til en Antikvitethandler.)
136. M. Nr. 3d. Høj, $0,7 \times 14$ m. Tvivlsom Gravhøj. Lynggroet i Hede.
137. M. Nr. 3d. Høj, 1×14 m. I Toppen en Nedgravning, 2×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Mange Sten opkastede. Lynggroet i Hede.
138. M. Nr. 3d. Høj, $1,3 \times 18$ m. I Toppen en Nedgravning, 2×2 m, til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Lynggroet i Hede. Højene N. 137 og 138 var før Udgravningen velbevarede, hele.

139. M. Nr. 3d. Høj, $1,3 \times 18$ m. I Toppen en Nedgravning, $2 \times 2,5$ m. til Bund. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Stenhammer«. Lynggroet i Hede. Ogsaa denne Høj var, ligesom 137 og 138, forud velbevaret.

Bæksgaarde.

140. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $1,4 \times 24$ m. I Toppen et sløjfet Hul. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Stenhammer«, en Flintøkse og en Urne med brændte Ben.
141. M. Nr. 1c. Overpl. Høj, $0,7 \times 18$ m. Udgravet af »Vorbasser«. Om Fund vides intet. Dyrket i Ager.
142. M. Nr. 2. Overpl. Høj, $0,5 \times 16$ m. I Toppen en sløjfet Nedgravning. Udgravet af »Vorbasser«.
143. M. Nr. 2. Overpl. Høj, $0,5 \times 12$ m. I Toppen en sløjfet Nedgravning. Udgravet af »Vorbasser«.
144. M. Nr. 3a. Overpl. Høj, $0,9 \times 16$ m. Tilstand som forrige. Udgravet af »Vorbasser«.
145. M. Nr. 3a. Høj, $1,2 \times 14$ m. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Stenhammer«. Paa Overfladen henlaa Urneskaar og brændte Ben. Lynggroet i Hede.
146. M. Nr. 3a. Sløjfet Høj.* Bunden gennemgravet af Kartoffelkuler. Fundet flere Potter med brændte Ben.
147. M. Nr. 3a. Overpl. Høj, $0,5 \times 12$ m. Stenkrans truffet ved Pløjning.
148. M. Nr. 3a. Overpl. Høj, $0,5 \times 14$ m. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet Ravperler. Stenkrans optaget af Ejeren.
149. M. Nr. 3a. Overpl. Høj, $0,6 \times 14$ m. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en Stenhammer.
150. M. Nr. 3a. Overpløjet Høj, $0,6 \times 14$ m. I Toppen et sløjfet Hul, $1,3 \times 1,8$ m. Udgravet af Vorbasserne. Fundet Ravperler.
151. M. Nr. 3a. Overpløjet Høj, $1,5 \times 20$ m. Ligesom forrige med Hul i Toppen og udgravet af samme Folk. Paa Overfladen henlaa Potteskaar og brændte Ben.
152. M. Nr. 3a. Nedpløjet Høj.
153. M. Nr. 3a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 12$ m. Paa Bakketop.
154. M. Nr. 1a. Nedpløjet Høj. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en meget smuk »Stenhammer«.
155. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Nedpl. i ældre Tid. Intet fundet.
156. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. I 1902 traf Ejeren ved Pløjning et mandslangt Stenleje, omtrent 2 m langt og 1,5 m bredt, pikket af Smaasten i 2 Lag over hinanden. Ingen Old-

- sager fandtes. Ifølge Sagnet skulde »en Skovrider fra Oldtiden her være begravet«!
157. M. Nr. 1a. Sløjfet, større Høj. Megen Jord bortkørt i Engen. Fundet flere Potter med brændte Ben, dækkede af flade Sten. Højen har ligget paa en naturlig Bakke, som samtidig sløjfedes. Her var Vandløbet ved Bakkens Fod meget smalt.
158. M. Nr. 1a. Højrest, 0,8 × 12 m. Skelgrøft ved Toppen gennem Højen. Hul mod S. Ø. »Vorbasserne« forsøgte Udgravning, men fandt intet. Ved Pløjning var fundet 2, foreviste, Brudstykker af »Stenhammer«; rimeligvis tidligere opkastede af Kartoffelkuler.

Højgaard og Tromborg.

159. M. Nr. 1a. Nedpløjet Høj. Dyrket i Ager.
160. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj. Formentlig urørt.
161. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, 1,6 × 20 m. I Siden mod Vest og Syd 2 svage, tilgroede Sænkninger. Græs- og lynggroet. Fredlyst 1903.
162. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Udgravet af Nationalmuseet 1895. Større Sten optagne. Lynggroet i Hede. Museet undersøgte her 4 »Brolægninger« i lave Høje, hvorved fandtes de under Fund omtalte Oldsager.
163. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Udgravet af Nationalmuseet 1895. Sten optagne. Lynggroet i Hede.
164. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Sten optagne. Paa Overfladen henlaa Potteskaar.
165. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, 0,5 × 12 m. I Toppen en Sænkning. Paa Overfladen fundet Potteskaar og brændte Ben.
166. M. Nr. 1b. Nedpløjet Høj. Ligger op til en gammel Hulvej.
167. M. Nr. 1b. Højrest, 1,3 × 18 m. Gennemgravet af Kartoffelkuler. Denne og andre Høje paa Lodden er udgravet af Gaardens Ejere. I denne fundet 4 »Stenhammer« og en Urne med brændte Ben.
168. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, 0,6 × 14 m. I Toppen en Sænkning. Agermark.
169. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, 1,3 × 18 m. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Græsgroet.
170. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, 0,5 × 10 m. I Toppen et Hul. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
171. M. Nr. 1b. Højrest 1,4 × 15 m. Midten gennemskaaret af en Vej. Lynggroet i Hede.

172. M. Nr. 1b. Overpløjet Høj, $0,6 \times 14$ m. Nordsiden gennemskaaren af en Vej. Paa Overfladen fundet Potteskaar og brændte Ben.
173. M. Nr. 1b. Højrest, $1,1 \times 14$ m. I Toppen et Brud, 2,5 m i Tværmaal, til Bund. Større Sten opkastede. Fundet smaa, runde Stenalders Ravperler. Lynggroet i Hede.
174. M. Nr. 1e. Høj, $0,8 \times 12$ m. I Toppen en større Nedgravning, hvori Sten. Stenkrans ved Foden optagen. Lynggroet i Hede paa Bakketop.
Bakkekuden Øst for Nr. 174 — Nord for Bæksgaard — skal kaldes »Thinghøj«, og Ting siges her at være holdt i ældre Tid.
175. M. Nr. 1f. Højgaard og Tromholt samt 7e Give (Give Plantage): Høj, $1,7 \times 16$ m. Bevokset med Rødgran. Skel over Toppen. Den nordligste af »Trehøje«. Disse tre Høje 175, 176 og 196 samt 177 og 178 i Plantagen, der tilhører et Aktieselskab, betragtes som fredlyste, men nogen Deklaration er ikke udstedt.
176. M. Nr. 1f (Give Pl.). Høj $1,8 \times 18$ m. I Toppen en Nedgravning, 5 m i Tværmaal, $0,8$ m dyb. Sten opkastede. Beplantet med Bjergfyr og Gran, delvis lynggroet. Den sydvestligste af »Trehøje«. Betragtes som fredlyst.
177. M. Nr. 1f (Give Pl.). Høj, 1×16 . Beplantet med Fyr og Gran, som nærmest Toppen er i tarvelig Vækst. Ellers lynggroet i Plantage. Velbevaret. Betragtes som fredlyst.
178. M. Nr. 1f. Høj, $1,3 \times 18$ m (Give Pl.). Ved Toppen et lille Hul, 2 m i Tværm., $0,4$ m dybt. Beplantet med Gran i tarvelig Vækst. Ellers lynggroet. Velbevaret. Betragtes som fredlyst.
179. M. Nr. 2. Høj, $0,7 \times 10$ m. I Toppen en tilgroet Sænkning. Heri Marksten indkastede. Blandt disse fundet 4 Jernalders Knusesten, som medtoges. I Græsmark.
180. M. Nr. 2. Overpløjet Høj, $0,5 \times 12$ m. Paa Overfladen funden brændte Ben.
181. M. Nr. 2. Højrest, $0,8 \times 12$ m. I Toppen en Nedgravning til Bund. Lynggroet.
182. M. Nr. 2. Højrest, $0,6 \times 10$ m. Som forrige nedgr. Lynggroet i Hede.
183. M. Nr. 2. Høj, 1×15 m. Som forrige nedgr. og lynggroet i Hede.
184. M. Nr. 2. Højrest, $0,6 \times 10$ m. Samme Tilstand og Omgivelse.
185. M. Nr. 3. Høj, $3,2 \times 25$ m. Over Toppen en Gravning,

- 10 m lang, 4—5 m bred, 1,1 m dyb, tilgroet. Heri større Sten. Bundgraven skønnes urørt. Lynggroet i Hede.
186. M. Nr. 3. Højrest, $0,9 \times 12$ m. Foden afgravet, Toppen affladet, indrettet til Have. Udhuse indbygget i Højen. Intet fundet.
187. M. Nr. 3. Høj, $0,9 \times 10$ m. Belagt med Marksten. Lynggroet i Ager.
188. M. Nr. 3. Høj, $1,3 \times 14$ m. I Toppen en Nedgravning, 2,5 m i Tværmaal, 1 m dyb. Paa Overfl. fundet Potteskaar. Lynggr. i Hedeplet.
189. M. Nr. 4. Nedpløjet Høj. Tvivlsom. Dyrket i Ager.
190. M. Nr. 4. Overpløjet Høj, $0,6 \times 12$ m. Sand herfra bortkørt til Vej i Engen. Paa Overfladen fundet Potteskaar og brændte Ben. I Græsmark. Højen ligger Syd for den over Bakken førende Hulvej.

Give.

191. M. Nr. 1a (Givegaard). Sløjfet Høj, »Fredehøj«. Mange Sten opt. Om Fund vides intet.
192. M. Nr. 5 (Kjærgaard). Gravplads fra Jernalderen(?). I Gaardsplads og Have er ved Drængravning fundet mange Urner med brændte Ben under flad Mark.
193. M. Nr. 7a. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet brændte Ben.
194. M. Nr. 7a. Overpløjet Høj, $0,8 \times 25$ m.
195. M. Nr. 7d. Overpløjet Høj, $0,9 \times 16$ m. Dyrket i Ager. Intet fundet.
196. M. Nr. 7e (Give Plantage). Høj, den sydøstligste af »Trehøje«, 3×20 m. I Toppen en Nedgravning, 5 m i Tværmaal, 1 m dyb. Sten opkastede. Tæt bevokset med Gran, hvorfor meget vanskelig at opmaale. Betragtes som fredlyst ligesom Højene Nr. 175—178.
197. M. Nr. 8a. Overpløjet Høj, $0,8 \times 12$ m. Mange Sten opløjede. Dyrket i Ager.
198. M. Nr. 8a. Overpløjet Høj, $0,6 \times 18$ m. I og ved Toppen flere Kartoffelkuler. Paa Overfladen fundet Jernalders(?) Potteskaar. Dyrket i Ager.
199. M. Nr. 8d. Overpløjet Høj, $0,5 \times 18$ m. I Toppen en stor og dyb Kartoffelkule. Sten optaget. I Græsmark.
200. M. Nr. 8d (Parcel af 8a). Nedpløjet Høj i Græsmark.
201. M. Nr. 8t. Sløjfet Høj. Undersøgt af Nationalmuseet 1900. Fundet C. 10120—33 (Jærnsøm m. m.). I Have.

202. M. Nr. 9a. Overpl. Høj, $0,5 \times 16$ m. Den nordlige Del afgravet ved Skel, Dige og Vej.
203. Matr. Nr. 9a. Sløjfet Høj, 14 m i Tværmaal. Afgravet til Bund. Fundet en »Stenhammer« og en Potte. I Græsmark.
204. M. Nr. 9a. Sløjfet Høj. Afgravet til under Bund. Intet fundet. I Græsmark.
205. M. Nr. 9a. Overpløjet Høj, $1,1 \times 18$ m. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
206. M. Nr. 9a. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Undergraven antagelig bevaret. Dyrket i Ager. Ejeren af Højene Nr. 205, 206, 208, 209, 210 og 212 havde gentagne Gange afvist »Vorbassernes« Anmodning om Tilladelse til Udgravning. Marken er opbrudt af Heden for en Snes Aar siden, d. v. s. omkring 1880.
207. M. Nr. 9a. Sløjfet Høj. Udgravet til under Bund.
208. M. Nr. 9a. Overpløjet Høj, $0,7 \times 18$ m. I Græsmark.
209. M. Nr. 9a. Nedpløjet Høj. I Græsmark.
210. M. Nr. 9a. Overpl. Høj, $0,5 \times 14$ m. Paa lav Mark, Nord for Udmundingen af den gamle, tilgroede Hulvej, der fører ned over Bakkerne ved Give.
211. M. Nr. 9a. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet Potteskaar. I Græsmark.
212. M. Nr. 9a. Overpløjet Høj, $0,8 \times 14$ m. Over Vestsiden et Vejspor. Paa Overfl. fundet Potteskaar.
213. M. Nr. 9a. Overpløjet Høj, $1,2 \times 16$ m. I Toppen en Sænkning; her har staaet en Bavn, en Pæl opgravet.¹⁾
214. M. Nr. 9a. Nedpløjet Høj. Dyrket i Ager.
215. M. Nr. 9a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 8$ m. Paa Overfl. fundet Potteskaar og br. Ben.
216. M. Nr. 9a. Overpl. Høj, $0,7 \times 14$ m. Toppen flad. Intet fundet. I Græsmark.
217. M. Nr. 9a. Nedpløjet Høj. Sten opløjede. Intet fundet.
218. M. Nr. 10a. Højrest, »Rævehøj«, $1,8 \times 20$ m. I Toppen en stor, delvis tilgroet Nedgravning. Resten gennemgravet af Kartoffelkuler. Bundgraven muligvis uskadt. Lynggroet i Plantage, der var ny i 1903.
219. M. Nr. 10a. Nedpløjet Høj paa Bakketop. Tvivlsom Gravhøj.
220. M. Nr. 10b. Sløjfet Høj. Fundet flere Urner (uden Ornamenter) med brændte Ben.

¹⁾ Præsteindberetning 1768: »Paa Give Byes Mark er adskillige Høje, hvorom intet vides, undtagen at paa en af Højene skal i Feidetider have været anrettet en saakaldt Baun.«

221. M. Nr. 10b og 11g. Nedpløjet Høj i Skeldige. I ældre Tid fundet Oldsager af Sten i Højen.
222. M. Nr. 10c. Overpløjet Høj, 1×20 m. Paa Overfladen fundet en Mejsel(?), dannet af en sleben Flintøkse.
223. M. Nr. 11a. Høj, $1,5 \times 12$ m. I Toppen en Nedgravning, $1,5 \times 1$ m, 1 m dyb. Heraf større Sten optagne. Lynggroet i Hede.
224. M. Nr. 11a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 14$ m. Paa Overfladen fundet Flintflækker og Flintaaffald. I Græsmark ved Moseranden. Egnet til Udgravning.
225. M. Nr. 11c. Jernalders Boplads(?). Fundet Jærnslogger.
226. M. Nr. 11d. Høj, $0,8 \times 10$ m. Lidt tvivlsom Gravhøj. Beplantet med Bjærgfyr tæt Nord for Vejspor; ellers lynggroet.
227. M. Nr. 16c. Sløjfet Høj. Nu Mergelgrav. Fundet en lille, ret smuk Stridsøkse af Sten, som forevistes. Paa Matr. Nr. 21a af Give fandtes en Grube, undersøgt af Nationalmuseet 1928. Herfra B. 12024.

Donneruplund.

228. M. Nr. 1a. Høj, 2×22 m. I Toppen en Nedgravning, $2 \times 1 \times 1$ m, halvt tilgroet. I Siden mod SV. et større, tilgroet Hul, 5 m i Tværmaal, 0,3 m dybt. Udgravet i ældre Tid. Lynggroet i Hedeplet. Fredlyst 1918.
229. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,8 \times 18$ m. Paa Overfladen fundet Skaar af et Stenalders Lerkar og af en Bronzealders Urne med brændte Ben. Dyrket i Ager.
230. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,5 \times 12$ m. Fundet tyknakket Flintøkse.
- 231a. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj(?). En Brolægning af Sten, truffet i Skoven Vest for Gaarden. Stenene delvis optagne, lagt i en Rundkreds paa Stedet.
- 231b. M. Nr. 1g. Nedpløjet Høj paa en lille Bakketop. Tvivlsom Gravhøj.
232. M. Nr. 1a. Sløjfet Høj. Forlængst sløjfet. Gaardens østre Længe bygget paa Stedet. Efter Sagnet fandtes »Ridetøj«.
233. M. Nr. 1a. Jernalders Gravplads. Fundet ornamenterede Lerkar. Samme Plads som Nr. 290, men lidt S. V. derfor. Nu Grusgrav.
234. M. Nr. 1a. Urne — med Kulplet omkring — er fundet i Mosen. Nu Vandhul nær Skellet mod Syd.
235. M. Nr. 1a. Overpløjet Høj, $0,9 \times 14$ m, »Skovhøj«. Mange

- Sten optagne. Forlængst udgravet. Om Fund vides intet. I Græsmark.
236. M. Nr. 1c og 8. Højrest, 1×18 m. Gennemgravet af Skelgrøft og afgravet fra alle Sider. Lynggroet i Ager.
237. M. Nr. 1d. Nedpløjet Høj. Sten opløjede. Dyrket i Ager.
238. M. Nr. 1d. Nedpløjet Høj. Sten opløjede. Tvivlsom Gravhøj. Dyrket i Ager.
239. M. Nr. 1d. Høj, $0,7 \times 16$ m. Overpløjet. Toppen affladet og navnlig afgravet mod Øst. Rundt om omgivet af Mose og Eng. Græsgroet.
240. M. Nr. 1d. Overpløjet Høj, $1,1 \times 20$ m. I Sydsiden har været Kartoffelkuler, som nu er udjævnede.
241. M. Nr. 1e. Nedpløjet Høj. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
242. M. Nr. 1e. Overpløjet Høj, $0,8 \times 18$ m. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Beplantet i Plantage.
243. M. Nr. 2. Nedpløjet Høj. Paa Overfl. fundet Potteskaar. I Græsmark.
244. M. Nr. 3a (Olesborg). Højrest $2,2 \times 16$ m. Gennemgravet af Kartoffelkuler. Bundgraven skønnes urørt. Paa Overfladen fundet brændte Ben. Lynggroet i Hede.
245. M. Nr. 3a. Overpløjet Høj, $0,8 \times 20$ m. I Toppen et lille, tilkastet Hul. Udgravet af »Vorbasser«. Fundet en »Stenhammer«. Paa Overfladen henlaa Potteskaar. I Græsmark.
246. M. Nr. 3a. Høj, $0,8 \times 16$ m. I Toppen et ubetydeligt Hul. Lidt tvivlsom Gravhøj. Lynggr. i Hede.
247. M. Nr. 3a. Nedpløjet Høj. Mange Sten opløjede. I Græsmark.
248. M. Nr. 4. Sløjfet Høj. Jorden kastet ned i en Grusgrav.
249. M. Nr. 6b. Overpløjet Høj, $0,7 \times 14$ m. Sten optagne. I Græsmark.
250. Matr. Nr. 6b. Overpløjet Høj, $0,8 \times 16$ m. En Mængde større Sten optagne. Fundet Potter med brændte Ben.
251. M. Nr. 6c (Petersminde). Overpl. Høj, $0,9 \times 18$ m. Sten optagne. Fundet Potter med brændte Ben.

Mosegaard.

252. M. Nr. 1 (Store Mosegaard). Overpl. Høj, $0,6 \times 20$ m. I Græsmark.
253. M. Nr. 1. Højrest. Kun en Del af nordlige Højfod staaende, gennemgravet af Kartoffelkuler.

254. M. Nr. 2b. Overpløjet Høj, $0,5 \times 12$ m. I Toppen en Kartoffelkule. Sten af Stenkrans optagne. Intet fundet.
255. M. Nr. 2b. Høj, 1×16 m. Et Hul i Toppen sløjfet og tilplantet med Bjærgfyr. Undersøgt af Nationalmuseet 1895. Fundet B. 6252. Lynggroet i Hede.
256. M. Nr. 3. Nedpløjet Høj. Øst herfor, nær Loddens østlige Skel, er fundet Nakkeenden af en »Stenhammer« (forevist). I Græsmark.

Neder Donnerup.

257. M. Nr. 7. Højrest, 2×20 m. I Toppen en Nedgravning, 6×6 m, til Bund. Ikke tilkastet. Undersøgt af Nationalmuseet 1895. Lynggroet i Hede. I en af Højene paa M. Nr. 7 (tilhørende Hjortsballe Kro) fandtes ved Museets Undersøgelser B. 6251.
258. M. Nr. 7. Højrest, 3×22 m. I Toppen en Nedgravning, $5,5 \times 6$ m, til Bund. Ikke tilkastet. Undersøgt af Nationalmuseet 1895. Lynggroet i Hede.
259. M. Nr. 7. Sløjfet Høj. Afgravet til Bunden. 18 m i Tværmaal. Undersøgt af Nationalmuseet 1895. Lynggroet i Hede.
260. M. Nr. 7. Overpløjet Høj, $0,8 \times 20$ m. Udgravet af Nationalmuseet 1895.
261. M. Nr. 7. Nedpløjet Høj. Dyrket i Ager.
262. M. Nr. 7. Overpløjet Høj, $1,1 \times 20$ m. Toppen affladet. Megen Jord tidligere bortkørt.
263. M. Nr. 7. Overpl. Høj. Toppen affladet. Ved Foden mod Øst to udjævnede Huller. Dyrket i Ager.
264. M. Nr. 7. Høj, $1,6 \times 20$ m. I Toppen en Nedgravning, 2 m i Tværmaal, til Bund. Større Sten optagne. Udgravet af »Vorbasser« 1902. Intet fundet. I Plantage.
265. M. Nr. 7. Høj, $1,8 \times 20$ m. I Toppen en Nedgravning, 2 m i Tværmaal, til henimod Bund, tilkastet. Udgravet af »Vorbasser« 1902. Fundet en Urne med brændte Ben. Bevokset med Bjærgfyr i Plantage.
266. Matr. Nr. 7. Høj, $2,5 \times 28$ m, i N.—S., 22 m i Tværmaal. I Vestsiden afgravet ved Dige indtil 10 m fra Toppen. Den vestlige Halvdel og en Del af Foden paa den østlige Halvdel beplantet med Bjærgfyr. Ellers græsgroet i Plantage ved dennes vestlige Udkant. Fredlyst 1903.
267. M. Nr. 1. Nedpløjet Høj. Sten bortkørt. Fundet en Urne. Dyrket i Ager.
268. M. Nr. 1 Høj, »Gerild Høj«, $2,5 \times 22$ m. Foden rundt

- om stærkt afgravet; i Nordsiden Sten synlige. Nordlig paa Toppen, der er flad, en »Græsbænk«. Bevokset med Bjærgfyv og græsgroet i Ager.
269. M. Nr. 1. Overpløjet Høj, 0,5 × 16 m. »Svinhøj«. Paa Overfladen fundet Stenalders Potteskaar.
270. M. Nr. 1. Overpl. Høj, 0,5 × 12 m. Dyrket i Ager.
271. M. Nr. 1. Overpløjet Høj, 0,6 × 14 m. Sten opløjede. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
272. M. Nr. 1. Overpløjet Høj, 0,5 × 18 m. Dyrket i Ager.
273. M. Nr. 1 og 3b. Overpløjet Høj, 0,5 × 18 m. I Skel. Delvis afgravet ved Dige. Sten opløjede.
274. M. Nr. 2a. Overpløjet Høj, 0,9 × 16 m. En Rad Sten i Kreds uden om Højen. Ejeren agter selv at indfrede Højen. I Græsmark.
275. M. Nr. 2a. Sløjfet Høj. Hvor Møllen staar, har en Gravhøj, »Lille Gerild Høj«, ligget. Stenene i Fundamentet stammer herfra.
276. M. Nr. 2a. Nedpløjet Høj. Fundet Brudstykke af en Bøjlemaal m. m. i en Urne med brændte Ben.
277. M. Nr. 2a. Overpløjet Høj, 0,7 × 16 m. »For lang Tid siden« er Oldsager fundne i denne Høj, indleveret til Herredskontoret(?) for at indsendes til Museet, men siden er intet hørt om Sagen.
278. M. Nr. 2c. Sløjfet Høj. Intet vides at være fundet. Beplantet i Have.
279. M. Nr. 3b. Overpløjet Høj, 0,5 × 12 m. Paa Overfladen fundet Potteskaar.
280. M. Nr. 3b. Nedpløjet Høj. Noget tvivlsom Gravhøj. Beplantet med Bjærgfyv eller Plantning i Have.
281. M. Nr. 3b. Overpløjet Høj, 0,5 × 16 m.
282. M. Nr. 4. Overpløjet Høj, 0,5 × 14 m. Dyrket i Ager.
283. M. Nr. 4. Overpløjet Høj. Vejspor over Toppen. Tvivlsom.
284. M. Nr. 5. Overpløjet Høj, 0,5 × 12 m. Paa Bakketop. Dyrket i Ager.
285. M. Nr. 8a. Overpløjet Høj, 0,5 × 12 m. Sten opløjede. Dyrket i Ager.
286. M. Nr. 8a. Nedpløjet Høj. Dyrket i Ager.
287. M. Nr. 8a. Overpløjet Høj, 0,5 × 14 m. Paa Overfladen fundet Potteskaar. Dyrket i Ager.
288. M. Nr. 3a. Nedpløjet Høj. Lidt tvivlsom Gravhøj. Dyrket i Ager.
289. M. Nr. 9. Sløjfet Høj. Krans af større Sten optagen. Fun-

det to »Stenhammere« og en Urne med brændte Ben. Dyrket i Ager.

290. M. Nr. 9. Jernalders Gravplads i Grusbanke. Ved Grusharvning fundet 3 Lerkar, det ene er smukt ornamenteret, ellers intet andet. Grusgrav. Gravpladsen strækker sig videre mod Sydvest. Se Nr. 233.

Som før nævnt blev Gravhøjene her eftersat, maalt og beskrevet i Aarene 1902 og 1903. Det fremgaar af Beskrivelserne, at alle kendte Høje er medtaget, ogsaa de stærkt nedpløjede og de helt sløjfede, hvis Plads ældre Folk kunde huske og paapege overfor

Nationalmuseets udsendte Mænd. Der kan spørges, om enkelte Høje ikke forinden var kørt ud i Mosehuller og lavEngbund, noget, man adskillige Steder

Farre Aa Vest for Nedvad-Vejen.

praktiserede op gennem 1800erne, da Arealerne ved Udstykning kom i Privateje, og Kultivering af vore Jorder skred ihærdigt frem. Sammenholder man Højkortet nu med det ældste Kortmateriale, der kan svare paa Spørgsmaalet, nemlig Matrikelskortene, ses ingen væsentlig Forskydning. Vi tør derfor trygt sige, vort Højkort i det store og hele giver os Billedet af Forholdene, som de var efter Oldtidens Slutning.

Og vi maa jo ogsaa erkende, at ret meget mere oldtidspræget kunde Give Sogns Jord ikke godt være. Indenfor Vejle Amt staar Nørvang Herred øverst med Hensyn til Oldtidsmin-

der, idet Herredet har 2826 af Amtets 6633 Minder: Høje og Fund. Men blandt Nørvang Herreds 16 Sogne indtager Give Førstepladsen, naar der ses hen til Gravhøje; kun ved flere Fund kommer 3 Sogne over Give: Tyregod, Brande og Nykirke. Havde ikke fremmede Folk faaet Held til uden Kontrol at fjerne saa mange Oldsager fra Give, var Tallet paa Fund blevet ganske betydeligt højere.

Paa Kortet ser vi Gravhøjenes Placering. Hvis nu Højkort kunde siges ogsaa at være Bebyggelseskort, fik vi Indtryk af tæt og nogenlunde jævn Bosættelse over hele det store østlige Omraade med særlig Tilknytning til Farre Aa og dens Sidegren Farre Bæk, tidligere kaldet Tornum- eller Torenbæk, samt til Brande Aa, hvor den har Neder Donnerup paa nordre Side. Her er Højene særlig talrige, og Grupperingen fordeler sig ret ligeligt til begge Sider af Aaløbet og dets sydlige Sidegren. Gennem Kortets midterste Strøg fra Syd mod Nord, d. v. s. fra Skellet Syd for Bregnhoved til Nygaard ved Brande Aadal, ses en meget tæt og uafbrudt fortsat Højlinje, der i to Rækker omklammer Bregnhoved for ved Bæksgaarde at samles i Kilespids og gaa over Give Bæk op over Højgaarde, hvor den breder sig ud over Terrænet mellem Bøllund og Bakkeryggen ovenfor Troldemose, siden fører Linjen først Øst, saa Vest om Ullerup mod Nygaard. En noget isoleret Højgruppe har fundet Plads ved Lille Hestlund, og en Række mere spredtliggende Høje følger Bakkelandets Vestskraaning fra Skellet Sydvest for Søndersthoved efter Ramskov-Møllebjerg til Lavdraget Øst for Ulkær.

Imidlertid falder Højkort og Bebyggelseskort ikke altid absolut sammen, saa de dækker hinanden fuldtud. Menneskene har helst villet have Gravene lidt paa Afstand. Det ses gerne, hvør saadant kan skelnes, at Oldtidsfolkene ærbødigt lagde Grave og byggede Høje paa synlige Steder passende borte fra Bolig og Dagliglivets Tumbleplads. Og det ses ogsaa her, at Slægtled efter Slægtled, ja Kulturperiode efter Kulturperiode ofte har brugt samme Høj til gentaget Gravlæggelse, saaledes at Bronzealderfolk i flere Tilfælde nedlagde deres afdøde i

Stenalderhøje, som da gjordes mægtigere, ligesom Jernaldergrave stundom kan træffes i ældre Tids Høje.

Men temmelig nær ved Højene maa Menneskene have boet, og da berettiger Højkortet os til den bestemte Opfattelse, at Bebyggelsen har strakt sig jævnt og tæt over hele den store, østlige Del af Omraadet Give. Kun Vestsiden omkring Rævlingmose har været uden større Bebyggelse. Dette kan egentlig undre. Paa Forhaand vilde man kunne vente en ret omfattende Bosættelse her, hvor Vand og Mosedannelse skulde give gode Betingelser for Næring og Tilhold — i hvert Fald for den tidlige Stenalderens Jæger- og Fiskerfolk. Naar Rævlingmosens Omgivelser synes næsten blottede for Fund og ganske fattes Gravhøje, kan Forklaringen kun være den, at Slugten i dette Tidsrum endnu var en ufarbar Sump, over hvis aabne Tilliggender Vestenvinden frit strøg ind. Saadan Natur har ikke forekommet selv nøjsomme Mennesker gavmild nok til varigt Opholdssted. Helt anderledes let fandt Oldtidens Folk under skiftende Vilkaar nødtørftig Føde og gunstigt Ophold i det øvrige Rum. Praktisk talt viser alle Tegn hen paa, at hver græsgrøn Plet med Adgang til Vand fra sprudlende Kilder er taget i Eje. Udenfor og ind imellem laa Bælter af Skov — aabne Strimler, hvis Bund fik Lys af Solen.

Hvem var nu disse Folk, og hvorledes formede sig deres Tilværelse? Herpaa svarer Fund og Gravhøje i Forening.

For Stenalderens Vedkommende taler Materialet udelukkende om Enkeltgrave, ligesom Stridsøksen er Klenodiet blandt efterladte Vaaben. De to Ting, Enkeltgrave og Stridsøksen, danner det ejendommeligste Kendingsmærke for et Folk, som i yngre Stenalder var herskende i Sydvestjylland, og som derfra trængte frem mod Nord og Øst, hvor de mødte Tidens andet store Folkeslag, det, der til de Døde byggede Storstensgrave, Dysser og Jættestuer. Da vi i Give mangler ethvert Spor af Dysser og andre Storstensgrave, kan det med Sikkerhed siges, at vor Egn i Stenalderen har været beboet af Enkeltgravfolket. Men Storstensfolket var ikke langt borte; Stenkamre er paavist i Mørup og Vandel. Saa blev Egnen her da

ogsaa med Hensyn til Befolkningen et Møde- og Brydningsbælte — denne Gang mellem to forskellige, hver for sig særprægede Kulturbærere. Heraf fulgte i Tidens Løb Blanding og Udligning, Befrugtning og Udfoldelse. Bronzealderen toner frem.

Bronzealderen betyder Storhedstid. Et Glimt dukker op i Farre. Naar Guldsmykke findes i Gravhøj, er Guld en Vare i Hverdagen. Guld er Rigdommens Tegn, baaret som Overflødhed, vundet ved Handel og Idræt, øvet som Tillæg til flittig Gerning med Agerdyrkning og Kvægavl — Velstandens Grundlag.

Efter Bronzen og Guldet fulgte Jærnet. Mærkeligt er Skiftet med Skel baade foran og bagefter.

Jernalderens første Afsnit synes fattigt mod Tiden før. Vore Fund er smaa og af simpel Beskaffenhed. Højene formes lavere, og Gravgaverne bliver mindre. Man ved næppe, hvad der er sket: Kriser og Ændringer langt borte sagtens, og faldende Varmegrad nærved. Men: »foragter ej de ringe Dage!« Midt i Kulde, Nedgang og Nød blusser Menneskenes Opfindsomhed atter frem. Baal tændes i Ødemarker, hvor Folk vinder Jærn af Jordens Mineralstof; Myremalm forvandles til Redskaber og Vaaben, til Plove og Leer, til Økser og Slagsværd. Udholdenhed faar sin Løn. Menneskene fanger igen Fremgang og Magt. Skarpt er Jærnet og stærkt, en ny Kulturudfoldelse baner det Vej.

S O G N E T

En Bedrift af stort Format og med lang Rækkevidde har Menneskene i Egn og Land tidligt faaet fuldført — Sognedannelsen. Ordningens Tilrettelæggelse og dens Funktioner kommer pludselig til Syne som en Foranstaltning, der vel kan ændres, baade modtage nyt Indhold og gives anden Ramme, men hvis hele Sammensætning straks forekommer mærkelig færdig og fast.

Ved Skabelsen af dette Værk har hin Tids Folk vist et Samfundssind og en Organisationsevne, Efterslægten endnu nyder Gavn af, eftersom vi jo stadig lever og virker under den udformede Plan. Naar Sognefællesskabet kunde holde og komme frelst igennem alle Prøvelser, maa det skyldes, at Ordningen paa een Gang var rummelig og fri, og dog nøje bandt enhver til Ansvar og Pligt; den aabnede Mulighed for en rolig Udvikling saavel af Samfundets som den enkeltes Liv.

Alene det at fastlægge og afstikke den mest praktiske og hensigtsmæssige Linje ude i Landskabet omkring de sam-søgende Menneskers Kreds og Eje forudsætter en Vilje til Opbygning, en Evne til Afkald og Resignation, som er beundringsværdig den Dag i Dag. Tænk, hvilke Vanskeligheder det vilde volde for os nu, hvis Sogneskel skulde drages, at faa Arbejdet gjort lige saa godt og tilfredsstillende.

Vi ved ikke, under hvilke Forhold Arbejdet med Sogneinddeling og Skelsætning gennemførtes. Det maa vel være udført i fredeligt Samvirke med Naboer paa den anden Side Skellet. Og vi kan tænke, der ikke blot er blevet taget Hensyn til gamle, hævdvundne Rettigheder, men særlig til Befolkningens

Størrelse og nødvendige Behov samt til naturlige Terrænforhold.

Blandt naturlige Terrænforhold maa henregnes Vandløb, Moser og Skovstrækninger, stenet Grund, høje Bakkerygge og lignende. Fulgtes saadanne, og tog man Sigte efter iøjnefaldende Ting som fremstaaende Sten, grønne Pletter, Høje o. s. v., kunde Skelretningen bedre huskes og senere findes og paa-vises, dersom Tvivl opkom vedrørende Enkeltheder. Ellers er det rimeligt at antage, man ikke just gik i Detailler, Udkant var jo Udkant og kunde ikke blive noget centralt. Mosevidder og Skovtykninger i Skelbæltet er vistnok længe opfattet som Ingenmandsland, der laa udenfor Særejet.

Saaledes tegner sig Omridset af Begrebet Sogn. Foreløbig kan vi ikke stedfæste et Give Sogn i dets nuværende Skikkelse, eftersom det ser ud til, at der i vor Hjemegn oprindeligt har været tre, maaske fire Sogne — altsaa ret smaa Sogne: Give, Farre, Ullerup og Kirkebjerg (snarere Søndersthoved); sidstnævnte er dog usikker, hvorfor vi ikke kan regne med noget Kirkebjerg (Søndersthoved) Sogn her.

Denne stærke Opdeling af Egnen i Smaasogne tyder paa et tilsvarende stort Befolkningstal i Tiden for Sogdenes Dannelse. Erkendelsen falder da saaledes smukt sammen med det Udsagn, Gravhøje og Fund gav. Og vi forstaar, at Opgaven med at finde en fredelig og holdbar Løsning af Skelspørgsmaalet har stillet store Krav til hvert Sogns boende Folk.

Men er Sognets Omrids antydet, maa der ses hen til, hvilket Indhold Begrebet Sogn rummede. Paa germansk og nordisk Grund dannedes Bokredsen af Høvdingen for Stammen og de tilknyttede Folk, frie Bønder og ufrie. Høvdingens Gaard var større end den almindelige Bondes, han kaldes Stormand, hans Gaard Storgaard. Som Befolkningen voksede og rykkede ud til Siderne med dyrkede Marker og Græsgange, øgedes Høvdingens Anseelse og Magt; han var Egnens Hoved og Herre, til hans Hovgaard havde Folk mange Slags Ærinde. Høvdingen samlede med Bønderne paa Tinge, hvor Retten plejedes ved Mægling og Dom. Og som han vaagede over Fred, sør-

gede han for Beskyttelse og Værn. Til Gengæld ydede Folk Tjeneste og Afgift. Men Høvdingen steg endnu højere. Paa den Tid, Gudelæren kom ind, blev han Helligdommens Vogter, Gudehovets Gode; ogsaa i denne Skikkelse modtog han Ydelser. Da det erfarede, at der kunde gøres Jærn af Jordens Myremalm, tiltog Stormanden sig Eneret paa Udvindingen. Og da det led mod Hedenskabets Slutning, og en ny Tid holdt sit Indtog, byggede han Kirke ved sin Gaard, medens han paatog sig selv at forrette Præstegerning eller lægge denne i et Familiemedlems Haand.¹⁾ Længe havde Stedets Beboere søgt Stormandens Ret, hans Mølle, Kvægfold, Gudehov og Smedie, nu Kirken. Saadan almindelig Søgen hen mod et bestemt fast Midtpunkt i Egnen dannede Oprindelsen til Sognet. Men det, der gav Sognet størst Fylde, var Kirken.

Disse Træk af Germanernes og Nordboernes tidligt begyndende Samfundsliv svarer ganske til Forholdene paa Island, hvad islandske Sagaer tydeligt nok viser; deraf kan sluttes, at det har haft Forbillede i Danmark-Norge-Sverige, d. v. s. Udviklingen var almen.

Det ser saaledes ud til, at vore Kirker i Give, Farre og Ullerup fra først af har været private Gaard-Kirker, og at deres Oprettelse nøje hænger sammen med en tidligere stedfunden Udvikling, hvis Rod bunder i gamle hedenske Forhold. Missionshistorien viser, at naar Germanerne sluttede sig til Kristendommen, skete Overgangen stammevis efter Vedtagelse paa Tinge. Ogsaa fra Island kendes denne praktiske Ordning, og lignende fandt vel mangan Gang Sted her. Det farlige var imidlertid, at Kirkernes Bygherre vedblivende betragtede sig som Ejere af Kirkerne, gjorde Krav paa Indtægter for kirkelige Handlinger, ansatte og afskedigede Præsterne eller lod sig selv eller et Familiemedlem vie til Præst. Den Slags Ting

¹⁾ Kr. Erslev: *Oversigt over Middelalderens Historie*, I.
 Henrik Larsen: *Sjæll. Landsbynavne, »Fortid og Nutid«*, 1923.
 Svend Aakjær: *Afhandling i Festskrift til Prof. Erslev*, 1927.
 J. Oskar Andersen: *Art. Sogn i Kirke Leksikon for Norden*.
 Rasmus Mortensen: *Lindeballe Sogn, 1929, Vejle Amts Hjemstavns-
 bog 1935, Jysk Jærn, Jyske Sml.*, 1940.

stred saa afgjort mod gammel kirkelig Sædvane og Retsopfattelse og gjorde Bispestyret saa illusorisk, at de ikke i Længden kunde taales. Pavekirken maatte kræve, at Privatkirkerne blev selvejende og underlagt Bispestyret. Hvorledes og paa hvilken Tid det er kommet til Klaring med vore private Kirker i Give, Farre og Ullerup, ved vi desværre ikke noget om. Men vi forstaar, at Stillingen kunde blive vanskelig nok. Kom saa hertil lokale Forhold, der bragte Stormanden til Fald eller Svækkelse og forrykkede Egnens almindelige Velfærd og Økonomi — noget saadant kunde jo indtræffe og indtraf virkelig før eller siden — var Kirkernes fortsatte Bestaaen alvorlig truet, Det sikre var, at Kirkerne nedlagdes, deres Sogne ophævedes, føjedes sammen med tilstødende Distrikt: Farre og Ullerup er ikke mere. Give Sogn omfatter det altsammen. Herefter ligger Give Sogneskel urokket fast — nuværende Give Sogn.

LIDT OM STEDNAVNENE I GIVE SOGN

Af Gunnar Knudsen.

Vi bør vel for en Ordens Skyld begynde med selve Sogne-navnet, men det skal straks siges, at det er det allervanskeligste, og at der ikke er stort at stille op med det.

Dets ældste Former finder vi i Ribe Oldemor: *Gyghæ* (1280) og *Gyghe* (ca. 1330), men siden Middelalderen har det altid heddet *Give*. Gudmund Schütte har i »Danske Stednavne fra Arilds Tid« p. 60 sammenstillet det med det oldnordiske Ord *gýgr*, »Jættekvinde«; han gør opmærksom paa det mærkelige Træf, at der fra Vrads Herred, som støder op til Nørvang Herred, findes Sagn om et Jættekuld, *Givmanden* og *Givkonen*. Efter hans Opfattelse skal Navnet Give altsaa være et gammelt usammensat Navn og simpelthen betyde »Jættekvinden«.

Vi finder undertiden saadanne Ord brugt som Stednavne, men de sigter da gerne til Naturforholdene og er opstaaede ved Sammenligning. Naar vi f. Eks. fra Færøerne kender *Risen* (»Kæmpen«) og *Kællingen* som Navn paa fritstaaende Klipper i Havet, er det sikkert fordi man har sammenlignet disse Klipper med Jætter, og det er forstaaeligt, men ved Give er det vanskeligt at faa Øje paa noget, der umiddelbart kan have ledet Tanken hen paa jætteagtige Væsener. Langt bedre vilde det være med et Stednavn, hvis Forled var Ordet *gýgr*, »Jættekvinde«; vi bruger jo heller ikke Ordet *Trold* alene som Stednavn, men derimod ofte Sammensætninger som *Troldbjærg*, *Troldhøj* og *Troldkær*. Et Efterled kunde være bortreduceret ganske tidligt; Stednavne som *Aars*, *Vrads*, *Sjelle*, *Hasle* og *Vorde* har oprindeligt endt paa *-høj*, hvad gamle Former beviser, sammenlign ogsaa *Farre* nedenfor, men ved Give er For-

holdet det, at de ældste bevarede Former fra 1280 og 1330 intet viser om et saadant Efterled. Et oprindeligt *Gyghæ-høghæ*, »Jættekvindehøje«, skulde paa Jysk ventes at blive stærkt sammentrukket, til *Gyhøghæ*, *Gyghæ*, og jeg er, omend med visse Betæneligheder, ikke utilbøjelig til at mene, at det kan være sket før 1280.

Tør vi antage, at *Give* er et »Jættekvindehøje«, bliver der en vis Tilknytning til de ovenfor berørte jyske Givfolksagn. Disse Sagn gaar ud paa, at *Givmanden*, som boede i Skanderborg, kom til kort i en Kamp med en Drage, hvorefter han med *Givkonen* og deres to Børn flygtede vestpaa, forfulgt af Dragen, som indhentede dem i Vinding og dræbte Børnene, som ligger begravede i to Høje der. De fortsatte Flugten, og Dragen naaede Givkonen i Bryrup og dræbte hende; hun ligger begravet i en lang Høj, som kaldes *Givkonen* eller *Givkonens Høj*, medens Givmanden naaede helt til Ikast, før han sank sammen af Udmattelse og blev højlagt her (Evald Tang Kristensen, Danske Sagn III, 2, 67, jfr. Ny Række III, 19). Det er til Oldtidshøjene, Sagnene har deres direkte Tilknytning, og ogsaa af den Grund vilde et *Gyghæ-høghæ* være sandsynligere end et usammensat *Gyghæ*.

I Forbigaaende skal omtales Navnet paa Nabosognet *Givskud* (ca. 1330 Gygscoot), som ser ud til at indeholde samme Forled. Ordet *Skud*, gammeldansk *skot*, kunde, saafremt Forleddet betyder Jættekvinde, sigte til en af denne Kvinde udkastet Genstand, selv om *Skud* ogsaa lader sig forklare paa andre Maader. Og saa har vi jo Sagnene om »Kæmpekastene«. I Givskud Sogn findes en Kæmpesten, kastet af en Trolld ved Øster-Nykirke mod Givskud Kirke (Aug. F. Schmidt, Danmarks Kæmpesten p. 298). Det ser i det mindste mærkeligt ud.

Det maa dog fastslaas, at det er komplet umuligt at føre noget Bevis for, at *Give* er et oprindeligt *Gyghæ-høghæ*, mere end en Formodning kan det ikke blive. Det kan være, at den rigtige Forklaring skal søges ad andre Veje. Navnet kan formelt ligesaavel være et *Gy-høghæ*, som jeg dog ikke ser nogen

Mulighed for at tolke, eller for den Sags Skyld ogsaa et usammensat *Gyghæ*, men i saa Fald maa vi sikkert se helt bort fra Jættekvinden og antage, at der foreligger et dunkelt Oldtidsord af naturbetegnende Indhold.

Farre (1475 Fary) er Sognets største Landsby, idet den 1688 havde 39 Td. Hartkorn mod Gives 33 Tønder; den ligger ved Omme Aa, hvor der tidligere fandtes en Vandmølle. Navnet skal sikkert sammenstilles med *Farre* i Sporup S., Gern Hrd. (1423 Farthu, 1460 Phardow, 1499 Fardow), der ligger ved en Engstrækning, gennemstrømmet af et Vandløb, som falder ud i Gern Aa. Begge Navne tolkes af Vilh. la Cour (Fortid og Nutid IV p. 54 flg.) af et Ord *Fard*, gammeldansk *farth*, som skulde være beslægtet med norsk *ford*, angelsaksisk *ford*, tysk *Furt*, »Vadested«, medens Endelsen skulde være Ordet *Høj*. Vilh. la Cour mener dog ikke, at der har gaaet nogen egentlig Oldtidsvej forbi *Farre* i Give S., men at Navnet nærmest maa opfattes som Betegnelse for den Overgang over Omme Aa, ved hvilken den tidligere *Farre Mølle* laa, hvilket stemmer med hans Teori om, at Navne paa *Far-* skulde betegne Overgange paa vigtige Færdselsveje, medens Navne paa *Fard-* skulde være Betegnelser for sumpede Eng- og Mosestrækninger, som man nu og da har skullet passere, men som Oldtidens Alfarveje dog kun i sjældneste Tilfælde krydsede. Den gamle Hærvej fra Viborg til Slesvig, Hovedvejen ned gennem Jylland, gik uden om Give Sogn, men gennemskar Nabo-sognet Givskud paa sin Vej over Randbøl og sydpaa, og det falder jo sammen med la Cours Opfattelse af *Farre* som et Overgangssted af mere lokal Betydning.

Ullerup er en gammel Sogneby, der har haft sin egen Kirke, og som nævnes i Ribe Oldemor ca. 1330 i Formen Vghæthorp. Forleddet er Ordet *Ugle*, gammeldansk *Ugglā*, som her uden Tvivl maa opfattes som et gammelt Mandsnavn (Tilnavn), og vi har flere tilsvarende Stednavne i Danmark, som *Ullerup* i Sønderborg Amt (1352 Ugelthorp), *Ullerup* i Elbo Hrd. (1291 Vgalthorp) og *Uglerup* i Tuse Hrd. (1315 Wglethorp). Jfr. Sønderjyske Stednavne V p. 51. Efterleddet er gammeldansk

thorp »Udflytterby«. Navnene paa *-thorp* gaar tilbage til Vikingetiden, men deres Dannelse fortsætter helt op i Middelalderen, dog ser det ud til, at de i det sydlige Jylland altid er temmelig gamle, da vi aldrig her træffer Sammensætning med Navne, som først er indkommet med Kristendommen. De er iøvrigt forholdsvis sjældne her paa Egnen, hele Nørvang Herred rummer kun godt en halv Snese af dem, og deraf har Give Sogn de to, nemlig foruden Ullerup ogsaa *Donnerup: Neder-Donnerup* og den fhv. Hovedgaard *Donneruplund* (1503 *Donderup*, 1512 *Døndrøplwnd*, 1664 *Dunnerup*). Forleddet er rimeligvis Mandsnavnet gammeldansk *Dune*. Bortset fra *-thorp* finder vi ellers ingen af de almindelige Landsbynavnetyper repræsenterede; der mangler Byer paa *-inge*, *-lev*, *-by*, *-sted*, *-bøl* o. s. v.

Flere Bebyggelsesnavne ender paa *-lund* og staar som talende Vidnesbyrd om fordums Tilstedeværelse af Skov paa disse Egne, hvor senere Lyngen blev den fremherskende. Vi har *Hestlund* (1512 *Hestlund*), hvor *Hest* vel nok staar i den almindelige jyske Betydning »Hingst«, i Modsætning til *Øgelund* (1661 *Øglund*, 1664 *Øggelund*), hvor *Øg* vel er »Hoppe«. *Bollund* (1485 *Byllundt*, 1512 *Bylund*) ser nærmest ud til at være sammensat med Ordet *By*, og har vel saa efter Beliggenheden at dømme snarere Tilknytning til Ullerup end til Give. Om *Donneruplund* se ovenfor under *Donnerup*; *Løftlund* er vel en Skov, hvor man har hentet Rafter til at lægge Loft i Husene med; *Fruelund* (1664 *Fruelund*) kan muligvis have været Kirkegods med Tilknytning til et eller andet Frue Alter. Noget gaadefuldt er imidlertid *Vorslund*. Det skrives 1661 *Vaelslund*, 1664 *Woszlund*, og senere finder man *Former* som *Voselund*, *Voestlunde*, *Voerslunde* og *Vostlunde*. Maaske er det et *Vaselund*, af *Vase*, »ophøjet Vej over blødt Terræn«, og en saadan Forklaring vilde finde Støtte deri, at baade *Store-* og *Lille-Vorslund* ligger i Randen af den store Rævlingemose, der vel altid maa have frembudt en væsentlig Færdselshindring, hvor *Vaser* stedvis har kunnet bringes i Anvendelse.

Alle disse Navne paa *-lund* ligger spredt over hele Sognet og viser, at Skoven maa have haft en meget betydelig Udstræk-

ning. Men vi træffer ogsaa selve Ordet *Skov*, som i *Givskov* (1664 Gyffschoff), der er sammensat med Sognavnet, og i *Ramskov*, der dog tilsyneladende ikke er saa gammelt som Bøbyggelsesnavn, og som frembyder flere Tolkningsmuligheder. Det kunde indeholde et jysk Ord, *Rams*, der dels betyder »Skovløg«, dels »vissent Græs fra Aaret i Forvejen, slet Kreaturfoder, især hvad der bjærges i Moser, Lyng, Stargræs og Siv i Blanding« (Feilberg). Det kunde indeholde Ordet *Ramme*, der paa Jysk kendes som Betegnelse for en Fælde til at fange Fugle i. Er Navnet meget gammelt, kunde man — paa Grund af Stedets Beliggenhed ved en større Engstrækning — tænke paa det Ord *Ram*, »fugtig Eng«, som kendes i Skaansk, og som vel er fællesnordisk, men forlængst uddødt i Jylland, eller man kunde tænke paa Ordet *Ramme* i en meget gammel Betydning: »Stang, Stænge, Hjald«, en Tanke, der er fremsat af Svend Aakjær (Danske Studier 1922 p. 36); i saa Fald vilde Navnet betyde det samme som Loftlund.

Til Skovforekomst kunde muligvis ogsaa Navnene paa *-hoved* sigte; *Hoved* bruges dels om et fremspringende Skovhjørne, dels om et isoleret beliggende Skovstykke, men paa den anden Side bruges det ogsaa hyppigt som Betegnelse for fremspringende Terrænformationer, Bakker, og da det netop her i Sognet flere Gange optræder i bakket Terræn, er det vel nok denne Forklaring, der har Sandsynligheden for sig. Vi møder et Navn som *Skærhoved* (1512 Skierhowet), der ganske vist er et gammelt Skovnavn og 1512 udtrykkelig angives at være Navn paa en Skovpart; Forleddet er gammeldansk *skær*, »ren«, et Ord, vi ellers hyppigst træffer i Sammensætning med Ordet *Bæk*, hvor det sigter til det klare Vand; ved et Skovnavn er Betydningen ikke saa let at forstaa, men en Parallel har vi dog i *Skærlund*, Brande Sogn. Den gamle Hovedgaard *Sønderhoved* hed 1512 Syndersthowet, og endnu i Matrikul 1844 skrives *Søndersthoved*; *Sønderst-* er en jysk gradbøjet Form af *Sønder* og betyder »det sydligste«, men det er ikke just det sydligste Hoved i Sognet, saa det maa vel have faaet sit Navn efter Beliggenhed i Forhold til en anden Lokalitet. *Sildest-*

hoved (1610 Sellesthoedt) ser ud til at være et oprindeligt *Silderstedhoved*; det jyske Ord *Silder*, der betyder »Jærnal, Myremalm«, anfører Feilberg fra Malt og Varde; det er altsaa et Ord, som kan ventes at forekomme i den sydlige Del af Nørrejylland. Rent sagligt kan der næppe indvendes noget mod en saadan Forklaring; Rasmus Mortensen nævner i Jyske Samlinger 5. R. IV p. 150 ialt 3 Jærnsmeltningsfund fra Give Sogn, deraf det ene fra Farre, der jo ligger lige i Nærheden; der har altsaa faktisk været smeltet Jærn, men Sildesthoved er dog nok det eneste Stednavn i Sognet, som direkte kan vidne herom. I nyere Tid finder man undertiden Navnet skrevet *Sillehoved*, en fæl Forvanskning, som leder Tanken hen paa Spegesild. *Bregnhoved* vilde man efter den nuværende Form snarest tolke af Plantenavnet *Bregne*, men de gamle Former viser, at det er galt. 1512 hedder det Brednæhowet, 1664 Bredning, men allerede 1661 finder vi dog en til den nuværende Form svarende Skrivemaade Breinhoed. Det ser ud til oprindeligt at være et *Bredninghoved*. Ordet *Bredning* er velkendt i Jysk om brede Steder i Fjorde, Vandløb og Enge, men her er jo ikke noget af den Slags. Fra Fynsk er overleveret Betydningen »Aabning i en Skov«, og det kunde nok gaa an, eftersom her jo har været megen Skov i Fortiden, og der er sikkert ikke noget i Vejen for at antage, at Bredning ogsaa kan have haft denne Betydning i Jysk.

I Skoven holdt de vilde Dyr til, og et Minde herom finder vi i *Ulkær* (1512 Wlkier møll), det Kær, hvor Ulvene huserede, og efter Vildtet har vel ogsaa *Hjortsballe* sit Navn.

Bebyggelsen i Give Sogn har, som det er almindeligt i Midt- og Vestjylland, overvejende Karakter af Enkeltgaardsbebyggelse. Spredte Pletter af mere frugtbar Jord er til forskellig Tid blevet opdyrket, og derfor er der saa mange ældre og nyere Bebyggelser, hvis Navne ender slet og ret paa *-gaard*. Enkeltgaardene kan saa i Tidens Løb have formeret sig ved Knopskydning, for at bruge et botanisk Udtryk, uden at det gamle Navn er blevet ændret, og vi møder derfor ofte Navne, som ender paa *-gaard*, men som nu er Navn paa 2—3 Gaarde

eller flere. I Give Sogn finder vi *Nygaard* (1610 Nyegaard), der som Eksemplet viser ikke er helt ny, *Mosegaard* (1664 Moeszgaard), *Mølgaard* (1664 Mølgaard), *Bæksgaarde* (1578 Becksgaard), der ligger ved Møllebækken mellem Give og Ulkær Vandmølle, og *Hedegaarde* (1512 Heegard); de gamle Former viser tilsyneladende, at Bæksgaard og Hedegaard i 16. Aarhundrede er Enkeltgaarde.

Tromborg (1664 Thromborre) er nok et af de ikke sjældne Navne paa *-borg*, hvor Ordet *Borg* er brugt spottende som Navn paa en alt andet end slotsagtigt udseende Bygning. Samme Navn optræder ogsaa i Sønderjylland og et Sted i Vestjylland, og der kan jo være indbyrdes Sammenhæng paa den Maade, at Udvandrere har medbragt Navnet som en Slags Tilnavn, og at dette er blevet knyttet til deres nye Bolig; oprindeligt turde det være dannet af Ordet *Tromme* og maa antages at tyde paa, at Stedets første Beboer har været i Besiddelse af visse musikalske Færdigheder. Et andet Navn af samme Type er Klarinettenborg, der i Mands Minde var Betegnelsen paa et lille Hus i Udkanten af Skælskør.

Dette var kun et kort Overblik over Sognets gamle Bebyggelsesnavne, og af Pladshensyn kan der ikke her blive Lejlighed til at behandle den store Mængde af Natur- og Marknavne, vi kender fra det vidtstrakte Give Sogn; jeg vil regne med, at der er over 500 Stednavne kendt og bevaret herfra. Forhaabentlig vil der inden længe af Stednavneudvalget blive iværksat en mere omfattende og dyberegaaende Undersøgelse af Vejle Amts Stednavne, der skulde resultere i en særlig Bog. Naar jeg efter Opfordring allerede nu fremsætter ovenstaaende Bemærkninger, maa jeg stærkt understrege, at det maa betragtes som en Slags Forhaandsmeddelelse, men at jeg er forberedt paa, at de fortsatte Undersøgelser vil kunne ændre ogsaa min egen Opfattelse af flere af de Navne, jeg her har behandlet.

FUND FRA MIDDELALDEREN

Nationalmuseet, D 8402. Indsendt 1913 af Anton Christensen, Bregnhoved, Give Sogn. Rørformet Hængelaas af Jærn, med tynd, snoet, halvrund Bøjle. Cylinderens fulde Længde er 0,13 m, dens Tværmaal 0,037 m. Bøjleens største Afstand fra Cylinderen er 0,07 m. Hængelaas og Bøjle er meget forrustede. Endvidere Brudstykker af nogle stærkt forrustede Led af en Jærnlænke. Det hele er utvivlsomt en Hestelaas, vistnok fra Middelalderen. Paa Røret synes at være Rester af en Kobberbelægning.

Fundet i en Dalstrækning paa den Finderens Fader tilhørende Mark, Bregnhoved. Laa $\frac{1}{2}$ m under Jordens Overflade. Ovenover laa Sten, som var benyttede til Overkørsel i ældre Tider. Lænkens Led sad paa Bøjlen.

Nationalmuseet 20746. En henved 5" lang, som et S dannet Messing-Bøjle, hvori har været skruet en Lysepibe, og som har hørt til en Lysekrone. Den Ende af Bøjlen, hvori Lysepiben har været anbragt, er udgraveret som et Slangehoved, hvorfor den antages for at være fra Slutningen af Middelalderen(?).

Den er funden ved Pløjning paa Gaarden Stenberglungs Mark, Give Sogn. Indleveret af Conferentsraad Dahl, Amtmand i Vejle, 1863.

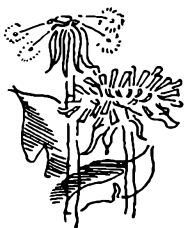
DE NEDBRUDTE KIRKER

Om Farre Kirke foreligger ikke nogen skriftlig Beretning. Den er saaledes nok allerede tidligt gaaet til Grunde. Men stedlig Tradition har fastholdt, at den lave Banke umiddelbart Syd for Tornbæk i Nordøstsiden af Farre By indeholdt en Kirketomt. Ved Udgravninger paa dette Sted af Smeltegruber fra Jærnudvinding er Traditionens Rigtighed konstateret. Her fandtes tydelige Spor af Bygningsfundament: store Marksten og Fraadsten, ligesom ogsaa flere Grave med Kiste- og Knoglerester afdækkedes. De paagældende Murlevninger og Grave ligger der iøvrigt endnu og kan træffes den Dag i Dag. Der er saaledes ingen Tvivl om, at Farre i en fjern Tid havde Kirke. 1768 siger Præsteindberetningen: »Ved Ullerup By har i fordums Tid staaet en Kirke, hvoraf endnu kan ses Resterne, og ved Farre By skulde ogsaa have staaet en Kirke, hvilke begge efter Traditionen skal være samlede til den nu i Give værende Kirke.« Anton Jensen, Gaardejer paa Farre Mark og 76 Aar gammel, fortæller, at i hans Drengetid stod der af Farre Kirke endnu omkring 2 Alen høje Mure tilsyne over Pladsens Plantevækst. De sidste Sten blev brugt til Opførelse af Farre Missionshus. I Anton Jensens Have staar en stor Sten med et Stolpehul; den stammer fra Farre Kirkeruin.

»Søndersthoved Kirke« er uden Resultat eftersøgt ved Gravning paa Bakken »Kirkebjerg«. Foran Stuehuset til Gaarden Søndersthoved ligger en større firkantet Sten med indhuggede Snoninger i Rundbue. Stenen har tidligere været benyttet som Trappe, naar mindreaarige eller alderstegne Personer skulde op paa Hesteryg. Uden Tvivl er denne Sten Fundament til

Døbefont, og den kan altsaa støtte Traditionen om Kirke her, men man kan jo ogsaa have hentet den i Farre eller Ullerup.

Ullerup Kirke nævnes ca. 1340 i Kirkelisten for Ribe Stift (»Ribe Oldemoder«), og 1638 siger Præsteindberetning til O. Worm, at »Norden fraa Gyffue kircke ligger en liden by, heder Ullerup, huor findis it stycke froimur aff en liden kirckeside och grauerne kiendis indnu.«¹⁾ Saa sent som i 1870 skal det sydøstre Hjørne af Skibet have raget frem over Jorden. Omkring 1921 var hvert synligt Spor forsvundet, kun laa nogle Fraadstensstumper spredt over Pladsen. Pastor H. Kau, Gadbjerg, lod i Forening med Kreditforeningsrepræsentant P. Sørensen, Give, og Stedets Beboere Kirkeruinen udgrave 1921, hvorved Fundamenterne afdækkedes. Bygningsmateriale viste sig at have været Kampesten og Kildekalk (Fraadsten). Gaardejer Jens Jensen, Ullerup, satte en Indhegning omkring Kirketomten, og paa Pladsen rejstes en Sten med Indskrift: Her stod Ullerup Kirke 1330. Efter Beboernes Ønske blev Kirkepladsen fredlyst af Nationalmuseet 1922.²⁾ Matr. Nr. 3a, Ullerup.

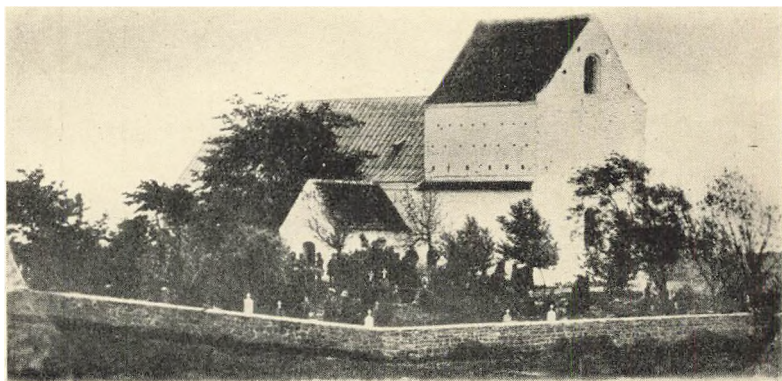
¹⁾ O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse 1638 ved Dr. O. Worm.

²⁾ H. Kau: To Kirkeruiner. Samlinger t. jysk Hist., 4. R., IV, p. 282. Jfr. Rasmus Mortensen: Midtjylland. Vejle Amts Aarb. 1930, 73—78.

GIVE KIRKE

Farre og Ullerup faldt, men Give bestod. Stedet var ikke alene det samlede Omraades naturlige Midtpunkt, men Give Kirke havde oprindelig — eller fik snart — en solid verdslig Grundvold, nemlig Donneruplund. Bag dette Forhold kan vi formentlig øjne en Gaard-Kirke, hvor Kirken tilhørte den Gaard, hvis Ejer havde bygget og siden ejet Kirken. I Længden blev saadan Ordning — som før paavist — uholdbar. Derimod lod det sig gøre at skifte helt om: lade Gaarden komme under Kirken. Det skete. Hovedgaarden Donneruplund tilhørte før Reformationen Ribe Bispestol. Tiden for Overdragelse er ukendt. Første Gang — 1280 — Give (Gyhæ, Gyghe) Kirke nævnes, tales ikke herom. Men 1298 har Godset fristet til Udplyndring: Fire jyske Bisper udsteder Brev til alle Sognepræsterne, at da Ridder Lage Røth med sine Kammerater havde plyndret Ribe Kirkes Gods, bl. a. i Goygh (Give) skulle alle Præster lyse dem i Band, indtil de tilbagegiver det røvede, der ogsaa omfatter Præsters og andre Folks Kvæg, Korn og Bohave. . . . De Sogne, hvor han og hans Medskyldige boede, eller hvor de røvede Ting var, skulde ogsaa sættes i Band; hvis de ikke tilbagegav det inden en Maaned, skulde der i Kirker og paa Tinge under Antændelse af Lys og Klokkernes Ringning forkyndes Band over dem.¹⁾ (Hvor denne Røver boede, vides ikke med Bestemthed, men Slægten synes at have hjemme i Ringkøbing Amt.) Ved Reformationen kom

¹⁾ Danske Samlinger.

Give Kirke før Ombygningen.

Godset til Kronen, og Give Kirke var nu fattig, ejede slet intet Jordegods. Dette ser vi af følgende Regnskab fra 1614—20:¹⁾

Gyffue Kiercke. Findes icke i de gamle Jordebøger. At denne kierke haffuer haft nogen Kierke Jordt, eller indkombst. Uden allene sin Korntiende och Quegtiende. Korntienden haffuer begge Kierkeverger Lass Ibssen i Sillisthud och Christen Nielssenn i Farre udi feste och giffuer Aarligen deraf
Rug 10 ørtug, Byg 4 ørtugs.

Gyffue Kierckes Regnskab af Aar 1614.

Korntiend.

Las Ibsen och Christen Nielssøns opbørsell.

Rug 10 ørtug, skippen 12 sk ehr 19 Dlr. 1 mk.

Biugs 4 ørtugs, skippen 10 sk ehr 5 Dlr.

Quegtiend.

Kalffue 3, stycket 1 mk, ehr 3 mk.

Lamb 24, stycket 1¹/₂ mk. ehr 3 dlr.

Kiier 3, stycket 4 sk ehr 12 sk.

Tiendpendinge aff følle 1 mk.

Summa 30 Dlr. 1 mk. 4 Sk.

følger deris Udgift samme Aar.

¹⁾ Sex Aars Kirkeregnskaber, indsendt til Renteriet i Jelling Syssel.

Bleff Kiercken dennem af sidste Aars Regnskab skyldig	3	Dlr. 0	mk. 14	sk. 1	All.
til vin och brød ehr	4	-	1	-	
Biskoppens Subsidium	1	-			
Regnskabs Prousten	2	-	1	-	4 -
Herrits Prousten møtte icke	0	-	0	-	0 -
Sognepræsten	1	-			
Degnen thill et Par skoe			3	-	
Kjøbt 12 skolpundtt vox till 2 Kierkelius	4	-	1	-	
for samme lius at gjøre			1	-	
En ny kløekstreng, koste med at flye udi klockenn			1	-	2 -
Kiøbs i Weille en fyrbielche 14 Kierkelofter, tylft. 2 Dlr. ehr 4	4	-			
Vogenleie derefter					3 -
Kiøbt i Weille en fyrbielde 14 Allen lang med Wogenleien 1	1	-	1 ¹ / ₂	-	
giuffet for Kierkedygen at op- lægge			4	-	
Sognemanden dette Aar bevilget 1 Tønde	1	-	1	-	
<hr/> Summa 24 Dlr. 2 ¹ / ₂ mk. 5 sk. 2 ¹ / ₂ alb. <hr/>					

For det følgende Aar — nu taler vi igen lidt mere forstaaeligt — var Indtægterne omtrent de samme; dog kom til det normale Indtægten ved Salg af nogle gamle Stykker Ege- og Fyrfjæl, man fjernede fra Kirkeloftet. De blev af 4 Mænd vurderet til 1 Daler og 1 Mark.

Der blev købt 3 Tylt Fyrtømmer i Kolding, til Kirkeloftets Istandsættelse, og Snedkeren og hans Medhjælper fik herfor 3 Dlr. 5 Sk. til Kost og Løn. I Vejle købtes Bly, som Blytækkeren »til lønn for at nederlægge, omstøbbe och oplægge 15 gange op och under paa Kierken, och for blye sømp dertill, och for han fragtet sig sielff till och fra Kierken, beløb sig med hans Kost« til godt 7 Daler. Hertil kom for et Læs Brænde til samme Arbejde (Smeltning af Blyet) ¹/₂ Mark. Messeklæderne blev vasket (»thuet«) og Kirken rensed — det kostede

1 Mark. 2 nye Voksløys støbtes. Til stackel i Sognen (o: Fattig folk i Sognet) er givet $1\frac{1}{2}$ mk.

Til Kirkens Indtægter kom 1617 en Gave fra Christen Andersen i Donnerup: »nogle Gies«; disse Gies solgtes for 1 Mark 4 Skilling. To Læster Kalk købtes i Vejle; Kalken kostede 9 Daler, Vognlejen 2 Daler 1 Mark (hvor mange Læs?). I Horsens købtes 100 Tagsten, hvilke med Vognlejen kostede 2 Dlr. Knud Murmand arbejdede »sielffanden i siuff Dage, Imeden han Arbejdedet och flickede paa Kierken, beløb deres Kost och løn tilsammell beregnet med Wogenleienn till och fra Kierken 5 Dlr. 12 Sk.« Han har altsaa ikke boet i Give. Der er anskaffet nogle Kirkeduge, og man har ladet gøre »en pousse till Kalch och Disk«. I 1618 lod Kirkeværgerne lave »et loss til Porten, och et loss til Kisten, som Messeklæderne giemmes udi«. Smeden fik overdraget at »giøre begge Kirkeryster af nye«, hertil brugtes for 6 Daler Stangjærn, og Arbejdslønnen udgjorde, medregnet Kul og Vederlag til Hjælper, godt 3 Daler. Blandt Udgifterne i Aaret 1619 er igen en stor Blyregning. Blyet hentes i Vejle, og to Vogne kører de »3 mille« hen og hjem for ialt 3 Mark — Vognlejen er altid det mindste. Der bruges 800 Blysøm, som kostede 18 Sk. pr. 100 Stk. Af Stangjærn for 3 Mark slog Smeden Spiger; dette Arbejde udførtes i Løbet af 1 Dag ved Hjælp af 2 Karle »i Smeden« (altsaa hjemme i Give) og kostede 2 Mk. 3 Sk.

Blytækkeren hedder Søren Nielsen, og vi faar at vide, at han bor i Vejle; der er i hvert Fald sendt en Vogn med ham til Vejle. Et andet Sted staar ganske vist, at der er sendt 1 Mark til »Blytækkeren i Omme«. Er der da to Blytækkere? Det kan godt være muligt — der var gerne meget at gøre med Istandsættelse af Kirkernes Blytage. Mod Slutningen af 1619 har man som sædvanligt støbt Voksløys. Lige under Udgifterne hertil staar: »Drengen till Drichepenge $\frac{1}{2}$ Mark« — intet er nyt under Solen!

Priser fra Tienderegnskaberne.

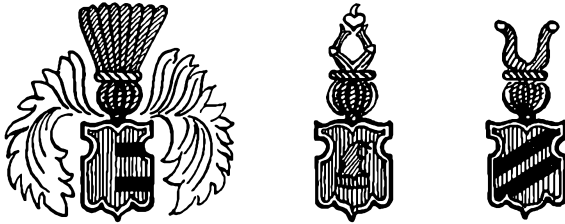
	Rug pr. Skp.	Byg pr. Skp.	Kalve	Lam	Kiier
1614	12 Sk.	10 Sk.	1 Mk.	1/2 Mk.	4 Sk.
1615	16	12	1	1/2	4
1616	14	12	1	1/2	4
1617	14	12	1	1/2	4
1618	14	14	1	1/2	4
1619	14	14	1	1/2	4

De seks Aar viser rolig Tendens, Kornpriserne svinger lidt, men Kvæg er fast. Kalve, Lam og Gedekid varierer lidt i Antal fra Aar til Aar. Føl og Grise nævnes ikke. Vi ser, at Faareavl har betydeligt Omfang, Gedeholdet er mindre, dog altid stort nok til at skade Sognets Trævækst. Det ser lovende ud, at her høstes Byg; flere Nabosogne staar uden Byg paa Regnskaberne. Da Matrikuleringen ca. 60 Aar efter fandt Sted, er det meste af Byggen forsvunden, et Tegn paa Nedgang. Det er sært, de gode Mænd, Lars Ibsen i Sildesthoved og Christen Nielsen i Farre, ikke kan huske noget om Kirkejord, der er jo dog kun gaaet ca. 80 Aar, siden Donneruplund faldt fra; maa-ske huskes det rigtig godt, men hvad hjælper det at tale derom, de skal føre Regnskab og maa holde sig til Kendsgernerne, som de foreligger. Tallene er smaa nu, og det varede længe, inden de blev større. Desværre standser regelmæssige Oplysninger her. Jelling Syssels indsendte Regnskaber var blot en Slags Stikprøve i Renteriets Hænder, Materialet fra følgende Aar krævedes ikke indsendt; det gik efterhaanden tabt ude hos Kirkens skiftende Værger.

Straks Aaret efter, 1620, hører vi lidt fra Give. En Del af Herredets Kirkekasser skal bidrage til Nykirke Kirkes store Istandsættelse, for Gives Vedkommende med 15 Daler; Randbøl giver mest, nemlig 65 Daler, Øster Snede 60, Gadbjerg 45, Tyregod 40, Sindbjerg 20, Hornstrup 20, Givskud 15, Hvejsel 15, Brande 15, Lindeballe 10 Daler.¹⁾ 1630 maatte Jelling Sys-

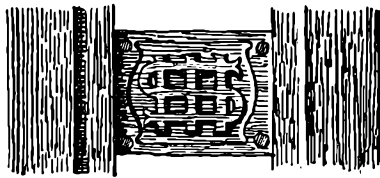
¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

IHS · ALTENG · ER · FORGENLIG ·
 MEN · GVDS · OR · BLIFVER · EVINDELIG
 ANNO 1624.

HERUNDER · HJILER · SALIG · BERGITE · NIELSDATTER ·
 SOM · BODE · OG · DØDE · PAA · DONNERPLUND · D · 15 ·
 DECEMBER 1748 · HENDES · ALDER · ER · 38 · AR †

DI · TØRE · BEN · I · DETE · MLD ·
 SKA · GVD · MED · ÆRE · PRYDE ·
 SKA · DOG · OP · STAA · SAA · FRYDE · FULD
 OG · ÆVIG · GLEDE · NYDE ·

Fra Give Kirke.

sels Kirker hidrage til Reparation af Vejle Kirke. Give gav
 5 Daler.¹⁾

Naar Randbøl staar saa højt, hænger det sammen med, at
 denne Kirke ejede flere Jordarealer, Enge og Græsgange, som
 udlejede til forskellige Beboere indbragte en ret anselig fast Sum

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

hvert Aar. Lignende var Tilfældet med de fleste af Egnens Kirker. Saadant Strøgods er altsaa ikke saaledes som det store, iøjnefaldende Jordegods kommet fra Kirkerne ved Reformationen.

Iflg. Kongebrev af 1631 paalægges det Gunde Lange, Lensmand paa Koidinghus, og Bispen af Ribe at paase, at Stolene i Give Kirke uddeles blandt Bønderne, eftersom enhvers Tiende er. Der er nemlig gjort nogen Forandring paa Grund af Almuens stærke Vækst i Sognet.¹⁾

Denne Forordning sigter til en gammel Skik, som vi forøvrigt senere mindes om under Omtalen af Give Kirke, hvorefter Sognefolket havde Ret til bestemte Pladser i Kirkestolene. Naar Indbyggerne blev flere, maatte Menigheden rykke nærmere sammen, ikke tilfældigt — thi saa havde hverken Lensmandens eller Biskoppens Medvirken været nødvendig, et Par haandfaste Karle kunde let have besørget en almindelig Sammenskubning —, men i Ordentlighed, d. v. s. efter Sognets Bebyggelsesplan: By for By og Enkeltgaard for Enkeltgaard, og indenfor hver By Gaardene i nøje bestemt Rækkefølge. Kirkepladserne var med andre Ord ligesom Gravstederne ude paa Kirkegaarden delt paa ganske tilsvarende Maade som Sognets og Landsbyernes Fællesjorder.

Almuens opmuntrende stærke Vækst er da ikke blevet hæmmet af Krigsbegivenhederne omkring 1627, der ellers voldte store Ulykker i Egnen. Saadan Hæmning kunde ogsaa tidsnok komme; den kom desværre, og dens Virkninger blev forfærdelige. Det var Wallensteins, Torstenssons og Carl X Gustavs fjendtlige Indfald i Jylland 1627, 1643—45 og 1657—60, der knugede Egnen, bragte Folketallet ned næsten til intet og gjorde Stolene i Give Kirke tomme for lange Tider. Sognets Præst, Jens Bentsen Falenkamp, blev fordrevet og siden ihjelslaaet, Give udplyndret, Husdyr og Sæd frarøvet — vi hører derom og forstaar, at Mennesker paa dette Sted har kendt strenge Kaar.

¹⁾ Kancelliets Brevbøger.

Derefter følger Stilhed. Men 1766 sidder Sognets Præst, L. Stallknecht i Nykirke, en Junidag og skriver følgende:

»Give Kirke er af en temmelig stor Bygning med en Taarn, den er ganske opmuret af Muur-Sten. I Kirken er en Pulpitur, hvor der sidder en Del Tilhørere. Den har en stor Klokke, som kan høres langt bort.«

Det var jo kun saa lidt, dog bedre end intet. Imidlertid tager han to Aar efter fat igen, og denne Gang fortæller han helt udførligt:

Kirkens Alder er ubekendt.

Bygningen er overalt af brændt Muur og skikkelig i Stand. Vaabehuset, som var forfalden og af Bindingsværk, blev sidste Sommer smuk opbygget af en durabel brændt Muur.

Kirken er overalt tækket med Bly, og i min Tid, siden jeg blev Ejer af samme, mestendels af ny omlagt, undtagen Taarnet og Vaabehuset, som har Sten Tække.

Taarnet er ungefehr i en Firkant, har ingen Spiir, men Tække alene; for faa Aar siden har jeg ladet en ny Teil-Side indsætte i Taarnet, som paa dette Sted var forfalden.

I Taarnet hænger en kiøn stoer Klokke, som giver en tilstrækkelig Lyd fra sig; paa samme findes følgende Inskription:

Aus dem Feuer bin ich geflossen

Felix Fuchs hat mich gegossen. Anno 1657.

Capel eller Udbygning er ingen af her ved Kirken, men i forrige Tider skal have været ved den Nordre Side af Choret en Udbygning, som er kiendelig paa Muuren, baade indentil, saavel som uden til, hvor Aabningen har været, og er bleven tillukt.

Kirken har overalt Loft, undtagen i Taarnet findes en Gewelb.

Paa Altertavlen øverst afbildet: Himmerig og Helvede. Nedenfor afbildet: Christi Korsfæstelse. Hans Nadvers Holdelse med sine Discipler. Hans Opstandelse. De viises Komme til ham. Begravelsens Afbildning med denne Paaskrift oven over: Se, dette er det Guds Lam, som etc.

Kalk og Disk er af Sølv, forgyldt med Inscription: L. E. S. S. D. K. I. H. S.

Ermeldte Bogstavers Betydelse har jeg ikke kunnet efterkomme, som er Giverens Navne. Alter Klæder er af Rød Fløjels Messe Hagel og Messe Skjorte. 2 store Messing Lyse Stager med Inscription: L. E. S. S. 1641.¹⁾

Funten er en stoer udhulet Steen paa en Steen Foed, med en Messing Vand-Fad udi.

Romansk Granifont i Give Kirke.

Prædike Stoelens Inscription: Saa haver Gud elsket Verden etc.

Mands Stoele 24 og 4 Sæder i hver. Fruentimmer Stoele 22 og 5 Sæder.

Pulpitur er der i Kirken, langs med den nordre Side, indtil Kirkedøren, med 9 Stoel à 4 Sæder, forfærdiget Anno 1623.

I Choret er en aaben Begravelse, som tilhører mig som Kirke-Eier. Herudi staar 3 af mine smaa Børn, forresten ingen andre.

Figurlige Fremstillinger paa Døbefonten.

¹⁾ »L. E. S. S.« kan være Laur. Ebbesen og Hustru Sophie Staverskov, der omkring 1641 ejede Donneruplund. Jvf. Trap.

Kirkegaardens Indhegning er en Steen-Dige.

Dens Indkomster bestaar af Tiende af Sognet, der bestaar af 180 Td. Hartkorn. Kirkens Hartkorn er 18 Td. 4 Skp., hvoraf der svares Skatter til Amt-Stuen. Giuve Kirkes staaende Udgifter er til hver Ribe Landemode 4 Rdl. 2 Mark og i kgl. Skatter aarlig 3 Rdl 8 Sk., ialt 7 Rdl. 2 Mark 8 Skilling. Bygningen er der ingen at vedligeholde.

Jeg som Kirke-Ejer holder selv Vin og Brød, forresten er der ikke noget henlagt af Fond eller andet til dette Brug.

Kirken er rummelig nok for Menigheden. Ved min Ankomst her til Kaldet for en 14 Aar siden kiøbte jeg Kirken af Sr. Peder Poder, som nu bor i Bække Kro, for 2100 Rdl.¹⁾

Den er solgt fra Kronen af Kong Friederich d. 4de til Hr. Borgemester Eschel i Kiøbenhavn for 564 Rdl. 24 Skilling, som en ihændehavende kgl. Skøde, dateret Verus i Hovedkvarter den 17. Januari 1712, udviser. Siden blev den overladt af Hrr. Borgemester Eschel til daværende Sognepræst her ved Kaldet Hr. Johan Bilhardt, som siden løste Menigheden for 18 Rdl. 48 Sk., som Kongen ved Kirkens Salg havde forbeholdt sig og Succesorer. Da Kirken blev solgt, fulgte Jus vocandi med den 1712.

Kongetienden: 15 Tdr. Hartkorn. Ejeren er Sr. Christian Pedersen, boende paa Donnerupgaard.²⁾

»Liber daticus« er paabegyndt 1820. Herfra er hentet disse efterfølgende Oplysninger:

1820: Give Kirke ejes af Sognets Beboere og holdes i nogenlunde god Stand. De ved sidste Syn udsatte Mangler er ikke afhjulpne. Laust Sørensen i Give By er Kirkens Værge.

Sognepræst J. Adolph.

¹⁾ Hvorledes Peder Poder blev Kirkeejers i Give, ved vi ikke. Han døde paa Amlundgaard og begravedes i Lindeballe Kirke; et Ligtræ i Kore! melder: Herunder hviler nu salig Peder Poder. Født i Nørre Snede 1707. Og døde paa Amlundgaard d. 29. Marti 1790. Et Vers siger: I Snede var han født. I Give fandt han sin Kvinde. I Amlund er han død. I Himlen vi ham finde. (H. Kau i Vejle Amts Folkeblad 15. Juni 1912.) Om Forbindelsen mellem Give og Slægten Poder vidner ogsaa Handelsforretning med Farre Vandmølle.

Som andetsteds omtalt boede Peder Poder en Aarrække i Give (maaske paa Givskov) og drev en sikkert indbringende Handel med Uldvarer.

²⁾ Indberetning til Biskop Bloch.

Kirkesyn 1820, 25. Juli:

Give Kirkes Tag er istandsat, som i Fjor befandtes utæt. Kun bemærkes, at Rækværket for Knæfaldet ved Alteret vakler og bør afstives. Alterdugen duer ikke og en ny anstændig Dug bør anskaffes. Iøvrigt havde hverken Kirkegaardens Hegn eller Kirken selv nogen Mangel.

(N. G. Blicher, Gaurslund Præstegaard.)

Kirkesyn d. 14. Januar 1824:

Denne Kirke behøver Udspækning og Kalkning udvendig. Taarnet og Vaabehuset, som er teglhængt, mangler Understrygning. I den øvre Del af Kirkens Tag, som er belagt med Blyplader, fandtes adskillige Huller. Kirkegulvet mellem Knæfaldet og Alteret er ujævnt og bør omlægges; ligeledes maa Kirkegulvet eftersees, da flere Steder er løse og optraadte. Det midterste Vindue i Kirken er utæt formedelst Blyet, som er hentæret. Alterdugen er pjaltet og uanstændig. Paa Vaabehuset mangler 2 Vandlister. Stendiget var nedskudt paa 2 Steder. Videre var ikke at bemærke ved denne Kirke.

N. G. Blicher.

Fra gammel Tid laa der til Præsteembedet en Annexgaard i Give. Den havde 3 Tdr. 3 Fdk. 2 $\frac{1}{2}$ Alb. Hartkorn. »Ved min Ankomst her til Kaldet« — det er Hr. Stallknecht, der fortæller — »var den ganske øde baade paa Avl og Bygning. Min Formand var ikke i Stand til at gøre noget til dens Forbedring. Husene var uduelige og faldefærdige. Et nyt Vaaningshus lod jeg paa egen Bekostning sætte og andre Huse reparere. Avlingen var bortlejet og Jorden udsplidset; ingen havde Lyst til at tage derimod (d. v. s. i Fæste) uden en god Besætning af Bester og Chreaturer, som her manglede, hvilket jeg maatte give med Stedet, ifald en duelig Beboer skulde tage derimod; dens Jorder er ikke udskiftet, men ligger i Fellig med de andre Bymænd. Den har ingen Skov, men noget Egepur, som den tillige med Byen har til Fælleds, men ikke af Betydning. Humlehaver er her ingen af. Jorden er heller ikke duelig der-til, uden det kunde ske med Møje, og endda manglede her den

fornødne Skyte (Læ), uden hvilken Arbejdet vilde være omsonst.«

Hvorledes det senere gik med Annexgaarden, nuværende Givegaard, faar staa hen, da de foreliggende Beretninger mod-siger hinanden. 1834 findes i Anledning af Vacance følgende Oplysning: Annexgaarden har 3 Td. 3 Fdk. 2¹/₂ Alb. Hartkorn og giver i Afgift 2 Tdr. Byg efter Kapitelstakst samt Rente af 152 Rigsdaler 2 Mark 4 Skilling Sølv, som indestaar blandt Ribe Stifts offentlige Midler. Det bemærkes, at 2 Fdk. 1 Alb. af det anførte Hartkorn ikke er bortsolgt, men bortfæstet paa Fæsterens Livstid imod, at han holder Stald for Præstens Heste og Aftrædelsesværelse for Præsten selv; dog bliver dette i Fæsterens egen Stue. Men 1837 meddeler den daværende Præst: »Af Annexgaarden i Give er solgt en Parcel for 150 Rigsdaler, som indestaar i Stiftets offentlige Midler, selve Gaarden gik aldeles tabt under min Formand Pastor Adolph, saa at Embedet ikke fik det mindste.«

Noget maa der dog have været, thi 1853 »blev det afgjort, at Sognepræsten overlader Kirketoften til Give Skole, imod at han nyder Stald for sine Heste og Aftrædelsesværelse til Paa-klædning samt desuden faar en aarlig Pengebetaling derfor af Skolekassen efter 2 uvildige Mænds Skøn.« Erstatningen sat-tes til 8 Rdl. aarlig.

Synsforretning den 25. Juli 1836:

Kirken befandtes uden Mangler og i god Stand, havde siden sidste Synsforretning modtaget følgende Forbedringer: en ny Stol ved Alteret var indrettet for Præsten og malet. Kirke-sangerens Stol og Rækværket om Knæfaldet ligeledes malet, og en ny Alterdug med Fryndser anskaffet; paa Taarnet oplagt en Deel nye Tagstene og en Gesims paa den nordre Side af samme ommuret og forsynet med Tagsten, ligesom nye Vind-skeder var opslaaede paa den østre Ende af Taarnet.

Zahle, Jelling.

For at faa ordnet en Sag angaaende Stolepladserne i Kir-ken blev der den 24. Marts 1858 afholdt et Møde i Give Kro.

Der var fremsat Klage af Beboerne i Hedegaard og Ullerup, og Kirkedirektionen havde anmodet om Forhandling.

Mødet indstillede til videre Godkendelse: »Til dem som møder til ministerielle Forretninger« — hvorfor ikke sige det nok saa tydeligt: Barnedaab o. l. — »saavel som til dem, der er over 60 Aar eller tunghørige, forbeholdes de to øverste Stole paa begge Sider af Kirkegulvet, siden er Stolepladserne fri og ligeberettigede for enhver af Sognets Beboere, saaledes at den, der kommer først i Kirke, faar ønskede Plads og saa fremdeles.

Dette Forslag gælder i 5 Aar paa Prøve fra 1. Jan. 1859.«¹⁾

Efter »Danske Samlinger« og »Danske Atlas« skal Kirken være indviet til Skt. Nicolaus.²⁾

Kor og Skib er fra romansk Tid af Fraadsten paa Dobbeltsokkel med Skraakant af Granit og Fraadsten. Den er rimeligvis delvis ombygget og udvidet, da den blev det samlede Sogns Kirkehus; herpaa tyder bl. a. det blandede Byggemateriale. Norddøren og Korbuen er bevarede, og de oprindelige Vinduer ses paa Nordsiden, den tilmurede Syddør ses ogsaa. Kor og Skib har Bjælkeloft. I senere Middelalder tilføjedes Taarnet, hvis hvælvede Underrum af røde Munkesten har Spidsbue ind til Skibet; Taarnet blev restaureret 1780, ved hvilken Lejlighed det vistnok gjordes lavere. Ved en Hovedrestaurering i 1905 inddroges Taarnrummet i Skibet, hvor det markeres ved de tilbageblevne Spidsbuer, medens der udenfor mod Vest opførtes et nyt Taarn i gotisk Stil med Kamgavle. Ved Istandsættelsen 1904—05 fremdroges nogle romanske Kalkmalerier paa Korets Østvæg (Billeder af Johannes Døberens Historie m. m., restaurerede og supplerede af Figurmaler E. Rothe), og samtidig erstattedes den tidligere Altertavle (forhen med Maleri af Fru Ingemann fra 1849: »Christus paa Regnbuen«; dette hænger nu over Vaabenhusedøren) med et

¹⁾ Sogneforstanderskabets Forhandlingsprotokol, Give Kommuncarkiv.

²⁾ Ligesom tre andre Kirker i Vejle Amt: Kolding, Vejle og Kollerup. Se Ellen Jørgensen: Helgendyrkelse i Danmark.

Krucifiks. Døbefonten har figurlige Fremstillinger. Prædikestolen er i Barokstil. Pulpituret fra 1623, som Præsteindberetningen talte om, er nu Orgelpulpitur. Den øverste Stol i Nord-siden bærer Aarstallet 1580. I Taarnets Nordmur ses en Ligramme af Egetræ med Inskription og Aarstal 1748. En Helgen-grav fra det gamle, nu nedrevne Alter opbevares i National-museet, ligesom et Stykke af en malet Glasrude fra ca. 1300 med Runeindskrift ogsaa er bragt til Museet.¹⁾

Nationalmuseet har velvilligt overladt Givebogen følgende Beskrivelse af Helgenrav og Glasrude:

»Relikvigemme af Fraadsten, der har været anbragt i Alter-bordet. L. 0,36 m, Br. 0,18 m, Dybde 0,08 m. Af aflang, firkantet Form, med en firkantet Fordybning midt i (0,10×0,11 m, 0,03 m dyb), dækket af en flad Sten af en anden Stenart, der paa Undersiden har Kalk, hvori ses Aftryk af Lærred.

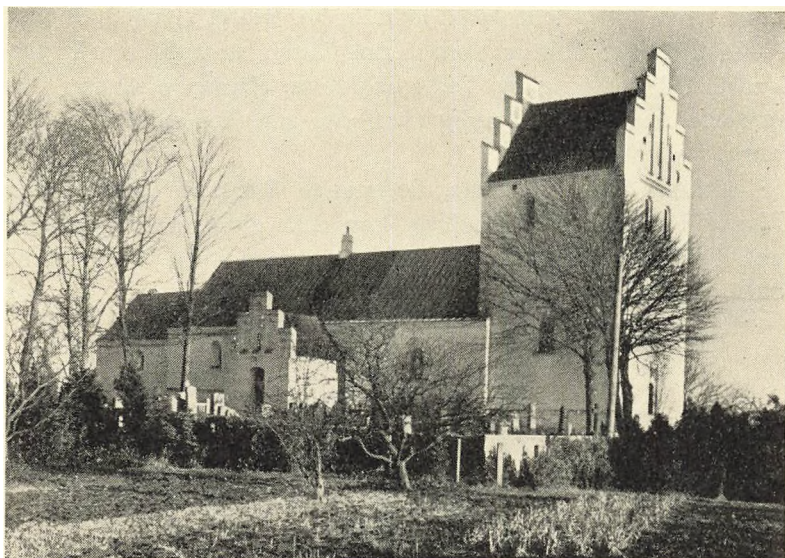
Fremkommen ved en Istandsættelse af Give Kirke 1904.

Med de kirkelige Myndigheders Samtykke afgivet som Dispositum fra Give Kirke.«²⁾

»To og tyve Brudstykker af Glasflager, malede med forskellige Farver, stammende fra et Glasmaleri. Flagerne er gennemfarvede (graalige, enkelte violette), og Dekorationen er paamalet med tyk dækkende Farve. Et noget buet Stykke (0,077 × 0,037) har Indskriftsbælter med 6 Runer. Foran har ingen Rune staaet, men mulig flere efter. Tydning synes ikke mulig, da der ikke foreligger mere af Indskriften. Et aflangt firkantet Stykke (0,085 × 0,03 m) viser fire udspærrede fligede Blade i trekantede Felter. En Stump af samme viser et Brudstykke af en romaniserende Planteranke med fliget Blad. En 0,013 m bred Stump viser en af Krese, Ruder og Prikker sammensat Ornamentbræmme. En 0,014 m br. Stump viser den ene Ende af et korsprydet Baand (Pallium). Et ovalt Stykke (0,048 × 0,022 m) viser en Haand. Tre Stykker (0,06 × 0,035; 0,065 × 0,016 m; 0,058 × 0,02 m) viser Bestanddele

¹⁾ Jfr. Trap.

²⁾ Museets Nr. D 5846.

Givø Kirke.

af et Klædebon. Et af de andre Brudstykker, der alle synes udekorerede, viser Rudeform (0,11 m h.).

Flagerne fandtes i Fundamentet af det gamle, forlængst nedrevne Alterbord i Givø Kirke. De har uden Tvivl hørt til et Glasmaleri i Korets Østvindue. Sammesteds fandtes tre Kobbermønter (den ene fra Viborg ca. 1270, de to fra Hamborg ca. 1350. Glasmaleriet har antagelig været udført i det 13. Aarhundrede.«¹⁾)

Med Henblik paa den omtalte Hovedstandsættelse 1904—05, hvorved et nyt Taarn opførtes og det gamle Taarns Rum indtoges i Skibet, har Pastor Malte Nielsen fremhævet, at skønt Kirken derved er blevet temmelig lang i Forhold til Bredden, er det dog et saare smukt og hyggeligt Kirkehus, Givø nu ejer.²⁾)

Helt igennem faar vi af Kirkens ydre Historie det bestemte Indtryk, at Sognets Folk vogtede deres Kirke vel. De fundne

¹⁾ Nationalmuseet, D 5820.

²⁾ A. Malte Nielsen: Givø By, Jyske Byer og deres Mænd, III, Kbh. 1916.

Ting tyder jo ligeledes paa, at man har været rigtig godt med i den kirkelige Kultur, som denne kunde udtrykkes i Byggekunst, Udsmykning og Vedligeholdelse. Ogsaa i seneste Aar prydede man Kirken, nylig skaffedes saaledes et stort Orgelværk.

Kirkens indre Historie, de mange Slægtleds Søgen efter Liv og Fred under dette Tag, kan ikke skildres udefra, men nok opleves af den, der kommer her med stille, modtageligt Sind.

LANDSBYER OG ENKELTGAARDE

Der kom en Tid, da Menneskene havde faaet de tilstedeværende Skovpartier trængt stærkt tilbage. Det skete vel ikke saa meget ved pludselig Hugst af de store Træer som ved en gradvis Ødelæggelse fra Husdyrenes Side. Naar Faar og Geder, Hornkvæg og Heste under deres Gang i Skoven stadig afbed unge Skud og nedtraadte frembrydende Spirer, og Folk endvidere til Dyrenes Vinterfoder skar Løv og Grene, saa skulde Ungskoven omsider totalt forsvinde. Vinden trak ind over en nøgen Skovbund, og idet Mulden stivnede, blev den efterhaanden uegnet til at bære ny Bevoksning. Var saadanne Arealer ujævne og stenede, havde man her vundet Overdrev til Græsning. Men var de jævne og havde passende Beliggenhed, indbød de til Kornavl. Det gjorde adskillige Strækninger indenfor Give Sogn — nyt Land kunde tages under Opbrydning.

Spørgsmaalet bliver nu, hvorledes man fik disse Tid efter anden ledige Jorder fordelt. Har man ladet den tage, der havde Magt dertil, eller har man ved gunstig Lejlighed faaet organiseret en fælles Bosættelse? Vi kender hverken Enkeltheder eller Sammenhæng i Udviklingen her, forstaar blot, at da blev der lagt Grund; paa et eller andet Tidspunkt stod Folk og Samfund overfor den alvorligste Prøve, thi kunde man finde holdbar Ordning her, vilde fredeligt Samliv være muligt langt frem.

Det sikre er, at der allerede længe før historisk Tid opstod Landsbyer og Enkeltgaarde, hvor Forholdene var egnede dertil: Landsbyer paa store, samlede Omraader, Enkeltgaarde ind imellem eller ude ved fjerne Sider. Og det sikre er endmere, at Placeringen ligger fast gennem Tusindaar — et Vidnesbyrd om godt Fundament.

Der blev Udvej for 8 Landsbyer, større og mindre, og 14 Enkeltgaarde samt Husstedet Farre Vandmølle.

Landsbyer:

Give	med 10 Gaarde	og 1 Hus	med Jord.
Farre	» 7	» » 8	» » »
Ullerup	» 4	» » »	» » »
Bæksgaarde	» 3	» » 4	» » »
Hedegaarde	» 3	» » »	» » »
Neder Donnerup	» 3	» » 1	» » »
Bøllund	» 3	» » »	» » »
Bregnhoved	» 3	» » »	» » »

Enkeltgaarde:

Søndersthoved	Lille Hestlund	Nygaard
Donnerup	Sildesthoved	Skærhoved
Ulkær Mølle	Fruerlund	Tromborg Boel
Vorslunde	Givskovgaard	Øgelund Boel
Store Hestlund	Mosgaard	Farre Mølle.

Det er 50 Gaarde og 15 Huse med Jord. Deraf 36 Gaarde i Landsbyerne, 15 Enkeltgaarde (naar Farre Vandmølle medregnes) ude omkring i Sognet.

Paafaldende stort er Tallet for Enkeltgaardene, ca. 30 pCt. Til Sammenligning ses, at ogsaa Enkeltgaardsprocenten for Nørvang Herred som Helhed er høj, nemlig 14,6, Tørrild Herred 11,7, Koldinghus Amt 8,4. Af Nabosognene har Ringive en Enkeltgaardsprocent paa ca. 32, Brande ca. 32, Tyregod ca. 28, Givskud 10, Gadbjerg godt 8, Lindeballe 27.¹⁾

Bebyggelsesforholdet Landsby—Enkeltgaarde giver da det almindelige Indtryk, at hvor der er Plads nok til Landsbygrundlæggelse, opstaar Landsbyen, medens Enkeltgaarden fremkommer paa Steder med noget afsides Beliggenhed og uensartede, til Agerland og Græsgang mindre egnede Arealer.

Men ved Siden heraf kan det tænkes, at ogsaa personlig Indstilling og sociale Aarsager har bidraget til Oprettelse af

¹⁾ Disse Tal udregnet paa Grundlag af Materiale i Christian V's Matrikel 1688. Se Svend Aakjær: Bosættelse og Bebyggelsesformer i Danmark i ældre Tid. 1933.

Enkeltgaarde. Det var næppe altid saa helt let for selvstændige Personligheder eller for Medlemmer af Stormandslægter at slutte sig til Landsbyfællesskabet; hellere valgte de vel den friere Stilling paa Enestegaardene. Uden Tvivl var der større Betyggelse indenfor Landsbyens Ramme end ude i Landskabets Ensomhed. De fleste tilstedeværende den Gang foretrak Selskab og Tryghed i Bysamfundene, 14 Mænd i Give byggede sig Gaarde i den rygende Blæst.

Det ved vi altsammen, skønt hverken skriftlige Meddelelser, Kort endsige Billeder foreligger fra hin fjerne Tid, da Bebyggelse tog varig Form. Først 1638 kommer en stedlig Præst og ridser Tegningen op:

Gyffue kircke, som kallis S. Niellsis kirke, ligger en stor mill vesten fraa Nykircke udi den by Gyffue. Lidet nordost fraa kircken ligger en liden herregaard, Doneruplund, der huos en liden by Neder Donerup. Fraa kircken øster mod solens opgang ligger di smaa bolige Fruerlund, Skierhue og den gaard Gyffskou. Och der synden fraa den by Farre. Synder fraa kircken mod middaag ligger den gaard Sillisthuo. Mod solens nedergang vester fraa Gyff kircke ligger di smaa byer och boliger Bregenhuo, Begsgaard och Hegaardt, och der huos den hergaard Syndersthue, nogit miere i vester den gaard Waslunde och den buoll Øglund, mod Omme sogn. Nordvest fraa kircken en hallffmill ligger en liden by Bylund; der huos den gaardt Stor Hestlund och den liden bolig Lil Hestlund, och der huos en mølle, Ulkiermølle. Norden fraa Gyffue kircke ligger en liden by, heder Ullerup, huor findis it stycke froimur aff en liden kirckeside och grauerne kiendis indnu. Der norden fraa ligger en gaard, heder Nygaard, och en bolig, heder Lilmosgaard.¹⁾

Det er nu meget godt. Ligesom i Begyndelsen Landskabet faldt til Ro efter voldsomme Brydninger, aner vi bag Præstens anskuelige Orientering en Tilstand, der har Rod i selve Oldtidens stigende Dag. Der er Alder over Placeringen. Det er der

¹⁾ O. Nielsen: Ribe Stifts Beskrivelse. Indberetninger til Dr. O. Worm. D. Saml. 2. 4, 64.

ogsaa over den Kilde til Viden, vi nu møder: Matriklen af 1688. Matriklen, Jordernes Opmaaling og Vurdering til Hartkornsansættelse, viser os de oprindelige, gennem Aarhundreder fæstnede Bebyggelsesforhold. Lyslevende og vidunderlig fast er denne Oversigt:

Bosættelsens Navn	Gaarde		Huse med Jord		Huse uden Jord	Anden skyld- sal Jord	I alt	
	An- tal	Hart- korn	An- tal	Hart- korn			Hart- korn	Dyrket Areal T.d. Ld.
Give.....	10	33,24	1	0,13	»	»	33,37	263,0
Farre	7	36,34	8	3,11	»	»	39,45	252,9
Farre Mølle	»	»	1	0,68	»	»	0,68	5,3
Bæksgaarde	3	7,29	4	2,64	»	»	9,93	70,3
Ullerup.....	4	12,68	»	»	»	»	12,68	91,5
Neder Donnerup	3	11,06	1	0,68	»	»	11,74	102,8
Over Bøllund...	3	8,78	»	»	»	»	8,78	62,6
Hedegaarde.....	3	9,63	»	»	»	»	9,63	73,2
Bregnhoved	3	8,64	»	»	»	»	8,64	65,8
Øgelund Boel...	1	1,28	»	»	»	»	1,28	10,1
Tromborg Boel .	1	1,01	»	»	»	»	1,01	14,3
Skærhoved	1	1,03	»	»	»	»	1,03	8,3
Nygaard.....	1	4,03	»	»	»	»	4,03	69,9
Mosgaard.....	1	2,75	»	»	»	»	2,75	21,4
Givskovgaard ...	1	3,94	»	»	»	»	3,94	35,6
Fruerlund	1	2,19	»	»	»	»	2,19	»
Sildesthoved....	1	9,70	»	»	»	»	9,70	105,2
Store Hestlund .	1	6,98	»	»	»	»	6,98	35,4
Lille Hestlund ..	1	3,39	»	»	»	»	3,39	20,0
Vorslund	1	7,53	»	»	»	»	7,53	93,1
Ulækær Mølle....	1	1,70	»	»	»	»	1,70	16,5
Donneruplund ..	1	11,16	»	»	»	»	11,16	105,8
Søndersthoved..	1	17,64	»	»	»	»	17,64	75,1
Give Sogn	50	201,99	15	7,24	»	»	209,23	1598,1

Skemaet præsenterer hver Bosættelse ved Navn, Byerne med deres Antal Gaarde og Huse; disse er alle med Jord, hvoraf det dyrkede Areal findes opgivet, medens Resten foreløbig er skjult. Hartkornet har faaet en fremtrædende Rubrik, hvad rimeligt er, da det netop var Hartkornet, Skattegrundlaget, man søgte.

Hartkornet blev under Matrikuleringsarbejdet 1681—83 fundet paa følgende Maade: Jorden opmaaltes Ager for Ager med den sjællandske Alen, som i Forhold til nuværende danske Alen var en Kende større (7 pro Mille større). Det fastsattes, at der skulde beregnes 14000 sjællandske Kvadrat-Alen til 1 Tønde Korn's Udsæd, deraf Begrebet »Tønde Land«; 1 Tønde Land i Landmaalingen 1681—83 svarer saaledes til 14196,686 nuværende Kvadratalen à 0,4 Kvadratmeter = 5678,744 m² eller 0,57 Hektar. Jævnside med Opmaalingen blev Jorden takseret efter Godhed, idet man gik ud fra forskellige Typer i 6 Klasser: »allerbedst«, »god«, »middel«, »skarp«, »ond« og »allerværst«. Til »allerbedst« henførtes Jord af saa høj Kvalitet, at der kun gik 2 Tdr. Land til 1 Td. Hartkorn, »god« krævede 4, »middel« 6, »skarp« 9, »ond« 12, »allerværst« 16—20 Tdr. (ja stundom endda mere) til 1 Td. Hartkorn. Jordvurderingen blev udført af stedlige edsvorne Bonitetsmænd, til hvis Erfaring og Dømmekraft der herskede fuld Tillid, og saaledes naede man baade at finde det dyrkede Areal udtrykt i Tønder Land og Hartkornet for den dyrkede Agerjord under hver Ejendom og By Sognene og Landet over.

Men bag de dyrkede Marker laa Enge, Skove og Heder; disse Herligheder skulde ogsaa skyldsættes. Her søgte man at finde en vis Brugsværdi, som kunde sættes i Hartkorn.

Engene blev derfor ikke opmaalt i Kvadratalen som Agerjorden, derimod takseret efter den aarlige Avl af Hø og Græsningen efter det Antal Høveder, her aarlig kunde finde Føde. For Høets Vedkommende regnedes Engene i 4 Klasser til henholdsvis 10, 16, 24 og 32 Læs pr. 1 Td. Hartkorn, jo bedre Kvalitet desto færre Læs til 1 Td. Hartkorn, ringeste Kvalitet altsaa 32 Læs pr. Td. Hartkorn. Græsningen deltes i 3 Klasser:

»god« til 24 Høveder pr. 1 Td. Hartkorn, »middel« 32, »ond« 40.

Skovene vurderes efter det Antal Svin, de aarlig kunde fede med Bog og Agern, idet 24 Svins Olden regnedes for 1 Td. Hartkorn.

Hede og Overdrev takseredes paa lignende Maade som Græsningsengene: der saas hen til, hvor mange Husdyr, »Høveder og Bæster«, og Faar, de enkelte Gaarde kunde have gaaende her.

Endelig var der Tørveskær, Fiskeri, Lyngslet, Gærdsels-hugst o. lign., det havde altsammen Værdi og bevirkede et Til-læg eller Fradrag (hvis »Herligheden« manglede) i Hartkorns-ansættelsen.

Summen af Tallene fra de forskellige Herligheders Skyld-sættelse blev efter endt Taksation talt sammen, og dermed var Ejendommens samlede Hartkorn fastlagt.

Skemaets sidste Kolonne er ogsaa interessant. Under Give og Farre Byer er kun henholdsvis 263 og ca. 253 Tdr. L. opdyrket, ligesom flere Gaarde har meget lidt Jord taget ind, f. Eks. Skærhoved ca. 8, Ulkær Mølle $16\frac{1}{2}$, Søndersthoved 75 Tdr. L., Fruerlund slet intet. Omregnes det samlede opdyrkede Areal 1688 i nugældende Maal, faar vi ca. 911 ha dyrket Jord, d.v.s. mindre end Niendedelen af Sognets Areal, som udgør 8607 ha.

Hvorledes de 11 Ejendomme i Give og de 15 Ejendomme i Farre laa placerede indenfor hvert Byomraades Ramme, skulde et Par gode Kort let vise os — hvis vi havde haft saadanne. Desværre mangler Landsbykort over Give og Farre fra hin Tid, og vi er henvist til ad mere møjsommelig Vej at faa et Billede frem. Det følgende Materiale fra Opmaalingsarbejdet, den saakaldte Markbog, siger en Del.¹⁾

Tofterne til Giufue Bye.

Niels	Ødegaard.	Bredde 29	Br. $20\frac{1}{4}$	Br. $24\frac{1}{2}$
En Toft.		» 40	» $33\frac{3}{4}$	» $25\frac{1}{2}$
Middelmaadig Havrejord af graa Muld.		Længde 60	L. 49	L. 63
Bruges 1 Byg 2. 3 med Havre. ²⁾		4968	□ Alen sjæll. M.	
		Aarlig Høe 3 bunt.		

¹⁾ Markbog 1683, p. 106 flg.

²⁾ 1. Aar en Bygafrøde, 2. Aar Havre, 3. Aar Havre. Derefter 6 Aars Hvile.

Peder Sørensen.

Taxerit som forrige.

Br. 16 ¹ / ₂	Br. 52
» 16 ¹ / ₄	» 32 ³ / ₄
L. 38	L. 55

2950 □ Alen.

Paa Pløjjorden naar den hviler
8 buntt.

Annexgaarden.

Taxerit som forige.

Br. 24 ¹ / ₂	Br. 25	Br. 36 ¹ / ₂
» 23 ³ / ₄	» 28 ¹ / ₂	» 36
L. 47	L. 90	L. 61

Nog til same Annexgaard 1
Tofft. ligger Østen for Kir-
ken, middelmaadig Rugjord af
graa Sand. bruges 1 byg 2.
3. Rug. hviler udi 6 Aar.

Br. 16 ¹ / ₂	Br. 31
» 11	» 31 ¹ / ₂
L. 99	L. 106 ¹ / ₂
Br. 28 ¹ / ₂	Br. 38 ¹ / ₂
» 24	» 32 ¹ / ₂
L. 106 ¹ / ₂	L. 105

16955 □ Alen.

Aarlig engbund 2 bunt høe.

Paa Pløjjorden kan græsse fra
Valdborg og til Høst 2 Kalfue.

Jennss Christensen og Peder
Christensen.

En liden Hauge Østen Gaar-
den. Ond Havrejord af kold

Jord. Saas 1 byg 2. 3 havre.

Hvil: 7 Aar.

Br. 13 ³ / ₄
» 13
L. 35

Middelmaadig Rugjord af graa
sand. bruges: 1 biug 2. 3 Rug
hviler udi 6 Aar.

Br. 59
» 55
L. 91

Ond Havrejord af kold Jord
saas 1 biug 2. 3 Havre.

Hvil 7 Aar. Br. 59
» 58¹/₄
L. 93

Aarlig engbund ¹/₄ less Høe.
Paa Pløjelandet, naar den hvi-
ler ¹/₄ læss høe.

Bag sønden for Gaarden. Ond
Havrejord af kold Jord. Saas
2 Aar med Havre, hviler 10 Aar.

Br. 38
» 39
L. 67

13630 □ Alen.

Peder og Niels Hansen.
4 Stk. Sønden Gaarden løber
S. N.

Middelmaadig Rug Jord af
graa Sand

Saas 1 Byg 2. 3 Rug 1 Havre
hviler udi 7 Aar.

Br. 64¹/₂

» 58

L. 188

11515 □ Alen.

Aarlig Høe 1¹/₂ læss høe.

Paa Pløjelandet kand gresse
1 kalv fra Valdborg till St.
Hansdag.

Sørren Michelsen.

1 Tofft.

Ringe Rug Jord af graa Sand.
Bruges 1 Biug, 2. 3 Rug 4 Havre.
hviler udi 7 Aar.

Br. 26³/₄ Br. 50¹/₄ Br. 8³/₄» 27 » 53 » 10¹/₂

L. 120 L. 114 L. 193

19783 □ Alen.

Middelmaadig Rugjord af mere
graa Sand med Muld. Bruges
1 biug 2—3 Rug 4 med Havre.
Hviler udi 7 Aar.

Br. 80

» 43³/₄

L. 141

Aarlig Engbund 1¹/₂ less. Naar
den hviler, da kan der græsse
1 Høved.

Et boel som Laurits Sørensen
sidst paaboede.

En Tofft sønden husett.

Middelmaadig biugjord af graa-
agtig sand med lidt muld be-
blandett.

bruges: 1 biug 2 Rug 3 med
Rug 4 med Havre
hviler udi 7 Aar.

Br. 53¹/₂» 31¹/₂L. 82¹/₄

3528 □ Alen.

Naar den hviler, da kand paa
Pløjelandet afliss 1¹/₃ less høe.

Jens Frandsenn og Christen
Christensen.

Middelmaadig blandkornns

Jord med muld. bruges 1 bland-
korn af biug og boghvede 2—3
Rug 4 med Havre. hviler 7 Aar.

Br. 20

Br. 27

» 17³/₄» 23¹/₂

L. 113

L. 50

Br. 15¹/₂Br. 84¹/₂» 16¹/₂

» 77

L. 74

L. 210

21551 □ Alen.

Aarlig Eng 3 bunt Høe.
Naar den hviler: kand gresse
1 høffuitt.

Peder Christensens og Jens
Christensens.

Middelmaadig Rugjord af mere
graa Sand med Muld.

Bruges: 1 biug 2—3 Rug 4
med Havre. hviler udi 6 Aar.

Br. 76 Br. 38¹/₂ Br. 46³/₄
 » 86¹/₂ » 41¹/₂ » 49
 L. 207³/₄ L. 133 L. 138

28763 □ Al.

Aarlig Eng høe 2 buntt
 Naar den hviler da at græsse
¹/₂ høffuitt.

Christen Pedersen og Laurits
 Christensen.

Middelmaadig Havrejord af
 Sand. Bruges 3 Aar m. Havre.
 hviler udi 7 Aar.

Br. 24¹/₂ Br. 20¹/₄ Br. 12³/₄
 » 24 » 19³/₄ » 12¹/₂
 L. 48 L. 60 L. 95

Middelmaadig biug Jord af graa
 sand og graa Muld. Bruges
 1 Biug, 2—3 Rug 1 Havre.
 hviler udi 7 Aar.

Br. 14³/₄ Br. 38
 » 13 » 38¹/₄
 L. 108 L. 73

7838 □ Al.

Aarlig Engbund 1¹/₄ less høe
 Naar den hviler 1¹/₂ less høe.

Jens Pedersen 1 Tofft.
 Middelmaadig Havre Jord af
 leer og sand med lidet muld.
 Bruges: 1 biug 2-3-4 Havre.
 hviler 7 Aar.

Br. 52
 » 50
 L. 62¹/₂

Aarlig Engbund 1¹/₄ less høe.
 Naar den hviler, da kan gresses
 paa Agerjorden 2 buntt høe.

Middelmaadig Rugjord af mere
 graa sand med muld.
 bruges: 1 biug. 2 Rug. 3 Rug.
 4 Havre. hviler 7 Aar.

Br. 34
 » 34¹/₂
 L. 73¹/₂

5665 □ Al.

Høe 1¹/₄ Læs.

forskrevne rigtig at være
 maalt. Protokolerit, confererit
 og Taxerit

Løffuerdagen d. 22—7
 Testerer C. Holm

Taxermænd

P. Brelld, Niels Pedersen Brandt
 af Uldom Sogn og Bye.

Farre Bys Tofter 1683.

Las Christensen 1 Tofft løber
 S. og Nør maalt fra V. side.
 Middelmaadig biugjord af kleg
 lerret muld og sand. bruges
 1 biug 2—3 Rug. hviler 5 Aar.

Br. 68¹/₂ Br. 72¹/₄
 » 71³/₄ » 75¹/₂
 L. 119 L. 152
 19576 □ Al.

Eskil Larsen 1 tofft i Ø.-V.
maalt paa Søndre siede.
forrige Godhed.

Br. 70 ¹ / ₄	Br. 74 ⁹ / ₄
» 76	» 66
L. 115	» 99

Middelmaadig Havre Jord af
kold muld og Sand. Bruges
2 Aar Havre, hv. 5 Aar.

Br. 19 ¹ / ₂
» 20
L. 107

Middelmaadig biugjord af klæg
lerret muld, saas 1 biug 2. 3
Rug. hv. 5 Aar.

Br. 14 ¹ / ₄	Br. 100
» 14	» 106
L. 46	L. 180
36649 □ Al.	

Jesper Larsen 1 tofft.

Middelmaadig blandk. jord af
sijdagtig bleg muld og end
mere sand end muld.
saas 1 blandk. 2. 3 Rug, hv.
5 Aar.

Br. 74 ¹ / ₂	Br. 19 ⁸ / ₄
» 61 ¹ / ₂	» 18 ¹ / ₂
L. 109	L. 41
Br. 55	Br. 26 ³ / ₄
» 51 ¹ / ₄	» 30
L. 113	L. 117
17515 □ Al.	

Simon Olsen 1 tofft.

Middelmaadig biug Jord af
bleg muld og graa Sand.

Saaes 1 aar biug. 2—3 Rug.
hviler 5 Aar.

Br. 25	Br. 66 ¹ / ₂	Br. 47 ¹ / ₄
» 26 ¹ / ₄	» 92 ¹ / ₄	» 47
L. 80	L. 127	L. 46
Br. 93 ¹ / ₂	Br. 41	
» 93 ¹ / ₄	» 40	
L. 94	L. 36	

19485 □ Al.

Michel Pesen. 1 tofft.

Middelmaadig Rugjord af graa-
agtig muld og sand, mere sand
end muld. Saaes 1' Aar biug,
2. 3 Rug. hviler 5 Aar.

Br. 32 ¹ / ₄	Br. 29	Br. 26
» 31 ¹ / ₂	» 30 ¹ / ₂	» 19 ¹ / ₄
L. 77	L. 60	L. 35

Middelmaadig blandkornsjord
af hvidagtig Graa sand og lidet
bleg muld. Saas 1 blandkorn
2. 3 Rug, hv. 5 Aar.

Br. 104
» 91 ¹ / ₄
L. 164
21012 □ Al.

Søfren Nielsen 1 tofft.

Middelmaadig Rugjord af graa-
agtig muld og sand. Saas 1
biug 2. 3 Rug. hv. 5 Aar.

Br. 54 Br. 88¹/₂ Br. 35
 » 52 » 89¹/₄ » 28
 L. 65 L. 105 L. 80

15258 □ Al.

Et Gadehus som Niels Nielsen
 paaboer hvortil et lidet stykke
 Jord. Prop. D. Blomme.
 Middelmaadig blandkornsjord
 af siidagtig lidet Muld og sand.
 bruges: 1 blandkorn 2. 3 Rug
 hviler 5 Aar.

Br. 51¹/₄
 » 51
 L. 52

2652 □ Al.

Søfren Gregers Boelt 1 Tofft
 Middelmaadig biugjord af bleg
 muld og lidet graa sand. Bruges
 1 biug 2. 3 Rug. hv. 4 Aar.

Br. 54¹/₄ Br. 17
 » 56 » 17
 L. 79 L. 90
 Br. 19³/₄ Br. 33¹/₂
 » 20 » 33³/₄
 L. 54 L. 88

9903 □ Al.

Lars Jensen Boel 1 Tofft.
 Middelmaadig blandkornsjord
 af sidagtig lidet bleg muld og
 lerred sand. Saas 1' aar bland-
 korn 2. 3. aar Havre. Hviler
 i 5 Aar.

Br. 53¹/₄ Br. 28¹/₂ Br. 15
 » 62 » 28 » 15¹/₂
 L. 77 L. 38 L. 78

6662 □ Al.

Et øde Gadehuus, tildømt til
 Kongen. forladt gods, som en
 Mand Peter Gade sidst paa-
 boede.

Middelmaadig biugjord af bleg
 muld og graaagtig sand. Saaes
 1. aar biug, 2. 3 Rug. hviler
 3 aar.

Br. 53
 » 53¹/₄
 L. 64

3392 □ Al.

Noch it øde gadehuus tildømt
 Kongen. forlat gods. Niels
 Snaaphouf sidst paaboede.

Ringe Rug Jord af skarp graa
 sand. bruges 1 blandkorn 2.
 3 Rug, hv. 3 Aar.

Br. 36³/₄ Br. 84¹/₂ Br. 38³/₄
 » 33¹/₂ » 84 » 38
 L. 86 L. 62 L. 50
 Br. 15 Br. 22³/₄
 » 14 » 22¹/₂
 L. 41 L. 45

11650 □ Al.

Et Boelshus.
 Proprietær Diderich Blomme.
 Enevold Jensen paaboer.

En Tofft.

Middelmaadig blandkornsjord

af lidet bleg muld og graa sand.
Saaes 1 blandkorn 2. 3 Rug
4 Havre. hviler 4 Aar.

Br. 89 ¹ / ₂	Br. 23 ¹ / ₄
» 90 ¹ / ₂	» 23 ¹ / ₄
L. 118	L. 87
Br. 49 ³ / ₄	Br. 56 ¹ / ₂
» 46 ¹ / ₂	» 65 ¹ / ₄
L. 210	L. 232

Middelmaadig biugjord af kleg
muld og graaagtig sand.
bruges 1. biug 2. 3. 4 Rug.
hviler i 4 aar.

Br. 45
» 45 ¹ / ₂
L. 70

God Rug Jord af graaagtig sand
og lidet muld. saas 1. biug
2. 3. 4 Rug. hviler 4 aar.

Br. 82 ³ / ₄	Br. 41	Br. 47 ³ / ₄
» 90	» 41 ¹ / ₄	» 48 ¹ / ₄
L. 240	L. 228	L. 120

70274 □ Al.

Las Christensen 1 Tofft.
God Rug jord af bleg muld og
graa sand, mere sand end muld.
Saaes 1 biug 2. 3. 4 Rug.
hviler 4 Aar.

Br. 74 ¹ / ₄	Br. 50 ¹ / ₂
» 75 ³ / ₄	» 48 ¹ / ₂
L. 84	L. 136
Br. 101 ³ / ₄	Br. 77
» 71 ¹ / ₂	» 79 ¹ / ₄
L. 120	L. 127

33313 □ Al.

Per Christensen 1 Tofft østen
Gaarden.

Middelmaadig Rugjord af bleg-
agtig muld og graa sand, saaes
1 aar biug 2. 3 Rug. hviler 5 aar.

Br. 16	Br. 52 ¹ / ₂	Br. 27
» 14 ¹ / ₂	» 49	» 36
L. 34	L. 215	L. 112
Br. 34 ¹ / ₄	Br. 70 ¹ / ₄	Br. 16 ³ / ₄
» 28	» 75	» 25 ¹ / ₂
L. 120	L. 176	L. 65
Br. 58 ¹ / ₂	Br. 49	
» 42 ¹ / ₂	» 44	
L. 112	L. 54	

Middelmaadig biugjord af bleg
muld og kleg sand, saas 1 biug
2 3. rug, hv. 5 aar.

Br. 45 ³ / ₄	Br. 102	Br. 20 ³ / ₄
» 38	» 105	» 28
L. 111	L. 112	L. 63

Noch 1 Tofft norden for Gaarden.
Middelmaadig biug Jord af
Graaagtig sand og muld. Bru-
ges 1 Biug 2. 3 Rug, hviler 4 aar.

Br. 96 ³ / ₄
» 88
L. 289

Middelmaadig Rugjord af mere
graa Sand end Muld. saaes:
1 blandkorn 2. 3 Rug.
hviler 5 Aar.

Br. 140 ³ / ₄	Br. 48
» 177 ³ / ₄	» 40 ¹ / ₄
L. 308	L. 140
Br. 53	Br. 102
» 50 ³ / ₄	» 117 ¹ / ₄
L. 60	L. 192

192836 □ Al.

Et Stykke Jord syd for Aaen
løber Ø og V. en Deel S. o N.
Middelmaadig biug Jord af graa
sand. bruges 1 Aar bog hvede
2 Rug, hviler 7 aar.

Br. 60
» 72¹/₂
L. 228

Middelmaadig Rugjord af kleg
Muld og graa sand. bruges
1 biug 2. 3 Rug, hviler 5 aar.

Br. 59 Br. 58³/₄ Br. 36³/₄
» 66¹/₂ » 66¹/₂ » 41¹/₄
L. 176 L. 281 L. 170

49298 □ Al.

Et Gadehus som Niels Jensen
har i fæste. tjener til D. Blomme.
Middelmaadig biug Jord af bleg
muld og sand. Saaes 1 biug
2. 3 rug, hviler 3 aar.

Br. 21³/₄ Br. 19
» 21¹/₂ » 18¹/₂
L. 53 L. 40
1879 □ Al.

Et Gadehus Laurits Beipen
tjener Diederich Blomme
forrige Godhed.

Br. 15
» 13¹/₅
L. 37

528 □ Al.

Dette foreskrevne rigtig at være
maalt Indført, confereret og
Taxeret testerer underskrevne

Datum 26. Sept. A. 1683

Michel Fredriksen i Ullum
Enoch Lauritsen.

Denne Skildring i Navne, korte Betegnelser, Jordkarakterer og Tal forekommer maaske lidt stivt og virker ikke umiddelbart gribende ligestraks. Men den har over sig et Præg af Ælde og skal nok vinde ved nærmere Bekendtskab. Netop det stivnede garanterer for høj Alder, og Indehaver af Alder kan svare paa mange Spørgsmaal, blot der spørges ret.

Først fortælles da, at flere Gaarde og Huse endnu 20 Aar efter sidste forfærdelige Krig 1657—60 henligger i øde Tilstand, ja, det huskes knap, hvem der før boede her, thi mange af Byernes og Sognets Folk er jo nye, indvandrede fra andre, mindre krigshærgede Egne, som f. Eks. Thy og Vestjylland. Saadanne har faaet Gaard og Ejendom overdraget mod at svare de regelmæssige Afgifter. Rimeligvis vilde vi have fundet

adskilligt flere Gaarde og Huse staaende tomme, hvis vi havde truffet dem nogle Aar tidligere, for som vi hører andetsteds, var mange Mennesker enten bortdøde eller forjagede under Krigen. Naar nogle Gadehuse med Jord ses tildømt Kongen, er dette sket efter den gamle Lovregel, der siger, at »hvad ingen ejer, ejer Kongen«. Forladt Gods blev paa Tinge tildømt Kongen, saafremt lovlige Tidsfrist udløb, uden at Ejer eller Arving havde meldt sig. Herremanden paa Refstrup har faaet sine Huse befolkede, han var nærmere Farre og kunde lettere end Kongen finde passende Fæstere. Forøvrigt er der flere Vidnesbyrd om, at Husmændenes Stilling var langt gunstigere end Gaardmændenes under Fæstevæsenet. Regimentsskriveren ved Koldinghus Rytterdistrikt siger, at Husmændene »giver aldrig en Skilling til Kongen, hverken Folke-, Familie-, Kop-, Kvæg- eller Ildstedsskat eller noget i ringeste Maade, hvilken Frihed foraarsager, at man fast ikke kan faa en Karl (Fæster) til en Gaard, om den bliver forfalden eller for Bondens Armods Skyld ledig.«¹⁾

Dernæst ser vi paa Bedømmelsen af Hjemmejorden — Toft, Hauge eller Stykke — efter dens Natur og Skikkethed enten for Byg, Rug, Blandkorn, Boghvede eller Havre. Som det kunde ventes, forekommer Yderlighederne »allerbedst« og »allerværst« slet ikke, »god« kun i Forbindelse med Rug og ikke i Give, men 2 Gange i Farre. »Middelmaadig« er almindelig: 2 Gange for Bygjord i Give, 12 Gange i Farre, 6 Gange for Rugjord i Give, 5 Gange i Farre, 1 Gang for Blandkornsjord i Give, 5 Gange i Farre, 5 Gange for Havrejord i Give, 1 Gang i Farre. »Ond« Havrejord nævnes 3 Gange i Give, ikke i Farre. Variationen »Ringe« Rugjord, som forekommer 1 Gang hvert Sted, skal vel ligge under Middel. Men »middelmaadig«, der lyder saa trist, betyder blot »middel«, og det er jo ikke saa galt.

I Ledetraad for Boniteringsmændene stod, at »de Agere som bestaar udi 1. sort muldet Jord, 2. Sand og sort muldet Jord, hvor der er mere Muld end Sand, 3. fed, hvid Ler-Jord,

¹⁾ Søren Alkærsig: Vejen Sogn, S. 98.

4. Ler- og Muld-Jord, som ej ligger for sidt (lavt) eller udi Skoven, hvor Kornets Vækst af Træerne forhindres, skal regnes for god Jord. Derimod 1. sort eller graa Sand-Muld-Jord, hvor Sanden prævaterer, 2. Ler- og Muld-Jord, hvor Leret prævaterer, eller og ligger alt for sidt, eller udi Skoven, agtes for middelmaadig Jord.« »Ond Jord« er 1. rød Jord med Grus, 2. sumpagtig Lerjord og Sand, 3. død, sort Jord, »som næsten ligger under Vand«. Den helt rigtige Karakter faas først, naar Bonitetsbetegnelsen sættes i Forbindelse med Kornarten. »God« foran Byg er naturligvis en Del bedre end »god« foran Rug o. s. f. De 12 »middelm. Bygjord« og 5 »middelm. Blandkornsjord« i Farre giver Hjemmejorden her et væsentligt Plus foran Give. Naar stedkendte Folk finder ud af, hvilke Jorder det drejer sig om, vil man formentlig den Dag i Dag kunne godkende de gamle Bonitetsmænds Resultater.

Interessant er ogsaa Oplysningerne om, hvorledes man dengang brugte de paagældende Jorder: hvor det er muligt, har man 1. Aar efter Indtagningen til Dyrkning avlet Byg, 2. og 3. Aar Havre, derpaa Hvile i 4—5 Aar. Eller: 1. Aar Byg, 2. og 3. Aar Rug, 4. Aar Havre, Hvile 6 Aar. Det kan altsaa variere en Del, men Hvilen er gerne konstant 5—6—7 Aar. Hist og her nævnes en Smule Hø — i Bundter, hvor meget i Pund er uklart. Det siges enkelte Gange, at et Par Kalve, et Hoved o. l. kan græsse til efter Engslet og Høst »paa Pløjejord, naar den hviler«. Det maa vel betyde, at de hvilende Agre holdtes ret jævnligen pløjet, i modsat Fald vilde Jorden ogsaa snart gro sammen i Ugræs og komme ud af Kultur. Egentlig skulde saadan gammel Hjemmejord slet ikke hvile, men Aar efter Aar yde sin Kornafgrøde i evindeligt Skifte mellem Byg og Rug, Byg og Rug eller: Byg, Rug, Havre og forfra igen. Den fik al Gaardens Gødning og var jo da Bygdens bedste Bund, i sin Tid valgt netop med det for Øje stadig at kunne give nødvendigt Korn til Bondens Brød, Brygning og Grød. Maaske har Kraften ogsaa oprindelig og længe været stor nok til dette meget tærende Alsædsbrug, som Driftsmaaden senere kaldtes. Der er dog kommet en Tid, da Bønderne i Give og Farre har

gjort den pinlige Erfaring, at Jorden alligevel ikke evnede at blive ved. Træt Jord skal hvile ligesom træt Mand.

Men det kan ogsaa ske, at Folk godt nok har vidst, deres Toft, Hauge eller Stykke-Jord ikke taalte uafbrudt Korndyrkning, og at de derfor maatte have et forholdsvis stort Areal til Raadighed. Vi synes jo, Tofterne somme Steder er store, eller rettere sagt: der er stor Forskel paa deres indbyrdes Størrelse — mindre i Give end i Farre. Udregner vi efter de opgivne Maal i Bredde og Længde hver Tofts Areal, ses det, at medens Give har en nogenlunde ensartet Fordeling, er enkelte Arealer i Farre paafaldende store, ligesom det samlede Areal er mærkelig uens, nemlig ca. 10 Td. Land i Give, ca. 32 Td. Land i Farre. Til Give Byes 10 Gaarde og 1 Hus med Jord bliver hver Gaards Toft altsaa ca. 1 Td. Land, til Farre Byes 7 Gaarde og 8 Huse med Jord bliver hver Ejendoms Toft gennemsnitlig over 2 Td. Land.

Hvorfra stammer mon denne iøjnefaldende Forskel? Aarsagen maa søges i de oprindelige Tider før vedkommende Landsbyers Grundlæggelse. Da har her eller i Nærheden boet Folk, for hvem det gjaldt, at »den har mest, der mest maatte gribe«. Idet Landsbyfællesskabet organiseredes, og hver Mand fik tildelt Toft bag Gaarden, maa Fordelingen være sket efter den Regel, at en Mands eller Slægts tidligere Indsats som Opdyrker af Jord dannede Maalestok for Jordtildeling i Landsbyen. Stor Opdyrker stor Toft, lille Mand lille Toft. Det Princip kunde enhver forstaa. Toften blev Gaardens Særeje, dens private Jordtilliggende. Paa Toftens Størrelse og Ydeevne beroede Bondens Underhold, ligesom de gamle Skatter: Gæsteri til Kongen, offentlig Arbejde, Ægt og Ledingsfærd (eller Afløsning derfor) svaredes efter Toftens Udstrækning i Længde og Bredde, Areal. Ja, saa vigtig var Toften som Enhed i Datidens Beregninger, at den ogsaa kom i Betragtning, hver Gang ny Jord opbrødes af Græsgange, Overdrev eller Skov. Bondens Part i saadan Fælleserhvervelse afgang af Toftens Bredde og Længde; stor Toft gav stor Part, mindre Toft tilsvarende mindre Part i de nye Agre. Og ikke nok hermed: da Matriku-

leringen, som vi har foran os, 1688 gik over Landet under Hensyntagen til hver Gaards Toft og Agerpart, sattes den til højest Hartkorn, der havde mest og bedst Jord, hvorved altsaa igen Toftens oprindelige Størrelse fik afgørende Betydning. Men Toftens Rolle var endnu langtfra udspillet, hvad vi vil faa at se ved Udskiftningen og senere til den Dag i Dag.

Toften er da en ældgammel og saare interessant Magtfaktor i Byens Dagligliv og hele Udvikling. Alligevel kan vi knap forstaa den mærkelige Forskel i Størrelse, sammenholdt med den Kendsgerning, at de store Tofter i Farre i Matriklen betegnes med den meget hæderlige Bonitetskarakter omkring middel i Forbindelse med Byg og Blandkorn. Toften til det ene Gadehus og ikke mindst til Boelshuset under Refstrup synes ogsaa usædvanlig stor. Vi kan kun finde den Forklaring naturlig, at Terrænet i Farre med de fritliggende Strækninger Nord for Aaen og langs med denne har tilbudt rigelig Plads for selve Landsbyen og Hjemmejorderne, hvorimod Byens Udmærker og Overdrev var væsentlig snævrere. Mod Syd dannede den nære Aa Sogneskel, og Fremtrængen skulde her være umulig; dog ved vi, det lykkedes Manden paa Mølgaard at »gribe« et privat Jordstykke paa 3—4 Tdr. Land Syd for Aaen, hvilke rettelig hørte under Lindeballe Sogn. I Vest og Øst laa vistnok Skovstrimler og hindrede større Indtagelse til Agerland. Saadanne Forhold kan godt have været bestemmende for Anlæg og Udvikling. Man har nok i de gamle Tider længst muligt fulgt visse Systemer, men praktiske Hensyn havde alle Dage en stærk Magt til om nødvendigt at ændre lidt ved Regler og Vedtægter, selv hvor disse var nok saa anerkendte. Det ser ud til, at Folk i Farre tidligt er gaaet ud fra den Grundsatning, der siger, at Livet er mere end Formerne.

Men fordi Farrefolkene gjorde deres Tofter store, fik de stor Hartkornsansættelse: 7 Gaarde delte 36,34 Tdr. Hartkorn, det blev godt 5 Tdr. i Gennemsnit til hver; 8 Huse delte 3,11 Tdr. Hartkorn, godt 3 Skæpper i Gennemsnit til hver. Ialt fik Farre 39,45 Tdr. Hartkorn.

De tilsvarende Tal blev for Give: 10 Gaarde delte 33,24

Tdr. Hartkorn = godt 3 Tdr. gennemsnitlig til hver, 1 Hus 0,13 Tdr. Give ialt 33,37 Tdr. Hartkorn.

Det dyrkede Areal var i Give 263 Tdr. Land, i Farre omtrent 252 Tdr. Land. Af mindre Jordtilliggende paalagdes altsaa Farre større Hartkorn. Det stemmer godt nok med ovenfor antydede vedrørende bredere Tofter, knappere Udmarker i Farre end i Give.

Saaledes ligger da Billedet for os af Sognets to egentlige Landsbyer: Gaardene placerede efter naturlige Terræn- og Jordbundsforhold, Give under Bakkehæld i Læ for Vinde af Nordvest, Farre paa det tørre langs Randen af strømmende Aa. Vaaningshuse og Vinduer vender ud mod Gaden og Portene, hvor Færdsel giver Gammelfolk Adspredelse, Børn noget at se hen til, hvor Mænd samles til Bystævne, og Koner samtaler ved Brønden. Husene er smalle, Taget hænger lavt. Mellem Gaarde og Huse findes spredte Buske, hvis Bær bliver spist, før Modning kan indtræffe. Et Dige omkring lidt Kaalplantning er Legeplads for Gedelam. Bag hver Gaard ligger Toften, bag Toften Fællesmarken, delt i Vange og Agre, langt ude græsser Byens Kvægflod, vogtet af Byhyrden, som bl. a. faar Søndagsmælken som Løn, og som derfor gerne hver Lørdag genner Køerne i Egekrat, hvad der befordrer Mælkeydelse. Længst borte ligger Moser og Kær, ringeagtet til daglig, men skattede ved Lejlighed, naar Tørv skæres, og Vinterfoder hentes i Slet.

Vi mangler Kort til nøjere Stedfæstelse af det hele; der gives intet Kort, saa vi maa klare os foruden, kan nok omtrent kende Gaardene og henføre dem til Nutiden. Saaledes var Landsbyen gennem Tusindaar fra Oldtidens Aften til Nytidens Gry, da Udskiftningen kom og brød Rammen i Stykker, fordi Indholdet fik Kraft til ny Udfoldelse.

Forinden vi begynder med Udskiftningen, der er saa indviklet, men samtidig saa lærerig, skal vi dvæle ved Engen og Høet og finde ud af Mulighederne for Husdyrholdet til hver Gaard. Ogsaa dette Stof er hentet fra Forarbejdet til Matrik-

len 1683, og brugtes under Vurderingen for Hartkorn. Den originale Skrivemaade er beholdt uændret, fordi den virker mere direkte og ligesom fører Læseren nærmere Tiden og Stedet, kun de paa jysk stavede Mængdetal vedrørende Kreaturer, Heste og Faar er skrevet med lettere overskuelige Tal.

Da Forkundskaber letter Tilegnelsen, skal vi vide, at »Nød« og »Bæster« naturligvis er Kreaturer og Heste; »tjener til« betyder: staar under vedkommende Herremand; Ko. m. d.: kongelig Majestæt. Som det ses, er de fleste Bønder blevet Fæstere, kun ganske faa ejer deres paaboede Gaard, Selvejere træffes sjældent. Det ser i det hele ikke godt ud med Sognets Tilstand. Eng-Taxationen dokumenterer endnu tydeligere end Markbogen, at skønt sidste ødelæggende Krig ligger over tyve Aar tilbage, hersker her udbredt Fattigdom. Det er langtfra sikkert, at de nævnte Kreaturer, Heste og Faar er tilstede paa Gaardene; Taxationsmændenes omhyggelige Vurdering siger blot, at under normale Forhold burde de kunne være her og finde passende Føde — den Føde, som danner Grundlag for Skat-Ansættelse til Hartkorn. Saa ubestandige ligger Forholdene, at Taxationen i flere Tilfælde præsenterer os andre Navne paa Gaardfolkene end Markbogen, og dog hidrører begge disse Forarbejder til Matriklen 1688 fra samme Aar, nemlig 1681—83.

Men kan vi en Stund glemme den barske Virkelighed, der skjuler sig bag alt dette, faar vi af det ypperlige Materiale kærlig komment Kendskab til Sognets Enge og Græsningsarealer og meget andet, som vi senere føres ind paa. Ikke mindst har Stednavne Værdi. De peger paa ældgamle Ejendomsforhold, der ofte kan genkendes i Dag, og Stednavnene er jo i sig selv meget interessante.

Diderik Blome, Oberstløjtn., var Ejer af Refstrup, Alexander Grubbe ejede Donneruplund, Otto Skram til Todbøl — i Familie med Alex. Grubbe — fik Donneruplund 1684. Major Otto Jacob von Schwerin var Ejer af Søndersthoved.

Enge og Græsning.¹⁾*Lille Hestelund.*

Michel Christensen, en Gaard (tjener til velb. Dietrich Blome), kan græsse naar Mark er ubesaaet 12 Nød og 2 Bæster, naar det besaaede afgaar: 8 Nød, 2 Bæster og 6 Faar. I Heden fire Nød. Højerringen dertil er en Engeskifte sønden Gaarden, kaldes Mølkjær; derpaa kan avles Kierhøe. 4 Læs
 I Reflingsmoessen Moshøe 2 -
 Tørveskier og Løng findes dertil til fornøden Ildebrand.

Store Hestelund.

Niels Sørensen og Christen Lassen, en Gaard (til velb. Dietrich Blome), kan græsse, om Marken var uden Sæd 20 Nød og 4 Bæster, naar det besaaede afgaar: 14 Nød og 4 Bæster. I Heden 8 Nød og 10 Faar.

Højerringen er en Kier Synden Gaarden, kaldes Pukier, derpaa kan avles Kierhøe. 6 Læs
 En Kier kaldes Brekier derpaa Kierhøe. 4 -
 Ved en liden Bæk Moshøe. 8 -
 I Nørkier Kierhøe 4 -
 I Reflingmose Moshøe. 4 -
 Tørveskier og Løng knap til Ildebrand.

Heegaard bye.

Mads Sørensen en halfgaard, kan græsse, naar Marken er ubesaaet, 5 Nød og 2 Bæster; naar der er besaaet afgaar 3 Nød og 1 Hest. I Heden 4 Faar.

Højerringen dertil er en Moseskifte Vesten for, kaldes

Høllet, derpaa rar Høe 3 Læs

Søren Olufsen, en Halvgaard (øde, til Major Schwerin), kan græsse udi alt ligesom til Mads Sørensens halve Gaard.

¹⁾ Koldinghus Amts, Nørvang Herreds Taxering paa Enge, Græsning og Skov 1683.

Højerringen dertil er et Stykke Engkier ved Ulkier Mølle,
derpaa ondt Kierhøe 2 Læs
En liden Engplet ved en Kier heder Maa-

bech, derpaa Moshøe 1 Læs 4 Knipper

Christen Clemmensen, en Gaard (til Major Schwerin), kan
græsse naar Marken er ubesaaet 10 Nød og 4 Bæster; naar
det besaaede afgaar: 7 Nød, 2 Bæster. I Heden 2 Nød.

Højerringen dertil er en Skifte Norden

Ramshouff, derpaa Moshøe 3 Læs 12 Knipper

Udi en liden Toft ved Gaarden temmelig

Høe 12 Knipper

Jens Sørensen, en Gaard (til Major Schwerin). Dermed er
udi alt til denne Gaard baade med Græsning og Højerring
som til Christen Clemmensens Gaard findes taxeret.

Tørveskier og løng findes til fornøden Ildebrand.

Ulkier Mølle.

Iver Matsen, en liden Svatmølle (til Major Schwerin) med
en Quærn offuerfallendes vand paa hiuflen. Vandet dertil
sambles i en liden Møldam af nogle Kier og Moser. I quernen
2 smaa gamle Stene. Haver ringe Søgning; i Somerens tyrke
hafr den ingen vand at maale med.

Kan græsse om al Marken var ubesaaet 10 Nød og 2
Bæster; naar det besaaede afgaar: 7 Nød og 2 Bæster.

Højerringen dertil i Refflingsmosse. ondt moshøe. 2 Læs

Udi Synderho temlig Høe 1 Læs

Ved Stienvad moshøe 1 Læs

Ved Omløbstoft temlig Høe 2 Læs

Breenhoffuedt.

Tomas Nielsen, en Gaard (til Major Schwerin). Kan græsse
om Marken var ubesaaet 8 Nød og 4 bæster, ubesaaet 6 Nød;
i Heden 3 Nød.

Højerringen dertil er vesten Ramshouff.

2 smaa Engskiffter kaldet Elkiermade, derpaa Kierhøe 4 Læs

En Skift kaldes Folder derpaa Moshøe. 4 -

Sørren Dretsen, en Gaard, kan græsse ligesom til Tomas Nielsens Gaard. Høbjerringen dertil er vesten Ramshouff; derpaa kan aufles ondt Moshøe 8 Læs 16 K.

Søren Oluffsen, en ødegaard. Ald Aggerjorden er efftergroet udi Løng. Kan gresse 2 Nød og 4 Faar.

Høbjerringen dertil er en Engmosse kaldet Gammelkier, er mesten offergroet med Løng og pors. Derpaa ondt moshøe 1 Læs
Derres Ildebrand og Torffueskier haffuer di Mangel paa og søger hos andre steder.

Begsgaard.

Niels Christensen, en Gaard (til Major Schwerin). Kan gresse om Marken var ubesaet 10 Nød og 4 bæster; naar det besaede afgaar: 7 Nød, 2 bæster og 6 Faar; i Heden 2 Nød. Høbjerringen dertil er i Refflingsmosse, derpaa moeshøe 1 Læs I Tofften ved becken temlig høe 1 half Læs 8 Knipper Ved beksgaard beck ondt kierhøe 3 Læs

Peder Hansen, en Gaard } med disse tvende Gaarde, som
Sørren Rasmussen, en Gaard } er øde og tilhører Kongelig
Majestæt er det udi alt ligesom til Niels Christensens Gaard og haver hver af dem lige saa meget baade udi Gresning og høbjerring som dertil findes taxeret.

Jens Hansen, en boell (til Major Schwerin), kan gresse om ald mark var ubesaad 3 Nød, naar det besaede afgaar: 2 nød; i Heden 4 Faar.

Høbjerringen dertil er ved Ramshouff, derpaa
kierhøe 4 Knipper

Hans Christensen, en boel }
Niels Rasmussen, en boel } (til Major Schwerin).
Appelonne Sørensdatter, en boel }

Enhver af disse trende boelle haffuer ligesaa meget baade udi Fædrift og Høbjerring som til Jens Hansens boel findes anskreffuen og taxeret.

Vorslund.

Niels Pedersen, en Gaard. Kan græsse om Marken var ubesaaed 16 Nøed, 6 Bæster; naar alt det besaaede afgaar: 10 Nøed og 4 Bester; i Hede 4 Nød og Faar.

Høbjerringen dertil er omkring Gaarden og i Mossen.

Got høe 4 Læs
 Mosshøe 6 -

Øglund.

Peder Ollufsen, en boel. Kand græsse om Marken var ubesaaed 3 Nød, naar det besaaede afgaar: en Nøed og i heden 4 Faar.

Høbjerringen dertil er udi Mossen mosshøe. 2 Læs
 Tørflueskier og Løng findes til samme Gaard og Boel til fornøden Ildbrand.

Søndersthoffuedt Hoffuedtgaard.

Maior Otto Jacob v. Schwerin tilhørrig.

Kan gresse dertil om Marken var ubesaaed 30 Nøed, 6 Bester og 30 Faar. Naar det besaaede afgaar: 20 Nøed, 4 Bester 20 Faar. I Heden 16 Nøed.

Høbjerringen dertil er Inner-maaen, der-

paa got Høe 6 Læs 18 Knipper
 Ramskou er næsten eftergroet med Pors, Lyng og

Melris. Der kan affles Kiærhøe 12 Læs
 Nogle Krogge derudi Kierhøe 6 Læs 30 Kn.
 Refflingsmosse næsten eftergroet med Pors og

Liung: Mosshø 6 Læs
 Torflueskier og Lyngslet er knap nok til Gaardens Fornødenhed.

Nyegaard.

Jesper Christensen og Christen Mortensen, en Gaard (til Major Schwerin).

Kan græsse om Marken var ubesaaed 12 Nøed og 4 Bæster, naar det besaaede afgaar 8 Nøed, 4 bæster og 10 faar, i heden 4 Nøed.

Høbjerringen dertil er ved aæn, derpaa temlig got høe 9 Læs udi Lundbjerrig mosse: mosshøe 4 Les torffueskier og løng findes til fornøden Ildebrand.

Ullerup.

Christen Jenssen, en gaard (til Major Schwerin). Kand græsse om Marken var ubesaaed 12 nøed og 4 bester; naar det besaaede afgaar 7 nøed 4 bester 8 faar. I heden 4 nøed og 4 faar.

Høbjerringen dertil er ved aæn, hvorpaa kan afles
temlig høe 3 les
udi mossen kierhøe 3 les
udi Ullerup Kratt ondt moshøe 1 les 16 Kn.

Jens Jensen, en Gaard.

Niels Lauridsen, en Gaard (til kongelig Majestæt).

Peder Deggen, en Gaard (til Otto Skram).

Hver af disse trende Gaarde haaffuer lige saa meget baade udi Gresning og høbjerring som til Christen Jenssens Gaard findes anskreffuen og taxeret og er udi alle i alt lige.

Tørveskier og Løng have de til fornøden Ildebrand.

Store Moesgaard.

Olluf Lassen, en Gaard (til Alexander Grubbe). Kan gresse om marken var ubesaaed 8 nøed og 2 bester. Naar det besaaede afgaar 6 Nød, 2 bester, 6 Faar. I Heden 3 Nøed. Høbjerringen dertil er østen og vesten for Gaarden, hvorpaa kan aufles ondt moshøe halvt Løng 4 læs
Torffueskær og Løng findes til fornøden Ildebrand.

Giuffue bye.

Jens Christensen og Peder Christensen, en Gaard (til Major Schwerin). Kan græsse, om Marken var ubesaaed 12 Nøed 4 bæster. Naar det besaaede afgaar 8 Nød, 2 Bæster, 8 faar. I Heden 3 nøed.

Høbjerringen dertil er 3 smaa Skifter som ligger norden og vesten Ramskou, hvorpaa kan aufles mos
og kierhøe 3 læs 24 Knipp.

Rasmus Madsen og Niels Sørensen en Gaard. Kan gresse om marken var ubesaaed 8 Nøed 2 bester; naar det besaaede afgaar 6 Nøed, 2 bester, 4 faar. I Heden 3 Faar.

Højjerringen dertil er 3 Skifter udi Giuffkier, hvorpaa kan aufles heel ondt kierhøe som er ond og besværliggen at aufle for Morads og bløde 3 læs

Jens Frandsen og Christen Christensen, en Gaard (til Otto Skram). Kan græsse om marken var ubesaaed 12 Nøed og 4 Bæster. Naar det besaaede afgaar: 8 nøed, 2 bester, 6 faar. I Heden en nød.

Højjerringen dertil er udi et Kier, som kaldes Nørkier, ligger norden for Hestlund, derpaa Kierhøe 2 les
 udi Treholts Kier Kierhøe 2 les
 1 støkke eng, kaldet Breeng derpaa temlig got høe 1 les
 Femteparten af tre Skifter vesten Ramskou, derpaa
 Moshøe 1 læs

Sørren Michelsen, en Gaard (denne og 3 følgende tjener til velb. Otto Skram).

Laurids Christensen og Christen Pedersen, en Gaard øde.
 Christen Pedersen og Sørren Jenssen, en Gaard $\frac{1}{2}$ part øde.
 Peder Brexen og Niels Lauridsen, en Gaard.

Hver af disse foreskrevne fire Gaarde haffuer alt lige baade med Græsning og høbjerring ligesom til forbemeldte Jens Frandsens og Christen Christensens Gaard findes antegnet og taxeret.

Jens Pedersen, en gaard (til Otto Skram). Kan gresse om Marken var ubesaaed 12 Nøed 2 bester. Naar det besaaede affgaar 8 Nøed 2 Bester 6 Faar, i heden 2 Faar.

Højjerringen dertil ligger østen Ulkier Mølle som en hel ond og besværligen at aufle udi en Kier for morats og bløde. Kierhøe 8 les 26 Knip.

Peder Sørensen en Gaard (tjener til Diedr. Blome). Kan græsse ligesom Jens Pedersens.

Højjerringen dertil ligger østen og vesten Beksgaard, derpaa Moeshøe 3 Læs 8 Knip.

Niels Nielsen en Gaard. Denne Gaard haffe alt liige baade med Fedrift og høbjerring som Peder Sørrsensens gaard findes taxeret fore.

Torffueskær og løng haffe di til fornøden Ildebrand.

Schierhoffuidt.

Jens Jensen en boel (til Otto Skram). Kan gresse om marken var ubesaaed 4 Nød, naar det besaaede afgaar 2 Nød, 6 Faar. I Heden 8 Faar.

Torff og løng til fornøden Ildebrand.

Farrebye.

Peder Christensen, en gaard. Kan græsse om Marken var ubesaaed 12 Nød, 4 bester, 10 Faar. Naar det besaaede afgaar: 8 Nød, 4 Bester, 10 Faar, i heden 4 Nød.

Høbjerringen dertil ligger sydvest Gaarden ved Aæn, derpaa temlig høe 5 læs
Et Støkke længere vester paa temlig høe 4 les
ved beken moeshøe 2 les
under Byen paa Engmarken got høe 2 les

Michel Pedersen en gaard. Kan græsse i alt ligesom forbemeldte Peder Christensen.

Høbjerringen dertil ligger norden og vesten byen ved aæn og beken, herpaa kan aufles temlig got høe 5 læs
noch temlig høe 2 les

Sørren Nielsen en gaard. Den er ialt baade med Fædriften og høbjerring ligesom til forskreffne Michel Pedersens Gaard findes taxert.

Lave Jensen en boell. Kan gresse om Marken var ubesaaed 3 Nød, naar det besaaede affgaar 1 Nød.

Høbjerringen dertil ligger norden byen ved Bækken, derpaa temlig Høe 1 Læs 8 Kn.

Enevold Jenssen en boell. Dermed er udi alt baade med Fædrift og Høe som til forskrevne Lave Jensens Boel findes taxeret.

Las Christensen en Gaard. Kan gresse, om Marken var ubesaaed 12 Nød, 4 Bester. Naar det besaaede afgaar: 8 Nød og 4 Bester, 10 Faar. I Heden 4 Nøed.

Høbjerringen dertil ligger norden og vesten Byen ved Aaen og becken, hvorpaa kan auffles temlig høe 7 Læs
 Jesper Lassen en Gaard, Eske Lauridsen en Gaard, Simon Ollufsen en Gaard, alle som og Las Christensens Gaard øde og kgl. Majestæt tilhørig.

Hver af disse trende Ødegaarde haffe udi alt lige baade med Gresning og høe ligesom til forbemeldte Las Christensens Ødegaard findes antegnet og taxeret.

Tørffveskier og løng haffe di til byen til fornøden Ildebrand.

Farre mølle (tjener til Diedrich Blome).

Sørren Christensen Møller. Seks Fag Møllehuus, en quern med offuerfallend Vand. I quernen 2 Stene, ickon temmelig 2 Allen brede offuer. Til samme Mølle er nogen vanskelig Søgning, saasom den staar undertiden og haffe ingen vand udi tørken, og naar middelmaadig Vand er, kan den maale, naar stor Vandflod er, kan den ei maale for bagflod. Kan gresse 3 Nød, naar det besaaet 2 Nød.

Engen dertil er temlig got høe Et Læs

Sillesthoffuidt.

Sørren Pedersen, Christen Pedersen, Laurids Pedersen, Niels Pedersen. En Gaard (tjener til Bagge Baggers i Ribe). Kan gresse om marken var ubesaaed 24 Nøed og 6 Bester. Naar det besaaede affgaar 16 nøed og 4 bester. I Heden 4 Nøed og 10 Faar.

Høbjerringen dertil ligger sønden for Gaarden, hvorpaa kan aufles got høe 8 Læs
 temmelig høe 8 les

Tørffveskier og løng haffe di til fornøden Ildebrand.

Fruerlund.

Tomas Jenssen en Gaard, øde (til Otto Schram). Kan gresse om Marken var ubesaad 4 Nød og 2 Bester. Naar det besaade affgaar 3 Nøed og 1 Beste. I Heden 2 Nøed.

Høbjerringen ligger ved en beck og ved Husstedet. Derpaa ickon ondt høe 2 læs 4 Knip.
Tørfueskier og løng findes til Ildebrand.

Neder Donnerup.

Niels Pedersen en Gaard (til velb. Otto Skram). Kan gresse naar marken er ubesaad 10 Nød og 2 bester, naar det besaade affgaar 6 Nød, 2 bester, 10 Faar. I Heden 2 Nød og 6 faar.

Jens Nielsen en gaard. Kan gresse naar marken er ubesaad 24 Nød, 6 Bester 10 faar, naar det besaade afgaar: 16 Nøed, 4 bester, 10 Faar, i heden 8 Nød.

Jens Jenssen, en ødegaard, med denne gaard er udi alt ligesom til Jens Nielsens Gaard er taxeret.

Jens Nielsen, en boell. Kan gresse naar Marken er ubesaad 4 Nød 2 bester, naar det besaade afgaar 2 nøed, 1 best og 6 faar, i heden 2 Nøed.

Torffueskier og løng haver de til fornøden Ildebrand.

Byllund.

Christoffer Pedersen, en gaard (til sal. Oberst Beenfelds Arvinger). Kan gresse om marken var ubesaad 8 nød og 4 bester. Naar det besaade afgaar: 6 nøed, 2 bester, 10 faar, i heden 2 nød.

Høe er dertil udi Nørkier, kierhøe 3 les
Møllekier, vesten Ulkier Mølle, moeshøe 3 les
Refflingsmoesse, moeshøe 2 les
udi Sigen vesten Byen, temlig høe 1 læs

Søren Iversen en gaard, er med fædrift lige med Christoffer Pedersens Gaard.

Høbjerringen dertil er udi nørkier, Kierhøe	2 les
udie Møllerkier, moshøe	3 les
udi Sigen vesten Byen temlig høe	1 les

Erik Clausen, en gaard, er med fædriften lige ved forskrevne Søren Iversens gaard.

Høbjerringen dertil er udi Krogen sønden for Risbjerring: moeshøe	3 læs
udi Nørkier: Kierhøe	3 les
I Refflingsmoesse, Moeshøe	2 les
Udi Sigen vesten Byen, temlig Høe ..	1 les

Torffueskier og løng haver di til fornøden ildebrand.

Tromborrig.

Mads Christensen en boell (til sal. Oberste Beenfelds Arvinger). Kan gresse naar marken er ubesaad 3 nød, naar det besaaede afgaar 2 Nøed, 2 faar, i heden 4 faar.

Høbjerringen er udi Refflingsmoesse derpaa ondt moeshøe	1 les
---	-------

Torff og løng findes til fornøden Ildebrand.

Giuffskauff.

Christen Mortensen og Jens Mortensen en gaard (til Major Schwerin). Kan græsse om marken var ubesaad 12 Nøed, 4 Bester og 12 faar. Naar det besaaede afgaar 8 nøed, 2 bester, 8 faar, i heden 6 nøed.

Høbjerringen dertil ligger ved Vejen som løbber til farre. Derpaa temlig høe	6 les
I Moessen moesfeld	1½ les

Torffueskier og Løng findes til fornøden Ildebrand.

Donneruplund Hoffuitgaard (velb. Otto Skram tilhørrig).

Dertil kunde gresse om al marken var ubesaad 32 Nøed, 8 bester og 20 faar. Naar det besaaede afgaar: 20 Nød, 8 bester og 20 faar, i heden 12 nøed.

Engen dertil er som følger. Tou smaa Enge som ligger under Donnerupmark derpaa temlig høe.	14 les
Ved becken som løber til Moesgaard temlig høe.	6 les
I Foelmoesse moeshøe	2 les
I Striblerne moeshøe	2 les
Omkring gaarden temlig høe	6 les
i Skouffuen og i toffterne temlig høe.	12 les
I Vemmelund Kratt og buske kan gresses 4 Nøed.	

En hauge østen ved Gaarden med nogen smaa Abildtræer udi kan gresses derudi 10 Lam.

En kolgaard vesten gaarden.

I Lamhaugen er en Dam, berettes ingen fisk at leve udi. En Dam østen gaarden, som er udbrudt findes fisk udi.

Ved Klynmosen findes en Dam som er forgroet og ganske øde.

Torfueskier og løng findes til Gaarden til fornøden Ildebrand.

Saaledes ligger da Give Sogn med hver Gaards Græsningsret, Enge, Tørveskær og Hede overskuet 1683. Der kan efter denne Vurdering græsses 623 Stk. Hornkvæg, 184 Heste og 108 Faar, naar samtlige Marker tænkes ubesaaede, ellers, som det er, 406 Stk. Hornkvæg, 130 Heste og 318 Faar. Forskellen, som altsaa repræsenterer de besaaede Arealers Græsningsværdi, udgør 217 Stk. Hornkvæg og 54 Heste — eller væsentlig mindre, idet Faarenes stigende Antal i sidste Tilfælde opvejer en Del af de 217 Høveder og 54 Heste. Det er formentlig Brakmarkens friske Spirer, der kan føde den større Mængde Faar, nemlig $318 \div 108 = 210$ Stk., hvad der til Forudsætning maa have, at Brakmarken ikke bliver pløjet ret ofte. Heden yder Græsning til 161 Høveder og 95 Faar. Høet fra Engene tæller ca. 365 Læs, hvert »ordinært Bondelæs« regnes for 32 Lispund, d. v. s. 512 Pund. Alt er dermed taget i Betragtning, men det hele ser dog temmelig fattigt ud.

Og saa er den Virkelighed, som det teoretiske Skøn skulde svare til, sikkert langt værre. Taksationen godtgør jo kun, at

disse Husdyr kan græsses her, men den siger ikke, at de netop er her i Øjeblikket. Naar Sognet har 12 Ødegaarde, hvis Agerjorder helt eller delvis ligger »eftergroet udi Lyng«, maa Tilstanden i Resten af Sognet ogsaa være elendig. Det er Hedens store Vækstperiode, der aabenbares med Vurderingsmaterialets knappe Udsyn og Tal. Grotid for Lyng og Pors og Revlingris betyder Krisetid for Menneskene, almindelig Tilbagegang for Sognet. Vældig Udstrækning fik Heden, medens Folk i Landsby og paa Enkeltgaard var i Nød. Saa faa og spredte er de grønne Pletter ude paa Lyngarealet, saa sparsomme med Græs, at blot 161 Høveder og 95 Faar finder Føde deraf. Ganske overvejende ligger Vidderne dækkede med tør Lyng, kun brugelig til Ildebrændsel og Kostebinding.

Vi forstaar det altsammen, naar vi læser følgende Indberetning om Tilstanden i Give Sogn efter Krigene 1657—60:¹⁾

Efterdi det er vor kære naadigst Herres og Konges Befaling, skulle vi lade Hans Majestæt vide, hvad vi haver udgivet til Fienderne saavel som til andre Krigsforehavender, der haver været i Landet, saa gjøre vi efterskrevne for alle vitterlig i Guds Sandhed, nemlig Rasmus Madsen i Give, Peder Braxen, sammesteds, Las Christensøn i Silesthod, Niels Sørensen, Brenhud, Peder Lassen i Voslund, Michel Christens i Lille Hestelundt, Mads Sørensen i Hedegaardt, Christen Mortensen i Nygaardt og Niels Pedersen, Foget paa Donnerup: at saa haver vi først opregnet, at Giffue Sogen til di Svenske til Mayor Dreller, liggendes i Horsens i 9 Uger, hver Uge 10 Rigsdaller, som er Penge 90 Rigsdaller. Samme 9 Uger laa hans Broder her i Sognet selv med 4 Knegte og enhver 6 Heste; vi gav hanem hver Uge Penge 2 Rigsd. Gav til forskrevne Mayor 50 Tønder Roug, 63 Læs Høe, 9 Øxen, 30 Faar, 36 Sider Flæsk, 12 Lispund Smør, 9 Tønder Øl, 900 Brød. Siden givet til Grev Jacob og hans Folk, og saa blev Sognet skiftet i 6 Parter, givet af hver Part hver Maaned 120 Rigsdaler, som er tilsammen af Sognet 720 Rigsdaler. Laa her i Sognet 16 Knægte med 100

¹⁾ Synsforretning over Give Sogn, Nørvang Herred, Koldinghus Amt. (Rigsarkivet.)

Heste i forskrevne Maaneder, dernæst haver vi udgivet til Konnings Folk 16 Rixdaller og 3 Stk. gl. Køer; straks derefter haver di taget alt Fæ og Faar, mestendelen i Giffue By og det til en Mayors Folk, som er endnu i Vejle, der paa Varer ganske har Sognet udpløndret og borttaget Heste og Hopper med al anden Vaare før di kom i Kvarter.

Siden derefter kom Sognet under Polacker og blev delt imellem Rytterne, hvilke røvede og borttog Heste og Kvæg, Korn og mesten Sæden og mere som var i Sognet uden den ringe Rug, som var saaet i Jorden. Di har givet os Hug og Slag og Kvindfolket ilde Medfart, saa Folkene (Beboerne) mesten Delen maatte forlade Sognet ganske øde, og ingen Vaarsæd blev saaet i Sognet. Siden derefter da det ringe Roug blev indhøstet, er Polacken atter igen bleven Sognet mægtig, hvor vi da maatte udgive til hans Folk, som laa paa Engelsthalm: 121 Rixdalere, og di fængslet 3 Mand af Sognet, saalænge til de fik disse forskrevne Penge.

Den 25. Marti sist forleden ankom Marqvad Kaptejns Folk hertil Sognet, nemlig fire Ryttere og forblev til den 7 Septembris. Gifvet fire Ryttere om Ugen halvfjerde Mark og deres Kost. Og ellers er Sognet ganske udplyndret, slagen og ilde medfaren baade af de Polske, Brandenburgske og Kejslerlige, saa der blev ikke eet levende Høved, saa Sognet er ganske ruineret øde og sædløst. Hvad her Gaardene i Sognet sig belanger som var Folk paa, nemlig Doneruplund, saa haver den givet Skat til de fremmede Nationer, men den havde at give alt. Siden haver de taget alt, hvad der fandtes paa Gaarden, saa der blev ikke eet levendis Høvid, desligeste skete med Syndersthud, der blev Folkene afjaget og ganske udplyndret og fordærvet.

Dette bekræfter vi forskrevne Mænd, alt saa i Guds Sandhed er som forskrevet staar. Det haver vi ved vores Hænders Underskrift og vore Zignetter undertrykt.

Giffue den 15 Octobris 1660.

Niels Andersen
eggen handt

Niels Sørensen
egen handt

Michel Christensøn
Egen handt

Hundrede Aar efter disse frygtelige Hjem søgelser træffes nye Meddelelser, som antyder, hvorledes Beboerne — delvis ved at binde Strømper — har slidt sig igennem paa Vejen opad mod bedre Forhold. Det er Sognets Præst, Hr. Stallknecht i Nykirke, der giver denne Skildring:

Sognets bedste Næring er Rugavling, som er det eneste af Kornvarer, hvoraf der kan noget afsættes. Byg avles her lidt af, saa meget Beboerne kan hjælpe sig med til Husholdningen, men ej til nogen Salg. Havre saas der intet af i Give Sogn, medmindre det kan være et særdeles Sted.

Sognets bedste Næring bestaar i Agerjord, og til de fleste Steder er der lidt Engbjergning i Kiær og Moser. I Sognet saas adskillige Steder lidt Vaarkorn, men Rugsæden er den, som Jorden er egentlig tjent, og som tilbringer her Landmanden den største Fordel, hvorfor den ogsaa meget bruges. Hvad paa de fleste Steder i Sognet avles kan næppe forslaa til Beboernes Underholdning, men ofte maa købes, især naar der indtræffer vanskelige Aaringer, som og tildels kommer deraf, at endel er i fattige Omstændigheder, har derfor ikke Kræfter til at drive Jorden og behandle den, som de burde, maa ofte sælge det, som de skulde have til Avlingens Drift, nemlig deres Hø om Sommeren, derfor de da siden mangler fornøden Underholdning til de faa Kreaturer, de har om Vinteren. Men de, som har noget Korn at sælge, fører det til Horsens, 5 Mil derfra.

Jorden i Sognet bruges sædvanlig i 5 Aar, hviler andre 5 Aar, og somme Steder flere Aar, lige som de kan have Forraad paa Jorden til, der kan være tjenlig til Sæd. Undtagen Hedejord, som afbrændes og gøres bekvem til Kornland. Det kan vel bruges eller rettere udslippes (udpines) i en 7 Aar, og dernæst udlægges som ubrugbar en Mands Livstid, eller 60 à 70 Aar, ja noget længere.

Avlingen kunde vel forbedres, hvis Jorden blev ikke saa medtaget i denne magre Egn, nød mere Hvile og fik bedre Pleje, end som det nu i Almindelighed faar, men den gemene Almue farer her som andetsteds en Del over efter gammel Skik og Sædvane, og paa det meget avles ikke mere end som der

paa halv saa meget kunde avles, naar det bedre blev gødet og gennemdrevet.

Sognet i Almindelighed, nogle faa undtagne, efter den Omgangs-Maade de bruger med Jorden, kan ej ernære sig af egen Avl og dermed bestride alle deres Udgifter, hvis de ikke havde nogen Hjælp ved at binde Strømper og andet, som baade Mænd og Kvinder fortjener en Del ved om Vinteren.¹⁾

Her i Sognet er af de skadelige Dyr: Ulve og Ræve, af de nyttige nogle Harer. Nogle Uhr-Høns, Hjejler og andre smaa Fugle. Fiskeri er her intet af.

Haandværkere er her ingen uden Grov-Smede og Vadmels-Skrædere, som Bønderne til deres Fornødenheder behjælper sig med, ogsaa Vadmels og Lærreds-Vævere, og en Rebslager, som for nogle Aar siden er kommen her.

Luften falder noget kold, formedelst Vinden, der har fri Fart, idet her ikke findes nogen Skytz af Skov eller andet, nogle faa Steder undtagen.

Give bestaar af 11 Gaarde ongeføhr à 3 Tdr. Hartkorn, ialt bliver Hartkornet 33 Tdr. 3 Skpr. 1 Alb. Til dette Hartkorn er en 16 Beboere, nogle af dem er Boels-Huse, hvortil ligger 1 Tønde à 6 Skp. Htk.

¹⁾ Efterfølgende Brev, som vist er det ældste »Dokument«, der findes om Handel med jyske Uldvarer, placerer Give i en begyndende Storekspert til Hamborg:

Monsieur Christen Lauritzon!

Her er i disse Dage een Mand ved mig fra Hamborg, der foreslog en Handel, aarlig Aar at vilde imodtage af Hammerum Herreds finnest og bedste Hoser for een 2 à 3000 Rigsdaler, hvorfor hand udi Fortieneste paa hver Rigsdaler vilde give 6 Skilling, og da samme hver Termin kunde leveres udi Aegaard eller Dons ude ved Colding. Da nu kiære Ven veed, der af saadant fint Arbejde icke falder noget ved mig, saa ved jeg ingen bedre at paaviise ham til Handel, uden kiære Ven derudi vil entreere med mig at imodtage samme Handel, da ieg min Andeel til Forskud til Pengene vil forskaaffe. Herpaa venter ieg saa meget mere kiære Vens Svar, saasom forbemeldte Mand her opholder sig dereffter. Hvornest ieg med bedste Ønske og Hilsen forbliver højstærede gode Vens tjenstskyldige Tiennere.

Gifve d. 6. Marty 1749

P. Poder.

Udscripten A. Monsieur,

Monsieur Christen Lauritzon
v. Kidrichs Mølle.

(Konrad Understrup: Af Bindestuens Saga, S. 24—25.)

Farre By og Mølgaard, Stenbjerglund, Gammel Mølle, Ny Farre Mølle og Loftlund er taxeret under det Navn Farre efter ny Landmaalings Matricul for 44 Tdr. 2 Fdk. De øvrige (nævnte) Steder, Farre By undtagen, er bygte efter Landmaalingen (1688) og lagt af det Hartkorn, som sorterede under Farre til benefide Steder, til hvilken Hartkorn der er en 14 Beboere foruden 7 Huse.¹⁾

Sillesthoved: 3 Beboere: Hartk. 9 Tdr. 6 Skp. — Breinhoved: 3 Beboere: 8 Tdr. 5 Skp. 1 Alb. — Hedegaard: 4 Beboere: 9 Tdr. 5 Skp. 1 Alb. — Beksgaard: 3 Beboere og 1 Hus: 9 Tdr. 7 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. — Bøllund: 3 Beboere: 8 Tdr. 6 Skp. 1 Fdkr. — Ullerup: 6 Beboere: 12 Tdr. 5 Skp. — Neder Donnerup: 4 Beboere: 11 Tdr. 5 Skp. 3 Fdkr. 2 Alb. — Skærhoved: 3 Tdr. 1 Skp. 3 Fdkr. er af ny skjøn opbyggt af nuværende Ejer Sr. Jens Nørshou. — Givskov: 2 Beboere: 3 Tdr. 7 Skp. 2 Fdkr. — Øgelund 1 Beb. 1 Td. 2 Skp. — Vorslunde 2 Beb. 7 Tdr. 4 Skp. 1 Fdk. — Lille Hestlund 1 Beb. 3 Tdr. 4 Skp. — Store Hestlund skal i fordums Tid have været en Herregaard, er nu i maadelig Stand formedelst Beboernes Efterladenhed: 2 Beb. 7 Tdr. — Nygaard 1 Beb. 4 Tdr. 1 Fdk. — Store Mosgaard 1 Beb. 2 Tdr. 6 Skp. — Tromborg 1 Beb. 1 Td. 1 Alb.

Søndersthoved. Bygningen er i nogenledes Stand med derved befindendes fuldkommen Lade; for faa Aar siden er der opsat af forrige Ejer Sr. Zellemann et nyt Fæhus. Værende Ejer Hrr. Cammer-Raad Døcker har i Aaret 1767 tilkøbt sig Gaarden med underliggende Bøndergods samt Ringhøj Kirke (Ringive). Gaarden er ikke forringet, men forbedret, siden samme har været øde og ruineret baade paa Avl og Bygninger af daværende Ejer, hvis Navn mig ikke er saa aldeles bekendt. Sr. Zellemann gav for Gaarden en 5000 Rdl, nuværende Ejer har givet 7000 Rdl. Til Gaarden er god Engbund og skikkelig

¹⁾ Der maa efter disse Oplysninger tidligt være sket en delvis Udskiftning i Farre, hvorom vi desværre ikke har kunnet finde andre Meddelelser. Heller ikke ved vi, hvad der sigtes til med Bemærkningen vedrørende Hartkornet, »som sorterer under Farre til benefide Steder«, maaske hentydes til det senere nævnte Hospital eller Fattighus i Farre.

Pløje-Jord, ligesom den ogsaa i nogle Aar er kendelig forbedret af forrige Ejer. Paa Gaarden kan holdes 30 Stude, 12 Køer foruden Tillæg af Kalve, desuden 8 Bæster til Gaardens Drift. Men dens Situation og omliggende Grunds Beskaffenhed er saaledes, at til samme kunde anlægges et anseligt Skiæfferie.

Gaardens Varer afsættes til nærmeste Kiøbstæder Horsens eller Vejle, og noget til den trængende Almue i Sognet.

Til Gaarden avles efter værende Ejers Beretning 160 Bondelæs Høe, og kan saaes Rug: 24 til 30 Tønder efter Indtægternes Beskaffenhed, Byg: 8 Td., Havre: 20 Tønder, Boghvede: 5 Tønder.

Donneruplund. Bygningerne er overalt Bindingsværk, til dels i maadelig Stand. Hartkorn 11 Td. 1 Skp. 1 Fdk., Skovskuld 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb., Bøndergods-Hartkorn: 55 Tdr.

Gaarden har for 50 Aar siden været ganske øde og ruineret med Skov og Bygning, men er nu begge Dele nogenledes i Stand.

Ager-Jorden til Gaarden er skarp og sandig og kun maadelig Engbund. Paa Gaarden kan holdes 30 Stk. smaa Stude, 8 à 10 Køer, 6 Bæster, 60 Faar. Hvad der kan sælges, afsættes til Horsens eller Vejle. Til Gaarden kan saas 30 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 4 Tønder Boghvede, 12 Td. Havre og kan avles 60 til 70 Bondelæs Høe.¹⁾

Vi nærmer os Landboreformernes Tid. Der var sket det, at Sognepræst Friis, Hjarup og Vamdrup (dengang under Koldinghus Amt) allerede 1759 havde faaet Hjarup Bymænd overtalt til at udskifte deres Jorder af Fællesskabet, og dette Forsøg vakte stor Interesse hos Regeringen og blandt Omegnens Folk. Præsten belønnedes med en Guldmedaille, og Regeringen udtalte 1768 overfor Amtmanden, at det er Kongens Hensigt at se Fællesskabet i Almindelighed ophævet. Amtmanden skal søge modvillige Bønder »bekvemmet til Føjelighed, dels ved at give dem Majestætens Vilje tilkendende, dels ved at overtøye dem om, at de selv, om ikke straks, saa dog efter en føje Tids Forløb, vil komme til at høste Frugten af denne deres

¹⁾ Stallknechts Indberetning 1768.

Føjelighed, siden de ved at have deres Ejendom mere samlet og mere til egen og uindskrænket Raadighed langt bedre kunde baade dyrke den og foranstalte en eller anden nyttig Forandring eller Forbedring, hvori Fællesskabet nu kunde være dem til Hinder.« Den højtfortjente Amtmand Hans de Hoffmann blev snart Udskiftningssagens og Landboreformer-nes ivrigste Talsmand overfor Godsejere og Bønder. Han fik 1769 udvirket, at Opmaalingen og Udskiftningen blev foretaget paa Kongens Regning, og 20 Aar senere — 1789 — var Udskiftningen tilendebragt i hele Amtet paa enkelte Landsbyer nær. Efterfølgende »Beskrivelse« fra Donneruplund, Refstrup og Søndersthoveds Ejere fremkom paa Amtmandens Opfordring; der ønskedes Svar paa en lang Række Spørgsmaal, og det er tydeligt, at en Ordning snart ventes gennemført:

Donneruplund Hovedgaard tilhører Cancellie Raad Malte Friis, Hovedgaardens Taxt Ager og Eng: 11 Tdr. 1 Sk. 1 Fdk. Skovskuld: 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Donneruplunds Avling drives af Gaardens Ejer, undtagen lidt forsagt Arbejde de faa Bønder forretter, som er en Dags Pløjning, 1 Dags Møgagen, 1 Dags Høst og 1 Dags Slet, hvilket Arbejde ikke er af Betydenhed paa Gaardens Mark.

Gaardens Mark ligger i Fællig med alle omgrænsende Na-boer, har ingen afdelte eller indhegnede Marker, men alt er under eet, lidet deraf er uordentlig brugt, og Mesteparten er ubrugt og med Lyng begroet, Kiære og Moser med Vider og Lyng bevokset og ganske unyttige, undtagen lidet Græsning.

Jeg har i Sommer 1784 indhegnet en Plet Skov og Agerjord af 20 Tdr. Rug-Land med 900 Favne dobbelte Jorddiger, derudi har været saet 2 Skp. Hørfrø, hvorefter blev avlet 8 Lisp. særdeles lang, fin og stærk Hør. I Efteraaret saede jeg en Del hollandsk Kløverfrø, ligeledes har jeg indhegnet i denne Sommer 5 Tdr. Rug-Land, som i Aar skal præpareres til Kløver-Sæd og Frugt-Træers Beplantning.

Moserne har jeg ikke i denne korte Tid kunnet forbedre, men naar det kunde ske, er der Lejlighed til at profitere 150 Læs Hø aarlig, ja meget mere.

I dette Foraar agter jeg at anlægge en Plet Humle, hvortil Anstalter er gjort, tilforn har her intet været.

Bøndergodset, hvorpaa ialt bor 17 Bønder og 3 Husmænd, saasom i Give By er mange Lodsejere; til Donneruplund er 5 Gaardmænd med 15 Td. 5 Skp. 1 Fdk. $\frac{1}{2}$ Alb., et Hus af Hartkorn 7 Skp. 1 Fdkr. 1 Alb. De fremmede Lodsejere i Byen er Præsten: 5 Td. 4 Skp. 3 Fdk., og Jens Nørschou: 1 Td. 4 Skp. Selvejere: Christen Skov: 3 Td. 1 Skp. $1\frac{1}{2}$ Alb. Frederich: 6 Skp. $\frac{3}{4}$ Alb. Johannes: 1 Td. 5 Skp. 1 Fdk. $1\frac{3}{4}$ Alb. Degnen: 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. 2 Huse, som alene har Kaalhaage, og Degneboligen.

Disse er i Fællesskab saavel imellem dem selv som og med omgrænsende Naboer og uden Hegn i alle Maader. Aarsagen er denne: Beboerne er egensindige, betagen med gamle Skikke og Fordomme og et Slags meget domme og hovmodige Mennesker, der intet vil tage imod nogen Undervisning til deres eget Bedste, tror heller intet uden hvad de ser tydelige Prøver paa, dog (ogsaa da) med mange Indvendinger; de har ellers gode Ejendomme, men (disse) bruges uordentlig.

Bølling By: 2 Gaardmænd til Donneruplund. 1 Selvejer. Ingen Huse. Alt ligesom Give Bys Beboere.

Bæksgaard: 3 Gaardmænd, alle til Donneruplund, ingen Huse. Enhver af disse 3 Beboere har deres Mark for dem selv paa eet Sted, men intet afhegnet fra hverandre og ikke heller fra omgrænsende Naboer. Aarsagen er, at Jorden er sandig og af stor Vidtløftighed, og Beboerne er fattige.

Nygaard, en enlig Gaard, som har al sin Mark omkring Gaarden for sig selv uden Fællesskab, dog ej afgrænset fra angrensende eller Kaabler inddelt. Har ingen Skov, men nogle skarpe Jorder.

Store Mosegaard, en enlig Gaard — ligesom forrige. Hjortsballe: et Hus, Hartkorn 11 Skp. ligesom de andre iøvrigt.

Neder Donnerup er 4 Gaardmænd og afdeles i Øster- og Vester-By; i Østerby er 2 Gaardmænd, hver af Hartkorn 2 Tdr. 5 Skp. 1 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. Disse tvende Beboere har været i Fællig med hverandre, men i sidste Sommer har jeg skiftet dem

fra hverandre, saaledes at den ene Gaard skal i Aar udflyttes, og hver faar sin Mark for sig selv, og med Tiden kan blive adskilt fra hverandre med Jorddiger. Der er ingen Diger mellem tilgrænsende Naboer. Vesterby er 2 Gaardmænd, hver har Hartkorn 2 Tdr. 2 Skp., og 1 Hus: 4 Skp. Hartk. Disse har deres Jord iblandt hverandre, men med Tiden kan de blive adskilt ligesom Østerby. Intet Hegn imellem omgrænsende Naboer. Har ingen Skov.

Donneruplund d. 13. Marts 1785.

Malte Friis.

Farre By, ene Lodsejer er Henrichsen, Refstrup. I Farre 13 Bønder og 1 Husmand med Kaalhauge uden Hartkorn.

Sillesthoved: 3 Bønder. — Hestlund: 2 Bønder. — Enlige Gaarde: Loflund, Stenberglund.

Refstrup d. 2. Marts 1785.

Henrichsen.

Søndersthoved tilhører Sønniche Møller. Hovedgaards Taxt af Ager og Eng: 17 Tdr. 5 Skp. 1 Alb. Skovskyld 2 Skp. 2 Alb. Hartkornet bruges alt under Hovedgaarden uden Hoveri. Et Hus er paa Gaardens Mark, tillagt 4 Tdr. Land à 14,000 Kvadrat Alen.

Marken er ikke i Fællig med nogen af de tilgrænsende Naboer, men derfra separeret. Der findes hverken Grøfter eller Gjerder uden hvad der er gjort udi ældgammel Tid, som næsten er usynlig.

Søndersthoved d. 30. April 1785.

Møller.¹⁾

Paa dette Tidspunkt var, som vi saa, Neder Donnerup delvis udskiftet (1783). Turen kom snart til Give Sogns andre Byer og Gaarde: Bæksgaard, Bregnhoved, Mølgaard i Farre, Lille Hestlund, Vorslunde og Sildesthoved, alle i 1786, Farre By 1787. Nu kunde Give ikke tøve længere — saa meget mindre som de største Lodsejere, Donneruplunds Ejer og Præsten,

¹⁾ »Copia af Coldinghuus Amts Herregaarde og Bønders Beskrivelse — — i Følge Rentekammerets Skrivelse af 12. Febr. 1785 — samlet og indsamlet — til Rentekammeret af Hans de Hoffmann 13. Maj 1785.«

Hr. Stallknecht, nu for sine Fortjenester hædret med Titlen Konsistorial-Raad, aabenbart var villige. Den 27. Oktober 1789, en stor Dag i Give Bys Historie, indkaldtes til Møde, som for Nemheds Skyld holdtes i Vejle! Landvæsenskommissionærerne Bolvig og Steenstrup havde selv paa deres egne Godser foretaget vellykkede Udskiftninger, saa de talte med Myndighed. Desværre var Amtmanden forhindret, men Delingsplanen befordredes alligevel. Vi vil medtage Referatet af Forhandlingerne, selv om det er vidtløftigt, da det viser os, hvorledes den Ting grebes an. — Alle de andre Udskiftninger i Sognet kan vi umuligt faa med her.

GIVE BYES UDSKIFTNING

Anno 1789 den 27. Oktober var Landvæsens Commissionen i Koldinghus Amt, nemlig paa Amtmandens Hr. Conference Raad Hoffmans Vegne Bye og Herreds Foged Carøe af Vejle og begge Landvæsens Commissionærerne Bolvig og Steenstrup, forsamlede i Vejle for at lægge Delingsplanen til Give Byes Udskiftning af Fællesskabet, ifølge foregaaende Indkaldelse til Byens Lodsejere, der og i Dag dels i egne Personer og dels med Fuldmagt vare mødte, og blev da i Overværelse af den delende Stifts-Landinspektør Bie følgende aftalt og bestemt:

Sr. Jens Nørschou af Schierhoed, der og tillige er een Lods-ejer af 4 halve Gaarde i Give under Nr. 8—9—11—12, anmeldte for Commissionen at have een Part til en Tønde Hartkorn i Give Byes Græsnings Hede. Til denne Græsnings Rettighed havde han i sin Ejertid af 20 Aar og flere benyttet og henholdt sig med sin ganske Hiords Græsning og Drift af den Andel, som grænser imod hans paaboende Gaard Schierhoed, og derfor paastod Vederlag for denne Græsnings Ret. Efter at derom adskilligt var ventileret imellem Lodsejerne, bleve disse ved Commissionens Mellemlhandling saaledes forenede, at Sr. Jens Nørschou tager Part i hele Byens Græsnings Hede i Proportion af een Tønde Hartkorns Ejendom, samt at denne Anpart udlægges ham udi den nærmeste Mands Gaards tilgrænsende Hede, saaledes som bekvemmest kan blive baade for Sr. Jens Nørschou selv som de Give Lodsejere, hvis Lodder ved Delingen maatte tilgrænse denne Sr. J. Nørschou tillagte Hedelod.

Agre efter Ager-Taxation og giver derfor Vederlag i Agerjord af sin halve Gaard Nr. 11 i Give Bye dens Agerlod.

Christian Back af Lille Moesgaard formentede at have nogen Græsnings- og Tørvegravnings-Rettighed paa Give Byes Mark. Saadan foregivet Rettighed modsagde de Give Lodsejere aldeles og anførte som Bevis for, at Lille Moesgaard ingen Ret kunde have paa deres Hede, at naar denne Mand er bleven antruffen enten med sine Kreaturer i Heden, eller at han derudi har slaaet Lyng eller gravet Torv, er han blevet derfor pantet af Give Lodsejere, og han har taalt samt indløst saadan Pantning, hvad altsaa synes at give tilkende, at om han end paa foregivende Maade har benyttet sig af Give Hede, har han mere tilsneget sig denne Brug end ejet den med lovlig Ret. Lille Moesgaard havde intet Bevis at fremlægge for opgivne Paastand. Commissionen kunde derfor ingen Medhold give ham, men da denne Part af Heden, hvor han paastaar Rettigheder, blev efter Lodsejernes Paastand inddelt til hver Mand, saa kan han altid der komme til sin Ret, om han har nogen, hvilken bliver ham forbeholden efter lovlig Omgang, hvis han trøster sig til derom at føre Bevis; da dette var en Sag, som Commissionen ikke troede burde opholde Byens Deling.

Selvejer-Gaardmand Jørgen Jørgensen af Store Moesgaard angav at have Anpart i den hans Gaard tilgrænsende og Give By tilhørende saakaldte Trolde Mose beliggende Nordvest paa Give Mark. Efter Mellemtale med Lodsejerne blev saaledes afgjort: At han nyder Andel i denne Trolde Mose, som bestaar af al den Mose og Hede, der ligger Norden for Donneruplunds Møllevej, der gennemskjærer Give Mark fra Markskel til Markskel, den saakaldte Trolde Banke undtagen, og udi hvilken bestemte Stykke Mose han, Jørgen Jørgensen, faar i Proportion af sin Hartkorn den Part, han kan tilkomme, lige med de øvrige Give Lodsejere efter deres Hartkorn. Men skulde Jørgen Jørgensen ikke dermed være fornøjet, forbeholdes ham ligesom for Lille Moesgaard sagt er: Adgang til at oplyse al den Ret han kan tilkomme og i Forhold derefter at faa, hvad han bør have, hvilket formenes i alt Fald at kunne ske uden Hin-

dring i Byens almindelige Deling, siden hver Mand attraar Part i bemeldte Troid Mose, og hvoraf altsaa kan tages, om Jørg. Jørgensen skulde vinde mere Part, end den han nu er tilstaaet.

Degn og Skoleholder Sr. Helt i Give gjorde Fordring paa Græsningsret i Byen til Skolen efter Anordningerne. Lodsejerne vilde ikke tilstaa Skolen nogen Græsning, fordi samme ikke var nogen funderet Skole. Herom er det høje Rentekammers Resolution indhentet, hvilken Degnen og Skoleholderen Sr. Helt foreviste, og denne siger: At som en Ret kan Skoleholderen ingen Græsning bekomme; men iøvrigt saa Rentekammeret gerne, at Skolen blev ved Lodsejernes mindelige Tilstaaelse nogen Græsning tillagt. Lodsejerne oplyste: at Skolehuset er af det hele Sogn bekostet opbygget, og at Sognet lønnede Skoleholderen, men at til Huset ikke var een Tønde Jord. Da nu Huset eengang er opbygget og findes i Byen, kunde det have Medhold, at til det Hus uden Hensyn til, om i samme holdes Skole eller ikke, blev henlagt Græsningsret til een Ko og 4 Faar, som det mindste en Husmand paa saadan Egn kan have og plejer at blive tillagt. Saavel af den Grund som fornemmelig i Overensstemmelse med Rentekammerets Øjemed og efter Højstsammes Befaling ved Resolution af Dato 12. September d. A. paa Sr. Helts Ansøgning, proponerede Commissionen for Lodsejerne om de god villig vilde tilstaa dette Skolehus Græsningsjord tillagt til een Ko og 4 Faar. De største Lodsejere i Byen, Hr. Consistorial Raad Stallknecht, Sr. Jens Nørshou og flere af Beboerne var ikke imod, at Skolehuset blev tillagt Græsningsjord, der blev bestemt til 4 Tdr. Land 1. Klasses Hede, under denne Betingelse: At saa længe Skoleholdet bliver ført lovforsvarligt, og Huset bliver brugt til Skole for Byen og Sognet, skal denne Græsningsjord henhøre til Skoleholderen uden Afgift deraf at svare, men skulde Skoleholdet blive forandret og Huset ikke længere blive et Skolehus, hører Huset Sognet til, men Græsningsjorden hører Byens Lodsejere til, der nu udlægger Jorden, og herudi var som meldt, de fleste og den største Part af Byens Lodsejere enige. I Betragtning af disse Omstændigheder bestemte Commissionen,

at det projecterede Stykke Græsningshede-Jord til 4 Tdr. L. à 14,000 Kvadrat-Alen i 1. Klasses Hede bør være henlagt paa foromtalte Vilkaar til bemeldte Skolehus og saaledes forlods udtages af hele Byens Fællesskab, men Stedet, hvor samme udlægges, bliver nærmere bestemt. De Lodsejere, som ikke vilde indvilge i Græsningsjorden til Skolen, var Jacob Skov, Søren Jørgensen og Jens Nielsen, der har pr. 7 Tdr. Hartkorn, som er ikkun $\frac{1}{5}$ Part af Byen, men disses Modsættelse fandt Commissionen, som allerede meldt, ikke vægtig nok til derfor at nægte Skolehuset den omtalte, nu bestemte Græsningsjord.

Tørve- eller Klynmoserne, Fruerlund Vesten for Schierhoved, Røgelbjergmose, Schaarup Mose er afpælede i Marken, og ligeledes er afmærket Sætteplads for Klynerne; Vej og Adgang til Moserne gives efter Fornødenhed over tilgrænsende Lodder, som Landinspektøren anviser. Byens Krat bliver i Henseende til Buskene eller Rishugst fælles som hidtil, men Grunden og Græsningen inddeles til paagrænsende Lodder. Den gennem Krattet løbende Vej bliver, saa Buskenes Ejere kan betjene sig af den, naar de henter Ris.

Tvende Lergrave er afpælet paa Marken. Til disse bliver fornøden Vej anlagt; Udflytteren Christen Petersen Ørnsholt nyder Adgang til den Lergrav, der paa Kortet er mærket »S. S.«

Nr. 2 Christen Pedersen Ørnsholt udflytter paa Aasbjerg, hans Lod begynder fra Bæksgaards Markskel til det Syd-Vestre Hjørne af Drejborg Agre, hvilken Linie er afsat paa Kortet Norden Bækken. Fra nysnævnte Hjørne trækkes Linien til Sønder over Aasbjerg og indtager af Aasbjerg saa meget, som hans Agerlod kan indhjemle, og denne Linie drages saa langt i samme Retning mod Breinhoed Markskjel og der brækkes af i en Vinkel, som hans Andel af Hede kan bedrage sig, hvorved hans hele Lod af Ager og Hede samles i een Strækning efter disse bestemte Skel.

Fra Johan Christensens østre Toftes Nordøsthjørne i lige Linie til Bæksgaards Mark, hvor den forrige gamle Højgaard-

vej løber ind i Bæksgaards Mark, anlægges en Vej til Byens Høe-Vej, samt Vej til Ullerup, Højgaard og Store Hestlund. Denne Vej gaar dernæst i Skellet mellem Bæksgaard og Give Mark til Ullerup Mark, saa vidt som behøves. Denne Vej bliver den nordre Skellinie for Nr. 10 Johan Christensens Agerlod. Breinhoed og Bæksgaard Vej gaar ud fra Byen paa sit gamle Sted og derpaa i lige Linie til Udflytterens Lod. Indenfor disse tvende Veje bliver Johannes Christensens hele Agerlod. Den Hede, som falder i denne Agerlod, indtager han ogsaa indtil Udflytterens Lod og Markskel. Over Heden gaar Vejen til Bæksgaard, saaledes som den har gaaet hidtil. Af den søndre Side skæres et Stykke af Johannes Christensens Toft, som paa Kortet er bemærket, hvilket Stykke lægges ind til Friderich Richnagel og indsluttes imellem nys ommeldte Linie og Vejen, som gaar ud fra Byen, saa vidt som Johannes Christensens Toft gaar.

En Gaard, som er delt til 3 tre Lodsejere er sat under eet Nr., nemlig Nr. 11. Deraf har Nr. 11 Friderich Rechnagel een Fjerdepart. Nr. 11 Sr. Jens Nørschou een Halvgaard og Nr. 11 Niels Thygesen en Fjerdepart. Nr. 11 Friederich Rechnagel begynder fra Bektoftens Sydvesthjørne og gaar i lige Linie til Udflytterens Lod saa vidt hans Maal kan indtage af den imellem sidst omtalte Vej og denne Linie faldende Agerjord, hvorved hans Agerlod er bestemt. Nr. 11 Niels Thygesen falder ind næst efter Friderich Rechnagel og faar Vej igennem Søren Madsens Kaalhave, som tillige bliver Sillesthoved Kirkevej. Han, Hr. Niels Thygesen, begynder med sin Lod fra en Hak i Agerlandet i Søren Madsens Toft, som paa Kortet er bemærket, og gaar derfra i lige Linie til Udflytterens Lod. Langs denne Linie bliver Vejen til Sillesthoed, til Heden begynder, men derom bestemmes der nærmere siden efter Omstændighederne, dog østen for begge Nr. 11 Lodder.

Førend videre kunde fortfares med Delingen, blev det vedtaget, at et Stykke Hede-Land skulde fraskæres ved en lige Linie fra Punktet, hvor Udflytterens Hedelod standser ved Breinhoved Mark til Givskovs Mark ved de søndre Ender af

Grønhøjagre paa Give Mark, hvilket Stykke Hede sønden denne Linie nærmere bliver inddelt.

Den Hede, som ligger Sønden og Østen Niels Thygesens Lod og imellem Udflytterens Lod samt Sillesthoved Vej — Norden sidst meldte Linie — inddeles i Lodder for sig selv efter nærmere Bestemmelse.

Den halve Parts Gaard Nr. 11 Sr. Jens Nørschou, samt Gaard Nr. 12, 8 og 9 faar deres Agermark samlet paa eet Sted, saaledes: Norden og Østen for Johan Christensens Lod og Ullerupvej tager de et Stykke, som er bestemt fra Hyrdehusets Vestre Ende mod Byen og i lige Linie til Brændkul Banks Nordøst Hjørne, saa vidt Agerlandet naar. Den tilgrænsende Hede bestemmes siden. Det øvrige disse Gaarde tilkommende Agerlodder tager de paa den søndre Side Byen langs med Sillesthoved Vej. Den østre Linie bestemmes fra Nr. 8 Tofts Sydøsthjørne og gaar i lige Linie til Givskov Mark, saa vidt deres Maal kan indtage. Til den halve Gaard Nr. 11 Sr. Jens Nørschous udlægges Jorder paa Thorup Ager og Grønhøj Ager efter Afdrag for de forhen ommeldte og bekomne saakaldte Give-Agre. Den specielle Deling imellem Nr. 8 og 9 og 12, som ejes af bemeldte Sr. Nørschou, sker efter hans, Nørschous, egen Proposition.

Nr. 7 Jacob Skov faar Norden for hans Gaard fra den forhen bestemte Linie vest Hyrdehuset indtil Nr. 6 Søren Jørgensens Toft, følger saa sammes Vesterside over Enderne af Kratbjerg Agre til Heden. Det øvrige af hans Agerlod faar han Sønden Byen langs med Sr. Nørschous Bønders Lodder og i samme Direction. Den øster Linie tager derimod sin Begyndelse ved Byen fra denne Jacob Skovs Toftes østerligste Bugt og derfra gaar i lige Linie til Givskov Mark, saa vidt hans Maal kan udtage.

Annexgaarden Nr. 1 Jes Andersen tager næst derved i samme Direction. Den Østre Linie af hans Lod begynder fra Udflytterens Nr. 2 hans Toftes Sydvesthjørne, og gaar derfra i lige Linie til Heden.

Nr. 3 Westi Westisen og Nr. 4 Jens Nielsen, som er Hr. Con-

sistorial-Raad Stallknechts Fæstebønder, tager deres Agerlodder næst derved og i samme Retning. Den (nordre?) Linie for disse Lodder begynder Sønden den Vej, som gaar igennem Annexbondens Toft fra det Punkt eller det Sted, hvor Vejen løber ind i Toften, og gaar derfra i lige Linie til Skolegræsnings-jorden, saavidt disse 2 Maal kan indtage, men Delingen imellem dem sker efter Consistorialraadens egen Proposition.

Den saakaldte Smedegaard har Nr. 5. Deraf er Nr. 5 Hans Hansen en tredie Part Gaard. Nr. 5 Degnen Sr. Helt og Nr. 5 Jens Nielsen, hver sin tredie Part. Nr. 5 Hans Hansen udflytter med sin tredie Part paa de saakaldte Steenbro Blokker og indtager deraf, hvad hans Maal kan indhjemle. De andre tvende tredie-Parts-Mænd Sr. Helt og Jens Nielsen tager fra sidst bestemte Skjel, Sønden Vejen gennem Annexbondens Toft, deres Lodder og gaar dermed i samme Retning og begynder fra Johanneses Hus, som bortflyttes, Nordøsthjørne i lige Linie til Udflytteren Hans Hansen, og faar Sr. Helt den sønderste Del, saa at Præstevejen skiller disse to Lodder.

Nr. 6 Søren Jørgensen tager det øvrige af Agermarken, som fra foromtalt Bestemmelse bliver tilbage.

Vejen til Schierhoed og Farre udsættes imellem Nr. 3 og Nr. 4s Lodder.

Angaaende Delingen af Fællesmoserne blev det bestemt, at Sr. Nørschou blev eneste Ejer af Røgelbjerg Mose. Udflytteren Ørnsholt skulde nyde Ret til Byens gamle fælles Moser, Troid Mose og Røgelbjerg Mose undtagen.

De øvrige Lodsejere kastede Lod om deres Part i Troid Mosen, Udfaldet blev som følger: Annexgaarden Nr. 1 begynder østerst fra Afpælingen paa Give Mark i Sønder og Nør. Dernæst Nr. 4 Jens Nielsen, saa Nr. 3 Westi Westisen, saa Nr. 12 Søren Madsen, dernæst Nr. 11 Rechnagel, Nr. 11 Niels Thygesen, Nr. 10 Johannes Christensen, Nr. 9 Niels Nielsen, Nr. 8 Christen Madsen, Nr. 7 Jacob Skov, Nr. 6 Søren Jørgensen, Nr. 5 Helt, Nr. 5 Jens Nielsen og Nr. 5 Hans Hansen.

Mergelgraven paa Givskov Mark bliver forbeholdt til fælles Brug, og Vej dertil anlægges.

Paa samme Mark er 2 Klyn Moser, Vester Mose og Aarhoed Mose kaldet, som ligeledes efter den afmærkede Udstrækning reserveres til fælles Brug for Givskovs Beboere.

»Og som ikke videre var mod denne Plan at erindre, blev samme, efter at den havde vedvaret Natten over, sluttet i Vejle den 28. October 1789.

N. C. Carøe. Bolvig. Steenstrup. Bie.

Paa Stallknechts Vegne var mødt Monrad fra Haughus.«

Underskriverne er iøvrigt:

Give Mænd:

P. R. Helt, J. Schou, Jacob Mortensen, Fredrich Rechnagel, Niels Thygesen, Jens Nielsen, Hans Hansen, Søren Jørgensen.

Givskov Mænd:

Mads Larsen, Jørgen Christensen.

Anno 1791 d. 27. September blev der foretaget Land-Væsens-Commissions-Møde i Give By, fordi 2 Beboere her, nemlig Christen Madsen og Jacob Mortensen, havde indsendt Klage:

1. At dem formentes Drift og Fart ad Vejen Sønder paa til deres Søndre Hede-Lodder.
2. At Vej og Drift Nord paa til deres Nordre Hedelodder ad Byens gamle Forte, og Moesgaard Kirkevej afpløjes og hindres.
3. At der paa Byens Gade graves Ler, hvorved ulovlige Lergrave efterlades.

Angaaende den første Post fandt Commissionen ved Undersøgelse paa Aastedet, at Søren Madsen og Niels Thygesen havde overgaaet Vejens afpælede Bredde og pløjet over Vejskellet, hvorved Vejen ikke havde den af Landinspektøren afsatte Bredde. Fremdeles befandt Commissionen, at Søren Madsen og Niels Thygesens Lodder, hvorimellem Vejen er anlagt, ligger aabne og uhegnede. Det kan ingen Medhold finde, at fordi disse to Mænd, som har Vejen imellem sig, ikke har hegnet eller forlangt Vej- og Fortehegn oprettet, derfor skal de øvrige Lodsejere afholde sig fra at bruge Vejen, eller, om de endelig

vil bruge den, da ikkun skal være tilladt med anbundne Kreaturer at fare ad Vejen til og fra deres Hedelodder og det endda ad en smallere Vej, end Landinspektøren ved Afpælingen havde afsat.

At Udskiftning forudsætter Frahegning og en anlagt 16 Alen bred Vej imellem 2 dertil stødende Lodder, som uden nogen Indskrænkning staar aaben for alle, kan ikke nægtes, til hvad Brug Lodsejerne behøver den; det bør altsaa ikke hindres ad saadan Vej at drive frem og tilbage med løse Kreaturer. Vil paagrænsende Lodders Ejere ikke taale dette, er der ingen anden Raad end at frahegne Vejen; at saadan Hegn er vanskelig at oprette, formedelst Grundens løse og sandige Beskaffenhed, friholder ikke for at hegne, men er som alle andre uundgaelige Byrder, der vedhænger den skarpe Egn, deres Skade som skal opføre Hegnet. Et af to kan da ikke undgaas. enten skal der taales Løsdrift frem og tilbage ad den uhegnede Vej, saadan som den er, eller Vejen skal paahegnes, thi for denne Omstændigheds Skyld, at Grunden er sandet og løs, kan man ikke paabyde Lodsejerne, som skal fare ad den til og fra deres Græsningslodder, den Besværlighed bestandig at trække deres Kreaturer, der endog med Faar og unge Fæhøveder er umuligt paa saa lang en Distance, som denne er.

2. Part: Det er saavel ved Kortets Eftersyn som den derefter paa Marken skete Afpæling befundet, at Klagerne kan fra deres egne Agerlodder komme i deres nordre Hedelodder, da disse har Sammenhæng med hine. Men da det vil blive til megen Tab for Beboerne at drive deres løse Kvæg igennem deres Agerlodder for at komme til deres Hedelodder, og Delingsplanen i dette Tilfælde tier, saa er det, de paaستاar en anden Vej, og for denne er der ogsaa sørget, thi fra Byens Gade er imellem Nr. 6 og 7 anlagt en Driv-forde af fornøden Bredder, som fører til de nordre Hedelodder.

Men da bemeldte Vej findes afsat over et Stykke af Nr. 5's Hedelods østre Skel og saaledes der af Inspektøren beregnet og godtgjort, ikke er eller kan blive til Nytte eller Brug, saa kan denne Vej, for saa vidt den findes anlagt og afpælet som meldt

over Nr. 5 Hedelods østre Side, anlægges og afsættes over bemeldte Hedelods østre Ende, der skieller til Nr. 7's Agerlod, af hvilken Nr. 7 da faar Adgang til sin Hedelod.

Og da det er befundet, hvor denne nye omtalte og anlagte Vej paastøder Nr. 7 Hedelod, at den tillige paastøder en Vej, der paa Kortet er betegnet, og forhen har gaaet mellem Nr. 7 nordre Hede- og Agerjord. Saa kan Nr. 8 tillige ad denne Vej faa Adgang og Drift til sin nordre Hedelod, da den tillige paastøder samme.

Men angaaende Kjørsel efter Lyng og Soitørv til og fra de nordre Hedelodder og Troid Mose-Lodderne samt Trækken med anbundne Kreaturer, da følges Moesgaards Kirkevej, indtil Vejen tværs over Heden, der løber fra Donneruplunds Markskel i Vester til Ullerup og Bæksgaards Markskel, fra hvilken sidstnævnte Vej enhver af Lodsejerne da kan komme til sin Lod udi i den udskiftede Troldmose, hvor bekvemst Fart kan falde.

Angaaende Lergraven paa Byens Gade, da henhører samme Paaanke ikke under Land-Væsens-Commissionen, men til Paaekjendelse ved den almindelige Lands Lov og Ret, hvortil denne Part henvises.

Ifølge udviklede Omstændigheder bliver Commissionens Eraktning: At Christen Madsen og Jacob Mortensen ikke bør nægtes fri Fart og Drift af den anlagte Vej til deres sønder Hedelodder, og at den fra Gaden til den nordre Hede anlagte nye Forte bliver ligesaa til ubehindret Drift og Fart til de nordre Hedelodder, samt at den fra Byen til Nord gaaende saakaldte Mosgaard Kirkevej bliver derimod ikkun til Fart med anbundne Kreaturer saavel som fornøden Kørsel til og fra de nordre Hedelodder samt enhvers Troid-Mose-Part paa den Maade foran er forklaret, undtagen for Degnen Sr. Helt og Jens Nielsen, som ved Delingsplanen har faaet Rettighed til Drift Norden om Krathbjerg til deres fællesejende Hedelod. — Angaaende Lergraven paa Gaden, da bør de af Lodsjerne, som dermed har handlet ulovlig, være Tiltale undergiven ved almindelig Lands Lov og Ret.

Dette Commissionsmødes Bekostning, som efter medfølgende Regning bliver 21 Rd. 3 M. 12 Sk., betales af Søren Madсен, Niels Thygesen, Sr. Helt og Søren Jørgensen som de, der ved deres Forhold har anlediget samme.

Vejle, Nebbegaard og Gjøddinggaard efter fuldendt Commissionsmøde i Give d. 30. September 1791.

Lindved. Jens Bolvig. Arnt Steenstrup.

— — —

Det ligger nær nu at søge oplyst, hvorledes Ejendomspriserne var i Udskiftningstiden, og hvorfra Folk fik Penge til at købe sig Ejendomsret.

Peder Reenberg Helt, Degn til Nykirke og Give laante i September 1789 — altsaa umiddelbart før Delingen — 92 Rdl. 5 Mark 14 Sk. af Conference Raad og Amtmand Hans de Hofman i Fredericia, Rente 4 %, $\frac{1}{2}$ Aars Opsigelse, Sikkerhed: Smedegaard i Give By, Hartk. 7 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., Huset: 11 Fag.

Søren Nielsen i Lille Hestlund købte d. 24. Juni 1786 Ejendommen L. Hestl., Hartkorn 1 Td. 6 Skp., af Claus Tommerup Henrichsen til Refstrup, Pris 150 Rdl. Der følger Forpligtelse til Brandforsikring, og L. Hestlund maa aldrig sælges til nogen Hovedgaards Completering.

Michel Jensen af Elkjær købte 5. Juni 1788 Stenbjerglund, 3 Tdr. Hartkorn, for 400 Rdl. betalt kontant. Han havde deraf de 200 Rdl., laante Resten.

Mads Nielsen købte d. 14. Juli 1786 af Refstrup den halve Gaard i L. Hestlund, som han boede paa, Hartkorn 1 Td. 6 Skp. Pris 150 Rdl.

Søren Andersen i Sildesthoved købte af Refstrup den Fæstegaard, han boede paa, 3 Td. 1 Skp. 3 Fdk. $\frac{2}{3}$ Alb. Hartkorn, Pris 250 Rdl. — 1788.

Peder Johansen af Beksgaard laante 100 Rdl. af Sognepræst Consistorial Raad Lorentz Stallknecht d. 14. Juni 1790. Sikkerhed i Ejendommen: Hartk. 3 Td. $2\frac{1}{2}$ Alb., 4 %.

Jørgen Christensen, Give, laante d. 15. Juni 1790 50 Rdl. til

Sildeshoved og Farre.

4 % p. A. af Sognepræst Stallknecht. Sikkerhed i Ejendommen, hvis Hartkorn var 1 Td. 7 Skp.

Niels Jensen af Hvejsel købte af Jørgen Jørgensen Gaarden Store Mosgaard, Hartk. 2 Td. 6 Skp. Betaling 399 Rdl, deraf laante han de 350 Rdl. af Sognepræsten — 21. Juni 1790.

Johannes Christensen Schou i Give By laante 200 Rdl. af sin Svoger i Lund, Tanderup Sogn v. Horsens.

Niels Iversen, Ejer og Beboer af Tornumgaard, udflyttet fra Farre By paa dens østre og nordre Eng og Ager, der staar for Hartkorn 3 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb., laante 250 Rdl. af Johannes Bentzon paa Styvelgaard, 4 % — 4. Juni 1788.

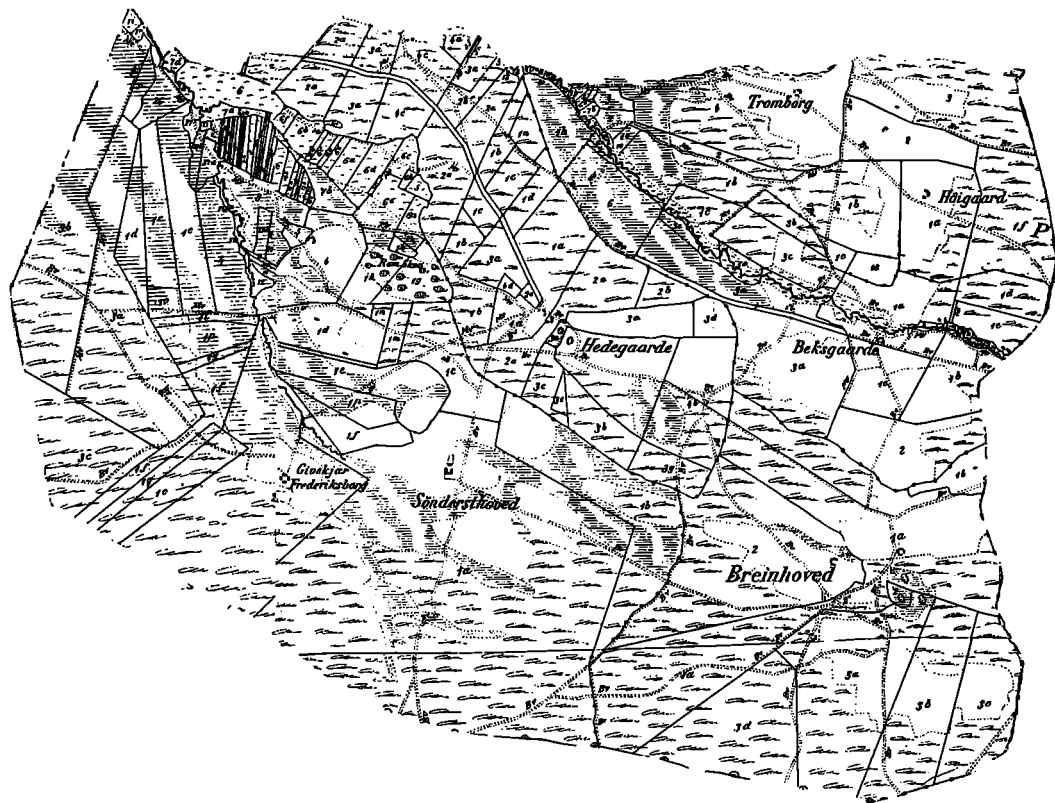
Søren Nielsen af Hedegaard laante d. 25. Juni 1792 300 Rdl. af Sognepræst Stallknecht. Sikkerhed i Gaarden (2 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. Hartkorn) med Besætning: 5 Stude, 4 Køer, 4 Ungnød, 25 Faar. Søren Nielsen kom lige hjem fra Hans Majestæts Tjeneste i 3 Aar som Land-Rytter, købte Gaarden af Faderen, som hed Niels Sørensen.

Niels Bentzon af Farre Møllegaard laante 22. Juni 1792 175 Rdl. af Stallknecht mod Sikkerhed i Gaarden: 3 Tdr. 3 Skp. 1 Fdk. 1 Alb. Hartk.¹⁾

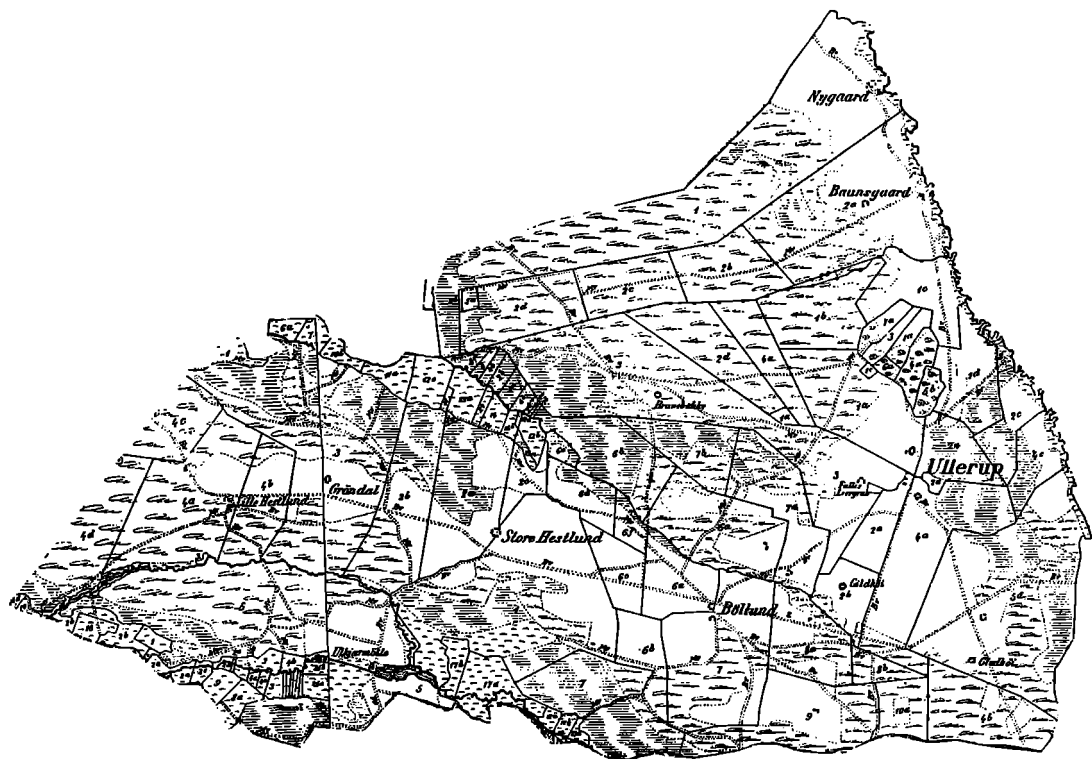
Disse Prøver faar være nok. Mange andre Mænd rundt om i Give og tilstødende Sogne laante hos Pastor Stallknecht lignende Pengesummer, hvilket viser, at denne gode og betydningsfulde Sag har Præstens Interesse. I alle Maader staar Lorentz Stallknecht smukt, hvor han end træffes — og vi har jo truffet ham Gang paa Gang. At Beboerne gaar til deres Præst og faar Hjælp ogsaa i afgørende praktiske og økonomiske Forhold tjener begge Parter til Ære.

Saa var da Give Sogns Fællesjorder nu delt, Arbejdet gjort godt, holdbar Grund lagt til den Udvikling, hvorpaa Nutiden hviler og virker. Fællesskabet havde været nødvendigt engang, det gav ogsaa længe Betingelse for velordnet Tilværelse, men var efterhaanden blevet en Hindring, ingen kunde taale, derfor maatte Ordningen i gunstig Stund falde — Ramme er jo aldrig det samme som Indhold.

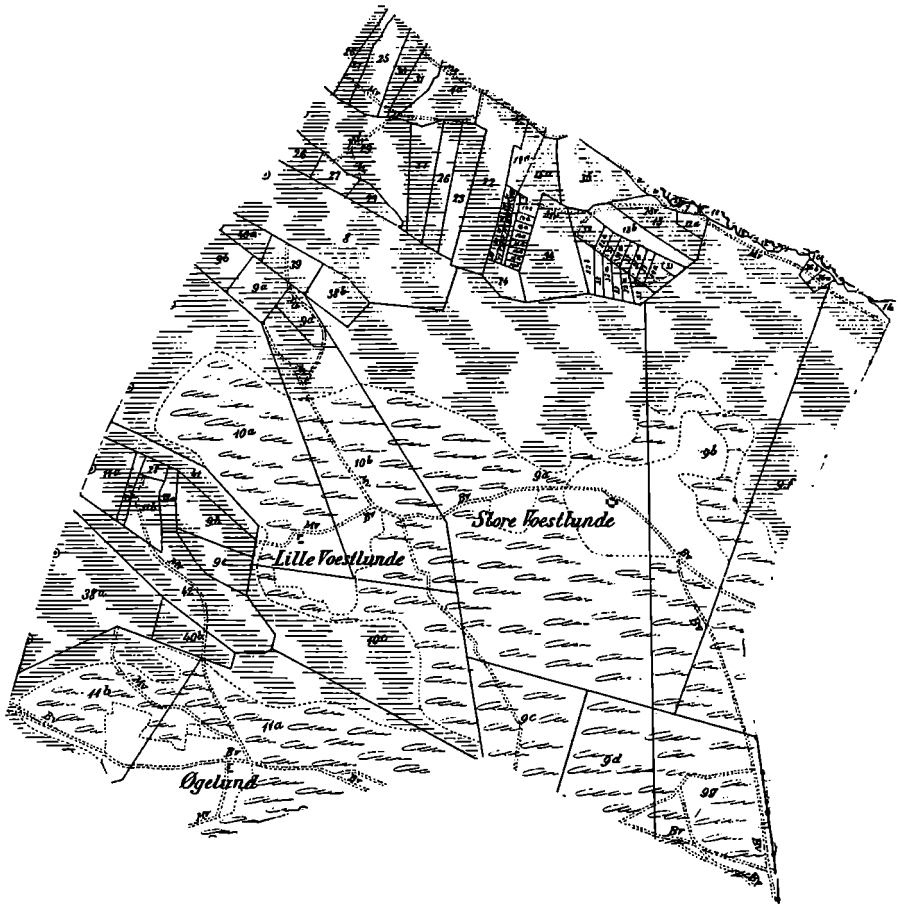
¹⁾ Skøde- og Panteprotokol, Nørvang Herred. (Landsarkivet.)

Hedegaarde og Bregnhoved.

Hestlund og Ullerup.

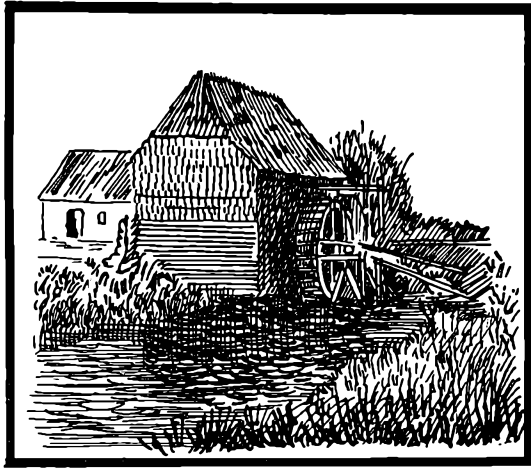
Vorslund.

Vi ser, at Traaden fra den ofte omtalte Matrikulering 1688 med Hartkornet delvis rettende sig efter Tofternes oprindelige Størrelse, hvilken Størrelse ogsaa ahang af Evnen hos vedkommende Tofters første Dyrkere til at »gribe« Jord, kan knyttes paany. Naar en Gaard ved Udskiftningen maaske fik mere Jord og mere Hartkorn end Nabogaarden, hænger dette Forhold sammen med den ældgamle Deling, hvorved Hjemmejorden og Tofternes Maal virkede bestemmende. Der er ingen

Vilkaarlighed, intet tilfældigt, men Orden og Sammenhæng — ubrudt Linje. Ved Udskiftningen og Matriklen 1844 tildeltes hver Ejendom sit Løbenummer, Matr. Nr., f. Eks. 5. Ved paafølgende Udstykning fik Ejendommens Hovedparcel Betegnelsen Nr. 5a, som den stadig beholdt, medens de fraskilte Arealer betegnedes ved 5b, 5c, 5d o. s. v. Man kan saaledes altid se, fra hvilken Ejendom forskellige Parceller er kommet, ligesom man kan se, hvilke Ejendomme der har været Genstand for stærk Udstykning.

Efter Jordernes Udskiftning og Overgangen til Selveje fulgte næsten alle Vegne en Række Udstykninger, hvorved Folk skaffedes Mulighed for Oprettelse af nye Hjem eller — ved Mageskifte — bedre afrundede Marker. Det siger sig selv, at saadan Jorddeling med paafølgende Bebyggelse fortsat gennem mere end 150 Aar væsentlig har forandret vort Sogns Udseende. Trindt om ser vi Gaarde og Huse, hvor før var aabne Vidder. Netop fordi Give havde saa mange Enkeltgaarde med rigelige Arealer, kunde her skabes Plads til tæt Bosættelse.

Farre Vandmølle.

FARRE OG ULKÆR VANDMØLLER

I Efterretningerne om Fund fra Oldtiden stiftede vi Bekendtskab med Knusesten, som tjente til Brødkornets Findeling for Baging og Brygning. Saadanne og lignende — noget forbedrede — smaa Haandkværne fandtes sikkert i hver Hus-holdning. Men der fulgte Tider, da man ikke saa godt kunde nøjes med de gamle Hjælpemidler. Kornavlén blev efterhaanden drevet i langt større Stil, og Folkeholdet paa fremstaaede Hovedgaarde voksede. Disse ændrede Forhold krævede lettere Adgang til Maling, og herudaf skabtes Problemet Mølléværk. Opfindsomme Folk var rede, og deres Overvejsler lod ikke Menneskeheden være raadvild ret længe: Kraften fra faldende Vandstrømme kunde udnyttes som drivende Element — Triumf gennem Aarhundreder, almindelig Gavn straks.

Tanken greb interesserede Parter stærkt. Enhver vilde nu paa passende Sted bygge Vandmølle. Men Grænsen blev snart sat, idet Stormændene lagde Haand paa Mølleriet og fik Erhvervet og Drivkraften gjort privilegeret for Hovedgaarde eller Kongemagt. Om Iveren efter Ejendomsret til Møllénæring

vidner den tidlige Lovgivning. Allerede Jyske Lov og Kong Valdemars Jordebog dvæler indgaaende herved og giver bestemte Regler for Vandmøllers Anlæg. Det er heller ikke sært, de var Genstand for heftig Attraa; i pengeknappe Tider betød Vandmøllerne jo en reel Herlighed med den sikre Indtægt, der heraf flød.

Naturforholdene i Give gav Lejlighed til Mølleanlæg ved tre Vandløb. Vi ved, at Farre Aa og Give Bæk toges i Brug. Men Brande Aa skulde heller ikke flyde forgæves; flere Ting tyder paa, at Donneruplunds Ejer prøvede her. Stednavnene Mølle-dam, Møldamshus m. fl., og visse Terrænformer røber vistnok Tilstedeværelse af en Vandmølle der i ældgammel Tid, hvorom skriftlige Udtalelser dog mangler. Det maatte forekomme Hovedgaarden Donneruplund særdeles nærliggende at skaffe sig saadan Mølle, og Mulighederne har sandsynligvis ogsaa oprindeligt været tilstede, medens Grundvandet alle Vegne omkring Aaens øvre Løb endnu stod højt, og selve Aalejets Bund ikke var slidt saa dybt ned, som Tilfældet blev siden.

Vi staar her ved et Forhold, som maa tages i Betragtning, naar Vandmøllernes Skæbne og Engdragenes Tørlægning skal forstaas. Udviklingen i Sognet og andre Steder tilkendegiver det almindelige Træk, at Kreaturholdet paa enlige Gaarde udenfor Landsbyfællesskabet i ældre Tid var slet ikke saa lidt større end senere, før Landboreformerne og Grundforbedringerne kom og paany bragte Produktionen i Vejret. Forskellen skyldtes ikke blot svingende Priser, der fik Beboerne til skiftevis at lægge Vægten paa Kreaturholdet og Kornavlén. Tit siger vort skriftlige Materiale, at »før« kunde der avles saa og saa mange Læs Hø paa den og den Eng, »nu« kun en ringe Part deraf. Derfor møder vi som noget typisk gældende, at Kreatur-tallet paa Gaarde, hvis Brug væsentlig har været baseret paa Høavling i Engene, synker kendeligt ned. Engenes Ydeevne er altsaa gaaet tilbage, og Forklaringen er den ganske simple, at Aaen eller Bækken med det livgivende Vand efterhaanden har slidt sig stadig dybere ned i Lejet, hvorved Vandoverfladen kom til at ligge en Del under Jordsmonnet, saa Engen blev

tør, Græsset tyndt og af daarlig Beskaffenhed — maaske endog Engen med Undtagelse af en smal Strimmel langs Vandløbet gik i Lyng.

Det er sikkert denne Udvikling, der har fjernet Donneruplunds Vandmølleanlæg nedenfor Gaarden ved Brande Aa eller Neder Donnerup Bæk.

Farre Mølle.

Det er lidt vanskeligt at faa Rede paa Farre Vandmøllens Historie. Kilderne synes sparsomme og flyder ofte helt ud, kun efterladende Forvirring. Der siges et Sted, at Møllen drives for Give og Lindeballe Sogne, og det lyder naturligt nok, men hvorfor mon ikke Gadbjerg Sogn nævnes i samme Forbindelse? Saa vidt vi kan se, havde Gadbjerg og da navnlig Hovedgaarden Refstrup stadigt fastholdte Interesser i Farre, og denne Higen efter Gods her skyldes rimeligvis oprindeligt og vedblivende netop Møllen. Sikkert er det, at Farre Mølle gennem kendt Tid hørte under Refstrup, og set fra Refstrup og Gadbjerg kan det maaske — velvilligt opfattet — forsvares at sige, Møllen drives for Give og Lindeballe, underforstaaet: næst efter Refstrup og Gadbjerg.

Refstrup har rimeligvis forsøgt, men ikke kunnet faa Mølle nærmere end paa det Sted Øst for Farre By, hvor Stednavnet »Gammel Mølle« og Terrænujævnheder kort Sydvest for Gaarden viser Møllens første Byggeplads. Hvor længe Møllen stod her, ved vi ikke. Stallknecht nævner 1768 »Gamle Farre Mølle« og mener, den kaldes saaledes, »fordi der i Mands Minde har været en Mølle, og er nu forflyttet til et andet Sted, som kaldes Nye Farre Mølle«.

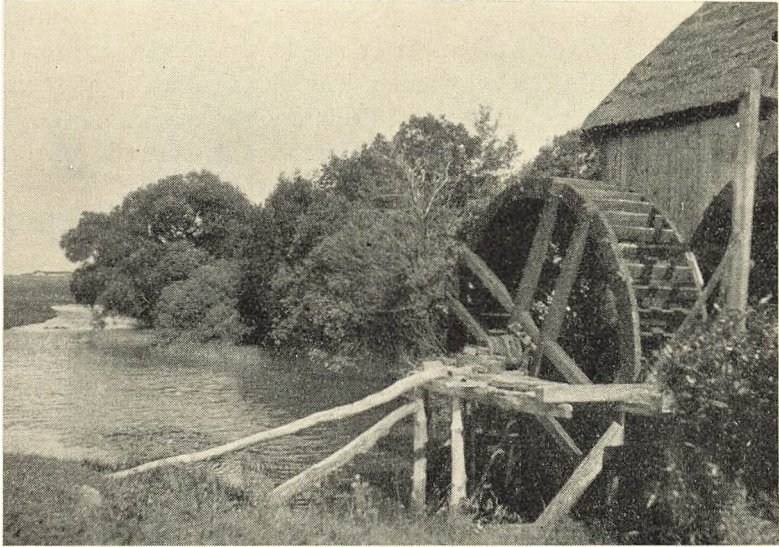
»Mands Minde« tør vel hverken regnes for mere eller mindre end en 20—30 Aar, saa er vi ved Aarstallet ca. 1740. Mellem dette Tidspunkt og 1688, da Matriklen har Møllen som et Hus med Jord og Hartkorn, der godt kan passe paa Gammel Mølle (se Omtalen under Enge og Græsning), maa Flyttet være sket. I November 1747 ansøgte Kanceliraad Paulsen, Refstrup, Regeringens Tilladelse til »at maatte combinere

den under Refstrup Hovedgaard i Farre ødeliggende skattefri Vandmølle med en anden til Gaarden hørende og i Farre By befindende ruinerede Vand-Mølle, staaende for Hartkorn 3 Tdr. 1 Skp. 2 Fdkr., og deraf ligeledes en Vandmølle paa et dertil i Farre udseet Sted med 2 Quærne lade indrette.«

Her faar vi den Gaade løst, hvorfor Farre Møllegaard hedder saadan: Møllen er ikke blot flyttet een Gang, men 2 Gange. Og stadigvæk i Vest, nemlig fra Gammel Mølle til Mølgaards Grund kort Vest for de nuværende Fiskedammes Plads, hvor Jordvolde ogsaa ret tydeligt viser Opdæmnings- og Byggeanlæg. Det er herfra, den skal flyttes 1747, rimeligvis fordi synkende Vandstand og daarlige Vejforbindelser har gjort fortsat Mølle-drift umulig. Kun kortvarig blev Tiden paa dette Sted, efterlod dog Navnet Mølgaard.

Rentekammeret havde intet at erindre overfor den ønskede Flytning, men det havde Mølleren i Langelund, Ringive Sogn. Han, Jes Madsen Høyer, indkom med Besværing »over den Fornærmelse og Afgang i sin Næring, som han ved bemeldte Mølles Forflyttelse skal tilføjes«, idet han synes, den kommer for nær ind paa Livet af Langelund. Rentekammeret tilkendegav Amtmanden, »at Møller Høyer i Langelund behagelig bekiendtgøres, at Cammeret sig i hans Ansøgning, som man ikke finder billig, ej kan indlade; dog at det er ham uforment, ifald han agter det tjenligt, sin formentlige Ret paa lovlig Maade at paatale«. Langelund-Mølleren var ellers en fredsommelig Mand, han ønskede ingen Proces, og Ny Farre Vandmølle opstod da uforhindret. Den fik sig en Bro mod Lindeballe og trak nye Veje gennem Give Sogn — indtil den i nyere Tid maatte dele Skæbne med saa mange andre Vandmøller og faldt, da Elcktricitetsværkerne kom og sendte Strøm ud til Hvermands Kværn. Langelund klarede sig godt, overlevede Ny Farre Vandmølle, staar endnu, visende en gammel Vandmølles hyggelige og helt poetiske Skikkelse.

For yderligere at søge Farre Mølle — Fællesnavn for de skiftende Navne — reddet fra Glemsel, skal vi endnu anføre følgende: 1758 siges, at Møllen til Refstrup i Landgilde svarede

Farre Vandmølle.

16 Tdr. Rug og desuden »maaledes Gaardens Korn frie. Hundrede Aar før, 1664: Landgilde 17 $\frac{1}{2}$ Td. Mel.

R. A. Markbog Nr. 779, Give Sogn: Farre Mølle, hvor paa bor en Mand ved Navn Søfren Christensen, tjener til Refstrup. »Er en Mølle, bestaar af en Kværn, drives med 1 Hjul, har Overfald. Om Sommeren udi Tørke haver Mangel for Vand, og undertiden for meget, saa han mange Gange maa stemme i 8 eller 14 Dage, formedelst Vandet har ingen Fraløb som det burde. Vandet kommer af Moser og andre smaa Bække, som samles til Ml. Haver ingen vis Distrikt, maa maale for hvem han vil. Har kun ringe Søgning. Haver fornøden Ildebrand dog mesten nyder det paa andre Marker. Haver ingen Giersel eller Stauferfang. Ingen Hummelhauge, ingen Æbelhauge eller nogen anden Herlighed. Har en liden Kaalhauge.«

R. A. Markbog Nr. 1761: Farre Ml. »har 1 Kværn, som drives af 1 lidet Overfaldshjul. Vandet dertil kommer af en Aa, som har sit Udspring fra nogle Moser af Givskud Sogn og ved Refstrup. Haver undertiden for meget, undertiden for lidt,

særlig i Frost og Tørke. Har Søgning af Gadbjerg Sogn og Farre By. Formedelst Vandet er stærkt undertiden er der et stort Brøstværk af Pæle og anden Tømmer for en Del af Dæmningen og 6 Stibore. Efter sligt Beskaffenhed eragtes, at Mølleværket ikkun kunde anses for Hartkorn 3 Tdr. Gl. Hartk.: 8—6—0—0.«

Stat. Efterr. vedr. Jyll. Amter, 1838: »Farre Ml. formaler 600 Tdr. Rug, Byg til Gryn 200 Tdr., til Malt 200 Tdr., Boghvede til Gryn 200 Tdr.«

Matrikulsarkivet, Matrikuleringsens Beregningsprotokol ca. 1825: Farre By, Matr. Nr. 1. »Farre Ml. drives ved Underfaldsvand og kan male til enhver Aarets Tid.«

Brandtaxation 1807: Farre Mølle, var 1793 taxeret til 2000 Rdr., nu saaledes:

a. Et Stuehus i Vester, 11 Fag $9\frac{3}{4}$ Al. dyb, med Fjelle Loft overalt, 1 Jern 1 Etage Kakkelovn 1 Skorsten, alt indrettet til Beboelse, Værelse og Husholdning. Egebinding, murede Vægge, Straa- og Lyngtag taxeret for	500 Rdl.
b. Et Møllehus i forrige Retning (d. v. s. i Vest), Længde 3 Fag $9\frac{3}{4}$ Al. dyb, hvorudi een Rug-Kværn, een Maltkværn med 2 Rihnske Steen og 2 Skaanske Steen, Egebinding, murede Vægge, Straa- og Lyngtag	1300 Rdl.
c. Et dito Møllehus i Sønder, 3 Fag, $8\frac{1}{4}$ Alen dyb, hvorudi (staar) een Piil-Kværn med een Sand-Steen. Egebinding, murede Vægge, Straa- og Lyngtag	500 Rdl.
d. Et øster Hus, 10 Fag, $8\frac{1}{2}$ Al. dyb, hvoraf de 3 Fag indrettet til Bryggers og Bagerhus og de 7 Fag til Heste- og Fæstald med 1 Skorsten og 1 Bagerovn, murede og klinede Vægge. Straa- og Lyngtag	150 Rdl.
e. Det nordre Hus: 13 Fag, $8\frac{1}{2}$ Al. dyb til Kornlade, Vognport og Gæstestald. Egebinding, murede og klinede Vægge, Straa- og Lyngtag.....	200 Rdl.

Summa 2650 Rdl.

Farre Mølle havde 1793, da Ancher Anchersen Borch, Møller i Farre Mølle, Søn af Præsten i Ringive, gav Sikkerhed for et Laan hos velædle Madame Maren Fevejle i Vejle, 2 Heste, 4 Køer og 27 Faar.

Om Farre Mølle fortæller Gaardejer A. Ringive, at der i sin Tid fandtes en Del Pælerester Vest for Møllestedet, hvilke Pæle viste, at Møllen oprindeligt har ligget vestligere end senere.

Møllen havde selv en Vogn, som regelmæssigt gennemkørte forskellige Ruter, een hver Dag i Ugen: Give, Uhe, Loftlund, Hedeby, Lindeballe, Smidstrup. Ved Juletid var der især stor Søgning, da kunde Gaardspladsen være fyldt med Vogne, Stuen fuld af Gæster.

Ulkær Mølle.

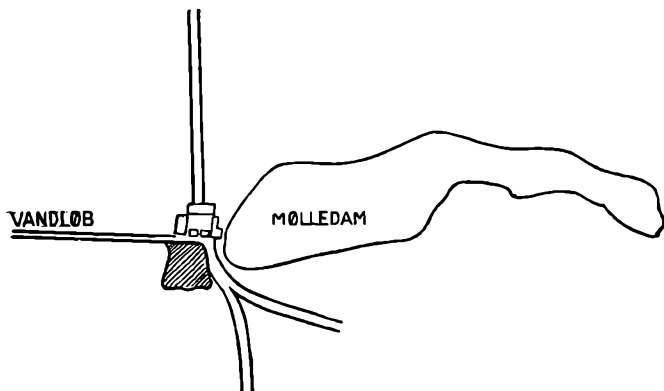
Hvor Give Bæk omsider langt ude mod Vest naaede fornøden Kraft, opstod Ulkær Vandmølle, nævnt første Gang 1512, da kaldet Wlkier møll. Aar 1664 ejede Kongen Halvparten, Refstrup Halvparten. 1688 tilkendte Matriklen den 1,70 Tdr. Hartkorn, 16,5 Tdr. Land dyrket Areal. (Se Omtalen under Enge og Græsning 1683.)

Rimeligvis er Vandmøllen bygget af Donneruplund, da Hovedgaardens hjemlige Mølle maatte standse og forlades; i hvert Tilfælde havde Møllen Søgningen fra Donneruplund, hvad vi forstod af Udskiftningen, der talte om Gaardens gamle Møllevej vestpaa. Maaske kan Søndersthoved og Sognets mange Enkeltgaarde have medvirket ved Ulkær Møllens Opretelse; de skulde jo ogsaa til Mølle ret jævnlig, og den laa udmærket passende for dem.

Markbogen siger 1683, at Ulkær Vandmølle har 1 Kværn, der drives med 1 Hjul, »er Overfalds Vand. Vandet samles fra Kær og Moser. Kan ej male om Sommeren i Tørke for Mangel af Vand, saa og i tør Frost om Vinteren. Om Sommeren i stor Flod og om Vinteren i Tøbrud maa stemmes, formedelst for meget Vands Skyld, som ej kan have sit Fraløb, som det burde. Har ingen vis Distrikt, hvor vidt han maa male. Har ganske ringe Søgning. Har fornøden Ildebrand af

Tørv. Ingen Giersel eller Stauferhug. Ingen Hummelhauge eller Æbelhauge. Har en liden Kaalhauge.«

I. M. Møller: »En liden Svatmølle med 1 Kværn. Overfaldsvand paa Hjulet. Vandet dertil samles i en lille Mølle-dam af

ULKÆR MØLLE 1820.

nogle Kiær og Moser. I Kværnen 2 smaa gamle Stene. Har ringe Søgning. I Sommertørke har den ingen Vand at male.«¹⁾

Modelbog Nr. 1761, p. 13b: »Har 1 Kværn, som drives af et lidet Overfaldshjul. Har Tilløb af en stor Aa, som giver Vand til Fornødenhed og ofte mere, saa den udbryder, uanset der er et Omløb med 5 Stiborer. Har Søgning af en Del Byer der i Sognet og nogle andensteds fra. Naar Omkostningen (her menes Omk. til Møllens Vedligeholdelse) fradrages, eragtes at kunne svare af Mølleværket 3 Tdr. — Gl. Matr. 7—4—0—0 Hartk.«

¹⁾ »Svatmølle« kaldtes en ældre Type Vandmølle, hvor Vandet faldt skraat ind paa det vandret liggende Hjul, som kunde drives ved temmelig svag Strøm. Da der tales om Overfaldsvand paa Hjulet, er Betegnelsen her misvisende, brugt for at sætte Møllen i ringere Klasse.

Efterretninger vedr. Jyllands Amter 1838: »Ulkier Mølle formaler Rug 400 Tdr., Byg til Gryn 150 Tdr., Byg til Malt 150 Tdr., Boghvede til Gryn 100 Tdr.«

Matrikulsarkivet, Matr. Beregningsprotokol ca. 1825: St. og Li. Hestlund m. v. Matr. Nr. 5. Ager og Eng Hrtk.: 2—0—2—0. »En samlet Lod sydvestlig paa Marken ved Ml. Møllen drives ved Overfaldsvand og kan male til enhver Aarstid. Mlsk. Hrtk.: 3—1—2—0. Til Møllen hører desuden en Englod ved Wostlunde, Matr. Nr. 34.«¹⁾

Ligesom Tilfældet er med Farre Mølle og saa godt som alle Enkeltgaardene har der meget ofte været handlet med Ulkær Mølle. Stundom køber en Fæster sig Selveje, og saa sælger han snart og køber ny Ejendom, eller man bytter frem og tilbage — alt imens Folk inde i Landsbyerne undrende ser til, for de kan jo ikke saadan skifte omkring.

Anders Hansen boede paa Ulkær Mølle 1720; 1727 hed Mølleren Peder Jensen, 1741 Peder Hansen. I 1740—50erne skiftede Møllen mange Gange baade Ejere og Fæstere. 1760 købte Præsten Peder Borch i Grejs Ulkær Vandmølle; Brugeren kaldtes da Mathias Møller; samme Aar nævnes Mathias Kornbæk. 1761 solgtes Møllen af Anders Nielsen Vonge til Anders Bagger. 1771 fandt Ejerskifte Sted, og 1773 skødede Peder Hansen, »Selvejer af Ulkær Mølle« sine Rettigheder til Jens Knudsen, forhen boende i Brandlund, Brande Sogn: Mølleskyld 3—1—2 Fdk. og Jordskyld Ager og Eng 1—5—2—1 Alb., »hvoraf tilforn af forrige Fæstebeboere har været svaret Landgilde til Husbonden 13 Tdr. Rugmel med Skjeppe Topmaal 4 Gange om Aaret med Kvartalerne ydet og leveret«. Jens Knudsen betalte i rede Penge 940 Rbdr., hvoraf han laante de 400 Rbdl. af Sognepræsten Lorentz Stallknecht.

Niels Andersen Vonge, Søn af Anders Nielsen Vonge til Donneruplund og siden Hastrup, solgte 1788 Ulkær Mølle »med Maaleværk og Bygninger, Ager og Eng, Vandløb og Hede

¹⁾ Dette statistiske Materiale vedrørende Ulkær Mølle og det tilsvarende for Farre Mølle er velvilligst overladt mig af Adjunkt S. Böcher, Esbjerg.

og Mark, Fiskevand og Fægang, intet i nogen Maade undtagen«, samt det ved Møllen værende Inventarium til Johan Hansen, gift med Else Guldberg. Denne fornemme Dame er i Familie med Statsministeren Ove Høegh Guldberg, som efter Ministerperioden var Stiftamtmand i Aarhus. Else Guldberg blev Enke og giftede sig med Søren Buch. Ove Høegh Guldberg laante 1792 Søren Buch og Hustru 1900 Rdl. mod 1. Prioritets Pant i Ulkær Mølle, »brandassureret for 1548 Rdl. i den alm. Brandkasse med Indbo, Besætning, Guld, Sølv, Kobber, Tin, Messing, Kakkelovne, Linned, Sengeklæder, Sengesteder, Arbejdsredskaber, alt, intet i nogen Maade undtaget«. Laanet tilbagebetaltes 3 Aar senere. Kvittering herfor udstedt d. 24. Juli 1795.

Nu er ogsaa Ulkær Vandmølle nedlagt.

SOGNETS BEBOERE I REFORMTIDEN

Det kan være baade lærerigt og fornøjeligt at se ind til Menneskene i de forskellige Gaarde og Huse. Saadant Gæsteri muliggør to udførlige Folketællinger 1787 og 1801, og der er saa meget mere Grund til at drage Nytte af disse første Tællinger, som Give Sogns Kirkebog ganske mangler »Tilførsler« for Tiden 1739—54, hvad Personalforskere maa beklage. Naturligvis fyldes et Hul ikke ved, at der dannes Ophobning ved Siden af, men der skaffes dog en Del Materiale til Veje; mere kan vi ikke udrette. I sig selv har Folketællingerne med deres mange Oplysninger stor Interesse.

Paa *Donneruplund* boede 1787 Kancelliraad Malte Christian Friis, han staar opført som Husbonde, var 66 Aar og Enkemand 2. Gang. Børn: Amalie og Juliane Friis, 33 og 27 Aar gl. ugifte. Avlskarlen hed Jacob Mortensen, 31 Aar, ugift; de øvrige Tjenestefolk var: Andenkarlen Las Larsen, 32 Aar, Drengen Bent Christensen (14), Stuepigen Else Marie Jacobsdatter (23), Kokkepige Ane Sørensdatter (34), Udpige Margrethe Madsdatter (20 Aar), alle ugifte.

Donneruplunds Ejer var 1801 Rasmus Petersen, 30 Aar, hans Kone hed Johanne Conradine Smidt (23 Aar), deres Søn Henrik Rudolf Petersen, 1 Aar gl.; Tjenestefolkene hed Anders Olsen (32), Las Nielsen (15), Søren Pedersen (12), Margrethe Jørgensdatter (29), Kirsten Troelsdatter (20), Ane Jørgensdatter (12).

I 1787 nævnes *Vemmelund Skovhus*; her boede Skovfoged Mads Pedersen og hans Kone Maren Pedersdatter, 62 og 30 Aar, han var gift 2. Gang; hos dem boede Børnene Kirsten

Madsdatter, ægte Barn af 1. Ægteskab, 3 Aar, Mette Pedersdatter og Iver Jensen, henholdsvis 8 og 10 Aar, begge uægle Børn.

Paa Donneruplunds fraskilte Parceller boede 1801 6 Familier: Skoleholder og Husmand Peder Nielsen (28 Aar) og hans Kone Else Marie Pøvlsdatter (38); de havde tre Børn: Christian Pedersen, Niels Pedersen og Karen Marie Pedersen, 10, 6 og 3 Aar gamle. — Fæster Sørensen, Husmand og Tømrer, han var 56 Aar, Konen Mette Pedersdatter ogsaa 56 Aar, begge i første Ægteskab; deres Søn Søren Fæstersen, 23 Aar, ugift, staar opført som »national Soldat«. — Jes Andersen (54), Husmand med Jord, Ane Barbara Westesdatter (49), hans Kone, han i 1. Ægteskab, hun i 2.; fra hendes første Ægteskab var Datteren Troelsine Christiane Troelsdatter, 12 Aar. — Povl Mathisen, Husmand med Jord, 44 Aar, Konen Ane Marie Mortensdatter 42, begge i 1. Ægteskab; de havde 6 Børn: Mathis, Maren, Ane, Morten, Kirsten og Mariane, henholdsvis 11, 8, 7, 6, 5 og 1 Aar gl. — Søren Jørgensen, Husmand (51 Aar) og Maren Nielsdatter (50); begge i 1. Ægteskab. — Niels Christensen (57), Bonde og Gaardbeboer, og Kone Maren Pedersdatter (48), han 3. Gang gift, hun 2. G., Konens Børn af 1. Ægteskab: Kirsten Madsdatter, Peder Madsen, Karen og Inger Cathrine Madsdatter, 12, 8 og 3 Aar gl.

Neder Donnerups Beboere 1787: Søren Nielsen (34) og Ane Mortensdatter (34), Husbonde og Madmoder. 1. Gang gift; deres Børn hed Ane Marie og Maren, 2 og 1 Aar gamle. I Gaarden havde Mandens Fader og Konens Søster Ophold, den første var 79 Aar og Enkemand, Søsteren 23 Aar og ugift. — Husbonde Peder Mortensen (30) og Madmoder Ane Andersdatter (29), 1. Gang gift; Børn: Anders Pedersen (6) og Ane Pedersdatter (3). — Gaardfæster Peder Sørensen (52) og Kone Zedine Eriksdatter (25), Manden gift 2. G., Konen 1. Gang gift; de havde i Hjemmet Pigen Ane Pedersdatter, Mandens Datter fra 1. Ægteskab, og Drengen Søren Pedersen, Søn af sidste Ægteskab. — Jørgen Lassen, Daglejer og Husmand, 66 Aar, gift 4. Gang, Husmoder Margrethe Knudsdatter, 45 Aar, gift

1. G., deres Søn Knud Jørgen, 8 Aar. — Daglejer og Husmand Morten Olsen og Kone Maren Hansdatter, 48 og 45 Aar, 1. Ægteskab. Børn: Mette, Maren, Hans og Mette (det kan blive store Mette og lille Mette!), 14, 10, 4 og 1 Aar. — Maren Sørensdaughter, Enke og Husmoder, 50 Aar; Anders Christensen, 7 Aar, hendes Søn. — Daglejer Laust Lassen, 62 Aar, Enkemand, en Søn: Christen Laustsen, 15 Aar, er vanfør. — Husmoder Dorte Jensdatter, 52, Enke. Børn: Maren og Johanne Pedersdatter, 9 og 6 Aar. Konens Fader: Jens Jensen, 82 Aar og Enkemand. — Landdrytter Claus Christoffersen og Husmoder Else Nielsdatter, 39 og 36 Aar. — Husfæster Morten Petersen og Ane Jensdatter, 64 og 74 Aar, 1. Gang gift.

Neder Donnerup 1801: Bonde og Gaardbeboer Jens Nielsen (46) og Maren Pedersdatter (52), begge i 1. Ægtesk., deres Børn hedder Maren, Kirsten og Peder (11, 9 og 7 Aar). — Skoleholder og Husmand Christian Eriksen og Maren Jensdatter, begge 36 Aar, i 1. Ægtesk. Tre Børn (de første to Tvillinge): Johanne, Maren og Ane Marie Christensdatter, er 10, 10 og 7 Aar; i Huset bor endvidere Mandens Søsterdatter Maren Pedersdatter (7) og Søstersøn Christen Pedersen, han kaldes Skræderdreng og er dog 24 Aar. — Peder Mortensen og Ane Jørgensdatter (48 Aar begge to og begge i 1. Ægteskab); deres Børn er Anders Pedersen, Ane og Mette Pedersdatter, 21, 15 og 5 Aar. — Bonde og Gaardbeboer Søren Nielsen og Ane Mortensdatter, 52 og 51 Aar. Børn: Ane Marie, Niels, Kirsten og Mariane, 13, 11, 8 og 3 Aar. — Husmand Christen Christensen og Ane Lauesdatter, 46 og 38 Aar, begge i 1. Ægtesk.; deres Børn: Christen, Ane Margrete og Laust, er 6, 3 og 1 Aar gl. Konens Broder er Krøbling og Almisselem, han bor hos dem og hedder Christen Lauesen. — Husmand Niels Olsen og Mette Pedersdatter er begge i 1. Ægteskab, 32 og 29 Aar. — Husmand Jens Povelsen og Mette Marie Eriksdatter er 48 og 34 Aar og begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Ane Kirstine Jensdatter, Powel Jensen og Christiane Jensdatter er 7, 4 og 1 Aar.

Hjortsballe 1787: Husfæster Niels Hansen og Lene Nielsdatter er 48 og 41 Aar; de har en Søn paa 9 Aar ved Navn

Christen Nielsen. I 1801 hed Manden paa denne Ejendom Peder Jensen, hans Kone Else Nielsdatter; han var Smed og Husmand. Familien havde to Sønner, den ældste, Jens Pedersen, er national Soldat, 22 Aar, den yngste, Niels Pedersen, 11 Aar.

Store Mosgaard 1787: Selvejer Jørgen Jørgensen og Johanne Christensdatter, han 39, hun 60 Aar, er begge gift 1. Gang; de har en Hyrdedreng ved Navn Søren Johansen, 13 Aar, ellers ingen Tjenestefolk eller Børn, men en Dreng paa 5 Aar er i Kost for Betaling; han hedder Anders Christensen. — Husbeoer Jens Hansen og Ingeborg Pedersdatter, 42 og 41 Aar. Børn: Frants Jensen, Birte Jensdatter, Johannes Jensen og Peder Jensen: 5, 4 og 1 Aar gl. (Johannes og Peder Tvillingler).

Store Mosgaard 1801: Bonde og Gaardbeoer Jørgen Christensen og Bodil Mathilde Nissen, 22 og 21 Aar, begge i 1. Ægtesk.; de har en Søn paa 1 Aar, hans Navn er Christen Jørgensen. Folkehold: en 8 Aars Hyrdedreng Jens Christian og Mandens Søster, Maren Christensdatter, 10 Aar. — Husmand Christen Jørgensen og Karen Christensdatter, 53 og 54 Aar, begge i 1. Ægtesk. — Krøbling og Almissenyder Jens Olufsen, 70 Aar, gift 2. Gang; hans Kone, Ane Christensdatter, 44 Aar, gift 1. Gang; deres Søn er 1 Aar, Ole Christian Jensen.

I *Nygaard* boede 1787 Selvejer Søren Knudsen og Margrethe Enevoldsdatter, 60 og 70 Aar gamle, Manden gift 3. Gang, Konen 1. Gang. Sønnerne Knud Sørensen og Søren Knudsen, første 27 Aar, sidste 3 Aar, uægte. En Tjenestepige hed Inger Jørgensdatter (22 Aar), en anden Tjenestepige Sidsel Pedersdatter (16), Jens Christensen, 12 Aar, Hyrdedreng. — Husmand Jens Olsen (50) og Maren Andersdatter (42), begge 1. Gang gift. — Huskone Margrethe Andersdatter, 34 Aar og Enke.

Beboerne i *Nygaard* 1801: Bonde og Gaardm. Knud Sørensen (41) og Johanne Olesdatter (42), begge i 1. Ægteskab; deres seks Børn hed Søren, Mette, Margrethe, Ole, Troels og Christen, 16, 11, 9, 6, 3 og 1 Aar gl. — Lejer af et jordløst Hus

hed Las Olsen, hans Kone Sidsel Marie Nielsdatter, 36 og 33 Aar, begge i 1. Ægteskab. — Husmand og national Soldat Peder Mikkelsen (37) var gift med Magdalene Jensdatter (31), begge i 1. Ægteskab; deres Søn hed Michel Christian Pedersen, 3 Aar gl.

Ullerup havde 1787 følgende Beboere: Selvejer Villars Jensen (55), 2. Gang gift; hans Kone, Ane Laugesdatter, var 52 Aar og gift 1. Gang; de havde tre Døtre: Mette, Maren og Cartrine Villarsdatter, 20, 15 og 5 Aar. — Selvejer Oluf Nielsen og Mette Pedersdatter, 56 og 55 Aar, Manden gift 3. Gang, Konen 1. Gang; Hanne Olufsdatter, Datter af 1. Ægteskab, var 27 Aar, Sønnen Lars Olufsen, 24 Aar, ligeledes af 1. Ægtesk. — Selvejer og Sognefoged Jens Jørgensen (50) var gift med Karen Jensdatter (56), Manden gift 2. G., Konen 1. G. Jens Jensen, 20 Aar, var Søn af 1. Ægtesk.; i Gaarden en Tjenestepige, Ædel Christensdatter, 30 Aar, og en Hyrdedreng, 14 Aar, han hed Søren Christensen. — Selvejer Knud Mortensen og Inger Enevoldsdatter, 54 og 53 Aar, begge 1. G. gift; deres 25-aarige Søn hed Envold Knudsen; hos dem tjente Lone Pedersdatter, 20 Aar gl. — Selvejer Christen Pedersen og Kirsten Jensdatter, begge 38 Aar og 1. G. gift; fem Børn: Mette, Peder, Jens, Niels, Maren, mellem 10 og 1 Aar gl. — Husmand Peder Christensen og Kirsten Christensdatter, begge 70 Aar og 1. Gang gift. — Almisselem Jens Hansen og Mette Andersdatter, 74 og 42 Aar, han gift 2. Gang, hun 1. Gang. — Smed Niels Sørensen og Kirsten Andersdatter, begge 33 Aar, to Døtre: Maren og Karen, 6 og 5 Aar, Sønnen Søren Nielsen var 3 Aar. — Træskomager Christen Nielsen og Kiesten Mortensdatter, 29 og 20 Aar, en Søn paa 2 Aar, Peder Christensen.

Ullerup 1801: Lægdsmand Jens Jensen og Maren Lausdatter, 33 og 30 Aar, begge i 1. Ægteskab; Las Jensen, deres Søn, 7 Aar; en 12-aarig Tjenestepige hed Kirsten Pedersdatter. — »Sognefoged og Aftægtsmand samt lever af sine Penge« Jens Jørgensen var nu 64 Aar, hans Kone Karen Jensdatter 71 Aar, han gift 2. Gang, hun 1. Gang. — Bonde og Gaardbeboer Niels Olsen og Sidsel Frandsdatter, begge 35 Aar og i

1. Ægteskab; deres Børn hed Abelone og Mette Marie, 6 og 1 Aar gl. Hyrdedrengen Søren Christensen var 10 Aar; hos dem boede Mandens Fader Ole Nielsen, 74 Aar og Enkemand efter 3. Ægteskab. — Bonde og Gaardbeoer Niels Thomessen (56) og Ane Cathrine Thomasdatter (58), begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Thomas Nielsen og Ane Margrethe Nielsdatter, 20 og 22 Aar. — Bonde og Gaardbeoer Enevold Knudsen og Johanne Andersdatter, 40 og 41 Aar, begge i 1. Ægteskab; Børnene, Inger, Kirsten, Met Cathrine og Knud, var 10, 7, 3 og 1 Aar gl. Mandens Fader, Knud Mortensen, Enkemand, 68 Aar, havde Ophold i Gaarden. — Bonde og Gaardbeoer Jens Villarsen og Kirsten Kristensdatter, 31 og 25 Aar og begge i 1. Ægtesk.; hos dem havde Mandens Moder Ophold; hun var Enke efter 1. Ægtesk., 64 Aar gl. — Husmand Niels Eskildsen og Ane Andersdatter, 42 og 43 Aar, havde Børnene Mads og Anders, 9 og 4 Aar. — Smed og Husmand Niels Sørensen og Kirsten Andersdatter, begge 46 Aar og i 1. Ægteskab.

Bøllund havde i 1787 3 Familier, der var ret store: Selvejer Peder Christensen og Maren Eriksdatter var 38 og 34 Aar og begge i 1. Ægtesk.; deres Børn hed Christen, Bente, Maren, Erik og Peder, 10, 8, 6, 5 og 1 Aar gl. Tjenestefolkene Niels Mortensen, Karen Sørensdatter og Ane Christensdatter var henholdsvis 24, 21 og 14 Aar. — Selvejer Søren Hansen og Johanne Andersdatter, 40 og 50 Aar, havde en Datter ved Navn Maren Sørensdatter, 16 Aar. Tjenestekarlen Jesper Clemmensen, 30 Aar, og Hyrdepigen Else Jensdatter, 10 Aar. — Landsoldat Christen Jørgensen og Karen Christensdatter, 29 og 39 Aar, havde Børnene Jørgen (6), Christen (4), Søren (2) og Maren (1); Mandens Moder boede hos dem; hun var Enke efter 1. Ægtesk. og hed Maren Christensdatter, 67 Aar.

Bøllund 1801: Bonde og Gaardbeoer Peder Christensen, 53 Aar, gift med Maren Jeppesdatter, 40 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Børn hed Christen, Birthe, Erich, Ane og Karen og var 24, 22, 16, 10 og 7 Aar. — Bonde og Gaardbeb. Peder Johansen og Maren Nielsdatter, 39 og 42 Aar, begge i 1. Ægteskab, havde Børnene Johannes, Karen, Sidsel, Niels og Søren,

13, 11, 9, 6 og 1 Aar gl.; Mandens Fader, Enkemand efter 1. Ægtesk. og 70 Aar gl., nød Ophold paa Gaarden.

Store Hestlund 1787: Selvejer Christen Pedersen var Enkemand 2. Gang og 70 Aar gl. Hjemme hos Faderen boede 2 Sønner og 2 Døtre, nemlig Ole Christian og Anders, 24 og 14 Aar gl., Birthe og Cathrine, 28 og 19 Aar, alle ugifte; desuden havde de i Hjemmet Datterdatteren Christiane Henningsdatter (11) og Tjenestefolkene Peder Christensen (24), Ane Christensdatter og Christen Nielsen (12 Aar). — 1801 boede i St. Hestlund en ny Familie: Bonde og Gaardm. Jens Christensen og Maren Hansdatter, 47 og 44 Aar, Manden gift 2. Gang, Konen g. 1. G.; Mandens Børn af 1. Ægtesk. hed Ane Jensdatter (9) og Magdalene Jensdatter (5 Aar); Tjenestepigen Johanne Christensdatter var 19 Aar gl. — Bonde og Gaardbeoer Anders Christensen var nu blevet Husbonde og gift med Kirsten Thomasdatter, begge i 1. Ægtesk., 28 og 26 Aar; de havde en Datter paa 1 Aar, som hed Ane Andersdatter. Kirsten Kimersdatter og Anders Nielsen tjente i Gaarden som Pige og Hyrdedreng, 25 og 13 Aar.

Lille Hestlund 1787: Selvejer Mads Nielsen og Kirsten Johansdatter, 33 og 20 Aar, begge 1. Gang gift. Karen Hansdatter var Hyrdepige, 10 Aar gl. — Selvejer Søren Nielsen og Ane Christensdatter, 35 og 33 Aar, begge 1. Gang gift, havde til Hyrdepige den 11-aarige Maren Sørensdatter. De samme Familier boede her i 1801. Mads Nielsens havde nu Børnene Niels, Mette, Johanne Marie, Ane og Dorthé, som var 13, 11, 9, 4 og 2 Aar gamle. Søren Nielsens havde ingen Børn, men hos dem boede nu Konens Søsterdatter Karen Jacobsdatter og Mandens Søsterdatter Johanne Marie Jørgensdatter, 14 og 11 Aar gamle.

Ulkær Mølle 1787: Møller Johan Hansen (40) og Else Hansdatter (50), havde ingen Børn, men førte stor Husholdning med 5 Tjenestefolk: Møllersvenden Peder Nielsen, 30 Aar, Christen Andersen, Landdrytter, 37 Aar, Drengen Hans Pedersen, 10 Aar, og Pigerne Maren Jørgensdatter og Karen Jensdatter, 18 og 11 Aar gl. I 1801 ser det ikke saa godt ud; Møller er nu Hans Brodersen, 26 Aar, gift med Margrethe Cathrine Ditlefsen, som

er 30 Aar og blind, begge i 1. Ægteskab; de har kun en enlig Tjenestepige, nemlig Ane Pedersdatter, 24 Aar.

Vorslunde var 1787 to Gaarde; her boede Selvejer Peder Sørensen, 2. Gang gift, 37 Aar, gift med Ane Knudsdatter, 21 Aar; Tjenestepigen Karen Pedersdatter er 20 Aar; Mandens Forældre, Søren Westesen og Karen Pedersdatter, nyder Ophold i Gaarden, han er 63, hun 72 Aar. — Bonde Jens Pedersen og Maren Madsdatter, 37 og 27 Aar, har 3 Sønner paa 5, 4 og 1 Aar: Niels, Peder og Hans. — I 1801 levede Peder Sørensen og Ane Knudsdatter endnu som Mand og Kone paa den første Gaard; deres Børn hedder Ane, Karen, Inger, Søren og Knud og er henholdsvis 12, 9, 7, 5 og 3 Aar gl. Mandens Stifmoder, Ane Troelsdatter, lever som Aftægtskone paa Gaarden, hun er 68 Aar. — Husmand med Jord Vesti Henrichsen, 47 Aar, er gift med Johanne Pedersdatter, 39 Aar, Manden 2. G. gift, Konen 1. Gang g.; deres Børn: Søren, Jens og Mette er 6, 5 og 1 Aar; desuden har de Mandens Søn af 1. Ægteskab, Chresten Vestesen, 14 Aar gl.

Ogelund 1787: Selvejer Peder Mortensen, 3. Gang gift, og Mette Laugesdatter, 1. Gang gift, 52 og 42 Aar, havde Sønnen Markus Pedersen, 14 Aar gl.; af første Ægteskab var Datteren Maren Pedersdatter hjemme paa Gaarden, 17 Aar; Peder Madsen er 11 Aar og Hyrdedreng. — 1801: Thomas Nielsen og Kathrine Pedersdatter, begge i 1. Ægteskab, 45 og 39 Aar gl.: deres Børn: Peder, Maren, Niels og Birthe var 12, 6, 4 og 1 Aar gl.

Søndersthoved ejedes 1787 af Christian Pedersen (37) og Ane Margrethe Pedersen (31), begge 1. Gang gift; deres Datter hed Sophie Pedersen; hun var 5 Aar gl. Tjenestefolkene paa Gaarden: Mads Koch, 50 Aar, Albert Mortensen (24), Anders Jørgensen (20), Hans Christensen (13), Ane Madsdatter (24) og Karen Christensdatter (21). — 1801: Hr. Fridrich Christian Bjerrum og Dortha Cathrine Hansen, 36 og 26 Aar, begge i 1. Ægteskab, »driver Hovedgaarden uden Bønder«, deres Børn: Edel Cathrine Bjerrum og Henrik Ernst Bjerrum, 4 og 2 Aar gl. Mads Koch er her fremdeles, nu opført som 60aarig; han

nævnes gift (Konen bor i Omme Sogn); Niels Lausen, Kirsten Gydesdatter, Kirsten Christensdatter og Jens Lausen er Tjenestefolk, 26, 24, 18 og 15 Aar gamle. — Paa to Parceller bor: Husmand Albert Mortensen, som før tjente paa Gaarden; han er gift med Maren Pedersdatter, 44 og 35 Aar, begge i 1. Ægteskab; tre Børn: Birthe, Mette og Niels, 8, 5 og 3 Aar. — Murermester og Husmand Anders Andersen (51) og Maren Christensdatter (49), begge i 1. Ægteskab; deres Børn hed Mads, Anders og Christen, 14, 12 og 10 Aar gl.

Ramskov 1787: Murermester Anders Andersen, 37 Aar, og Maren Christensdatter, begge i 1. Ægteskab, 34 Aar, har Børnene Mads og Anders, 3 og 1 Aar gl.; Konens Fader og Moder, som begge er værkbrudne og Almisselemmer, bor hos dem; de er 68 og 69 Aar.

Hedegaard 1787: Selvejer Søren Nielsen og Madmoder Mette Johansdatter er 28 og 27 Aar og 1. Gang gift; hos dem bor paa Aftægt Mandens Fader og Moder; de er kun 55 og 45 Aar og har en Datter paa 5 Aar, som hedder Karen Nielsdatter. — Selvejer Søren Jensen og Madmoder Maren Madsdatter, 38 og 24 Aar, begge i 1. Ægteskab, har Sønnen Jens Sørensen, 1 Aar gl. Konens Forældre er 57 og 55 Aar og nyder allerede Aftægt paa Gaarden; de hedder Mads Christensen og Ane Nielsdatter, begge 1. Gang gift. — Gaardkone og Selvejer Else Bendtsdatter, 50 Aar, har Sønerne Bendt Laussen og Niels Laussen, 24 og 15 Aar, samt Datteren Margrethe Lavesdatter, 12 Aar; den afdøde Mands Moder er 82 Aar og Enke efter 1. Ægteskab, nyder Ophold paa Gaarden. — Selvejer Christen Christensen og Maren Nielsdatter, 53 og 50, Manden gift 2. Gang, Konen i 1. Ægteskab; Maren Christensdatter, 16 Aar, af 1. Ægteskab og Kirsten Christensdatter, 9 Aar, af 2. Ægteskab bor paa Gaarden, desuden Huskone Lene Boelt, 59 Aar, Enke, samt en Datters Datter, Lene Larsdatter, 6 Aar.

Hedegaard 1801: Hans Christensen og Maren Jakobsdatter, 30 og 32 Aar, begge i 1. Ægteskab; har Børnene: Kirsten, Jakob og Christen, 7, 5 og 2 Aar. — Benneth Laussen og Sidsel Kirstine Nielsdatter, 40 og 50 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Søn.

Laust Bennethsen, er 6 Aar gl. Mandens Moder er Enke og nyder Aftægt paa Gaarden, 68 Aar; hun hedder Else Bennethsdatter; Ane Kathrine Andersdatter er Tjenestepige, 14 Aar gl. — Peder Jensen og Maren Madsdatter, 46 og 39 Aar, han gift 1. Gang, hun gift 2. Gang, har Børnene Søren og Mads Christian Pedersen, 10 og 2 Aar gl. Jens Sørensen er Søn af Konens 1. Ægteskab. Konens Moder, Ane Marie Nielsen, 67 Aar og Enke, faar Ophold paa Gaarden. — Søren Nielsen og Mette Johannesdatter, 44 og 40 Aar og begge i 1. Ægteskab, har Børnene Niels, Karen, Johannes og Sidsel Marie, 11, 9, 7 og 3 Aar gl. Mandens Moder, Ane Marie Pedersdatter, 60 Aar, nyder Aftægt paa Gaarden.

Bæksgaard 1787: Johanes Pedersen og Sidsel Knudsdatter, 56 og 57 Aar, har Sønnen Peder Johansen, som er gift med Maren Nielsdatter, 26 og 27 Aar, og bor hjemme, alle gift 1. Gang; i Huset en 12-aarig Tjenestepige, Maren Sørensdatter. — Selvejer Peder Nielsen og Johanne Hansdatter, 49 og 32. gift 1. Gang; Børn: Sidsel og Laust, 7 og 3 Aar gl. — Daglejer Anders Christensen og Ane Mortensen, 64 og 79, Manden gift 1. G., Konen 2. Gang. — I et Hus bor Kiesten Eriksdatter; hun er 38 Aar og Enke 2. Gang. — 1801: Hjulmand og Gaardbruger Peder Nielsen (57) og Johanne Lasdatter (50), begge i 1. Ægteskab, har Børnene Niels, Ane, Ingeborg og Ane Margrethe, 12, 10, 7 og 5 Aar. — Bonde og Gaardbruger samt Væver Jens Christensen, 24 Aar, gift med Ane Kristine Sørensdatter, 25 Aar, begge i 1. Ægteskab; Christen og Ane, deres Børn, er 3 og 1 Aar gl.; Christen Pedersen er Tjenestedreng, 14 Aar. — Daglejer Christen Nielsen (72) og Ane Pedersdatter (65) har begge været gift før; hun er Væverske.

Højgaard 1787: Selvejer Søren Sørensen (54) og Birte Pedersdatter (51) er gift 1. Gang; de har to Børn: Christen Sørensen, 17 Aar, og Kiesten Sørensdatter, 13 Aar. Mandens Moder nyder Ophold hos Sønnen; hun er 84 Aar og hedder Mette Sørensdatter. — 1801: Søren Sørensen og Mette Christensdatter, 38 og 29 Aar, begge i 1. Ægtesk., har Barnet Kristen, 2 Aar gl.; Mandens Moder faar Ophold af Gaarden; hun er 71 Aar, og

hendes Navn er Birthe Sørensdatter, Enke af 1. Ægteskab. — Anders Christensen og Mette Marie Sørensdatter, 37 og 34 Aar. begge i 1. Ægtesk.; deres Børn: Christen, Søren og Christen (to Drengene med samme Navn), 4, 2 og 1 Aar. — Husmand med Jord, »men saare fattig«, Søren Thygesen og Christiane Busk, 67 og 64 Aar.

Tromborg 1787: Selvejer Christen Caspersen, 60 Aar, Enkemand 2. Gang; to Stifdøtre, 12 og 9 Aar gl., hedder Ellen Pedersdatter og Maren Pedersdatter. Stine Marie er Tjenestepige, 24 Aar. — I 1801 hed Manden Søren Hansen og var gift med Johanne Andersdatter, 56 og 66 Aar, han gift 1. Gang, Konen gift 2. Gang. Deres Søn, Hans Sørensen, er Bødker og Snedker, 31 Aar.

Bregnhoved 1787: Gaardejer Niels Andersen og Madmoder Ane Christensdatter, 41 og 33 Aar; Christen, Ane, Maren og Anders er deres Børn, 10, 8, 6 og 4 Aar; Peder Clemensen, 24 Aar, Tjenestekarl; Johanne Christensdatter, 31 Aar, tjener ogsaa i Gaarden; hun er gift 1. Gang. — Selvejer Hans Hansen og Ane Nielsdatter, 51 og 52 Aar, er 1. Gang gift og har Børnene Søren, Anders og Christian Vilhelm Erik, 14, 10 og 8 Aar. — Selvejer Søren Jørgensen og Maren Nielsdatter, 44 og 34 Aar, begge gift 1. Gang; deres Børn: Christiane Sørensdatter og Jørgen Sørensen, 12 og 10 Aar. — Selvejer Johan Jørgensen og Mette Jensdatter, 46 og 49 Aar, Manden gift 2. Gang, Konen 1. G.; deres Barn er Ane Johansdatter, 6 Aar. Konens Moder bor hos dem; hun hedder Karen Nielsen og er 74 Aar. — Tømrermand Niels Christensen og Else Jensdatter, 50 og 38 Aar og begge gift 1. G., har Sønnen Christoffer, 5 Aar gl. — 1801: Husmand med Jord »og har Midler« Niels Andersen og Ane Kirstine Christiansdatter, 60 og 52 Aar, begge i 1. Ægtesk., har Børnene Maren, Bodil og Anders, 19, 12 og 11 Aar. — Bonde og Gaardbeboer Christen Nielsen og Maren Pedersdatter, 25 og 24 Aar og begge i 1. Ægteskab, har Tjenestedrengen Johannes Jesen; han er 13 Aar. — Husmand og Daglejer Markus Pedersen og Else Jensdatter, 27 og 25 Aar, begge i 1. Ægteskab; Karen Markusdatter, 1 Aar, er deres Barn. — Niels Christensen er stadig Tømrermand, men

nu er han gift med Ane Iversdatter (45), som ogsaa er gift 2. Gang; Mandens Søn, Thomas, 5 Aar. — Bonde og Gaardbeoer Anders Johansen og Else Lasdatter, 37 og 40 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Maren, Mette og Las, 15, 6 og 2 Aar. — Husmand Jens Hansen, 60 Aar, er Enkemand; hans Datter, Mette Marie Jensdatter, 11 Aar.

Sildesthoved 1787: Selvejer Søren Andersen, 61 Aar og gift 2. Gang med Maren Thomasdatter, 37; Mandens Datter, Kiesten Sørensdatter, 20 Aar; de andre Børn er Jens, Inger og Engel, 8, 6 og 5 Aar. — Selvejer Jørgen Johansen (25), gift med Mette Jacobsdatter, 33 Aar, som har været gift før. Børn af 1. Ægteskab: Peder, Maren, Else og Jacob, 14, 7, 4 og 2 Aar. — Selvejer Christen Hansen og Ane Christensdatter, 55 og 45 Aar, gift 1. Gang; deres Børn: Peder, Christen, Troels, Maren og Ane Marie, 16, 2, 4, 8, 6 og 2 Aar gl.; i Kost for Betaling Konens Brodersøn, Christen Christensen, 2 Aar. — 1801: Bonde og Gaardbeoer Jens Pedersen og Maren Thomasdatter, 35 og 52 Aar, begge gift 2. Gang. Konens Datter af 1. Ægtesk. Engel Sørensdatter, 16 Aar. Ole Olesen, Hyrdedreng, 9 Aar. — Bonde og Gaardbeoer Christen Hansen, 71 Aar, er Enkemand; hans Børn, Peder Christensen og Ane Marie Christensdatter, 32 og 24 Aar; Niels Pedersen, Hyrdedreng, 8 Aar. — Bonde og Gaardbeoer Jørgen Johansen og Mette Jakobsdatter, 40 og 50 Aar. Konen gift 2. Gang; hendes Børn af 1. Ægtesk.: Else Katrine Hansdatter og Jens Hansen, 18 og 16 Aar; Kirsten Marie Jørgensen, deres Datter, 10 Aar; Hans Christensen, Slegfredbarn, 1 Aar. — Skræder og Husmand Jens Hansen og Karen Sørensdatter, 44 og 36 Aar, begge i 1. Ægtesk.; Mandens Søster, Maren Hansdatter, er 47 Aar og Indsidder. — Husmand og Daglejer Christen Andersen er 54 Aar og Enkemand; hans Datter, Ane Christensdatter, 8 Aar; i Huset er Indsidder Ane Else Nielsdatter, 36 Aar, »spinder for Folk og gaar i Dagleje«.

Farre Mølle 1787: Møller og Selvejer Sønnicke Møller, 38 Aar, 2. Gang gift, Madmoder Boel Hansdatter, 21 Aar. Tjenestefolk: Inger Sørensdatter, Peder Jensen, Kiesten Andersdatter, Idde Johansdatter, 24, 20, 32 og 11 Aar. — 1801: Møller og

Gaardbeboer Hans Petersen, ugift, 24 Aar; Mads Nielsen, Møllersvend, 44 Aar; Maren Pedersdatter, Tjenestepige, 19 Aar.

Mølgaard 1787: Selvejer Niels Bentsen, 43 Aar, Madmoder Maren Pedersdatter, 38 Aar, 1. Gang gift; deres Børn: Bent, Laust, Christen, Peder, Johanne og Maren, 16, 14, 11, 9, 4 og 2 Aar; Konens Moder, Enke Maren Johansdatter, 72 Aar. — Selvejer Niels Iversen og Else Bentsdatter, 35 og 37 Aar, har Datteren Ane Nielsdatter, 4 Aar. Konens Moder, Enke Else Nielsdatter; Sidsel Gydesdatter, 14 Aar, Tjenestepige. — I 1801 talt under Farre By.

Gammel Mølle 1787: Bonde Ib Nielsen og Madmoder Ane Nielsdatter, 60 og 70 Aar, Konen gift 2. Gang; hos dem tjener den 11-aarige Maren, som intet Efternavn er givet. — Gammel Mølle talt under Farre By 1801.

Stenbjerglund 1787: Selvejer Niels Henningsen og Madmoder Maren Lavesdatter, 56 og 44 Aar, Manden gift 2. Gang; deres Børn: Johanne, Karen, Birte og Ane, 10, 8, 6 og 3 Aar. Konens Søster, Karen Nielsdatter, Enke 3. Gang, 55 Aar, bor i Gaarden. — 1801: Weste Westesen og Mette Kristine Christensdatter, 35 og 26 Aar; deres Datter Kirsten 2 Aar. Mandens Fader hedder ogsaa Weste Westesen; han er 82 Aar og har Ophold hos Sønnen.

Løftlund 1787: Bonde og Gaardfæster Peder Iversen og Madmoder Lovise Jensdatter, 37 og 29 Aar, gift 1. Gang; deres Børn: John, Karen og Sidsel, 6, 3 og 1 Aar gl.; en Hyrdedreng, Rasmus Poulsen, 11 Aar. — 1801: Bonde og Gaardbeboer Peder Iversen og Lovise Jensdatter er her endnu, 52 og 46 Aar. John, Sidsel Marie og Jens, 17, 8 og 4 Aar (de første Børn maa være døde tidligt, her opkaldte).

Skærshoved 1787: Gaardejer Jens Nørshou og Karen Jokumsdatter, 69 og 40 Aar; deres Børn: Niels, Christopher, Jens, Johannes, Peder Jensen og Maren Jensdatter, 13, 12, 8, 6, 2 og 1 Aar gl. Peder Jokumsen, Konens Broder, 30 Aar, Ane Pedersdatter, 20 Aar, tjener; Niels Christensen, 37 Aar, Soldat. — 1801: Gaardbeboer »og lever af sine Midler« Jens Nørshou og

Marie Jokumsdatter, 83 og 58 Aar; Christopher og Johannes er nu 27 og 24 Aar og hjemme paa Gaarden. — Husmand med Jord Peder Jokumsen og Mette Pedersdatter, 46 og 50 Aar; Ane Margrethe Pedersdatter, deres Barn, 6 Aar.

Givskov 1787: Selvejer Lars Madsen og Maren Christensdatter, 52 og 42 Aar, gift 1. Gang; deres Børn: Mads Larsen, Maren Larsdatter, Lene og Ingeborg Larsdatter, 10, 15, 10 og 7 Aar (Lene og Mads Tvillinger). — Selvejer Jørgen Christensen og Ane Clemmensdatter, 28 og 32 Aar, Manden gift 2. Gang; deres Børn: Christen, Jørgen, Walborg, Abelone og Sidsel Jørgensdatter, 8, 6, 4 og 1 Aar; Tjenestepige Else Nielsdatter, 28 Aar. — Indsidder og Almisselem Niels Laussen og Kiesten Jensdatter, 72 og 68 Aar, 1. Gang gift.

Givskov 1801: Sognefoged, Lægdsmand, Taxationsmand, Gaardmand Fridrik Rechnagel og Juliane Dorthæa Friis, 53 og 42 Aar, han i 3., hun i 1. Ægteskab. Til de mange Titler kunde føjes: Legatstifter. Konen rimeligvis fra Donneruplund, Alderen passer nogenlunde, ogsaa Navnet, dog er kun det første nævnt i 1787. — Bonde og Gaardbeoer Anders Jensen og Kirstine Sophie Rechnagel, 33 og 25 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Datter, Maren Donnerup Andersdatter, er 1 Aar. Mandens Broder, Ib Jensen, 22 Aar, er Landsoldat. — Bonde og Gaardbeoer Jørgen Christensen og Ane Marie Bertelsdatter, 56 og 52 Aar, har Børnene Abelone, Sidsel og Marie Jørgensdatter, 14, 10 og 7 Aar.

Farre 1787: Selvejer Anders Nielsen og Ane Christensdatter, begge 1. Gang gift, 48 og 49 Aar; deres Børn: Ane, Niels, Christen og Hans, 21, 18, 5 og 2 Aar.

Selvejer Christen Olsen og Ane Nielsdatter, 50 og 55 Aar, begge i 1. Ægtesk.; Anders Christensen, 10 Aar, deres Søn.

Villads Nielsen og Karen Pedersdatter, 70 og 69 Aar; deres Søn, Niels Villadsen, er gift med Johane Pedersdatter, 38 og 40 Aar, begge i 1. Ægteskab.

Bonde Christen Nielsen og Kiesten Nielsdatter, 70 og 71 Aar; Sønnen Jens Christensen er 28 Aar og Landsoldat, Hyrdpigen Karen Pedersdatter 9 Aar.

Selvejer Niels Jensen og Marie Hansdatter, 38 og 39 Aar. har Børnene Ane og Maren, 4 og 2 Aar.

Selvejer Mads Jespersen og Mette Jensdatter, 36 og 44 Aar, Manden har været gift før; deres Børn Margrethe og Laust er 8 og 6 Aar.

Selvejer Henning Jensen og Else Andersdatter, begge 49 Aar og i 1. Ægtesk.; Tjenestepigen Inger Cathrine Gydesdatter er 12 Aar.

Selvejer Povl Mortensen og Karen Hansdatter, 66 og 54, første Gang gift; Johanne Povlsdatter 8 Aar.

Grovsmed Christen Andersen og Ane Povlsdatter, 30 og 22 Aar, har Børnene Ane Christensdatter og Povl Christensen, 3 og 1 Aar. Daglejer, Enkemand Anders Christensen, Mandens Fader, bor hos Smeden, 75 Aar.

Husmand Hans Jensen og Birte Nielsdatter, 39 og 35 Aar, har Børnene Jens, Ane og Catrine, 6, 4 og 2 Aar gl.

Bonde-Skræder Søren Sørensen og Lisbeth Christensdatter, 34 og 35 Aar, 1. Gang gift; deres Børn: Kiesten Sørensdatter og Søren Sørensen, 3 og 1 Aar.

Selvejer Oluf Andersen og Maren Sørensdatter, begge 80 Aar, Manden gift 2. Gang, Konen 3. Gang. Enkekonen Margrethe Jensdatter, 54 Aar, bor hos dem; hun kaldes Indsidder, men holder vel nok Hus for de to alderstegne.

Mette Pedersdatter, Husmoder og vanfør, er 26 Aar og gift 1. Gang, Manden nævnes dog ikke; Børn: Søren Pedersen og Peder Pedersen, 5 og 1 Aar gl.

Indsidder Søren Christensen og Husmoder Kirsten Jørgensdatter er henholdsvis 82 og 54 Aar, han gift 3. Gang, hun 1. Gang; deres Søn, Jørgen Sørensen, er 12 Aar og vanfør; en Datter, Maren Sørensdatter, 10 Aar, taabelig; hos dem bor den blinde Almisselem Knud Iversen, 49 Aar.

Husmand Niels Christensen og Karen Nielsdatter, 69 og 51 Aar, begge gift 2. Gang.

Daglejer og Husmoder Karen Laustdatter er 47 Aar, gift 1. Gang; en Datter, Ane Rasmusdatter, er 6 Aar.

Farre 1801: Bonde og Gaardbeboer Niels Villardsen og Jo-

hanne Pedersdatter, 48 og 53 Aar, begge i 1. Ægteskab. Mandens Moder er Almissem og Krøbling, 80 Aar: Karen Christensdatter.

Gravers Clausen og Mette Marie Henriksdatter, 52 og 32 Aar, er begge i 1. Ægteskab; Clemens Graversen, deres Søn, 5 Aar.

Husmand Henrik Jensen og Mette Jensdatter, 70 og 71 Aar, begge i 2. Ægteskab.

Bonde og Gaardbeoer Jens Christensen og Magdalene Pedersdatter, 43 og 39 Aar; Mandens Datter af 1. Ægtesk.: Kirsten Marie Jensdatter, 10 Aar; Mandens Moder nyder Almisse af Sognet, er Enke og skrøbelig, 80 Aar: Kirsten Nielsdatter.

Inderste og Enke, bor i jordløst Hus, Kirsten Jespersdatter. 70 Aar.

Gaardbeoer, Enke Ane Povelsdatter, 36 Aar; hendes Børn: Ane Marie Christensdatter, Karen og Else Christensdatter og Anders Christensen, 14, 11, 6 og 4 Aar.

Husmand Christen Olsen og Ane Marie Nielsdatter, 66 og 69 Aar, begge i 1. Ægteskab, Konen blind; Maren Olesdatter, Enke og Indsidder, Mandens Søster, sidder i Huset, 69 Aar.

Bonde og Gaardbeoer Niels Christensen og Maren Christensdatter, 34 og 38 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Maren og Christen, 8. og 5 Aar.

Gaardbeoer og national Soldat Ole Christensen og Mette Kathrine Sørensdatter, 32 og 26 Aar, begge i 1. Ægteskab, har Børnene Maren Olesdatter og Christen Olesen, 3 og 8 Aar.

Bonde, Gaardbeoer og Hjulmand Niels Andersen og Dorte Sørensdatter, 32 og 31 Aar, har Datteren Ane Marie Nielsdatter, 2 Aar. Enkemand Anders Nielsen, Mandens Fader, er 66 Aar og nyder Aftægt af Gaarden; hans Søn, Hans Andersen, 12 Aar, er ogsaa hjemmehørende paa Gaarden.

Husmand Christen Simonsen og Sante Sørensdatter, 35 og 25 Aar, har Sønnen Søren, 8 Aar.

Bonde og Gaardbeoer Christen Jørgensen og Ellen Kirstine Nielsdatter, 48 og 44 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Maren, Engel Marie og Jørgen, 12, 9 og 3 Aar.

Husmand Christen Knudsen og Kirsten Olesdatter, 47 og 53 Aar, begge i 1. Ægteskab.

Bonde og Gaardbeboer Niels Jensen og Ane Marie Hansdatter, 48 og 45 Aar, begge i 1. Ægteskab; Ane Sofie Nielsdatter, 14 Aar, deres Datter.

Husmand Laust Nielsen og Ane Nielsdatter, 30 og 80 Aar, Manden 1. Gang gift, Konen 3. Gang.

Husmand Niels Christensen, Enkemand efter 2. Ægteskab; hans Datter, Ane Ingeborg, 14 Aar.

Skræder og jordløs Husmand Søren Jensen og hans Børn, Jakob og Søren, 5 og 2 Aar, bor ene her, medens Konen opholder sig i Tyregod Sogn.

Bonde og Gaardbeboer Benneth Nielsen og Maren Johansdatter, 33 og 20 Aar, begge i 1. Ægteskab. Mandens to Søstre er taget i Hus: Marie og Maren Nielsdatter, 12 og 10 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Niels Iversen og Else Nielsdatter, 50 og 52 Aar, gift 1. Gang; deres Datter, Ane Marie, er 14 Aar. Mandens Moder, Enke og Almissem Else Nielsdatter, 84 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Peder Christensen og Ane Andersdatter, 40 og 38 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Børn: Maren Pedersdatter og Anders Pedersen, er 5 og 2 Aar gl.

Give By 1787: Bondekone og Husmoder Barbara Villardsdatter, 35 Aar, Enke med 3 Børn: Mads Tunesen, Kiesten og Inger Tunesdatter, 9, 6 og 4 Aar.

Gaardfæster Jens Nielsen og Mette Nielsdatter, 67 og 52 Aar, har Børnene Anders og Ib Jensen, 18 og 8 Aar.

Gaardfæster Westi Westesen og Kirsten Jespersdatter, 67 og 63 Aar, 1. Gang gift, har Sønnen Weste Westesen, 15 Aar.

Gaardfæster Christen Pedersen og Kiesten Madsdatter, 46 og 48 Aar; deres Søn er 6 Aar og hedder Peder Christensen.

Gaardfæster, Enkemand 1. Gang Jakob Westergaard, 59 Aar; en Søn og Datter bor hjemme hos ham, nemlig Jens Jakobsen og Margrethe Jakobsdatter, 30 og 22 Aar; en Hyrdpige er 11 Aar og hedder Kirsten Hansdatter.

Gaardfæster Søren Madsen og Ane Lauesdatter, begge 48

Aar og gift 1. Gang; tre Sønner: Mads, Christen og Niels Sørensen, er 22, 8 og 6 Aar.

Gaardfæster Niels Nielsen og Else Madsdatter, 48 og 49 Aar, har to Sønner: Mads og Jens, 15 og 12 Aar gl.; desuden en 16-aarig Hyrdedreng ved Navn Peder Madsen.

Gaardfæster Christen Madsen og Mette Simonsdatter, begge 50 Aar og gift 1. Gang; har Børnene Ane Christensdatter og Mads Christensen, 12 og 9 Aar.

Bonde, Enkemand Christian Christiansen, 70 Aar; 3 Børn hedder Jens, Maren og Ingeborg, er henholdsvis 32, 29 og 16 Aar gamle.

Selvejer Anders Olsen og Maren Jespersdatter, 35 og 55 Aar, Manden gift 2. Gang, Konen 3. Gang. Tjenestepige Johane Laustdatter er 33 Aar.

Husbonde Fridrik Rechnagel, 38 Aar og gift 2. Gang, Madmoder Maren Christensdatter, 58 Aar, gift 2. Gang. Sophie Frederiksdatter er 11 Aar, Datter af Mandens 1. Ægteskab.

Gaardejer Johannes Christensen og Johane Pedersdatter, 39 og 29 Aar, har Børnene Ane, Marie, Maren og Johane, 9, 7, 4 og 1 Aar; Birthe Nielsdatter er Tjenestepige, 15 Aar.

Daglejer Jens Nielsen og Maren Pedersdatter, 27 og 35 Aar, er begge gift 1. Gang; deres Datter hedder Maren Jensdatter og er 2 Aar.

Hans Ehnemand staar opført som blind, 70 Aar, Konen hedder Bodil, og hun er ogsaa 70 Aar; de har en Tjenestepige ved Navn Johane Christensdatter, 28 Aar.

Degn og Skoleholder Peder Helt og Ane Ehnemann er begge 35 Aar og i 1. Ægteskab; deres Børn: Lorents Pedersen. Bodil Pedersdatter og Stephan Pedersen er 4, 3 og 1 Aar. Jakob Henriksen, 12 Aar, gaar i Skole og i Kost. Tjenestepigen Karen Pedersdatter er 23 Aar.

Give By 1801: Husmand og national Soldat Anders Hansen og Mette Mortensdatter, 28 og 24 Aar og begge i 1. Ægteskab. Hos dem bor Mandens Fader, som er Enkemand og 65 Aar: Hans Hansen.

Bonde og Gaardbeoer Jørgen Sørensen og Karen Olufs-

datter, 26 og 30 Aar; deres Børn, Søren Jørgensen og Ane Marie Jørgensdatter, 3 Aar, Tvillinger.

Dejn og Skoleholder Peder Baunberg Helt og Ane Cathrine Ehneman, nu 49 Aar; Stefan West Helt, Bodil Helt, Hans Nicolaj Helt og Malte Christian Helt, 16, 14, 11 og 9 Aar (den sidste opkaldt efter Godsejeren paa Donneruplund). Student Michel Ehneman, Konens Broder, lever hos dem af sine Midler. Tjenestepigen hedder Inger, og hun er 16 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Christen Hansen og Maren Madsdatter, 50 og 38 Aar, begge i 1. Ægteskab, har Børnene Mads, Jens og Hans, 10, 8 og 5 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Jens Nielsen og Birte Jensdatter, 40 og 31 Aar, Manden 2. Gang gift, Konen 1. G., har Datteren Ane Jensdatter.

Bonde og Gaardbeboer Christen Pedersen og Kirsten Madsdatter, 62 og 60 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Søn, Peder Christensen, er 20 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Jacob Mortensen og Maren Christensdatter, 46 og 45, begge i 1. Ægteskab; deres Børn er: Birthe, Lenne, Christen og Morten, 10, 8, 6 og 3 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Christen Madsen, Enkemand, 66 Aar; hans Børn: Mads Christensen og Ane Kristine Christensdatter, 24 og 26 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Niels Nielsen, Enkemand, 68 Aar; Sønnen Mads Nielsen er Landsoldat; den anden Søn hjemme hos Faderen: Jens Nielsen, 27 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Johannes Christensen og Johanne Marie Pedersdatter, 53 og 41 Aar, begge i 1. Ægteskab, har Børnene Ane Johansdatter, An Marie Johansdatter, Christian Peder, Kirsten og Peder, 23, 15, 12, 6 og 4 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Søren Madsen og Ane Marie Lauesdatter, 52 og 61 Aar, begge i 1. Ægteskab; deres Søn, Laust Sørensen, er 36 Aar; Tjenestepigen Ane Christensdatter 14 Aar.

Husmand og national Soldat Niels Sørensen og Ane Marie Christensdatter, 30 og 26 Aar, og begge i 1. Ægteskab.

Husmand og Tømrer Niels Christensen og Ane Marie Mads-

datter, 50 og 40 Aar, han gift 2. Gang; Christiane Nielsdatter, 12 Aar, Mandens Datter af 1. Ægteskab.

Elisabeth Sejer, »har Jord til Hus«, Enke; hendes Børn hedder Johan Jacob Hedemann Weismann og Gjertrud Lisbeth Weismann, 4 og 5 Aar. Ane Marie Pedersdatter, Tjenestepige, 16 Aar.

Bonde og Gaardbeboer Niels Jensen og Karen Pedersdatter, begge i 1. Ægteskab, 40 og 31 Aar; deres Søn, Jens Nielsen, er 2 Aar gl. Mette Nielsdatter, Mandens Moder, er Enke og meget svagelig; hun nyder Ophold af Gaarden.

I Give Sogn var der efter første Folketælling 1787 456 Personer, 221 Mænd og 235 Kvinder. Fjorten Aar senere, 1801, 463 Personer — 7 Mennesker flere.

Listerne har følgende Paategning: »Saaledes rigtigt optegnet efter enhvers Opgivelse tilstaar Nykirke Præstegaard d. 1. August 1787.« »Saaledes efter nøjeste Undersøgelse befundet rigtigt at være tilstaar under min Haand og Segl. Nykirke Præstegaard d. 1. April 1801.« I begge Tilfælde er det vor gode Hjælper, Sognepræst L. Stallknecht, der har underskrevet Tællingslisterne.

INDBO OG LØSØRE

Skifte efter Niels Bentzen, Farre Møllegaard 20. Maj 1795:

Gaardens Besætning:

<p>1 sort Hest.....16 Rd 1 dito.....10 » 1 hvid Plovstud ...10 » 1 graa dito..... 6 » 1 sortbroget dito ... 6 » 1 dito..... 6 » 1 sortbrog. Ungsvin 1 » 2 M 1 do. 1 » 2 » 1 graahjelmet Ko .. 5 » 1 sort » .. 6 » 1 sorthjelmet » .. 6 » 1 sort » .. 5 » 1 do .. 5 » 8 Stkr. Faar m. Lam 8 » 1 halv Jern Vogn... 4 » 5 » 1 dito Træ..... 2 » 3 » 1 Plov..... 2 » 1 Harve, halv af Jern 1 » 10 Stkr. Faar u. Lam 8 » 2 » 2 Høleer..... 2 » Et Dræktøj..... 1 » En Hakkelsekiste .. 1 » 1 Plejl..... 12 Sk 1 Sold..... 1 » 1 Greb..... 4 » 1 Skovl..... 6 » En Høle..... 1 » 1 dito..... 3 » 1 Spade..... 1 » 1 do..... 1 » En Hakke..... 1 »</p>	<p>Et nyt Skatol..... 8 Rd 5 M Et Hængeskab..... 1 » 4 » 4 Træstole..... 4 » Et Æske-Bord..... 3 » Et Uhrværk..... 5 » Et Kiøkken-Bord .. 3 » 8 Sk Et Melke-Skab..... 2 » 2 » 1 Dus. Tintallerkener 3 » Et Tin-Fad..... 1 » Et dito..... 5 » 2 Messing-Stager... 2 » 8 » 2 Jern-Gryder..... 1 » 1 » En Kobber-Kedel .. 6 » 1 Messing-Kedel ... 1 » 1 Jern-Pande..... 2 » Noget Stentøj (Fade og Tallerkener) .. 3 » En The-Kedel..... 1 » En Ildtang..... 1 » 1 Øltønde..... 2 » 8 » 2 Baljer..... 5 » En Tønde..... 1 » 3 Sække..... 4 » 8 » Et Dynevaar..... 3 » En blaa Overdyne.. 5 » 1 Hoveddyne..... 4 » En Bænk..... 4 » En rød og blaa Dyne..... 1 » 8 » En blaa olmerdugs Underdyne..... 4 » 8 »</p>
---	---

2 Hovedpuder	4 M	En Thepotte og	
2 uldne Lagener . . .	2 »	2 Thekopper	1 M 8 Sk
En blaa og en hvid		3 Halmstole	1 » 8 »
Overdyne	3 Rd	En Lysform	4 »
En graa Underdyne	2 »	Nogle gamle Bøger.	1 Rd 2 »
2 Hovedpuder	1 » 4 »	Et Spejl og et	
Et Hørgarnslagen . .	4 »	Skilderi	8 »
1 gl. Blaa-garns Lagen	1 » 8 Sk	3 Tinlaag	12 »
En Over-Dyne	2 » 1 »	Et Kobber Fyrfad . .	1 »
» Underdyne	2 »	Et Hørkrater	2 »
2 Hovedpuder	2 »	En Spinderok	4 »
1 gl. Hvergarnslagen	3 »	En Flaske og et	
Et dito Blaa-garns . .	1 »	Ølglas	10 »
2 Flasker	8 »	En Smør-Spand	1 »
Et Fjerdingkar	8 »	Et Deigtrug	2 » 8 »
En Bøtte	4 »	En Selde	12 »
4 Sk. Glas	12 »		

Skifte efter Jens Jacobsen i Sillesthoved, d. 17. Marts 1794:

Et Par Leder Buxer	1 M	1 gl. dito	6 Sk
Et Par Buxer af		1 Ege Halvkiste	1 Rd 4 M
Vadmel	6 Sk	38 Sølvknapper	
1 hvid Vadmel's Kofte	1 Rd	a Stk. 6 Sk.	2 » 2 » 4 »
1 blaa dito	1 »	Efter en Panteobli-	
1 blaa Kiol	1 »	gat. kommer Boet	
1 Par blaa Strømper	6 »	tilgode ved Søren	
Et Par graa dito . . .	4 »	Jørgensen, Give . . .	70 » 2 » 5 »
1 gl. graa Hue	2 »	Renter til Snapsting	
Et Par gl. Støvler . .	8 »	forfalden	2 » 3 » 15 »
En stribet Nattrøje . .	3 »	Begravelsesomkost-	
1 rød- og hvidstribet		ninger	10 »
Overdyne	1 » 4 »	For hans Fortæring	
1 graa stribet Under-		siden sidst afvigte	
dyne	4 »	Snapsting	6 » 4 »
1 ulden Halsklæde . .	8 »	Summa:	
1 Hoved-Dyne	1 » 8 »	Boets Indtægt: . . .	85 Rd 4 M 2 Sk
2 gl. Puder	1 » 8 »	» Udgift:	16 » 4 »

Skifte efter Selvejer Erich Philipsen i Neder Donnerup 1798.

Efter at Enken med Laugværge var formanet at vogte dem for Arvesvig, begyndte man at registrere og Mændene at vurdere efter bedste Skønsomhed:

I Stuen:

1 Fyhr Bord	2 M	1 Flaske	4 Sk
1 Kurv	6 Sk	Et Egeskab	1 Rd
1 Spand	10 »	derudi	
1 Strippe	6 »	4 Stk. sorte Sætter..	8 »
2 Gryder	3 »	4 Stole	2 M
3 Vandtønder	12 »	1 Pyramide	6 »
1 Strikke	5 »	2 Tin Rammer	12 »
1 Kaaber Kiædel... 2 Rd		1 gl. Fyhr Kiste	1 »
1 Hængelaas med		En grønstribet Trøje	4 »
Nøgel	8 »	1 gl. dito	12 »
1 Bliktragt	2 »	1 blachet Kjole, Vest	
1 Persejern	12 »	og Buxer	3 »
1 Rivejern	2 »	1 blaa Kaut (Kofte?)	1 »
1 Uldsaks.....	4 »	To røde Huer.....	2 »
2 Messing Lyse-		1 gl. Overdyne	1 »
stager	2 »	1 Dyne-Vaar	2 »
4 Par Thekopper... 1 » 4 »		3 smaa Puder	3 »
1 Ølglas og 1 Brænde-		1 stribet Overdyne .	3 »
vinsglas og et dito	12 »	1 Dynevaar	3 »
1 Spejl.....	8 »	4 Stk. Puder	1 » 2 »
1 Viseværk..... 1 »		2 Blaarg. Lagener ..	4 »
1 Krus med Tinlaag	1 » 8 »	1 ulden dito.....	1 »
3 Stk. Tintallerkener	3 »	1 Øl-Fjerdning	1 » 8 »
6 Stkr. Steen-Fade..	1 » 2 »	1 Balje.....	2 »
6 Stkr. Tallerkener .	12 »	1 Deig-trug	1 »
4 Stkr. Lerkar	10 »	1 Sold	8 »
1 Jern Pande	2 » 8 »	2 Karstole	12 »
1 » Gryde	2 »	2 Halm-Løve (Løbe)	4 »
1 » Fyrfad	10 »	1 Hauge-Spade.....	8 »
Et Par Karder	1 » 2 »	1 Skorstens-Lænke .	1 »
1 Uld Kurv	1 »	2 Opstander-Senge-	
1 Ildklemme	1 »	steder	4 »
1 Jern Trefod	1 » 8 »	Nogle gamle Reb-	
En Spiderok.....	4 »	slagerredskaber..	4 »
En Temse (til at sigte		1 Halmløv (Løb) ...	2 »
Mel med).....	1 » 8 »	1 Hjul til en Baar	
2 Bøger	1 » 8 »	(Bør).....	1 »
Et Fyhr Hængeskab	3 »	1 graabr. Ko (8 Aar)	8 »
2 Hamre.....	12 »	1 dito graa (4 Aar) .	4 »
1 Bundt Legter.....	1 »	7 Faar, 4 Lam	5 » 4 »
		1 Kok og 4 Høns ...	3 » 12 »

Brandforsikring 1802, Give By, Niels Sørensens Sted:

a.	Et Stuehus i Nord, 8 Fag, 8 ¹ / ₂ Alen dyb, med 4 Fag Fielle-Loft, 1 Skorsten, 1 Stenkakkelovn, Egebinding, klinede Vægge samt lyngtækket.	130 Rdl.
b.	Det vestre Hus, 4 Fag, 8 ¹ / ₄ Alen dyb, til Lade, Egebinding, klinede Vægge, Lyngtag	30 -
		<u>Summa 160 Rdl.</u>

Brandredskåber forefindes, forhen forsikret.

En anden Ejendom i Give (Ejerens Navn ulæseligt):

a.	Et Stuehus, 8 Fag, 10 ¹ / ₂ Alen dyb — Fielle-Loft, 6 Fags Brædegulv, en 2 etagie Jern-Kakkelovn, 1 Skorsten, Egebinding og klinede Vægge, Lyngtag	400 Rdl.
b.	Det østre Hus, 9 Fag, 9 ¹ / ₄ Alen dyb, til Lade og Stald, Egebinding, murede og klinede Vægge, Straatag	150 -
		<u>Summa 550 Rdl.</u>

Er forsvarlig mod Ildsfare og ej tilforn forsikret.

Brandforsikring 1807, Breinhoved, Anders Johansens Gaard, forhen taxeret for 400 Rd., befandtes nu saaledes for-
andret:

a.	Et Stuehus i Nord, 7 Fag, 8 ³ / ₄ Alen dyb, med Fjelle Loft over alt, med en Steen Kakkelbilægger- ovn, tvende Skorstene, alt indrettet til Værelse, Be- boelse og Husholdning, Egebindingsværk, murede og klinede Vægge, Straa- og Lyngtag. Taxeret for	250 Rdl.
b.	Det østre Hus, 10 Fag, 6 ¹ / ₄ Alen dyb, til Fæstald, Faaresti og Vognport. Egebindingsværk, klinede Vægge, Straa- og Lyngtag, taxeret for	70 Rdl.
c.	Det søndre Hus, 10 Fag, 7 ¹ / ₄ Alen dyb, til Korn- lade, Egebindingsværk, klinede Vægge, Lyngtag. .	100 -
d.	Det vestre Hus, 11 Fag, 7 ¹ / ₂ Alen dyb, til Hestestald og Fæstald, Egebindingsværk, klinede Vægge, Lyngtag	80 -
		<u>Hele Gaardens Summa 500 Rdl.</u>

Brandtaxation 1807. Stenbjerglund: Weste Westesens Gaard, som forhen den 27. Maj 1800 var taxeret for 300 Rdl., befandtes nu saaledes forandret:

a. Et Stuehus i Øster: 9 Fag, 9 Alen dyb med Fielle-Loft overalt, en Steenkakkelovn, 2 Skorstene, alt indrettet til Værelse, Beboelse og Husholdning. Egebindingsværk, klinede Vægge, Straa- og Lyngtag, taxeret for	250 Rdl.
b. Det søndre Hus, 10 Fag, 8 ¹ / ₂ Alen dyb, til Koe-stald og Vognport. Egebindingsværk, klinede Vægge, Lyngtag, taxeret for	100 -
c. Det vestre Hus, 8 Fag, 8 Alen dyb, til Heste- og Fæestald og Faaresti. Egebindingsværk, klinede Vægge og Lyngtag	100 -
d. Det nordre Hus, 10 Fag, 8 ¹ / ₄ Alen dyb, til Kornlade, Egebindingsværk, klinede Vægge, Lyngtag, taxeret for	100 -

Hele Gaardens Summa 550 Rdl.

Er forsvarlig mod Ildsfare, og som meldt tilforn forsikret for 300 Rdl.

I. Hansen,
Brand-Direkteur.

Niels Olesen, Anders Nielsen,
Taxationsmænd.

Tørveskur i Mose.

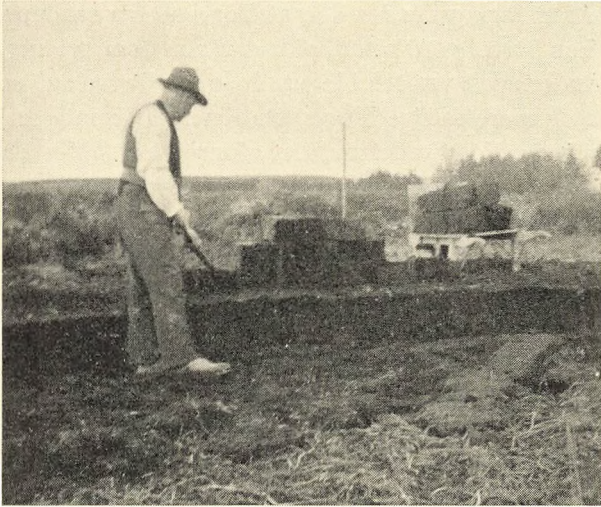
Camilla Raulf fot.

MOSE, SKOV OG HEDE

Vi forlod vore Moseomraader, medens de endnu var aabne Vandsamlinger; Rævlingmose fik Afløb til Karstoft Aa, Troldemose havde Afløb til Brande Aa, de smaa vandfyldte Huller Øst for Give var uden Afløb; paa Rævling-Bækkenets Bund laa Flyvesand, der af Vinden var ført ind fra en nærliggende Slette. Da Planterne kom, begyndte Mosedannelsen.

Rævlingmosens største Dybde er maalt til 3,1 Meter. Nederst ligger et 6 cm tykt Sandlag (Flyvesand); derpaa hviler et 45 cm tykt lysebrunt Tørvelag, som er dannet af Starplanter, og hvori findes Frø af Bukkeblad.¹⁾ Opad følger derefter: 90 cm graabrunt Tørvelag af Tagrørplanter, pletvis med Bark, Grene og andre Rester af Birk; 40 cm gulbrun Tørv af de meget nøjsomme Tørvemosser (Arter af Spagnum), der nu har faaet Overhaand; 60 cm mørkebrun Spagnumtørv, og øverst 60 cm

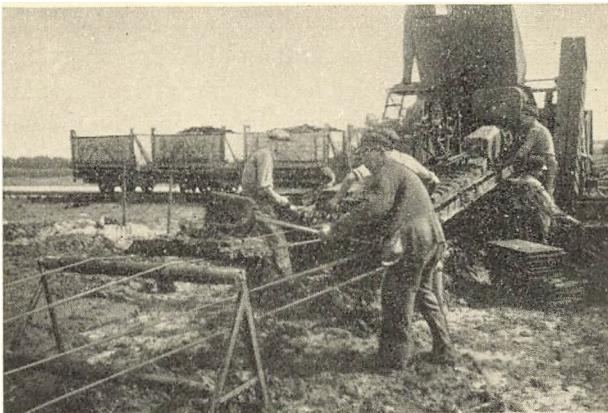
¹⁾ Knud Jessen: Afhandling i *Danmarks geologiske Undersøgelser*, 1. Række, Nr. 18. Kortbladet Brande.

Gammeldags Tørvegravning.

Camilla Rauff fot.

lysebrun frisk Spagnumtørv. Denne Profil, som stammer fra en Boring i Hallundbæk Mose er typisk for store Dele af Mose-området. Vi ved, at Mosesumpens første Tørvelag var den Kærtørv, som ogsaa fylder Engbunden i Aadalene, hvor der har været rigelig Tilførsel af forholdsvis næringsrigt Vand. Tillige viser Resterne af Birk, at dette Træ har nærmet sig

Moderne Tørvegravning.

Stedet. Af Erfaring kendes det, at Tørvene fra saadanne nedre Kærslag kan have et Askeindhold, der gør dem ret uegnede til Brug. Anderledes værdifulde er de øvre Tørvelag, som hidrører fra de mere fattige Mosvegetationer. Berømte er jo i Nutiden de gode Vorlundetørv, der skæres her. Mosedannelsen maa nu være naaet saa højt op, at Overrisling af næringsrigt Vand fra Omgivelsernes Sider er standset. Mosen har fremefter været dækket af forholdsvis tørre Hedeplanter.

Troldemosen unddrager sig nærmere Undersøgelse, fordi den er saa stærkt afgravet. Men at den er det, viser jo, at Menneskene op gennem Tiderne har fundet dens Tørv gode. Noget lignende gælder alle de andre større og mindre Moser, Give Sogn har haft i Overflødighed — nu helt eller delvis opbrugte. Paa Rævlingmosens bedre Kvalitet tyder ogsaa Tilstedeværelsen af talrige og store Fyrrestubbe; disse fortæller, at Skovfyrreren har fundet hertil og har dannet samlet Bevoksning i Egnen. En Fyrrestub med Stammeparti fra Mosens Vestside er undersøgt. Stammen maalte ved Roden 24 cm og havde længst inde 10 Aarringe pr. 1 cm, 14 Aarringe pr. 1 cm længere ude ved Barken, d. v. s. en langsommere Vækst mod Slutningen af Træets Levetid. Gennemsnitlig var der 13 Aarringe pr. 1 cm, hvoraf det ses, at denne Skovfyr er blevet ca. 156 Aar. Væksten er altsaa ikke særlig imponerende; maaske har Træet haft trange Kaar som Følge af daarligt Klima med for rigelig Vandtilførsel fra Nedbør eller fra stigende Grundvand — sagtens begge Dele, og da har vi truffet Skovfyrreren netop paa Træartens hensygnende Stadium, hvor Egen vandt frem, idet fugtigere Klima begunstigede dens Vækst. Kan hændte, at anden Ulykke har ramt Skovfyrreren. Stubbens øverste Parti var delvis forkullet, og disse Brandmærker afslører en Tragedie, der saa let kunde indtræffe i Fyrreskoven, Ildebrand. Brændte Skoven, blev vel ogsaa meget af Mosen ødelagt — tit træffes i Moseprofiler forkullede Tørvelag.

I andre Moser er der set Rester af Hassel, hvoraf fremgaar, at Hasselperioden er kommet. Saa kan Egen ikke være langt borte i Tid og paa Sted. Egen træffes ogsaa, endog med

Egestammer fra Tørvemose.

helt mægtige Former. Et Findested for Moseeg fører hen til Give Sogns tredie Mosetype: Dynddannelse i dyb Lavning uden Afløb.

Stedet er nævnt tidligere, under Boplads fra Stenalderen, Matr. Nr. 1g, Give; det ligger kort Nordøst for Give By. Her er fra Bunden af en lille Mose optaget 5 Egestammer, som alle laa væltet ud mod Mosens midterste Parti fra Vokseplads inde omkring Landkanten. Stammerne maaler gennemgaaende henved og over 3 Meter i Omkreds paa Midten, og Længden udgør ca. 25—30 Meter, naar Topenden ikke regnes med. Dette er jo en ganske god Højde for et Egetræ, men endnu mere imponerende virker dog den fuldstændig lige Stammeform og den grenefri, 20 m lange Rodkævle. Træerne viser en Vækst, der maa forekomme ret uopnaelig i spredt eller isoleret Bevoksning. Det er temmelig givet, at Træerne ikke vilde kunne faa saadan Skikkelse uden Støtte fra tilsluttende nære Naboer. Mærkeligt nok var en af Stammerne knækket brat over nogle Meter ovenfor Roden — hvilke Naturkræfter her har været paa Spil, faar vi vel aldrig opklaret. Ulige vigtigere er det ogsaa, at vi nu ved, Give Sogns Jordbund engang fik baaret

Storskov frem; dermed er givet os et Maal at stræbe efter i kommende Tid.

— — —
 Træer har Hjemstavnsret paa Stedet her. Det tilkendegiver ikke blot Fortidsskovenes pragtfulde Levninger, men ogsaa Sognets Stednavne. Der er nu alle de mange Naturnavne

Ullerup Krat.

med Skov som Forled og Efterled, Nutidens Sprogbrug aabenbarer. Hertil kommer adskillige andre, der blev glemt i daglig Tale, men som findes nedskrevne i ældre Dokumenter og paa Kort fra Udskiftningen. En god Kilde til Viden om forladte Navne har vi i en af Forarbejderne til Matriklen 1688, de saakaldte Markbøger.

Stenbjerglund, Liljelund, Tornfald, Bøgelund, Loftlund, Givskov, Løvlund, Sildesthoved minder om Skov langs Udkannten af Distriktet Farre og mellem Farre og Give Bymarker. Raffenlund, Gammel Lund, Kratbjerg, Bregnhoved danner Skelbælte mellem Give og Søndersthoved. Øst for Give ligger Donneruplund, Vemmelund, Fruelund. Vestpaa Lundtoft, Ramskov, Vorslunde, Hestlund, Bøllund og Ullerup Lund.

Dette viser, at Skov eller Skovrester overvejende har haft Plads langs Grænserne mellem de oprindelige Sognedistrikter, og bekræfter saaledes, hvad før er sagt: Skov gjorde Skel; det skovfrie Terræn i Midten blev Landsbyernes og Enkeltgaardernes Agermarker og Græsgange.

Da Stednavne, der findes levende 1688, efter al Sandsynlig-

hed er meget gamle, føres vi af dem langt tilbage i Tiden. Dog er Fyrren forlængst glemmt, Storegene ogsaa, kun Krat ses levnet deraf. Men Bøgen huskes som hvælvede Lunde: den vigende Skovs sidste Generation. For Lunden har ingen Underkov og altsaa ingen Fremtid; naar Lundens Ældste segner hen, staar Pladsen tom.

Til Skovens gradvise Udslettelse bidrog væsentlig den Omstændighed, at Landbruget skulde bruge forholdsvis store Arealer, saa længe Dyrkningsmaaden endnu var primitiv. Og man tog saa meget hellere Skovjord ind, som denne jo straks, inden opgemt Kraft var tømt ud, gav god Grøde. Men var Plantevævet først raadnet, blev Jorden fattig. Vedholdende Dyrkning bragte Forfald. Udpinte Marker maatte gives mange Aars Hvile — Lyngen fik Tid til at spire.

Kun lidt ved vi om Skovenes Skæbne i Middelalder og Nedgangstid. Smaa Pletter beholdt dog Rodfæste; det siger Matriklen 1688 samt andre skriftlige Kilder og Indberetninger.

De to Hovedgaardene i Sognet, Søndersthoved og Donneruplund, raadede nu over næsten hele Skovarealet, og Matriklen 1688 tillagde Søndersthoved 2 Skp. 2 Alb. Skovskyld, Donneruplund 2 Skp. 3 Fdk. 1 Alb. Det var dog noget, dobbelt saa meget for hver Gaard som f. Eks. Refstrup i Gadbjerg Sogn, men umiddelbart forstaaelig er Ansættelsen jo ingenlunde, eftersom den ikke giver Tal for Udstrækningen. Matriklens Skyldsætning til Hartkorn hviler for Skovenes Vedkommende alene paa en Vurdering af, hvor mange 3 Aars Svin Skovene aarlig kunde føde med faldende Olden, idet 24 Svins Olden regnedes for en Tønde Hartkorn. Tog Skovejerne fremmede Svin »paa Olden«, betaltes i Tiden omkring 1670—80 en Afgift paa 24 Skilling for hvert Svin; til Sammenligning kan anføres, at 1 Læs Brænde kostede 12 Skilling.¹⁾ Var Svinene yngre end 3 Aar, kunde flere finde Føde paa samme Areal. Regner vi de to Hovedgaardes Skovskylds-Hartkorn til ialt

¹⁾ Svend Aakjær: Bosættelse og Bebyggelsesformer. Bidrag til Bonde-samfundets Historie, Serie A, Bind XV, 1933. Chr. Gandil: Om Oldensvin. Dansk Skovforenings Tidsskrift, 5. Hefte 1937.

ca. 5 Skp., svarer det til ca. 15 Oldensvin, som igen svarer til Værdien af 30 Læs Brænde aarlig. Nærmere kommer vi ikke Giveskovenes Brugsværdi paa nævnte Tidspunkt — selve Arealet er desværre ukendt. Om Ramskov, under Søndersthoved, siger Markbogen, at dette Skovstykke ikke kan føde mere end 4 Svin, »ihvorvel Olden vil gro, og er ikke andet end nogle gamle Egge. Hvad Gierdsel sig belanger, kan knap bekommes saa meget som fornøden til Giersel til Gaardens behøvedes«. Skoven ved Donneruplund er »en liden Skouf med nogen Eeger og Olden til 4 Svins Olden, derudi nogen Ris og Torne til Giersel til Gaardens Fornødenhed. Nok en anden liden Skov, kaldtes Vemmelund, med nogen smaa Eegetræer, Krat og buske, som er til Fædrift, Olden til 6 Svin«.

1768 fandtes ved Søndersthoved »en liden Skov, som i fordums Tid skal have været i god Stand og endnu kan den forsyne Gaarden med fornøden Gierdsel«. Og til Donneruplund er »2 smaa Egeskove, som er til ikke liden Nytte i denne Egn, hvor Træet er kostbart«. »Ved Ullerup er en liden kiøn Egeskov, Ulleruplund kaldet, som for en Del Aaringer siden er opvoxet, og (som) nu er til Nytte. Ellers er til Byen intet Skov, men Tørv og Klyne kan næsten haves i Sognet til Fornødenhed. Vel kunde der findes de Steder, som har Overflødighed af før-omtalte Ildebrændsel, men saasom de der trænger til sligt er temmelig langt borte, saa kan formedelst Vejenes Længde ej noget afsættes. Til Schierhoed er en liden Egelund, som vel med Tidens Længde kunde blive til en Skov, hvis den for Creaturer kunde nyde nogen Frihed.«¹⁾

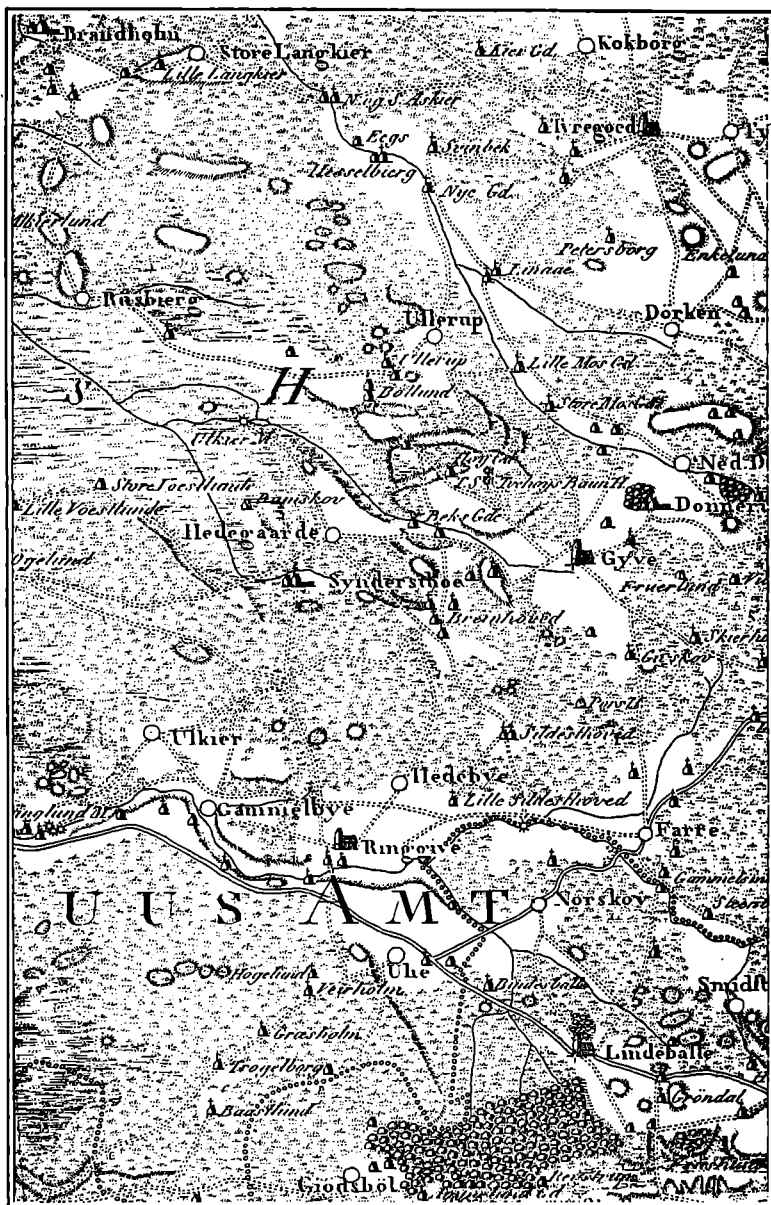
Under Omtale af Donneruplund hedder det i 1770erne: Her er indkastet og nye opelsket Skov, som er rar i den Egn.²⁾

Til Søndersthoved har »forhen været Skov, men nu ikkuns nogle smaa Buske, som intet groer«, erklærer Ejeren 1785.

»Jeg har i Sommer 1784 indhegnet en Plet Skov med dobbelt Jorddige.« »Paa Gaardens Grund (Donneruplund) er 2 smaa

¹⁾ Indberetning til Biskop Bloch, Ribe, 1768.

²⁾ Danske Atlas.

Pletter Skov, som bestaar af smaa Eege Skov, mesten udgaet i Toppen og liden Opvækst.« »Til Byen« (nemlig Give) »er ingen Skov, men i forrige Tider har der været.« Paa Bæksgaard's Jorder »er lidet Kratskov af Eege Purrer« (1785).

Samme Ejer af Donneruplund indrømmer, at af Gaardens Marker er kun lidt under regelmæssig Brug, men »Mesteparten er ubrugt og med Lyng begroet, Kiær og Moser med Vider og Lyng bevokset og ganske unyttig, undtagen lidet Græsning.«¹⁾

Saa kan vi ikke godt komme længere ned. Fortidens Stor-skov er ikke mere. Egnen ligger i Lyng.

Lyngen er en fremmed Gæst. At den bredte sig stærkt og dannede vældig Hede skyldes Ulykker, der fik store Følger og voldte fattige Kaar for Mennesker og Dyr.

De første sikre Tegn paa Lynghedens snarlige Komme finder vi i Nabosognene Brande og Nykirke. Her viser nogle Profiler i flere uforstyrrede Moser umiskendelige Sandstriber ret højt oppe i Lag, som stammer fra Jernalderen. Det er Sandflugtens Værk, vi staar overfor, den begyndende Sandflugt, og det er jo nok Agerdyrkning i opbrudt mager Skovjord, der er Aarsagen. En mørk Skygge tegner sig i Horisonten; formodentlig har den Sandflugtsvirksomhed, midtjyske Egne senere maatte udstaa, sin Begyndelse her.²⁾ Sandflugt er Forberedelse til Hede.

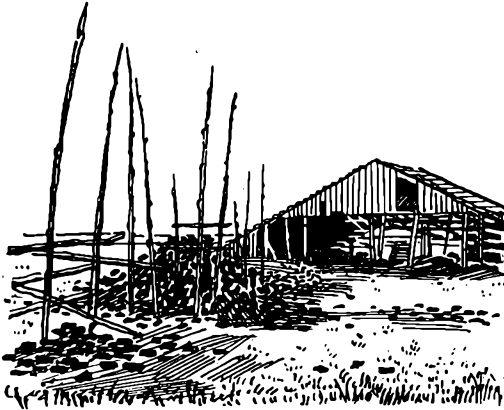
Snart fandt Lyngen ind i Give Sogn; det skete langsomt, men sikkert. De letbehandlelige sandmuldede Jorder havde indbudt til flittig Opdyrkning og tæt Bosættelse. Vedholdende Kornavl tærede stærkt paa det tynde Muldlags Kraft. Egnens og Sognets senere Historie melder svære Nederlag, katastrofale Tab. Skove forsvandt, Jordbunden udmagredes, Marker blev vild Hede; Kirker stod øde, Sogne lagdes sammen. Jo højere Stilling, desto dybere Fald. Egnen var nu et fattigt Strøg. Videnskabernes Selskabs Kort har Lyng-Signatur helt ind mod

¹⁾ Copie af Coldinghuus Amtes Herregaarde og Bønders Beskrivelse (Landsarkivet, Viborg).

²⁾ Danmarks geologiske Undersøgelser, Kortbladet Brande, S. 138—39. Knud Jessen: Naturforholdene og Mennesket i Danmarks Oldtid. »Fortid og Nutid«, Hefte 2, Bind XIII, 1939.

Landsbyer og Enkeltgaarde. Og flere Steder i Nabosognenes Hedestrækninger viser Kortet Pletter af Sandflugtsarealer -- den yderste Armod's strenge Tegn.

Midt i 1820erne siger Carl Dalgas,¹⁾ at Give hører til den Række Sogne i Vejle Amt, hvor de ni Tiendedele af Jorderne er uopdyrket Hede, »der undertiden endog i ikke ubetydelige Strækninger udarter til Flyvesand«. »Alene ved en høj Grad af

Tørveskur i Vorslund Mose.

Nøjsomhed, Tarvelighed og ved Afbenyttelse af Binæringsveje er Beboerne her i Stand til at skaffe sig Livets Ophold.«

Samtidig — 1827 — vidnede St. Blicher om Midtjyllands og Vesteregnsens Tilstand, at jo længere man fra Øst kommer ind, jo mere forandres Egnen. Skovene ser ældre og mere affældige ud, ligesom Hederne bliver hyppigere og større. »Store, lynggroede Moser, skødesløst og ødselt behandlede, siger os, at her er nok af dem. Intet Markhegn, ingen Pileplantning gør mere Skel mellem Mand og Mand. Naar man omsider Rygningen af Jylland, udbreder sig for Øjet de uhyre, flade Heder. Paa Øst-siden af denne Lynghede findes dog hist og her noget kort, purlet Egekrat, der for Vejfarende kan tjene som Kompas, thi

¹⁾ Vejle Amt, 1826.

Træernes Kroner er alle bøjet mod Østen. Forresten øjnes fra de store Lyngbakker kun lidet Grønt: en enkelt Græsplet eller en ung Bævreasp, som man da med Forundring udspørger: hvad, est du kommen her?«

Grundtvigs Indtryk fra Opholdet i Tyregod dækkede — forstaar vi — den nøgne Virkelighed:

Det er slet ingen Abildgaard
 og ingen Blommehave;
 det lysner mest kun lidt i Vaar,
 og Buskene er lave,
 og Lyngen løber langs ad Land
 med Ormflok og Flyvesand,
 og Bøgen staar i Stampe.

Det er fra denne bare Bund, vor Egn blev genrejst.

Fra Givø Plantage.

NYSKOVE OG PLANTNINGER

Naar Lyngen kunde faa saa udstrakt Herredømme paa gammel Kulturplads, uden at Menneskene fandt Midler til virksomt Forsvar, hænger det sammen med, at en mærkelig Forknythed havde bredt sig i Befolkningens store Flertal. Under Indtryk af stadig Vanmagt og Nedgang var Folkesindet blevet kuert, koldt og upaavirkeligt. Det var slemt, at Bøgen stod i Stamp; det var endnu værre, at det samme kunde siges om Mennesket.

Skulde man nu iværksætte en nødvendig Opbygning ude i Naturen, maatte man allerførst se at faa Folket i Tale, saa Sindene kunde blive tøet grundigt op. Var der skabt Tillid og Tro, vilde det nok være muligt at finde Midler til Frugtbar-gørelse af døde Jorder: Tilbagegangen fulgte efter Skovenes Fald, Fremskridt vilde komme ved Plantning af ny Skov.

Give Plantage.

Meget tidligt viste Giveegnen Interesse for Plantageanlæg. Allerede 1867 — Aaret efter Hedeselskabets Stiftelse — oprettede stedlige Mænd A/S Give Plantage, omfattende ca. 210 Tdr. Land Krat og Hede. Det første synlige Spor pegende i Retning af Give Plantage finder vi i følgende Annonce, underskrevet af Jægermester Krøyer, Engelsholm, Vejle Vesteregns Landboforenings meget virksomme Formand: »Vejle Amts Vesteregns Landboforening afholder Tirsdag den 22. Januar en Generalforsamling i Give Kro for at stifte en Actieforening til Anlæg af en Plantage i Vesteregnet og en Actieforening til Indkøb af en Hingst passende for Vesteregnet.«¹⁾ At Landboforeningen kæder de to Ting, Plantage og Hingst, sammen, er sikkert ikke blot en økonomisk Ordning af Bekendtgørelses-spørgsmaalet, men en praktisk Foranstaltning til at sikre Mødet Besøg.

Referat af Sammenkomsten lyder saaledes: »Generalforsamlingen i Vejle Vesteregns Landboforening d. 22. d. M. i Give var besøgt af ca. 40 à 50 Medlemmer. For Plantning i Vesteregnet og Stiftelse af et Actieselskab i saa Henseende sporedes stor Interesse. Et Areal af 1 à 200 Tdr. Land tæt ved Give, som meget egner sig til Plantning, havde man forud sikret sig til en Indkøbspris af ca. 6 à 7 Rdl. pr. Td. Land. Man tegnede sig straks for en Sum af 1100 Rdl. og forventer med god Grund at turde gøre sig Haab om Tilslutning til Actietegning for det manglende Beløb.«²⁾

Det næste Skridt blev en ny Annonce i Avisen:

»Beplantningsforetagende.

Undertegnede, der er sammentraadte for at stifte et Actieselskab, hvis Formaal skal være at tilplante ca. 210 Tdr. Land i Krat og Hedejord, som i den Anledning er indkøbt i Give Sogn, indbyder herved til et Møde Onsdagen d. 24. dennes Fmd. Kl. 10 i »Henrichsens Hotel« i Vejle. Det er Hensigten med Mødet, ved Siden af at give en kort Fremstilling af det

1) »Vejle Amts Avis«, 5. Januar 1867.

2) »Vejle Amts Avis«.

vedkommende Areal's Beskaffenhed og Oplysninger om dets Indkøbspris, at udvide den allerede paabegyndte Actietegning i dette Foretagende, og, dersom vore Forventninger ikke skuffes, da at faa Selskabet constitueret, en Bestyrelse valgt, og dets Vedtægter satte under Forhandling. Begjæringer om Deltagelse i Actietegningen med Angivelse af de Beløb, hvormed man agter at tiltræde, der dog ikke maa være under 25 Rdl., modtages af enhver af Undertegnede; man maa inden Modtagelsen personlig eller skriftlig henvende sig til os i vor Bopæl eller aflevere Breve til os i ovennævnte Hotel. Der er til Dato tegnet Actier i Foretagendet til 11 à 1200 Rdl.

Den 6. April 1867.

Bang, Gjødding. Christen Hansen, Farre. Krühlmann, Givskov.
Chr. Madsen, Give, Johannes Madsen, Give.
Jørgen Pedersen, Give Kro.«

Denne Gang er der da ikke sparet paa Annoncering. Referrat af Mødets Forløb vil vi meddele lige saa omhyggeligt, idet Begivenheden saaledes kommer os nær:

»Paa Mødet i Gaar i Henrichsens Hotel, hvortil der var indvarslet af en Del af Vesteregnsens Beboere, og hvor der skulde forhandles om at tilplante ca. 210 Tdr. Land i Krat og Hedejorder, som er indkøbte ved Give Bye, gaves der af Skovrider Bang fra Gjøddinggaard en kort Fremstilling af Arealets Beskaffenhed samt Oplysninger om Prisen, der vil blive ca. 1500 Rdl. Actietegningen havde paa Mødet ret god Fremgang, og man har derfor godt Haab om, at Sagen vil lade sig realisere, naar der vedblivende vil vises den Interesse ved yderligere Tilslutning. Til Dato er nogle og 60 Actier à 25 Rdl. tegnede. Selskabet constituerede sig derfor, et Udkast til Love forhandlede, og en endelig Bestyrelse valgtes. Denne kom til at bestaa af D'Hrr. Jægermester Krøyer, Proprietær Krühlmann og Gæstgiver Pedersen i Give, hos hvem Actietegning modtages, og som desuden meddeler andre Oplysninger. — Paa Mødet kom tilfældigvis Ingeniørkaptajn Dalgas, der som bekjendt er Formand for det egentlige danske Hedeselskab, tilstede og ydede værdifulde Bidrag til Discussionen.«¹⁾

Plantagens Generalforsamling den 28. Maj 1867, da Forhandlingsprotokollen begynder, regnes som Stiftelsesdag. Be-

¹⁾ »Vejle Amts Avis«, 25. April 1867.

styrelsen kunde ved denne Lejlighed give en Række Oplysninger, der som Tryksag var tilstillet Medlemmerne:

Det i Foraaret 1867 til en Plantage ved Give indkøbte Areal udgør ca. 210 Tdr. Land. Dets Figur danner en Firkant, omtrent 2100 Alen i Længde og 1400 Alen i Bredde. Det er med Hensyn til Vindforhold heldigt stillet, idet det fra Nordvest i afvekslende Bakke- og Dalstrøg falder af mod Sydøst. Dets vestlige og sydlige Parti er delvis bevokset med Egepurrer, medens dets nordlige og østlige Del bestaar af ren Hede med temmelig god Lyngvækst. Undergrunden er for den egentlige Hedes Vedkommende grusblandet Sand, hist og her med Spor af Al; saa vidt Egepurrerne strækker sig, er Bunden nogenlunde muld- og lerblandet. »I det hele er Arealet altsaa skikket til Øjemedet.« Der findes kun forholdsvis smaa Strækninger af sur Beskaffenhed, og Terrænforholdene muliggør en Udgrøftning med ringe Bekostning.

Udgifterne ved Plantagens Anlæg og Drift i de første 20 Aar regner man at blive ialt 8000 Rdl., deraf er Jordens Indkøbspris 1500 Rdl., 2400 Favne Hegn (Grøft og Jorddige) 200 Rdl., Beplantning af 200 Tdr. Land med 5000 Planter pr. Td. L.: 5600 Rdl., Udgrøftning 100 Rdl., Opførelse af et Hus til en Tilsynsmand, som faar 10 Tdr. Land Tjenestejord, og hvis Underhold baseres paa Arbejdsfortjeneste i Plantagen: 600 Rdl.

»De aarlige Skatter og Afgifter ville blive saa ubetydelige, at vi ikke anse det fornødent at bringe dem i Beregning.«

Bestyrelsen tænker sig Pengene tilvejebragt gennem Salg af Planter fra Planteskolen og ved Tilskud fra Hedeselskabet. Desuden venter man Støtte fra anden Side. »Man mener derfor at turde anse Anlægget tilstrækkelig sikret ved en Actietegning til Beløb 6000 Rdl.« Arbejdet og Efterbedringen ventes endt i Løbet af 20 Aar.

Oversigten, som er underskrevet af Krøyer, Krühlmann og Jørg. Pedersen og tiltraadt af Skovrider Bang, gør opmærksom paa, at der »umuligt kan meddeles en paalidelig detailleret Oversigt over Udbyttet, som først om en lang Aarrække vil blive af nogen Betydning«. Det gjaldt ikke om at give Løfter.

Give Plantage.

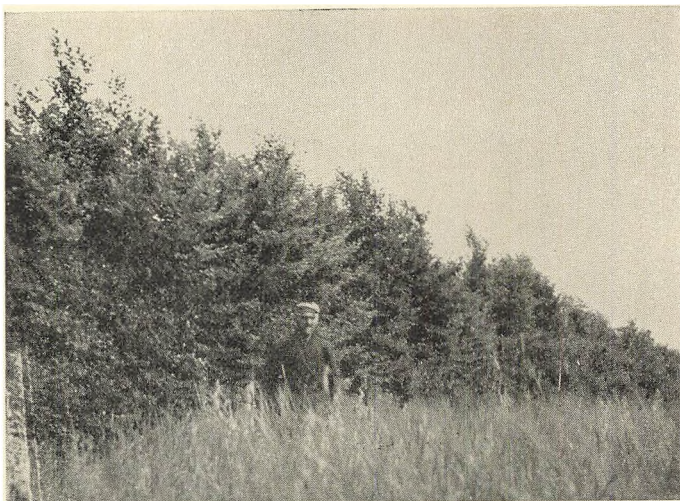
Plantningssagen skulde indtil videre bæres frem af Vilje til at bringe de nødvendige Ofre. Det forstod Folk godt nok.

Senere blev Plantagen betydeligt udvidet ved Køb af tilgrænsende Areal. Her staar nu smuk og værdifuld Skov.

I Erkendelse af den store Gavn, Give Sogn og Omegn har haft af Plantagen — direkte gennem Arbejdsfortjeneste, Brænde og Gavnræ, indirekte ved at pryde Landskabet og opmuntre stedlige Beboere til selv at fremelske Plantning omkring Hjem og Mark — rejste man i 60-Aaret for Plantagens Anlæg et Mindesmærke med Navnene paa de Mænd, der stiftede A/S Give Plantage. Endvidere rejstes en Mindesten for Carl Bech, Engelsholm, Plantagens nidkære Formand fra 1877 til 1920.¹⁾

En kort Tid var Købmand Overby Formand; efter hans Død har Skovrider J. Holt, Grindsted, været Selskabets Formand; den nuværende Bestyrelse dannes af Skovrider Holt, Gaardejer A. Ringive og Bankbestyrer Lind Thomsen. Plantagens daglige Drift ledes af Skovfoged Ravn.

¹⁾ Rasmus Mortensen: Jyllands Hedeskove. Særtryk af Hedeselskabets Tidsskrift. 1932.

Bugehegn hos Søren Kr. Jørgensen, Ndr. Donnerup.

Andre Plantager.

Det varede ikke ret længe, før man omkring i Sognet forstod, at de Mænd, der i Alvor og Handling fik Træplantning begyndt, havde gjort en god Gerning. Der saas jo tydelig Vækst, ja allerede var det tydeligt, at Toplinjen ude over de kultiverede Arealer for hvert Aar løftedes højere op. Snart vilde man kunne mærke den forjættede Lævirkning, der betød Velsignelse for Sæd og Husdyr. Sandelig ønskede man Part i Plantningers Gave — mange større og mindre Plantagearealer fremkom: Farre Plantage, Sildesthoved (Gaardejer Møller Jensen), Bent Andersens Plantage, Agerbølgaards (Hans Kyed), Hjortsballe (Kroejer Peder Rosendahl), Donneruplund Plantage (Bülöw), Baunsgaards Plantage (Hans Thomsen og Knud Thomsen), St. Nygaard Plantage (Hans Chr. Hansen), Ullerup Plantage (Jens Jensen), St. Hestlund Plantage, Hedegaard Plantage (Martin Sørensen) og mange flere.

Give og Omegns Plantningsforening.

Naar det lykkedes at give Sognet en Del af de tabte Bevoksninger tilbage, skyldtes det ikke mindst et omfattende Ar-

Skovrider Holt.

bejde fra Plantningsforeningens Side. Give og Omegns Plantningsforening stiftedes ved et Møde i Give d. 14. Januar 1889. Formaalet var at fremme Havebrug, skabe Læplantninger ved Gaarde og Huse og anlægge levende Hegn paa udsatte Marker. Gaardejer Chr. Hansen Møller, Hedeby, blev Bestyrelsens Formand. Øvrige Medlemmer var: Forstassistenterne Nielsen, Skovsende, og H. Christensen, Sønderholm, Godsejer Bech, Engelsholm, og Proprietær Sabroe, Alstedgaard. Senere Formænd: Lærer Sørensen, Givskud, Proprietær Otto, Trollerupgaard, Gaardejer Lars Søndertoft, Brande, Lærer Rasmus Mortensen, Lindeballe. Bestyrelsesmedlemmer før og nu: Skovrider Krohn, Gjøddinggaard, Sognepræst Thomsen, Brande, Gdr. Thomas Sørensen, Tyregod, Gdr. Hans Andersen, Langelund, Gdr. Kr. Nielsen, Riisgaard, Gdr. Jens Lund, Trاسبorggaard, Gdr. N. P. Ottosen, Mallehøje, og Skovrider Aaskov, Grindsted. Skovrider J. J. Holt, Grindsted, har gennem 50 Aar været Plantningsforeningens saglige Vejleder og drivende Kraft.

Læhegn af Eg hos Søren Kr. Jørgensen, Ndr. Donnerup.

For Hedeselskabet deltog Dalgas i Givemødet; han holdt en stor Tale og sagde bl. a.: »Smaaplantninger bidrager til Hygge i og ved Hjemmene. Er der hyggeligt hjemme, bliver Ungdommen hjemme, kommer ikke saa tit ud og gør gale Streger. Og de Gamle befinder sig bedre; de kan maaske i deres Alderdom glæde sig i de Træers Skygge, som de selv har plantet, glæde sig over deres eget Arbejde.«¹⁾

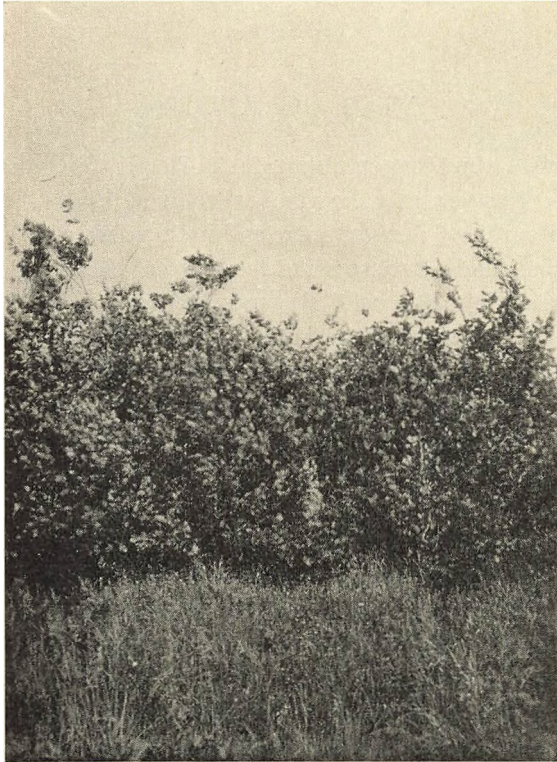
Ret betænkt: Dalgas har Ret. Saa har da rigtig mange Gamle i vor Egn Grund til Glæde. For her er plantet mange, mange Træer: ca. 25 Millioner; 2 Millioner Løvtræer og 23 Mill. Naaetræer uddelte Plantningsforeningen i de første 50 Aars Virketid. Men glædes Gammelfolk ved eget Arbejde, er det — det ved vi jo godt — navnlig fordi der af vellykket Arbejde flyder Mulighed for bedre Fremtid til deres Børn og Efterslægt. De gamle blev Opbyggere, da de saa, Forholdene i Tiden krævede Opbygning af dem. Det er deres uvisnelige Ære. Som en Forfatter har sagt: Fortsættes med Skov anlæg og Læplant-

¹⁾ Rasmus Mortensen: Give og Omegns Plantningsforening 1889—1939. Særtryk af Vejle Amts Aarboeg, 2. Halvbind 1938. Samme: Plantningssagen i Vejle Vesteregn. Hedeselskabets Tidsskrift Nr. 3—4, 1939.

ning, vil skarpe Vinde blive brudt, Klimaet mildnet, Sandflugten hindret, Tusinder kan da paa tidligere øde Egne finde Hjem og Livsophold; »Vestjylland vil have tabt sin Barskhed, sine vide, øde Horisonter, sit brune Lyngtæppe og i adskilligt være kommen til at ligne de østligere Landsdele. Men det vil ogsaa da have sin ejendommelige Karakter. Det vil være et Stykke Danmark med Granduft.«¹⁾)

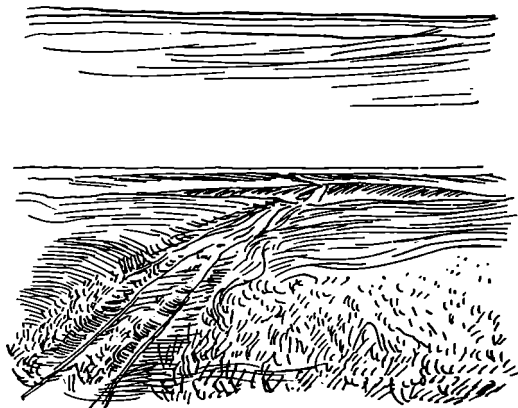
Et Stykke Danmark med Granduft — hvilken Vending fra en Vesteregn med Ormeflok og Flyvesand!

Der er Stigning i denne Linje fra sidste hundrede Aars Udvikling paa stedlig Grund.

Læhegn af Bøg hos A. Ringgive, Farre.

¹⁾ Chr. Balling i Tidsskriftet »Vægleren«, Oktoberhæftet 1899.

Gammel Vej.

VEJE OG KROER

Et Sogns Vejnet ligger aldrig fast. Det er jo banet af skiftende Slægter, der havde forskellige Maal — ikke blot indenfor hjemlige Grænser, men endmere udefter til nære Omgivelser eller mod fjernere Punkter bag en vid Horisont.

De gamle Veje har vel i Begyndelsen kun været Stier. Jægeren traadte dem, naar han fulgte Dyrenes Spor hen over dugvaad Græs og ind mellem Skovens Træer. Og Stier dannedes, eftersom Mennesker tog Egnen i Besiddelse, fandt Plads og satte Bo og fik Samkvem med Fæller under samme Kaar. Sti blev Vej, hvor Folk slog Følge; mange Fødders samlede Mærke gjorde Vej.

Gennem Landskabet kan vi finde de nedslidte Linjer. Hulveje fortæller om idelig Færdsel, fastholdt af mange Slægtled paa Rejse hen og hjem. Tager en Vej Sigte over Eng og Vandløb, og har den Tilslutning til Vej paa den anden Side, forstaar vi, at her var et Vadested, hvor færdende Folk fandt Fodfæste. Snor der sig Vej i Rester af Hede, kan den have Hundredaars Alder, thi Lyngskorpe holder paa Hjulspor saa nøje som tegnede Kort. Viser en Vej mangfoldige Sving, tjente den sikkert blot lokale Hensyn; Fjerntrafik gjorde Vejene lige. Med Tillæg

og Fradrag i ustandseligt Skifte byggedes Vejnettet op. Vandt et Sted Magt fremfor andre, drog det Vej imod sig. Sank Kulturcentre i Grus, glemtes Vejene fra og til.

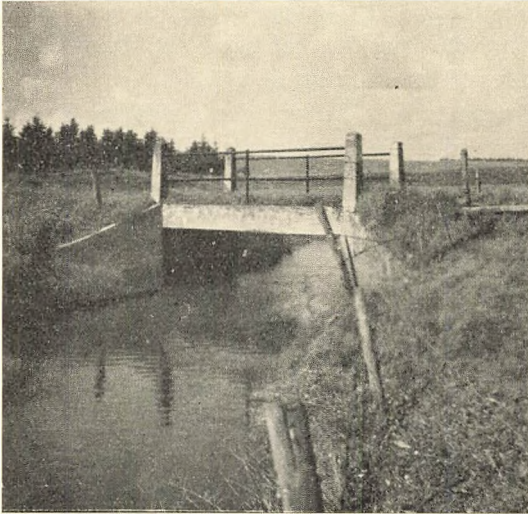
Fordi Vejen saa følsomt giver Udtryk for sin Egns Vækst og Forbindelser, er dens Historie værd at faa Rede paa. Opgaven vil vise sig meget vanskelig, ikke mindst fordi der flere Gange er indtruffet Begivenheder, som medførte gennemgribende Ændringer i den bestaaende Vejføring.

Allerede Grundlæggelsen af Landsbyer og Enkeltgaarde, der jo i det hele og store var en Midtsamling af Sten- og Bronzealderens mere spredte Bosættelsesform, skabte Virvar i Vejnettet. Nye Veje maatte nu banes til de nye Centralpladser, medens en Del ældgamle Spor blev overflødige. Hvor saadanne oprindelige Veje førte over uopdyrkeligt Terræn, kan de — eller Rester af dem — maaske endnu spores, dog kun som forladte Brudstykker, om hvis Maal vi intet ved; Hovedparten af Vejstammen er opløjet og gaaet ind i Landsbyernes og Enkeltgaardenes Marker.

En anden voldsom Forstyrrelse i Vejnettet bragte Udskiftningen af Jordfællesskabet og den paafølgende Udstykning med Bebyggelse ud over Egnen igen. Denne Tilbagevenden til spredt Bebyggelse, hvorunder de yderstliggende Partier af Sognet paany kom i Ære og Brug, nødvendiggjorde atter en fuldstændig Vejoplægning. Nye Veje fremkom, andre slettedes ud.

Endelig har den nulevende ældre Generation hørt om eller selv været Vidne til, at eksisterende Veje i ret stor Stil faldt bort (tænk blot paa Møllevejen til Farre og Ulkær), altimens uvæsentlige Smaaveje og helt nyanlagte Veje ophøjedes til vigtige Linjer, fordi Mejeridrift, Jernbanestationer, Bilkørsel o. l. fordrede og medførte saadan Udvikling.

Naturforholdene og Beliggenheden gjorde, at de fleste og vigtigste Vejlinjer dannedes i den østlige Side af Sognet. Her var Skelbækkene endnu ikke bredere, end at de nogenlunde let lod sig befare. Anderledes var Vilkaarene længere i Vest, hvor ogsaa Mosedrag spærrede. Derfor ser vi nord-sydgaaende Veje

Nedvad Bro.

dannede i Øst-sognet, medens Vejene vestpaa hovedsagelig blot er lokale: med Udgangspunkter indenfor Sognegrænsen og Retning mod Øst til Landsby, Kirke og Knudesteder for gennemgaaende Færdsel. Et System af skraatløbende Vejlinjer fører fra Østsognet dels mod

Sydvest efter Overgangssteder ved Ringive og Langelund og dels mod Nordvest efter Vadested ved Nygaard i Retning mod Brande. Andre Veje samler sig i Tilknytning til Hovedgaardene Søndersthoved og Donnerup — for en stor Del Hovveje.

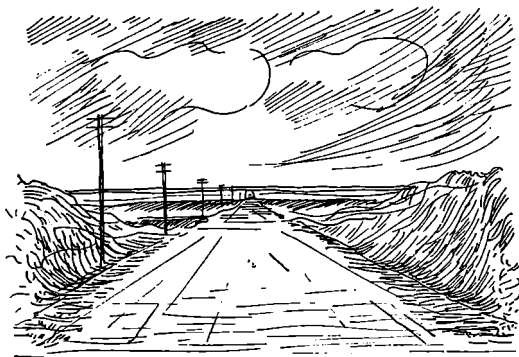
Dette Billede er gældende i hele det lange, med Hensyn til Vejbygning rolige Tidsrum fra Landsbygrundlæggelsen til Landsbyens Sprængning ved Udskiftning og Udstykning. Vi finder Billedet kortlagt i de første virkelig gode Oversigtskort over danske Landsdele fra 1760'erne.¹⁾ Størsteparten af Egnen og omliggende Strøg var dengang Hede, saa det er let at følge Vejsignaturen.

Hele Rævlingmose er ganske uden Vej. Fra Øgelund gaar en Vej mod Øst; den deler sig snart i to, hvoraf den sydlige fører til en Korsvej Syd for Søndersthoved, den nordlige forbi Hedegaarde. Til Hedegaarde kommer Vej fra Lille Vorslunde—Store Vorslunde samt Møllevejen fra Ulkær; fra Hedegaarde er der Vej i Retning af Søndersthoved—Ringive, Bregnhoved—

¹⁾ Videnskabernes Selskabs Kort, Koldinghus Amt.

Sildesthoved—Farre Vandmølle, Bæksgaard—Give. Fra Bøllund stiler en Vej, som deler sig efter Bæksgaard (Vadested) og Højgaard—Give. Fra Ullerup peger en Vejlinje mod Nygaard, og ligeledes fra Ullerup gaar der Vej mod Give; et Stykke Nordvest for Byen slutter den sig til Bøllundvejen saaledes som nu. Fra Store Mosgaard fører en Vej til Give, og Tyregod—Dørkenvejen gaar over Hjortsballe til Give som nu. Fra Give er der Vej til Donneruplund og videre forbi Donneruplund. Neder Donnerup har Forbindelse med Give baade over Hjortsballe og over Donneruplund. Neder Donnerup har ogsaa Vej nordpaa efter Brande og sydpaa mod Ris; gjort mere lige falder Vejstykkerne nogenlunde sammen med nuværende Amtsvej. Fra Ris gaar der Vej baade nordom og sydom Ris Bakker efter Give, og fra Ris fører en Vej over Loftlund til Farre. Fra Farre til Give gaar Vejen omtrent som nu. Farre Vandmølle—Sildesthoved—Givevejen er ogsaa ret uforandret.

Den følgende Udvikling af Vejnettet viser Kortene fra Udskiftningstiden. Men forinden vil vi se efter, om ikke skrevne Kilder og andre Udsagn — som f. Eks. mundtlig Tradition og Vidnesbyrd i Marken — kan give nogen Oplysning, der kaster Lys over enkelte Veje. Der var i den arkæologiske Beretning under Nr. 174, Højgaard og Tromborg, tilføjet: »Bakkekuden Øst for Nr. 174 og Nord for Bæksgaard skal kaldes »Thinghøj«, og Ting siges her at være holdt i ældre Tid.« Denne stedlige Tradition synes Videnskabernes Selskabs Kort at stedfæste, idet Kortet har Signatur for Tingsted her. Hvorvidt disse samstemmende Vidnesbyrd antyder et Tingsted af ældgammel Art eller vil placere selve Herredets Ting indenfor Give Sogn faar staa hen. I Forbindelse med Vejene maa Spørgsmaalet Herredsting interessere. Oprindelig laa Nørvangs Tingsted vel ved Vonge, Nykirke Sogn, hvorefter Herredet formentlig er opkaldt. 1686 siges Tinget at være holdt midt i Herredet i Givskud Sogn, og hertil var det — antagelig 1582 — flyttet iflg. Kongebrev efter Indstilling af Herredets Lensmand, Laurids Skram til Hastrup, »og flere gode Mænd af Adelen, samt bedste Herredsmænd«, som klagede over det tidligere Tingsteds

Ny Vej.

ubelejlige Beliggenhed.¹⁾ Dette tidligere Tingsted kan enten være »Tinghøj« ved Skærlund i Brande Sogn eller »Tinghøj« i Give Sogn, maaske Tinget til forskellige Tider har staaet begge Steder, er flyttet fra Give til Brande eller om-

vendt. Det »ubelejlige« kan godt passe baade i Skærlund og i Give; man har adskillige Eksempler paa, at Tingstederne kunde være Genstand for Flytning, naar ændrede Forhold nærved eller længere borte opstod, eller naar en enkelt Herremand ønskede lettere Vej til Tingstedet for sig selv og de ham vedkommende Tingmænd. Saaledes var Tørrild Herreds Ting efter kongelig Befaling flyttet fra det Sted, hvor det havde ligget af gammel Tid, men »nogle Aar« senere, nemlig i 1580, klagede Sognemændene i 6 Sogne (de vestligste Sogne i Herredet) samt nogle af Adelen over, at den ny Plads (vistnok Ravning eller Kjeldkjær) foraarsagede, at de ved Vintertide paa Grund af rivende Aær og oversvømmende Vand ofte maatte drage baade en halv og en hel Mil af Vejen (d. v. s. udenom) for at komme til Tings, hvorfor Lensmanden paa Koldinghus beordredes til atter at lægge Tinget paa det Sted, hvor det havde været af Arilds Tid. Lignende Grund lod sig angive for Flytning af Nørvang Ting. Laa det mellem Højsgaarde og Bæksgaarde, kunde Højvande ved Nygaard hindre Brandefolkene slemt, ligesom man ogsaa fra Hastrup og Tyregod vilde besværes af Oversvømmelser, hvad enten Vejen lagdes over Svinbæk—Nygaard eller over Dørken—Hjortsballe til Give.

¹⁾ Mogens Lebbe: Jyllands gamle Retskredse, Jyske Samlinger, 5. R., II. B., II. H., 324. Hugo Matthiesen: Hærvejen, S. 67. Aarb. f. nord. Oldkyn- dighed 1902, S. 311.

En særdeles vigtig Vejlinje for gennemgaaende Færdsel Nord—Syd var Nygaard—Ullerup—Give—Farre. Handelsfolk fra Nordvestjylland valgte gerne dette Stræk ud mod den store Verden. Fra Farre kom man over Smidstrup snart til Tøsby, hvor den store Vej Viborg—Slesvig gik, og gjaldt Rejsen Vejle eller Kolding, kom man dertil over Balle og Bredsten.

Give og Tyregod Sogne byggede senere i Forening en Bro over Aaen ved Lønaa, og herefter nævnes Lønaa—Ullerup—Give—Farre—Stenbjerglund-Vejen som en særdeles befærdet Vej gennem Give Sogn, saaledes 1862: »Denne Vej, der er en Forbindelsesvej imellem Kolding—Herning—Holstebro, er næstefter de mindre Landeveje en af de vigtigste Veje gennem Egnen, og der er talt og skrevet meget om, at den burde optages som mindre Landevej fra Tykhøjlet Krat over Smidstrup, Farre, Give til Lønaa«, hvor den falder ind i Vejle—Herning Landevej.

1862 trængte Broen stærkt til Istandsættelse, og man blev fra Gives Side »ængstelig ved at udsætte Reparationen til Vinteren over, da man derved kunde udsætte de Rejsende for Fare«. Den nye Bro kostede godt 58 Rdl.

Meget befærdet var desuden Tyregod—Give—Farre-Vejen. Den pegede nogenlunde i samme Retning som foregaaende, brugtes til Gjellerup Marked og var nærmeste Vej mellem Hastrup og Herregaardene sydpaa: Refstrup, Engelsholm, Haraldskjær.

Den fornemste Rejserute gennem Give Sogn var dog absolut Ris—Farre. Vi har set, at Farre i Oldtiden havde rig Bebyggelse paa en udstrakt Boplads. Selve Stednavnet vidner vel ogsaa om Stedets Anseelse, idet »Farre« dækker det oprindelige »Far«, der i Oldtiden betød Vejspor, Overfart over Vandløb, sumpet Terræn o. l., særlig brugt, hvor Overgangen faldt sammen med vigtige Færdselsveje.¹⁾ Naar rejsende Folk nordfra naaede Kollemorten, kunde de træffe Fæller, der kom fra Aarhus og Horsens, og skulde man mod Sydvest efter Ribe og Varde, tog man i Kollemorten Retning ad Ris og Farre. I

¹⁾ Vilh. la Cour: Oldtidsveje og Stednavne. »Fortid og Nutid«, 1923.

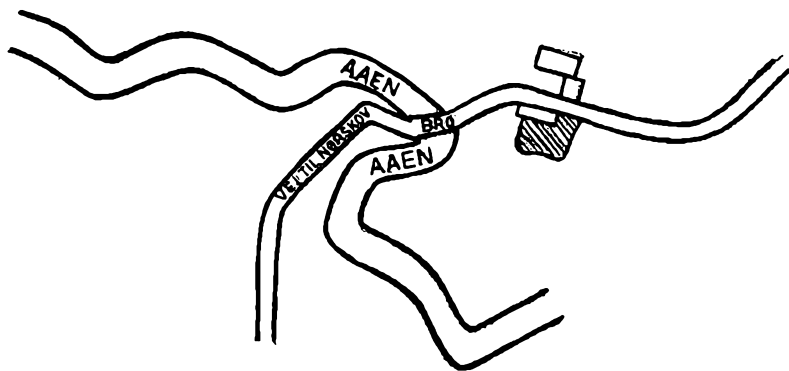
Farre gjaldt det om at fare vel over Aaen for da at sigte efter Uhe. Bro var der ingen af, men den kom. 1791 bevilgede Kongen et foreliggende Andragende om Tilladelse til Brobygning over Aaen, »eftersom Selvejer Niels Bentzen af Farre Møllegaard under Coldinghus Amt i vort Land Nørre-Jylland for Os allerunderdanigst have forebragt, at der tæt forbi bemeldte hans paaboende Gaard flyder en stor Aae, som skal passeres af de Rejsende, der kommer fra Aarhus, Horsens og Wiborg og rejse til Warde, Hierting og Riibe, men at Overfarten ved højt Vand om Sommeren og ved Tøbrud om Vinteren er meget farlig og ofte umuelig, hvorfor han saavel paa Grund deraf som for at forekomme den Skade, der tilføjes hans Marker af Kreaturer, naar de tvinges til at svømme over Aaen og derved nedtræde hans Enge foruden flere af denne Overfart flydende Ubehageligheder, har tilbudet at opføre og vedligeholde en forsvarlig Broe over bemeldte Aae, naar han til Erstatning for de ham derved foraarsagede Bekostninger maatte tillades at hæve Broe-Penge af dem, der passere Broen. Da ville Vi efter fornævnte Niels Bentzens derom allerunderdanigste Ansøgning og Begjæring samt den af Os elskelige Hr. Hans de Hofman, Ridder, Vores Conferentz Raad og Amtmand over Coldinghuus Amt givne Erklæring, saavelsom Vort Rentekammers derpaa meddelte Betænkning, som alle er blevne Os forelagte, aller-naadigst have bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade: at Supplicanten, naar han bekoster en forsvarlig Broe over bemeldte Farre Aae og bestandig holder samme vedlige, maa oppebære af de Rejsende følgende Broe-Penge:

Af en Karet eller belæstet Hiimle-Vogn	4 Sk.
Af en Chaisé, Jagt- eller beslagen Postvogn	2 -
Af en Træ-Vogn	1 -
Af en Hest, Stud eller Koe	1 -
Af et Faar eller Svin	1/4 -

Hvorimod alle Konge- og Frie- samt Embeds-Rejsende skal være fritagne for Broe-Penges Erlæggelse, forbydende alle og enhver herimod, som foreskrevet staar, at hindre eller i nogen

Maade Forfang at gjøre under Vor Hyldest og Naade. Givet paa Vort Slot Friedericksberg den 3. September 1791.«

Det er da endelig et soleklart Lys, der fra disse Linjer falder over vor Vej. Bag Brobygning øjnes Studetransport i den store Stil og mærkeligt Rejseliv — ikke saa sært, at Midtpunktet mellem Viborg, Aarhus og Horsens histoppe og Ribe, Hjerding og Varde dernede bærer Navnet Farre.

MØLGAARD OG FARRE BRO 1825.

Udtalelsen om, at Engen ved Farre Møllegaard nedtrædes af Kreaturer, der skal over Aaen og maa svømme, naar Vandet staar højt, viser tydeligt, hvorledes adskillige Oksedrifter allerede i Kollemorten har haft for Skik at søge bort fra Stimlen ad Hovedvejen for hellere straks at styre skraas ned mod Sydvest, den Vej ogsaa til Husum og Hamborg, mange Flokke jo dog før eller senere skulde ind paa. Ansøgningens Begrundelse er naturligvis i Overensstemmelse med Virkeligheden. Ældre Mennesker i Egnen fortæller, at der i de gamle Tider skal være drevet storstilet Studetransport forbi Uhe og Trøgelborg, ligesom der ogsaa kom mange Flokke gennem Lindeballe, dels over Nørskov og dels over Nedvad.

Men Bropengene ved Farre Bro kunde maaske nok virke noget generende, en Skilling af hver Stud blev dog Kapital. Derfor valgte flere Drivere ligesom anden Færdsel, efter at Broen var kommen, naar Vand stod lavt i Bække, Vejen enten over Gammel Mølle—Nedvad eller norden om Farre Aa mod Ringive og Langelund Mølle, hvor man kunde komme gratis over Aaen. Det var dog ikke helt ufarligt at gaa udenom Bro og Bom. Placaten af $\frac{11}{6}$ 1774 siger, at dersom nogen ved Omkørsel gennem tilgrænsende Bondebyer søger at undgaa Betaling af Bompeng, kan de »vente at vorde paagrebne og bliver da ved Opbringningen pligtig at betale 1 Rdl. Mulcht til Opbringeren«.

Det har sikkert nok været den ivrige Amtmand Hans de Hofman en Fornøjelse at anbefale Niels Bentzens Broplaner, som ganske faldt sammen med Regeringens Bestræbelse paa at bringe Vejene i god Stand. Hofman siger 1789, at Amtets Veje »alle vare i mange Aar ikke vedligeholdte«, men »1773 fik jeg Vejene opmaalte og takserede, hver Bonde i Amtet efter sit Hartkorn blev sit Stykke tillagt, saa at Vejene er blevet indkastede 14 Alen brede foruden Grøfter paa begge Sider. Vejene er fyldte midt paa med Faskiner og Sand, hvorved Vandet har Afløb. Disse Veje bliver hvert Aar eftersete, jevnede til Ryggen og med Sand opfyldte, og den, som da ej har sin Vej i god Stand, bliver mulkteret til Vejkassen.«

Saaledes var da Stillingen til Udskiftningstiden omkring 1800. Selve det teoretiske Arbejde udførtes i 1780erne, men den praktiske Udskiftning tog jo nogen Tid. Matrikelsarkivets Kort stammer fra Aarhundredets Begyndelse og viser en Mængde overstregede, d. v. s. kasserede Vejstykker. Som Vejlinjerne nu fæstnedes, forblev de liggende i den fattige Periode til omkring 1830—40. Fra nu af røgtes Vejene af Sogneforstanderskabet og Sogneraadet, hvad vi senere skal faa at se.

Den 9. April 1852 var Give Sogneforstanderskab samlet i Give Kro, og en Skrivelse fra Herredsfogden af 26. s. M. blev besvaret saaledes:

I Henhold til Herredsfogdens Skrivelse er blevet af-

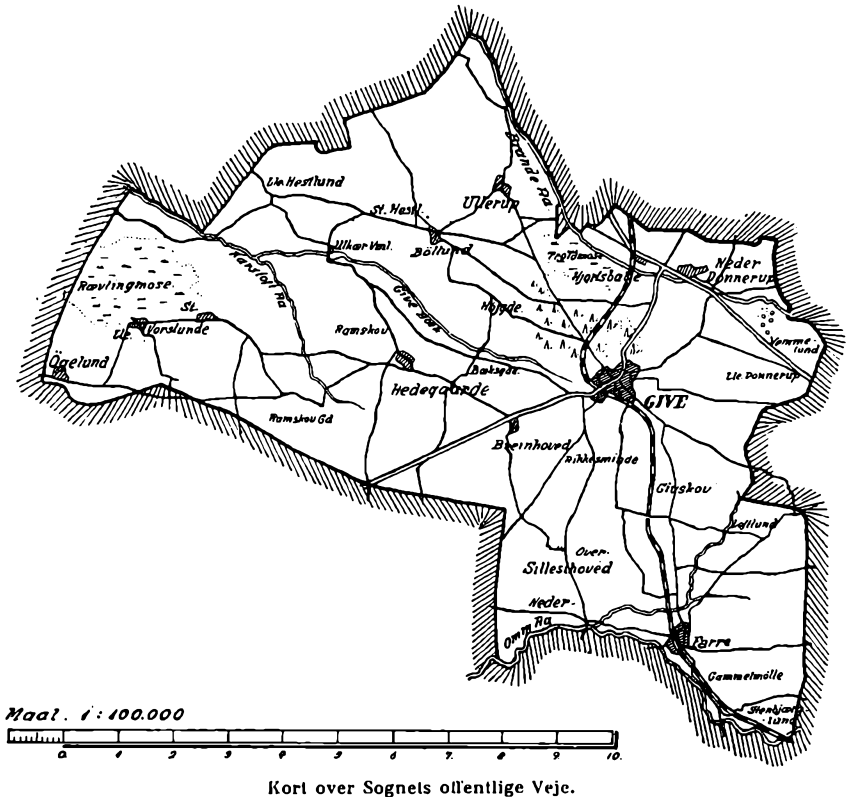
holdt et Møde af Give Sogneforstanderskab og bliver følgende at afgive:

»De under offentlig Tilsyn staaende Biveje i Give Sogn har Forstanderskabet stedse og endnu bestræber sig for at de vedligeholdes ordentlig, og de staa heller ikke tilbage for omliggende Sognes Veje. Men den i Aamtsraadsforsamlingen under forrige Aar givne Bestemmelse, at Vejen fra Give til Ringive skulde udlades af Regulativet og en ny Vej igen opføres fra Give ad Breinhod og Krogager i Ringive Sogn m. m. kan Sogneforstanderskabet for Kommunens Tarvs Skyld ikke lægge sin Indflydelse paa, men derimod sætte sig imod med Hænder og Fødder. Give Sogn er gennemskaaret af 2 Veje i samme Retning og sigtende til samme Maal, nemlig Horsens, Grindsted—Varde, har medført megen Bekostning og Arbejde for Sognet, og nu en tredje fra Give efter samme Maal, det synes at dens tilsigtede Nytte staa i Misforhold til Opførelsen, vilde Forstanderskabet undslaa sig for saa længe som muligt.«

1852 den 6. og 7. Maj var Give Sogneforstanderskab samlet. Herredsfogden var nærværende, der blev forhandlet om Vejen fra Give ad Bregnhoved og Krogager til, »blev ingen Resultat bestemt«.

Om Broen i Farre oplyses 22. Marts 1872, at Hans Mølgaard har sendt Sogneraadet skriftlig Begæring, gaaende ud paa, at Kommunen herefter maatte overtage Broen ved hans Gaard til fremtidig Vedligeholdelse, af hvilken Bro der hidtil har været taget Bropenge, som derved bliver afløst. Sogneraadet har i den Anledning holdt et Aastedsmøde paa Broen, og man er blevet enige om Broens Overdragelse til Kommunen og Bropenge-Bevillingens Nedlæggelse; for det hele skal han have 40 Rdl., som udbetales i 11. Juni Termin 1872 uden Rente. »Hvornæst Raadet bestemte en Reparation, som alt er udført til Beløb 54 Rdl., hvorved Broen er istandgjort og sikker for Færdsel.« (Lindeballe havde krævet Broen istandsat, »fordi den er livsfarlig«.) Herefter kunde Folk saa frit og trygt køre over Farre Bro.

Samme Bro og tilstødende Veje blev efter Henvendelse fra

Ringive og Lindeballe Sogn grundig istandsat og omreguleret i 1893—94, da Færdselen paany blussede op til og fra Jærnbane-stationen i Farre. Ved Hjælp af teknisk Bistand fra Amtet foretog man en fuldstændig Udjævning af »Vejbakken ved Farre Mølgaard«. Afgravningen kostede 485 Kr., som Amtet betalte Halvdelen af. Samtidig sluttedes Overenskomst med Ejeren, Poul Hansen, angaaende en gammel og en ny Grusgrav; den gamle skulde nu sløjfes og overlades Grundejeren, den ny ligge aaben til fremtidig Brug. Ved Ordningen var Amtsvejsinspektør Kidde, Vejle, og Amtsraadsmedlem Kr. Hansen Møller, Hedeby, interesserede Mæglere.

Da Give Jærnbane-station byggedes, medførte dette nye

Knudepunkt en stor Forandring i Give Bys hidtidige Vejnet og Gadeanlæg. Der var nogle Vanskeligheder med de Arealer, man maatte erhverve, men det gik i Orden altsammen.

Blandt nyere Tids Vejarbejder lægger man især Mærke til den store, helt moderne Vej mod Vest efter Grønbjerg, som har givet Strøget et Præg af Betydning, ligesom ogsaa Vejen over Bæksgaard mod Vorslunde. Den gamle Plan med Amtsvej fra Tykhøjlet Krat over Smidstrup—Farre—Give—Brandevejen bliver nu snart Virkelighed; kun vil denne vigtige Forbindelsesvej mellem de to Amtsveje Vejle—Sdr. Omme og Vejle—Herning ikke føres til Lønaa som tidligere tænkt, men til Hjortsballe.

Give Kro.

Det var vel nok navnlig Færdselen ad den fra Nordvest mod Sydøst førende Vej Lønaa—Ullerup—Give—Farre—Smidstrup—Tykhøjlet, der nødvendiggjorde Krohold i Give By. Ifølge Give Kros Bevilling af 1827 skal der allerede 1771 være givet Bevilling til en Kro i Give; denne Bevilling kan dog ikke findes i Rentekammeret, hvilket maaske skyldes, at den blev udstedt, medens Rentekammeret under Struenses Styrelse var under Omlægning. Folketællingslisterne 1787 og 1801 nævner ikke nogen Kromand i Give, men en saadan kan jo nok have været her, idet han formentlig er anført som Gaardmand. Give Kro findes heller ikke paa en Liste over privilegerede Kroer i Vejle Amt i Vejle Amtstueregnskaber fra 1805.

22. Februar 1827 udstedtes Bevilling for Selvejergaardmand Jacob Mortensen Schou, »som i den ham tilhørende Gaard i Give By under Vejle Amt maa holde et Værtshus og de Rejsende med fornødne Logementer samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørftighed og for en billig Betaling sammesteds betjene, imod deraf at svare fire Rigsbankdaler Sølv i aarlig Afgift, som i rette Tid erlægges, samt mod Vilkaar:

I. At Værtshusholderen der paa Stedet vel maa brygge Øl til Værtshusets Fornødenheder, men at det derimod bliver ham aldeles forment at brænde Brændevin, saasom han bliver plig-

Ældre Billede af Torvet i Give.

Til venstre den gamle Krobygning overfor den nuværende Kro.

tig at tage det, som han deraf behøver og fallholder, i Købstæderne.

II. At ligesom dette Værtshus alene er bevilget for Rejsende, det saaledes ogsaa bliver Værtshusholderen aldeles forbudt at holde Kro for Sognets Bønder eller andre af Almuen, som ikke er vejfarende eller paa deres Rejser passerer bemeldte Værtshus, under denne Bevillings Fortabelse og videre Straf som for ulovlig Krohold.

III. Og at hvis det skulde indtræffe, at den Vej for Rejsende, som hidtil er falden forbi fornævnte Værtshus, i nærværende Ejers Tid bliver andetsteds hen forflyttet og omlagt, Værtshusholdet i saa Fald straks bør nedlægges uden Paa-stand om Godtgørelse for Værtshusholderens Næringstab.

Iøvrigt holdes bemeldte Værtshus, saa længe samme vedbliver, i forsvarlig Stand vedlige, ligesom Værtshusholderen i alle Maader haver at rette sig efter de om Værtshushold paa Landet nu allerede udgangne eller herefter udkommende Au-ordninger.«

Folketællingen 1834 har som Gaard- og Kromand i Give Christen Jacobsen Schou, 39 Aar, gift med Ane Cathrine

Pedersdatter Schou, 39 Aar, Maren Christensdatter Schou, deres Datter, 13 Aar, Jacob Mortensen Schou, 15 Aar, Plejebarn i Søns Sted, Jacob Mortensen Schou, 77 Aar, Enkemand og paa Aftægt. Desuden 2 Tjenestefolk: Søren Sørensen og Ane Christensdatter, 30 og 25 Aar gl.

9. Juli 1840 fornyedes Bevillingen for Christen Jacobsen Schou.¹⁾ Folketællingen 1840 nævner ikke den ældre Jacob Mortensen Schou. Der er nu 4 Tjenestefolk. 1850 ingen Ændringer, 1855 er Datteren borte. 1860 har hun og hendes Mand, Jørgen Pedersen fra Malt Sogn, overtaget Gaarden og Kroen. Deres Børn — Ane Cathrine Jørgensdatter og Kristian Jørgensen — er 7 og 3 Aar gamle. Christen Schou og Hustru nyder Aftægt, han staar iøvrigt opført som »Capitalist.« Der er 4 Tjenestefolk. Paa Folketællingslisten fra 1870 har Jørgen Pedersen Efternavnet Askov. 6 Tjenestefolk.

Efter Jørgen Pedersen, som betød meget for Sognet, og som blev Kammeraad, fulgte Kroejerne Pedersen, Niels Thomsen, Mogensen, D. Andersen, P. C. Knudsen, P. Ringgaard (1910—1941). Nuværende Ejer er S. Madsen.

Hjortsballe Kro.

Det første Privilegium til Hjortsballe Kro blev givet den 19. August 1843: Bevilling for Proprietær Carl Gottlieb Schnækenburg at han maa i et ham tilhørende Sted beliggende paa en Jordlod, Hjortsballe kaldet, i Give Sogn under Vejle Amt, ved Landevejen mellem Vejle og Holstebro, herefter og indtil videre holde et Værtshus og de Rejsende med fornødne Logementer samt Spise- og Drikkevarer til Nødtørfthighed og for en billig Betaling betjene, imod heraf at svare i aarlig Afgift 5 Rdlr. Sølv, som i rette Tid erlægges, samt med Vilkaar, at Værtshusholderen der paa Stedet vel maa brygge Øl til Værts-husholdets Fornødenheder, men at det forbydes ham aldeles

¹⁾ Bevillingen findes kun i kort Uddrag i Expeditionsprotokollen 1840 Nr. 323, men en Konzept viser, at den — Navnene undtaget — er ganske enslydende med Bevillingen af 1827. Vejle Amtstuerregnskaber har 1844 en Liste over Bygningsafgifter; i denne er om Give Kro anført: Assurance-sum 1450 Rdlr. (gl. Assurance 1200 Rdlr.), afgiftspligtigt Rum 76 Kvadratalen, Afgift pr. Kvadratalen 1¹/₃ Sk.

at brænde Brændevin, da det, som deraf behøves og falholdes, skal tages af Købstæderne eller de ved Bevilling etablerede Brændevinsbrænderier paa Landet.

Ligesom dette Værtshus alene er bevilget for Rejsende, skal det være Værtshusholderen ganske forment at holde Kro for Sognets Beboere eller andre af fremmede, som ikke er vejfarende eller paa deres Rejser passerer bemeldte Sted.

Skulde Vejen blive forflyttet eller omlagt, bør Værtshuset straks nedlægges uden Godtgørelse for Værtshusholderens Næringstab.¹⁾ Kroen sættes i Brandassurance for 900 Rdl.

1846 fornyedes Bevillingen for Enkemand Niels Lauridsen, 59 Aar, født i Øster Linnet, Haderslev Amt, før boende i Nørup og derefter i Gadbjerg Sogn. Han havde ved Folketællingen 1850 6 Børn hjemme samt en Tjenestepige.

Paa Folketællingslisten for 1855 staar under Hjortsballe opført Kromand Nicolai Chr. P. Rosendal, 30 Aar, født i Horsens, gift med Christiane Mgd. Eriksen, 50 Aar, født i Slesvig. Hjemme er Børnene: Geert Emanuel Rosendal, 12 Aar, og Christian Fallesen Rosendal, 8 Aar. Falle Eriksen er Enkemand, 53 Aar, født i Slesvig. Han nævnes som Tjenestekarl.

Peder Rosendal og Christiane Magdalene Eriksens ældre Søn var *Hans Rosendal*, f. 4. Septbr. 1839, d. 16. Jan. 1921, en af det danske Aandslivs store Mænd, Stifteren af Vinding Højskole, senere Forstander for Grundtvigs Højskole i Lyngby.

1860 og 1870 er Rosendal fremdeles paa Kroen. Han blev her længe, var ivrig Plantningsmand og tog Del i Sognets Styrelse, døde 1906. I Plantagen overfor Kroen er rejst en Mindesten, hvorpaa staar:

N. C. P. R o s e n d a l
1816—1906

Det gode gør ej Larm
og Larm gør ej Godt

Venner og Bekendte
rejste dette Minde

¹⁾ Rentekammerets Expeditionsprotokol 1843 Nr. 372 p. 260.

Farre Kro.

Da Farre 1893 fik Jærnbane-station, kunde der ventes stort Opsving i Rejselivet forbi det gamle Farested, og Gæstgiver Skov fra Ris byggede paa dette Grundlag den Kro, som nogenlunde uændret staar her i Dag. En kort Tid var Kroen bortforpagtet til P. Hjørngaard, hvorefter den blev købt af N. C. Pontoppidan, som ogsaa en Række Aar drev Købmandshandel her. I 1903 solgtes Kroen til Dansk-Amerikaneren Hans Sørensens Nissen, hvis efterlevende Enke, Fru Else Nissen, siden har drevet Farre Kro.

SOGNESTYRE

De gamle Tidens Folk havde, saa vidt man kan forstaa, ordnet det saaledes, at der til Afgørelse i stedlige Sager var et Gaard- eller Sogning; flere Sogne dannede et Herred med Herredsting, mange Herreder udgjorde et alt omfattende Landsting.

Sogninget faldt bort, idet Landsbyens Forsamling af Bønder, Naboer — Grander — overtog Opgaven, som siden røgtedes, naar Mændene samledes til Grandestævne, hidkaldt ved Byhornets Lyd. Ofte var Grandestævnet indrettet omkring et Bytræ med rundsatte Sten paa Byens Gade eller Forte. Her drøftedes Byens fælles Anliggender, foretoges Valg af Oldermann, Byhyrde og Bysmed; man traf Bestemmelse om, hvem af Granderne der skulde holde Bytyren, Byornen o. l., Markernes Rebning (Opmaaling ved Reb), Hegnsætning, Skadeserstatning for Kvæg, der gribes paa anden Mands Jord, den fælles »Opgiven af Ævret« ved Høstens Slutning o. s. v. Navnlig i Foraars- og Sommertiden kom mange Forhold til Drøftelse og Vedtagelse. Og naar alle alvorlige Forretninger var ført til Ende, holdt Bymændene fælles Ølgilde. Omkostningerne ved Ølgildet dækkedes gennem indkomne Bøder for Overtrædelser af Landsbyens Love og Regler (»Bysens Vide og Vedtægt«) — en Retfærdighedshandling, der formentlig gjorde Gildet end mere tiltrækkende. Naar et nyt Medlem af Bysamfundet kom til, en ny Mand paa en af Gaardene optoges i Fællesskabet, maatte han give Igang, d. v. s. Velkomstgilde, ligesom den fraflyttende gav Afgang. Kredsens Medlemmer, Byens Folk, dannede et paa gensidig Hjælpsomhed bygget slut-

tet Brodersamfund, som vistnok i Middelalderen har haft et religiøst Tilsnit. Dermed hænger det sammen, at Kirkeværgene i Give 1614—22 af Kirkens Midler hvert Aar gav Bymanden (Oldermanden) »en Tønde« til 1 Daler 1 Mark — altsaa ikke nogen tom Tønde og heller ikke en Tønde med Korn, men en Tønde Øl naturligvis. Landsbyvedtægterne indeholder i Almindelighed talrige Bestemmelser, som vaager over sømmelig Adfærd under Drikkelaget, ogsaa den Omstændighed, at Kvinder overværede Gilderne, borger for Sømmelighed og god Orden; det hele svarer ganske til vore Dages fælles Kaffebord i Forsamlingshusene.

Et vigtigt Forhold er den fælles Pligt til at tage fattige, brandlidte og syge under Værn. Det ses ogsaa, at Bylovene paalagde Bønderne at følge en Fælles Lig hæderligt til Graven. Bettelpinden og med den Pligten til Fattigforsørgelse gik paa Omgang mellem Granderne. Ofte fandtes en Stodderkonge i Menigheden, en Slags Ordenshaandhæver til at tage Vare paa udensogns omstrefjende Tiggere.

Desværre kendes ikke nogen Bylov for Give Sogn. Helt sikkert har saadan eksisteret, maaske endda for hver Landsby. De ovenfor antydede Træk er gerne fælles for alle, og har da ogsaa været Hovedindholdet af Vedtægterne her. Ifølge Danske Lov kunde Landsbyens Folk alle Vegne tage Bestemmelse om »Hegn og Gærde og Grøft og Led samt om anden Byens Nytte og Tarv« og for Brud paa saadan Varetægt sætte Bøder, der skulde leveres til vederhæftige Mænd i Landsbyen, som havde at aflægge Regnskab for Bødernes Anvendelse.

Dette Selvstyre indenfor Landsbyen og Sognet blev fra Bøndernes Side overvaaget med allerstørste Nidkærhed; ingen fremmed Indblanding taaltes — hverken fra Herremand eller Retsmyndighed. En samlende og mæglende Indflydelse udgik fra Bystyrets hele Organisation, og Arbejdet hermed har uden Tvivl bidraget ganske væsentligt til at dygtiggøre Bonden og vedligeholde den Selvstændighedens Aand hos ham, som trods al ydre Modgang og Standssvækkelse findes i Behold langt op gennem Tiderne. Det er vel ogsaa nok dette nedarvede, aldrig

helt forsvundne Selvstyre i Byens indre Liv, der gjorde, at Bønderne saa hurtigt og sikkert magtede den nye Tids mangeartede Opgaver. Stillet overfor Kommune- og Kirkestyre, Andelsforetagende o. l. var de ikke uden gavnlige Forudsætninger, Aarhundreders Træning laa forud.

Vi saa, at Las Ibsøn i Sildesthoved og Christen Nielsen i Farre meget godt magtede Hvervet som Regnskabsførere og Kirkeværger omkring 1620; der mærkes heller ingen Vanskeligheder, da Opgaverne efterhaanden blev flere og mere udviklede. 1803 kom Loven om Fattigvæsen paa Landet, 1814 Skolevæsen; begge skulde administreres af stedlige Folk. Ved Lov af 13. August 1841 skabtes saavel Sogneforstanderskaber som Amtsraad, og Landkommunalloven af 6. Juli 1867, hvorved Sogneraadene organiseredes, byggede videre paa samme gamle Grundlag. Hver Gang Arbejdet øges, staar der Kræfter tilrede, som kan føre over Vanskeligheder — gøre Dagens Gerning i det offentliges Tjeneste. Det foreliggende Materialc, Protokoller og Arkivalier, men især da selve den stedfundne storstilede Udvikling paa mangfoldige Omraader ude i det praktiske Liv vidner om, at Sognestyret har bestaaet sin Prøve, ofte nok en meget haard Prøve. —

Der er en tydelig Linje i Give Sogns Styrelse i nyere Tid: man vil fremad, fremad paa bred Front.

Først maatte Sognet derfor virke hen til at blive selvstændigt. Det indledende Skridt tog man ved et Møde i Oksenbjerre den 29. Februar 1848:

»Undertegnede Forstanderskab giver sig den underdanige Frihed at indstille til det kgl. danske Kancellie, om det maa tillades Nykirke og Give Sogn fuldstændig at adskilles i alle kommunale Anliggender, navnlig i Henseende til Skole- og Fattigvæsen fra 1. Januar 1849, saaledes: 1. At hvert Sogn faar sit eget Forstanderskab, bestaaende af 5 valgte Medlemmer; 2. At de Fattigvæsenet tilhørende Kapitaler og Legaters aarlige Renter deles mellem begge Sogne efter deres Hartkorn, men bestyrede som hidtil af Sognepræsten; og 3. At ved Opførelsen af Regnskaberne for 1848 den eventuelle Beholdning i Skole- og Fattigvæsen, navnlig den til Collemorten Skoles

Opførelse opsamlede Kapital, ligeledes deles efter Hartkornet. Naar det Donnerupske Legat i sin Tid tilfalder Fattiggassen, forholdes dermed paa samme Maade.

Grunden til dette Ønske, som ikke blot er hele Forstanderskabets, men begge Sognes samtlige Beboeres, forsaavidt som de, efter i den Anledning at have været samlede og adspurgte af de respektive Oldermænd, har ytret sig, er: Sogdenes store Udstrækning, som gør det umuligt, at Beboerne kunne have endog et nogenlunde Kendskab til hverandres lokale og økonomiske Forhold og derfor ved Valg af Forstandere med afæskede Forklaringer o. s. v. er nødsaget til at lade hvert Sogn handle for sig, saa at der altsaa allerede i Virkeligheden er to Forstanderskaber, kun samlede fra hver sit Sted, hvilket gør Sammenkomsterne vanskeligere og sjelden fuldtallige samt foranlediger Tidsspilde og Bekostninger for Forstanderne, der vel og i Almindelighed kun ugerne modtager Valget. At Udgifterne til Skole- og Fattigvæsen omtrent er lige, synes at hæve de Betænkeligheder, som ellers maaske kunde have imod den attraaede Adskillelse, der desuden meget vil lette den under Behandling værende Organisation af begge Sognes Skolevæsen, som hidtil under Forbindelsen har mødt flere Vanskeligheder.

Saafernt vort underdanige Andragende maatte finde det høje Collegiums gunstige Bifald, tillader vi os fremdeles at indstille, at de for Tiden af Give valgte 6 Mænd som Forstandere vedbliver, indtil de afgaar efter Tur, og de 4 af Nykirke valgte suppleres ved et nyt Valg.«

Ansøgningen blev bevilget, men der var adskilligt at ordne, inden den endelige Adskillelse kunde finde Sted; navnlig voldte Fordelingen af Fattigpengene og Understøttelsespligten samt de forskellige Legater adskillige Skriverier frem og tilbage, saa Tiden trak ud. Den 4. Juli 1850 stadfæstedes Adskillelsen. 30. Oktober 1850 underskrev Amtmanden — Orla Lehmann — de sidste Papirer vedrørende Adskillelsen, og idet Give Sogneforstanderskab første Gang indfører noget i Forhandlingsprotokollen 25. Januar 1851, maa Tilladelsen til Give Sogns Selvstændighed formentlig gælde fra 1. Januar 1851.

Ved Opgørelsen fik Give 312 Rdl. som sin Part af Skole- og Fattigpengene. »De anskaffede ny Protokoller overlades til

Give Sogn mod Betaling af 3 Rdl. 8 Sk., til Gengæld beholder Nykirke de gamle Protokoller.«

Saa kunde man begynde for sig selv.

Sogneforstanderne var: Jens Christensen, Jens Jørgen Nielsen, Mads Christensen, Hans Christensen, Mads Pedersen, Peder Nielsen.

Undersøger vi nu, hvad man har arbejdet med, ses det med al Tydelighed, at tre Ting fylder svært i den overladte Protokol, nemlig Fattigvæsen, Vejvæsen og Skolevæsen. Disse Sager slider man stadig med, eftersom de aldrig faar Ende. Ind imellem kommer nye Opgaver, store og smaa; de store har man ofte selv kaldt frem, og de er interessante. Af de mindre er der en Del, man ikke har haft Bud efter; det kan da hælde, man viser dem fra sig — der maa jo skelnes mellem væsentligt og uvæsentligt. Vi møder straks et Eksempel:

»Den 6. Juli 1851 forsamledes Forstanderskabet i Give Kro. En Skrivelse fra Amtmand Lehmann forelaa, som indbyder til en Forsamling Dags Eftermiddag Kl. 5 til at overveje og underskrive en Adresse til Kongen i Anledning af, at Ministeriet er opløst.

Forstanderskabet fandt, at Afstanden herfra og til Vejle vilde gøre det umuligt at møde til den Forsamling; stolende paa Amtmanden og den muligen forsamlede Menneskemængde i den Anledning lade vi dette bero.«

To Aar senere foreslog Herredsfogden, at der til yderligere Betryggelse for den offentlige Retssikkerhed ansættes 4 ridende Politibetjente i Jurisdiktionen, som holdes af Beboerne med 2 Mark pr. Tønde Hartkorn.

Det erklæres hertil, at saavel Beboerne som Forstanderskabet absolut ikke for Tiden endnu finder Trang til en saadan forøget Udgift, ligesom det synes, at en ridende mindre end en gaaende kunde undersøge Afkrogene. Skulde enkelte Ride-ture blive nødvendig, er der de fleste Steder Heste til Ægtkørsel. Iøvrigt synes det rimeligt, at Sognefogeder og Forstandere saavel som Oldermænd indskærpes at føre vaagent Øje med alle Uordener og Mistænkeligheder i Sognet.

Bedre gik det ikke med en Brandsprøjte, som Herredsfogeden ønskede anskaffet til Betjening af Give Sogn. Man svarede, at der ikke for Tiden var Brug for en saadan Sprøjte.

Det kunde næsten se ud som Letsindighed, Tilværelsen er jo dog farlig, Brandsprøjte synes en god Ting — rigtig forstaaet er Holdningen Udtryk for Selvstændighed; nu havde man opnaaet dette kostelige Klenodie, nu vilde man ogsaa i Ord og Handling være selvstændige.

Og man vilde spare Kræfterne til Varetagelse af de virkelige store Opgaver. Paa Beboernes og Sogneforstanderskabets Arbejdsprogram stod Jordemoder, Læge, Apotek, Sygehus, Dyr læge, Præstegaard, Politibetjent, Mejeri, Markeder og Jærnbane (med Stationer i Farre, Give og Hestlund). Det skal alt sammen komme til Give, og Haandværkere skal komme og rigt Næringsliv. Det kom ogsaa — vi ser hver Ting paa sit Sted — langsomt, men bevidst og derfor sikkert stiler Give mod høje Maal: Udvikling fra de primitive Forhold til stadig større, mere velindrettet Samfund. For nu gjaldt jo virkelig den Begrundelse, Kongen 1631 gav for Omordning af Siddepladser i Kirkens Stole: »Almuens stærke Vækst i dette Sogn.« Nu var Folketallet for Alvor i Vækst, og nu gjaldt det ikke blot Siddepladser, men først og fremmest Arbejds- og Virkeplads overalt i det store Sogn.

Saaledes fortsatte og udviklede en ny Tids Sognestyre, hvad der i fjerne Dage var begyndt. Spinkel synes os Traaden gennem Aarhundrederne mellem Fortid og Nutid, stundom tyndslidt af haard Belastning — den er dog aldrig brudt over. Og paa det sidste Stykke er der flettet saa mange friske og stærke Led ind, at den nok skal holde fremdeles.

— — —

Som Sogneraadsformænd har følgende Mænd virket: Jens Christensen, N. Donnerup; Pastor Mølsted; J. Thaulow, Farre; Christen Andersen, Ullerup; Chr. Jacobsen, Ulkær Mølle; Jørgen Pedersen, Give Kro; Krühlmann, Givskov og Marienlund; Peder Rosendal, Hjortsballe Kro; Frederik Mortensen, Farre; L. v. Bülow, Donneruplund; Mads Eriksen, Ulkær Mølle;

N. P. Kousgaard, N. Donnerup; Jens Olesen, Farre; Kr. Kristiansen (Loftlund), Farre; Tømmerhandler Nielsen, Give; Markus Christensen, Give; Lind Thomsen, Give.

Mads Eriksen, L. v. Bülow og Jens Olesen var tillige Medlemmer af Amdraadet.

Jens Christensen, som i en meget lang Aarrække bestred Formandshvervet, valgtes den 26. December 1853 til Medlem af Folketinget, ogsaa i to Perioder senere var han Givekredsens Repræsentant paa Ting, nemlig 1855—58 og 1864—66, Medlem af Rigsraadet 1865—66. Han var født 1817 og døde 1892.

En anden af Give Sogns Beboere blev Politiker, Gaardejer og Sognefoged N. Hansen Bank, Stenbrogaard. Han var født i Oksenvad, Sønderjylland, hvortil Faderen i Stavnsbaandstiden rømte fra Bregnhoved. N. H. Bank lærte Skræderhaandværket, men brugte det ikke. »Et Haandværk er godt at lære, vil man ikke bruge det, kan man lade være,« sagde han. Rejste i 10 Aar som Kniplingskræmmer og kom saa til Give. 1852—53 og 1858—61 var han Givekredsens Folketingsmand, stemte med de Nationalliberale i Toldspørgsmaalet 1853.

OMSORG FOR FATTIGFOLK

Hvor et Samfund opstaar og finder Udvikling, vil der altid blive svagelige og fattige Mennesker, der skal hjælpes. Man kan undres over, at de gamle Tider kun melder saa forholdsviis lidt herom, men det kommer for en Del af, at Familielivet stiltfærdigt ordnede en væsentlig Part af den fornødne Kærlighedsgerning. Og Kirken tog sig paa flere Maader alvorligt af denne Sag, derom er ingen Tvivl; Klostre og Stiftelser udførte omfattende Hospitals-Fattigpleje, og ellers var Betleri godkendt af baade Kirke og Stat. Det ret ubetydelige Beløb, vi mødte i Kirkeregnskaberne 1614—22, skulde blot være en Skilling til Tiggere ved Døren.

1708 forordnede Frederik IV, at hvert Sogn skulde bistaa de Fattige, der i 3 Aar havde haft Ophold indenfor Sogneskillet. Denne Lov fremkaldte efterhaanden en Række betydelige Gaver fra gode Mænd og Kvinder, for hvem det var magtpaaliggende, at Nøden i det Omraade, de nu kunde overskue, blev lindret. Nykirke—Give havde saaledes, da Sognepræsten Hr. Stallknecht 1766 indberettede herom, 2 Legater, »som i min Betjeningstid er legeret til Sognesses meget trængende Fattige:

Et Legatum skænket af Sl. Niels Andersen, som boede og døde i Vonge By, bestaar af 200 Rdr., der alletider skal blive staaende prioriteret i Donnerupgaard i Gifve Sogn, hvilken Gaard den afdøde ejede, af hvilken Kapital aarlig svares 4 pro Cento, som er 8 Rdl. Hans Gavebrev er dateret d. 14. Januar 1756.

Et andet Legatum er henskænket af Sl. Gravers Jensen, som boede og døde i Nørre Kollemorten By i Nykirke Sogn,

paa 50 Rdl., hvoraf de Fattige i Sognene nyder 2 Rdl. 3 Mark, hvilke 50 Rdl. bestandig staar prioriteret i det Sted, hvor den afdøde boede. Datum: 14. Juni 1760.«

Ved den Tid var her, siger Præsten, ingen Hospitaler eller Fattighuse. »Sogdenes Fattiges Antal er ulige, somme Tider flere og somme Tider mindre end for nærværende Tid, nemlig i Nykirke 4 og i Give 10. Derefter bliver aarlig Ligning fattet af Præsten og de Fattiges Forstandere, over hvad enhver af Beboerne efter deres Formue til de Fattiges Underholdning bør contribuere, som for 1766 beløber sig af Give Sogn i Kornvarer 7 Td. 4 Skp. 3 Fdk. og Malt 4 Skp. 2 Fdk. Penge 7 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.«

To Aar senere havde Give »9 Stk. Fattige« under Forsørgelse, »hvilke nyder Korn og Penge efter deres Tilstand og Sognets Vilkaar, den højeste kan nyde en 12 Skp. Rug og 6 à 7 Mark i Penge«.

Lorents Caisen Stallknecht, født i Vejle d. 23. Oktober 1724, Præst for Nykirke og Give fra 5. April 1754 til 27. Juli 1798, oprettede paa sine gamle Dage selv et Legat: 30 Rdl., Dato: 11. Juni 1804.

Samme Aar og Dag stiftedes af Reichnagel et fjerde Legat, stort 50 Rdl., og Legatmidlerne steg yderligere, idet Jørgen Donnerup d. 28. Februar 1821 gav 1894 Rdl. 94 Sk. og Maren Andersdatter d. 9. Februar 1826 henlagde 16 Rdl. 64 Sk. til trængende Fattigfolks Gavn.

Fattigvæsenet reformeredes for Landets Vedkommende 1808; herefter gjordes det til Pligt for hver Kommune at forsørge de Trængende, som havde haft fast Ophold i 3 Aar indenfor Kommunen eller trængte til øjeblikkelig Hjælp.

Da Give 1849 blev selvstændigt Sogn, skulde Legatmidlerne fordeles, saa Nykirke beholdt sin Part, og Give fik, hvad hertil hørte. Det var nu slet ikke helt let at finde en retfærdig Ordning, men en Ordning skulde jo træffes. Vejle Amt indstillede til Indenrigsministeriet:

»Ifølge en her ved Amtet ført Legatprotokol over Nykirke og Give Sogne, som af Præsten anført (er Midlerne følgende):

1. Niels Andersens Legat af 14. Jan. 1756 nu	100 Rdl.		
2. Graves Jensens do. af 14. Juni 1760 paa	50	-	
3. Reichnagels do. af 11. Juni 1804	50	-	
4. Stallknechts do. af samme Dato	30	-	
5. Maren Andersdatters do. af 9. Februar 1826	16	-	64 sk.
6. Jørgen Donnerups Legat af 28. Februar 1821	1894	-	94 sk.

Vedkommende alle disse Legater ere kun de 3 medfølgende Documenter i Præstens Værg, af hvilke det første anførte Obligation paa 100 Rdl. ingen Oplysning giver om det paagældende Spørgsmaal, hvorimod det af de tvende andre fremgaar, at Nr. 2, Gravers Jensens Legat, og Nr. 5, Maren Andersens Legat, udelukkende tilkommer Nykirke Sogn.

Da ifølge Cancelli Skrivelse af 2. Februar 1844 Bestyrelsen af Nr. 6, Jørgen Donnerups, er gaaet over til Stiftsøvrigheden af Ribe, har Amtet derfor kunnet erholde den vedlagte Gjenpart, hvoraf det fremgaar, at samme vedkommer begge Sogne. Hvad derimod de tre øvrige Legater angaar, da har anstillede Undersøgelser ikke kunnet give anden Oplysning end at

Nr. 1, Niels Andersens Legat er fælles
 Nr. 3, Reichnagels do. tilhører Give Sogn
 og Nr. 4, Stallknechts do. - Nykirke Sogn.

Det indstilles derfor, at Legaterne deles saaledes, at

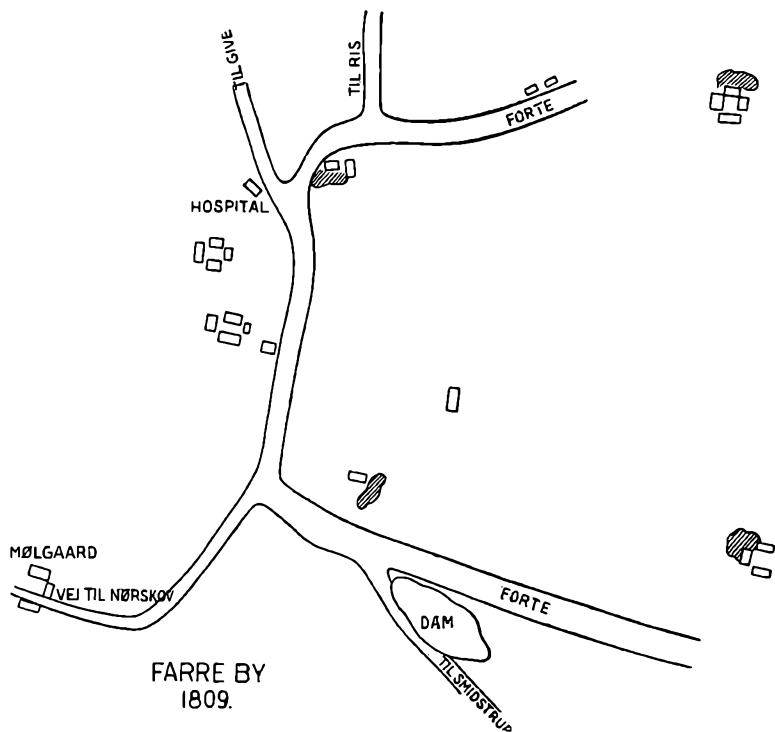
- a) Nykirke udelukkende beholder Nr. 2, Jensens, og Nr. 5, Maren Andersdatters Legater,
- b) Give paa samme Maade Nr. 3, Reichnagels Legat,
- c) Hvorimod Nr. 1, Niels Andersens, og Nr. 4, Stallknechts, samt eventuelt Nr. 6, det Donnerupske Legat, skulle tilhøre dem begge i Fællesskab, saaledes at den for begge Sogne fælles Præst fordeler Renterne imellem dem i lige Parter.

Det samme vil formodentlig kunne ske med den, tvende Almisselemmer tilhørende Kapital af 117 Rdl. 16 sk., hvis Rente

vel Nykirke Sogn alene skulle oppebære, saalænge de forsør-
ges i sammes Fattighuus, men efter deres Død deles imellem
begges Fattigvæsen.

Vejle Amtstue d. 7. November 1849.

Orla Lehmann.

De forenede Sogne havde altsaa ikke noget Hospital eller Fattighus, da Stallknechts Indberetning blev skrevet. Imidlertid viser et Kort over Farre By 1809, at der et kort Stykke Nord for Mølgaard ud mod Vejen ligger en Bygning, som Korttegneren kalder Hospital. Det lyder jo godt, men vi maa næppe gøre os store Tanker herom. Tolv Aar senere kommer den lidt spydige Pastor Adolph og siger, at af funderede Fattighuse har Sognene ingen, kun »en Hytte til et Par Familier i Annexet Give«. Han tilføjer: Fattiglemmernes Antal er saare

forskelligt, sædvanlig 14 à 18, foruden skolepligtige Børn, hvis Forældre nyder Understøttelse, og hvis Tal aarlig vokser.

Om et Fattighus eller Hospital — hvad man nu helst vil nævne det — vidner den gamle Ægtprotokol for Give Sogn ganske tydeligt: »Kørt fra Farre til Uhe efter En Liig Kiste til En af Almisselemmer i Farre.« »Til Give Kjerk med En død Almis Lem for at Jordes.« Gentagende noteres Kørsel med Korn til Almisselemmer i Fattighuset i Farre. Særlig vidtløftige Kørsler har Bønderne, naar »de Syge i Farre« skal have Læge. Han maa hentes i Grindsted og føres tilbage igen, hvis han da ikke netop kaldes til Sønder Omme, hvad tit skete. I Perioder bliver det rent galt, saaledes 1836 og 1844—45. Atten Gange hentedes Distriktslæge Hansen i Grindsted i Efteraaret 1844 til »de Syge i Farre Mølgaard«, og 20 Gange kaldes han ind i »Farre Gammel Mølle«. Betegnelsen Farre Mølgaard dækker maaske »Hospitalet«, og Sygdom der kan nok ventes, men paafaldende forekommer Besøgene i Gammelmølle. Folk faar næsten ikke andet udrettet end den stadige Lægekørsel. Bagefter Doktorvognen eller snarere foran iler ridende Bud til Grindsted for at hente Medicin.

Fordringen vedrørende de 3 Aars Ophold i Sognet som Betingelse for Støtte var vel praktisk nok i 1708, da Stavnsbaandet endnu laa over Landet og hindrede vilkaarlig Omflytten, men idet Bestemmelsen medtoges i Loven af 1808, førte den til en ganske uhyggelig Kappelstrid mellem Sognene indbyrdes om at frigøre sig for saadanne Mennesker, om hvem det kunde ventes, de før eller senere vilde falde Sognet til Byrde. Der fandtes Sogneforstanderskaber og Sogneraad (dette meget lettere Navn indførtes 1867), som ansaa det for deres væsentligste Opgave at holde ubemidlede Mennesker paa længst mulig Afstand. Den Slags helt negative Sognepolitik finder man meget af i Give, hvad der jo tjener til Sognets Ære. Forhandlingsprotokollerne indeholder det mest fyldige Materiale angaaende Fattigvæsen, og selvfølgelig maatte de ansvarlige Ledere af Sognets Sager passe paa, men unødigt Strengthed faar man ingenlunde Indtryk af.

Triste Skæbner møder os, vanskelige Forhold har mange Mennesker levet under — man undres over, at Tiden ikke er mere fjern.

Forældreløse Børn skulde sættes i Pleje; her vælges et Eksempel fra 1867:

Efter endt Gudstjeneste blev de under Fattigforsørgelse værende Børn bortakkorderede i Give Skole. Beboerne var lovligt blevne bekendte hermed ved Kirkestævne de to sidste Søndage forinden. Før Forhandlingen begyndte, blev Libhaverne gjort kendte med de Forpligtelser, som paahviler Plejeforældrene, og som Sogneraadet lægger til Grund for Børnenes Overdragelse, nemlig: De eventuelle Plejeforældre har at forsørge Børnene i 1 Aar fra 1. November 1867 til 1. November 1868 for den Betaling, der tilstaaes: de skal forsørge Børnene forsvarligt med Føde og Klæder og Renlighed, ikke paalægge Børnene at forrette andet eller strengere Arbejde, end som passer for deres Alder og Kræfter, men de skal straffe dem, naar de begaar Uartigheder, og i et og alt skal de sørge for Børnenes Opdragelse og Pleje, som om det var deres egne Børn. De skal ligeledes pleje og opvarte Børnene i syg Tilstand uden nogen særlig Godtgørelse, dog vil Sogneraadet tilstaa Erstatning for særdeles Pleje, dersom det skønnes, at Sygdommen er af saadan Beskaffenhed og Varighed, at særlig Godtgørelse bør gives. Sogneraadet staar det frit for saa ofte, det finder for godt, at undersøge, om Børnene nyder saadan Forplejning og Omgang, som stemmer med foranførte Betingelser, og i fornøden Fald vil det drage Plejeforældrene til Ansvar, ligesom disse heller ikke kan fordre den akkorderede Plejesum udbetalt, forinden de godtgør med Attest fra Skolelæreren, at Børnene har søgt Skolen den Tid, de burde. Sogneraadet forbeholder sig at vælge imellem de bydende og ønsker $\frac{1}{2}$ Times Betænkningstid, indtil Approbation eller Forkastelse af de gjorte Bud kan foreligge. Paa saadanne Betingelser bortakkorderes dernæst:

Og saa nævnes Børnene ved Navn og Alder, og Bud falder. Det hele tegner saa strengt, ender dog vist godt: En rar Mand

i Ringive modtager den ældste Dreng, 12^{1/2} Aar, uden Betaling, 2 Piger og en Dreng bliver, hvor de har været sidste Aar, Bæksgaard, Ris og Tyregød. —

Give Sogn har ogsaa i nyere Tid haft Mænd og Kvinder, der ønskede at gavne Efterslægten ved Legatmidler:

Aftægtsmand Niels Skov, Neder Donnerup, stiftede 1865 et Legat paa 25 Rdl.

Aftægtsmand Christian Pedersen af Kirkebjerg skænkede den 1. Juli 1887 200 Kr. til et Legat.

Gaardejer Jens Christensen, Neder Donnerup Møllegaard, oprettede den 10. December 1887 et Legat paa 500 Kr. Jens Christensen var i flere Perioder Sogneraadsformand og Folketingsmand, første Gang valgt i Give 1853.

Aftægtsmand Christen Pedersen, Kirkebjerg, forhøjede den 24. Februar 1894 sit tidligere Legat med 220 Kr.

Aftægtsmand Mads Andreas Hansen, Hedegaard, oprettede den 12. Februar 1895 et Legat paa 400 Kr.

Gaardejer Laurids Skov Jensen af Hestlund stiftede den 5. Juli 1927 et Legat paa 2000 Kr.

Sparekassebogholder N. P. Nielsen, Skive, oprettede den 17. Februar 1927 for sin afdøde Søster, Jensine Nielsen, Datter af afdøde Kristen Nielsen, Skærhoved, et Legat paa 800 Kr. af hendes opsavede Invaliderente. Midlerne skulde anvendes til Støtte for svagelige, ugifte Kvinder i Kommunen.

Lærer Madsen og Hustru, Give, gav 1000 Kr. til et Legat, som anerkendtes af Myndighederne den 16. Februar 1931.

»Gennem alle Legatbestemmelser gaar den samme Tanke.« siger Sogneraadsformand Lind Thomsen, »Hjælpen skal ydes til fattige Mennesker, der har klaret sig uden offentlig Hjælp.«¹⁾ En af Legatstifterne skriver: »Da det er vitterligt, at der overalt gives Familier, som uden at være sat under Fattigforsørgelse alligevel kunde, uagtet den yderste Anstrengelse, være geraadet i yderlig Fattigdom, saa har jeg af de ved mit Slid og Arbejde erhvervede Kapitaler udsat en Sum, hvis Renter i Fremtiden skal tilfalde de fattige i Give Sogn.«

¹⁾ Legater i Give Sogn. Vesteregns-Jul 1940, Give.

AFTÆGTSKONTRAKT

I den hellige Trefoldigheds Navn er vi underskrevne Jens Jensen, forrige Forpagter paa Ringgive Præstegaard, paa den ene Side og Niels Christensen af Store Hestlund paa den anden Side saaledes forenede som følger:

1. Jeg, Jens Jensen, flytter til Store Hestlund i Give Sogn med alt, hvad af Chreaturer af alle Slags jeg er ejendes af og have her i Ringgive Præstegaard tilligemed Vogne og Ploug og alle Slags Gaardens Redskaber samt alle Slags Ind- og Ud-Bohave.

2. Jeg, Jens Jensen, lover og at skaffe fornøden Sæde-Korn og Korn, som behøves til Husholdningen i Store Hestlund; det oversblevne Korn tilhører Niels Christensen.

3. Det første Aar forbliver Jens Jensen med Hustru hos Svogeren¹⁾ Niels Christensen. Imidlertid gøres Aftægtshuset færdigt, bestaaende af 5 Fag Lade-Hus, og den gamle Salls-Hus repareres og sættes i Stand og en Soj-Hus til Chreaturerne.

4. Nyder Jens Jensen aarlig 2 Skpr. Grønland, og som han ogsaa nyder i hver Indtægt 2 Skpr. Rug-Sæd besaaet, som Jens Jensen nyder ved Fraskillelsen, og 3 Læs Kærhøe, som bjerges paa Mølle-Skifte, og 3 Læs af det bedste Mose-Hø, hvilket Jens Jensen selv bjærges, saa længe han er ved Helbred, og skulde Jens Jensen blive svag, bjærges Niels Christensen det til hans Hus, — bemeldte 2 Skpr. Land besørger Niels Christensen i rette Tid med Gødskning og Pløjning, Saaen og Harven lige med hans eget, dog forskaffer Jens Jensen selv Sæde-Kornet. Jeg, Niels Christensen, lover at forskaffe Jens Jensen 24 Læsser Heede-Tørv og 8 Læs Klyner hjem til hans Hus i rette Tid,

¹⁾ Svigersønnen.

samt at køre Jens Jensens Korn til Mølle og befordre ham og hans Kone til Kirke.

5. Naar Jens Jensen flytter fra sin Aftægt, tager han tvende Køer, som han forlanger, og 10 Stkr. Faar, hvad for nogen ham lyster. Jens Jensen nyder hans egen Seng og Sengekæder, derefter tager Niels Christensen den anden, Jens Jensen den tredje, det øvrige tilhører Niels Christensen. Jens Jensen tager en Haandkiste, hvilken han vil. Brændevinstøjet beholder Niels Christensen, dog til begges Brug, saa længe de gamle lever. Jens Jensen nyder en gammel Egekiste og en Halv-Kiste af Eg samt en Fyhr-Hængeskab. Hvad Redskab Jens Jensen behøver at bruge af det, som haves ved Gaarden, maa han ikke nægtes til Brug, naar han det behøver. Jens Jensen nyder et Bord, 3 Stole, en liden Jern-Gryde, Ballier og Kar tilhører Niels Christensen, men Jens Jensen har Forlov at bruge det, saa længe han lever. Det øvrige smaa Husets Tøj maa Moderen og Datteren være enige om at dele med hinanden.

6. Jens Jensen betaler 100 Rbdr. slette i Gaarden Store Hestlund, som bliver staaende i Gaarden i 5 Aar, hvoraf Niels Christensen betaler aarlig 2 Rbdr. Hvad Jens Jensen har tilgode i Penge eller Tøj tilhører ham selv.

7. Naar Jens Jensen eller min Hustru ved Døden skulde afgaa, have Niels Christensen paa hans Hustrus Vegne intet at arve, inden den sidste ved Døden afgaar.

8. Avlingen tilhører Niels Christensen ene efter den sidstes Død. Hvad som ellers bliver tilovers efter begge deres Død, bliver til lige Deling mellem tvende Døtre.

9. Jens Jensens den ene Ko nyder Græsning tilligemed Niels Christensens paa Agrene, den anden tillige med Faarene følger med Hyrden, og om han har nok een eller 2 Chreaturer mere, nyder de Græsgang og Hyrdeløn uden Betaling, og Jens Jensens Lam følger Niels Christensens i Græsningen.

10. Om Jens Jensen haver et Svin, nyder det Græsning til lige med Niels Christensens.

Og er samme Contract og Forening i Venlighed sluttet, og som stemplet Papir ikke er ved Haanden, kan denne Contract

bilægges dermed, naar forlanges og bekommes. Og haver vi onbedet Monsr. Pedersen paa Donneruplund og Monsr. Wichmann¹⁾ denne Contract til Vitterlighed med os at underskrive.

Den 25. April 1772.

Jens Jensen. Niels Christensen.

Til Vitterlighed: Christen Pedersen. Erik Wichmann.

Som Overværende: Ancker Borck.

Det var baade rigtigt og rimeligt, at Hr. Ancker Borck, Sognepræst til Ringive, Lindeballe og Gadbjerg, overværede »Foreningen« mellem sin gamle Forpagter og dennes Svigersøn. Ancker Borck, som i flere Henseender lignede Nykirke-Give-Præsten, Hr. Stallknecht, har vistnok ikke været blot passiv Tilskuer, men Forfatter af Kontrakten. Vi synes, han heldigt har faaet alt med, saa kedelig Misforstaaelse kan undgaas. Der vil vanskeligt kunne opstaa Tvivl om, hvad hver maatte »nyde«, især da man pludselig under Reglerne for Udvalgelse af Husdyrene husker at faa Seng og Sengeklæder med. Og saa skulde det alligevel ske, at Parterne fortrød. Jens Jensen var ikke naaet at blive ret meget ældre, før Aftægtskontrakten ændredes derhen:

Anlangende den i Contractens 4de Post ommeldte Aftægt, som N. Chr. i Store Hestlund af sit iboende Sted er pligtig at svare til mig Jens Jensen, nemlig aarlig 2 Skpr. Grønland og i hver Indtægt 2 Skpr. Rug-Sæd besaaet, item Ildebrændsel bestaaende af 24 Læsser Heede-Tørv og 8te Læs Klyne, som N. Chr. er forbunden at skaffe mig Jens Jensen til mit Aftægtshus bringet med videre; ligesaa og hvad den 3die Post angaar i Contracten, hvorved jeg J. J. skulde nyde min Aftægtsbolig i Store Hestlund foruden 5 Fag Lade-Hus og et Hus til mine Chreaturer: I disse forskrevne Punkter bliver der med fælles godt Overlæg og Samtykke givet følgende Forandringer:

1. Siden jeg Jens Jensen ved, at det vil blive mig og min Svoger Niels Christensen alt for betydelig en Byrde bestandig at være hos hverandre, saa forbinder jeg mig herved ej alleene straks at flytte fra Store Hestlund, men og tillige herved over-

¹⁾ Fuldmægtig paa Hastrup Gods.

lade til ommeldte min Svigersøn det Aftægtssted, jeg har undtaget til min Bolig, at han hermed kan handle, som han bedst synes.

2. Hvad de 2 Skpr. Grønland angaar og i hver Indtægt 2 Skpr. Rugland, som Niels Christensen aarlig skulde svare til Aftægt, da sker herudi med fælles Samtykke følgende Forandring, saaledes at N. Chr. herefter aarl. svarer til mig J. J. 3 Tdr. Rug, 1 Td. Byg og 9 Skpr. Boghvede, godt og forsvarligt Korn, saaledes som han selv avler det, foruden 4 slette Daler i Penge. Ligesaa overlader N. Chr. til mig den saakaldte Mølle-Skifte, der ligger Vesten for Ulkiær Mølle, hvor der kan avles 3 à 4 Læs godt Hø, foruden svarer han mig en 3 Læs godt Mosehø, hvilket jeg Jens Jensen selv bjerger og besørger henført til sit Sted, hvor jeg agter at bruge samme, saa N. Chr. ej hermed skal bebyrdes med Arbejde eller Kørsel, ligesom han og bliver fri for at svare mig det i Contracten anførte Ildebrændsel.

Herimod forpligter jeg N. Chr. mig til at betale aarlig til min Svigerfader følgende Afgift:

1. Svarer jeg den forlangte Aftægt i Korn og Penge til efterskrevne Tider: 1 Tønde Rug til førstkommende Mikkelsdag, de øvrige tvende Tønder Rug, 1 Td. Byg og 9 Skp. Boghvede betaler jeg inden Kyndelmisse førstkommende og de 4re Daler i Penge til forestaaende 1. Maj, hvilken Afgift svares saa længe J. J. med Kone lever, og skulde jeg N. Chr. faa i Sinde at sælge mit Sted, da ikke paa anden Maade, end at denne Contract jo passer.

2. Den saakaldte Mølle-Skift, der ligger Vesten for Ulkiær Mølle overlades ogsaa min Svigerfader til aarlig Indavling, naar han selv bjerger det, item 3 Læs godt Mose-Hø, som ham skal blive udvist, saaledes at det kan være 3 skikkelige Bønderlæs, hvilket han selv lader slaa og besørger henført.

Hvilket vi have saaledes paa ny ladet indgaa med hverandre ang. Aftægten til bestandig og uryggelig Efterlevelse paa begge Sider.

(Underskrifterne gentaget.)

Dato Store Hestlund d. 29. August 1772.

SKOLEVÆSEN

De første Spor af Undervisning beregnet for Landsbybørn er vanskelige at finde og synes i bedste Tilfælde meget uregelmæssige. Den middelalderlige Sogndegn var Kirkenøglen Vogter, Præstens Medhjælper, Sanger i Messen og Assistent ved kirkelige Handlinger; han sørgede for Kirkens Renholdelse og ringede med Klokkeren. Degnen havde gerne latinsk Uddannelse, og han kaldedes af Biskoppen. Reformationen tillagde Embedets Indehaver en ny Bestilling: at »undervise det unge Bondefolk udi Børnelærdommen«, en ansvarsfuld Pligt, som krævede visse Egenskaber, men »dersom de ikke dertil ere bekvemme, da maa de og ikke være Sognedegne«, siger Ordinansen.

Peder Palladius formaner Sognefolket at erindre, hvorledes Præst og Degn »sørger for eders og eders Børns Sjæle«, saa »skal I sørge for deres og deres Børns Legemer igen — at det gaar lige til paa begge Sider«. Den menneskelige gamle Biskop er klar over Opgavens Vanskeligheder. Han forudser, der stundom kan komme et og andet i Vejen. Men Beboerne maa huske, at hverken Degn eller Præst, ja end ikke Provst eller Biskop er fuldkomne, »vi ere ogsaa arme Mennesker saa vel som I, ere ikke mere fløjen igennem Himmelen end I ere«, derfor maa Parterne bære over med hinanden, at Værket, Ungdommens Oplæring, kan lykkes. Det vigtigste er slet ikke Klokkeringningen; Bonde kan jo lige saa let, som han kan drage en Høle, rykke i Klokkestrengen som Degnen, hvis denne har vigtigere Arbejde for eller maaske ligger paa Sygesengen; Sangen er heller ikke det væsentligste, »thi en god

Almue bør jo sjunge med Degnen, derfor skal han ogsaa gaa ned midt paa Gulvet til Eder, naar I sjunger de almindelige Viser og Salmer«. »Men hans Ypperstegerning, hvorfor han skal tjene sit Brød for Eder, er, at han skal lære Eders Børn og Ungfolk Børnelærdom.« Dog — hvad hjælper den allerbedste Degn, hvis Folk ikke gerne lader deres Børn komme til ham? »Nu vil jeg sige Eder, hvorlunde det vil gaa Eder i Fremtiden, om I det forsømmer: Lade I ikke Eders Børn lære det gode, saa lære de det onde, lære de ikke de 10 Budord, Troen og Fadervor, da lære de at sværge og bande, lyve og stjæle og slaa Folk ihjel . . . saa blive Eders Børn til Galgebørn, Stejlebørn, Hjulebørn og Sværdebørn, at I faar baade Skam og Skade for dem, inden de dør af Verden.«

Det var da sært, man ikke skyndte sig at faa denne Sag betryggelig ordnet. Desværre maa vi sige, at i Give — som andre Steder — ventede man længst muligt, nemlig til Christian d. Sjettes Forordninger af 22. Januar 1739 og 29. April 1740. Her taler den gode Konge disse alvorlige Ord: Forfarenhed udviser, hvilken usigelig Skade Kirken og Landet lider ved, at Ungdommen — og da særlig den af Almuen — »hidtil ei overalt har haft Lejlighed nok, saaledes som de burde, at oplæres i sin Kristendoms Grund, samt i Læsen, Skriven og Regnen, og derved tildels i saadan ynkelig Uvidenhed er opvokset, at de hverken i det aandelige eller legemlige vide rettelig at sige og befordre deres eget Bedste; saa haver Vi anset det for en af de største Velgierninger for Vore kiære og tro Undersaatter, og for en uforbigængelig Nødvendighed for Landet, efter Vores Højst-Saligste Hr. Faders høilovlig Ihukommelse Hans Exempel, at lade danske Skoler overalt i Vort Rige Danmark paa en bestandig Fod saaledes indrette, at alle og enhver, endog de fattigste Børn, overalt paa Landet kunne tilstrækkeligen undervises om Troens Grund samt Salighedens Vej, Orden og Midler, efter Guds Ord og den evangeliske Kirkes, i Børnelærdommen kortelig forfattede Lære, saa og i at læse, skrive og regne, som saadanne Videnskaber, der ere alle og enhver, af hvad Stand og Vilkaar de end maatte være, nyt-

tige og fornødne, og til den Ende allernaadigst at anbefale Vores Stiftamtmand og Bisper, overalt i Vores Rige Danmark, saadanne Skolers Indrettelse, hvor de behøves, og det ei er ganske ugjærligt, saa snart mulig paa følgende Maade....« Og derefter gives saa nøje Besked om Maaden.¹⁾

Nu maatte der oprettes Skole i Give. De mødeberettigede Mænd — største Hartkornsejere — samledes i »Jens Lunds Huus i Nørre Kollet Morten« (Sognet var jo Annex til Nykirke, Præsten desuden Ejer af Give Kirke). Den mest virksomme Talsmand for en Skole i Give var Sognepræsten Johan Bilhardt. Sagen kunde saa meget lettere nyde Fremme, som Degnen boede i Give. Lod man ham holde Skole i Degneboligen, syntes en Ordning overkommelig. For at Degneboligen skal kunne tjene som Skolehus, maa den ganske vist forbedres noget og udvides med 4 Fag. Men det paatog Hr. Johan Bilhardt sig at drage Omsorg for. Efter Overslag kunde de 4 Fag bygges til med en Udgift af 5 Rigsdaler pr. Fag, hvilke 20 Rdl. Præsten foreløbig vilde lægge ud; siden kunde man fordele Bekostningen paa de forskellige Lodsejere i Sognet efter deres Hartkorn. »For at forskaane Sognets fattige Beboere for alt for tung een Byrde paatager Deignen Jens Holm sig at læse for Sognets Børn, naar det af ham forlanges, og enten de er mange eller faa imod at hand af hver Tønde af Sognets Hartkorn nyder til hver Aars Martini betalt 4 Skilling danske.« Da Sognet er paa 181 Td. Htk., faar Jens Holm saaledes ad den Vej en Aarsindtægt paa 7 Rbdr. 3 Mk. 4 Sk. »og siden indtet af Bonden. Men om Betalingen af Bonden skulde mangle, er Proprietairen dertil ansvarlig«.

»Hvad hans øvrige Belønning angaar, da erklærer jeg, Hr. Johan Bilhardt, som Kirkens Ejer, at jeg ej allene ifølge Forordningen betaler ham aarlig for Kirkelysene de befalede og ansatte 3 Rdl. 2 Mk., mens endog, paa det hand icke suckende skal arbejde, men med større Nidkiærhed besørge dette gudelige Verckis Fremmelse til Ungdommens desto bedre Oplys-

¹⁾ Se Sigurd Kristensen: Den første Skoleordning i Vejle Amt. Aar-bog for Vejle Amt, 1. Halvb. 1940.

ning herved til-
siger ham aarlig
2 Rigsdaler, hvor
da dend heele
Indkomst for det-
te Skolehold Deign-
nen Jens Holm
aarlig nyder 12
Rbdl. 5 Mk. 4 Sk.
og intet videre.«

Skolen opret-
tedes den 24. No-
vember 1741.

Det er jo rig-
tigt nok, at evin-
delige Suk hæm-
mer Fremgangen

i en Mands Gerning, ikke mindst naar Arbejdet som her er af aandelig Art. Kunde den utaaelige Sukken blive fjernet ved Hjælp af 2 Rdl. i Løntillæg, var disse Penge ogsaa givet godt ud. Men bortset fra denne Forholdsregel synes det betænkeligt, at man gjorde Jens Holm til Skoleholder. Der opstod snart en pinlig Strid mellem Holm og en Vikar ved Navn Hadeler og mellem Holm og Præsten Hr. Haasum, Bilhardts Efterfølger. Provst Risom i Brande skrev 1751 i Brev til Biskoppen, at Holm er en »unøttig Degn«, af hvis »Embeds Forretning og særlig Ungdommens Undervisning ingen Frugt, Velsignelse eller Opbyggelse kan ventes«. Hele Udviklingen er sørgelig: Degnen jages af Embede, men indsættes igen (Hadelers Vikariat falder i denne Periode), Præsten dømmes til Afsked og dør kort efter (1755), hans Enke drager ind i Skolehuset og vil ikke paa nogen Maade flytte derfra.

Biskoppen faar 16. November 1755 Skrivelse fra den nye Præst, Hr. Stallknecht: »Siden Enken Madam Haasum har taget sig Bolig udi Give Skolehus, som er bygt til Sognets almindelige Nytte, at deres Børn derudi undervises til deres Sa-

Den gamle Skole i Give.

ligheds Befordring, og jeg hidindtil i Godhed har søgt at overtale hende til at kvittere bemeldte Bolig hende uvedkommende, men forgæves, ja andraget det for Provsten, som igen skyder det fra sig til mig, saa maa jeg nødtvungen underdanigst andrage det for Deres Højærværdighed, om det ikke paa nogen Slags Maade derpaa kunde raades Bod, at Sognets Børn dog kunde betjene sig af denne Bygning, de selv maa holde vedlige, og at hun med det første kunde komme til at kvittere, da jeg desværre underdanigst kan forsikre min Højærværdige Hr. Biskop, at der hersker en stor Vankundighed i Sognet, saa Børnene høiligen kunde behøve den liden Skolegang, de om Vinteren kunde nyde, som ved denne Lejlighed bliver dem betagne, hvorudi jeg underdanigst vil udbede mig Deres Højærværdigheds kraftige Assistance, siden jeg med Ord til Enken ej kan udrette noget i denne saa magtpaaliggende Sag.«

Om Give Skole melder Hr. Stallknecht 1788, at den er Sognets eneste Skole, »omendskiøndt her kunde vel i dette vidtløftige Sogn behøves et Par Omløbere, men Beboernes maadelige Tilstand har holdt det hidindtil tilbage. Skoleholderen, som er Degn tillige, bor i Giuve By og holder Skole, hans Løn derfor kan være en 12 Rdl foruden Ildebrændsel, som han faar til Skolens Fornødenhed. Der holdes ikke Skole længere end fra Martini (Mortensdag) indtil henved Paaske, thi naar Beboerne behøver deres Børn til Arbejdet, tager de dem af Skolen. Den som kalder Degnen her til Menigheden kalder og tillige Skoleholder, nemlig Deres Højærværdighed selv.«

Saa gaar der mange Aar, som vi ikke hører noget om.

Det er de fattige og mørke Tider efter Krigen og Ulykkerne 1807—14. Men pludselig falder Lyset ind:

1831 den 20 Juli visiterede jeg paa Biskoppens Vegne i Nykirke-Give Pastorats Skoler, bestaaende af Vonge Hovedskole, Tinnet, Collemorten Omgangsskoler og Alsted Biskole, samt af Give Hovedskole, Farre, Ullerup, Hedegaard og Donnerup Omgangsskoler.

Fremgangen befandtes saaledes:

A. Øverste Klasse:

Boglæsning var i Almindelighed god i samtlige Skoler, men om Sproglære havde man lidet eller intet Begreb. Den befalede Lærebog og Bibelhistorie kunde man for det meste udenad, men i forstandig Kristendoms Kundskab stod man i flere Skoler ikke lidet tilbage og især i Alsted Biskole. I Skrivning var Fremgangen bedst i Vonge Hovedskole; i de andre Skoler temmelig god. I Tavleregning upaaklagelig, i Hovedregning bedst i Give Skole. I sidste Skole var Børnene ikke uøvede i Sang.

B. Nederste Klasse.

Indbyrdes Undervisning er indført i Vonge og Give Hovedskoler samt Kollemorten Omgangsskole, men ej i de øvrige 6 Omgangsskoler.

Tabellæsning og Skrivning efter Tabeller var upaaklagelig, men kun faa Børn var komne i Boglæsningsklassen og ingen i Skriveskolen i Sammenskriftsklassen, dog stod man især tilbage i Regneskolen. I de 2 første Skoler var man kun avanceret til Tabel Nr. 37. I Vonge Skole mangler Signalgiven og Skildter til Bihjælperen. Tabellerne var temmelig forslidte. I Give Skole mangler Navnebog og Karakterbog. Dagjournalen føres ikke nøjagtig efter Bestemmelserne. I øvrige Omgangsskoler var sket en ret god Begyndelse med Inden- og Udenadslæsning; ogsaa skrev enkelte taalelig gode Bogstaver og kendte de første Begyndelsesgrunde i Regning.

C. Gymnastikundervisning.

Gymnastikundervisning er begyndt undtagen i Alsted, Ullerup og Hedegaard Omgangsskoler, men Fremgangen er endnu ubetydelig. Iøvrigt mærkes ved disse Skoler, at Skoleforsømmelser har forekommet temmelig hyppigt, og at ikke faa Børn mangler gode Tavler.

At Skolevæsenet i dette udstrakte Pastorat, som har at kæmpe med mange lokale og temporære Hindringer, har naaet den Fremgang, det har, maa for en stor Del tilskrives den

værdige Hr. Pastor Adolph, som med rosværdig Iver antager sig sine Sognes Ungdom og af egne Midler har opofret meget betydeligt til Journaler og Skrivematerialiers Anskaffelse.

Frost.

Provst Zahle besøgte Give Skole den 29. November 1839:

Boglæsning fandt jeg her god, naar undtages, at Børnene ikke læste saa højt og tydeligt, som det bør fordres. I Religionen var Lærebogen lært, og Børnenes Svar tydede paa, at den var blevet dem forklaret. Skriften fandtes behandlet med Orden; nogle af Børnene skrev ret godt, de fleste derimod mindre godt. I Regning stod denne Skole tilbage.

I Donnerup Skole stod Børnene tilbage i Skrivning, da man fornemmelig her sporede Mangel paa Rettelse fra Lærers Side.

1842 den 12. September visiterede jeg Give Hovedskole. Drengene, endog de ældste i øverste Klasse, læste kun maadeligt, Pigerne bedre og i det hele ret godt. I Religion og Bibelhistorie stod Drengene ligeledes meget tilbage, medens Pigerne svarede ret godt, især af Bibelhistorien. Skriften var ikke god, og Fremgangen i Regning kun liden. I Sang var Øvelsen ubetydelig. I nederste Klasse læste Børnene, efter deres Alder, forholdsvist bedre end i de øverste; med Religionen var gjort Begyndelsen, i Regning Tabellerne ret godt lærte. Skrivningen ubetydelig.

Zahle.

Og saa kommer Biskoppen 1843. Han er langt fra tilfreds med Skolerne. I Give konstaterer han, at de dygtigste Børn er et Par Piger i ældste Klasse. De er i Stand til at dividere med ubenævnte Tal.

Der var ingen fast Skole i den første Tid af min Skolegang, fortæller Amtsraadsmedlem, Gaardejer Chr. H. Møller, som var født i Bregnhoved 1837. Skolestuerne var Lejestuer, den første Tid hos Christen Ramskov, derefter hos Søren Lundtoft og saa paa Kirkebjerg hos Christen Kirkebjerg.

Skolestuerne var tilnærmelsesvis indrettede paa samme Maade: Et 2 Fags Rum i den ene Ende af Huset, som fik Lys gennem 2 Fag smaa Vinduer, det ene i Gavlvæggen, det andet paa Sidevæggen; Belysningen var saaledes maadelig. Ovnene, der var opført af Mursten, havde en stor Aabning ind mod Stuen, og herfra fik man al Varmen. Gulvet var af stampet Ler. Møblementet bestod af et langt Bord med tilsvarende Bænke og ved den ene Side et mindre Bord med Bænk. Ved den modsatte Side stod en Dragkiste, og oven paa denne havde Bøger og Tavler deres Plads. Min Skolemester var en 70-aarig Mand, Undervisningen jo ogsaa derefter; vi lærte nogenlunde en hel Del paa Ramse, uden at vi fattede Indholdet deraf.

Vore Bøger til Udenadslæsning var Balles Lærebog, Bircks Bibelhistorie, Katekismus samt en hel Del Salmer i »Evangelisk-christelig Salmebog«. I Regning lærte vi Addition, Subtraktion og Multiplikation i ubenævnte Tal samt de 4 Regningsarter (»Specier«) i benævnte Tal — uden Brøk. Hovedregning havde vi saa godt som intet af. Skrivning lærtes efter trykte Forskrifter, der var klistret op paa Pap. Derudover fik vi ingen Undervisning. Jeg var vist 12 Aar gammel, inden jeg kunde læse, hvad jeg selv skrev. Sagen var nemlig, at jeg ikke kunde læse de Forskrifter, som vi skrev efter, men blot efterlignede Skriftrækkene saa meget som muligt. Skolemesteren var en underlig gammel Mand; han slog os sjældent, saa godt som aldrig. Straffen bestod gerne i, at han tog fat i begge Ørene og ruskede i dem, dog ikke ret slemt, idet han sagde: »Jeg skal Katten pine mig kanøfle dig, din Grinebider.« Værst var det, naar han sagde dette flere Gange efter hinanden, thi saa skete det gerne, at noget af Skraatobakken fo'r ud af hans tandløse Mund og ind i vore Øjne; det sved, saa det forslog noget.

Et enkelt Træk af ham skal jeg fortælle. Naar han om Morgenen kom ind i Skolestuen, satte han sin Madkasse og Ølflaske paa Dragkisten og gik ind til Familien i Huset, indtil Børnene var samlede. Nu var det en almindelig Regel, at han var »svirende« om Søndagen. Mandag Morgen lugtede vi da,

inden han kom ind, til Flasken; bestod Indholdet af Brændevin, fik vi en fornejelig Dag med megen Frihed, men var Flaskens Indhold det bare Øl, skulde vi tage os i Vare, saa var han ikke at spøge med. Naar vi saa var komne om Morgenen og var bleven hørt i vor Lektie og derefter sat i Gang med at læse indenad eller skrive, tog han gerne sin Mad og Flaske og forlod Skolen. Naar han kom igen, satte han sig gerne ved Ovnens og faldt i Søvn. Saa listede vi alle ud af Skolestuen og morede os paa forskellig Vis; undertiden kunde vi være langt borte paa Isen; for det varede nemlig baade 2 og 3 Timer, før han vaagnede. Var vi ikke naaet tilbage, inden Opvaagningen skete, kom han ud og kaldte paa os, og saa gjaldt det om at komme ind i en Fart, næsten over Hovedet af hverandre, thi kun den første og den sidste fik et Rap af Stokken; de andre slap fri. Vi skiftedes til at være først og sidst.

De sidste $1\frac{1}{2}$ Aar af min Skolegang fik vi en anden Lærer; det var ogsaa en gammel Bondemand, og efter mit Skøn var han ikke bedre end Formanden, men brugte Stokken hyppigere.¹⁾

Hvor længe Sognets første Skolehus, Degneboligen i Give, modstod Tidens gnavende Tand — derom siger de tilgængelige Skrifter intet. Helt umuligt er det maaske ikke, at den gamle Skole holdtes oppe, saa længe Nykirke var sammen med Give. Allerede i Forstanderskabets andet Møde efter Adskillelsen vedtog man en ny Skolebygning i Give og en tilsvarende i Hedegaarde. Og det ser ud til, at man byggede paa langt Sigt. I Licitationen over 24,000 Mursten til hver af Skolerne krævedes, at Stenene, »hvoraf de $\frac{3}{5}$ maatte være helbrændte«, skulde kunne »bestaa imod alle Naturens opløsende Virkninger«, »de øvrige $\frac{2}{5}$ maa være halvbrændte«; »alle Stenene bliver at aflevere mod Syn senest d. 1. Juli 1852, og ingen Stykker mindre end $\frac{1}{2}$ Sten modtages. Stenenes Størrelse maa være 9 Tom. i Længde, $4\frac{1}{2}$ Tom. brede, $2\frac{1}{4}$ Tom. tykke.« Gaardejerne Mads Chr. Pedersen og Peder Buch i Hedegaarde

¹⁾ Vejle Amts Aarbøger, 1918.

paatog sig Leverancen, for den Sum 66 Rdl.; Søren Madsen i Hestlund var lavestbydende med 64 Rdl., men »for Transportens Skyld« blev hans Tilbud afslaaet. Give Skoles Sten blev tilslaaet Jacob Hansen Bach i Farre for 77 Rdl.; det var jo lidt mere, men de skulde ogsaa være helbrændte allesammen.

Hedegaard Skole kom til at koste ialt 104 Rdl. 5 Mk. 8 Sk., fordelt med 60 Rdl. for Snedkerarbejdet, 13 Rdl. for Smedearbejdet, 17 Rdl. fik Mureren, 7 Tømreren, og 5 Rdl. Tækkemanden. Der kunde blive Raad til et Udhus, som byggedes Sommeren 1852: 9 Rdl. Deri var dog ikke indbefattet Tækning. Efter Licitationen blev »samtidig købt Lyng til Tækning paa Huset af Gmd. Ole Jensen, Sillesthoved, for 6 Sk. pr. Trave, faa eller mange som behøves«.

Imidlertid trak det ud med Bygningen af Give Skole. 1853 var man kun kommet saa vidt, at der »i Sommer maa opføres 8 Fag Udhus til Lade og Stald — denne Bygning skal ligge, som det nuværende Udhus ligger«. Selve Skolebygningen venter til næste Aar, da skal den ombygges, »i Aar ordentlig repareres«.

Det viser sig, at Aarsagen til de gentagne Udsættelser skyldes »stor Misnøje hos Beboerne i Neder Donnerup over, at Skolen bygges i Give i Udkanten af Distriktet«. Man ønsker den flyttet lidt Øst for Byen, saa Donnerup ikke faar saa langt til Skole; derved kommer man dem dog i Møde. En tilfredsstillende Ordning er vanskelig at finde, da Forstanderskabet tværtimod vil have Skolen op paa Skoleloden, hvad Ministeriet har godkendt. Beboerne indkaldes til Møde, hvorunder Neder Donnerup protesterede og Give protesterede: nu har Skolen fra Alders Tid ligget i Give, og der skal den blive. Spørgsmaalet var da, om man efter det foreliggende kunde ændre ved de billigede Planer. En Kommission tog sammen med Præsten Akterne i Øjesyn og fandt, at Ministeriets Skrivelser nok indeholdt Tilladelse til Skolens Flytning op paa Loden, men velvillig oversat ikke nogen Befaling herom. Man følte sig berettiget til at afgive følgende Kendelse: »Paa

Grund af de indkomne for- og imod-Sigelser samt i Betragtning af, at i Give sammenstøder mange Veje, og at det er en Bekvemmelighed for Sognet at have Skolen ved Kirken, ligesaa for Læreren ved ministerial Forretninger« bliver Skolen i Give; her er jo i Forvejen en Brønd, og Præsten vil afgive Kirketofte til Skoleloddene; desuden kan Vaaningshuset saa afbenyttes til Udhus og »ikkun nyt Skole- og Stuehus bliver at opføre«. Skolen bliver altsaa i Give.

Endelig kunde saa Værket blive fremmet. 1854 i Marts overdroges Arbejdet til den lavest bydende for 230 Rdl. Dernæst bortsolgte de gamle Skolebygninger; Stuehuset indbragte 90 Rdl., Udhuset 20 Rdl. Resten var til at overkomme.

Samme Efteraar kom man Neder Donnerup i Møde: »Efter Begæring af Neder Donnerups Beboere at erholde en Lærer til at undervise deres Børn af nederste Klasse i Vintermaanederne, besluttedes med Hensyn til det store Antal Børn i Give Skole at indstille Invalid og Dannebrogsmænd Jens Jacobsen til paa Prøve at undervise 3 Dage ugentlig. Nævnte Jens Jacobsen ønsker Beboerne at erholde, og da han er bekendt som en agtet Person og er i Besiddelse af ret gode Kundskaber, formenes han kvalificeret dertil. Beboerne har tilbudt at skaffe Skolestue og levere det fornødne Brændsel, naar Skolekassen betaler Læreren Løn; som saadan har han forlangt 8 Rdl. for Tidsrummet fra November til Foraarseksamen. Paa denne Maade kunde man opnaa at opfylde Bestemmelserne i Skoleplanen for Give Skole af 7. Marts 1847.«

Det var virkelig rart, at saa meget kunde udrettes med saa lidt, Freden mellem Give og N. Donnerup var det allerbedste.

Men det ene fører det andet med sig. Aaret 1854 var ikke gaaet til Ende, før der fra Beboerne i Øgelund kom Andragende om at faa en Lærer til deres Børn i Vintermaanederne December, Januar og Februar, fordi deres Skolevej var uoverkommelig lang. Man tænkte at slaa sig sammen med tilstødende Dele af Sdr. Omme og Ringive Sogne, og Forstanderskabet erkendte det billige i Øgelund-Beboernes Krav. Et Tilskud bevilgedes paa 5 Rdl. som Give Sogns Part mod lignende

Bidrag's Fremskaffelse fra Nabosognene. Snart blev en Skole oprettet.

Desværre havde Give nye Skole visse Mangler, der dog efter bedste Evne og i god Hensigt afvikledes. I Referat af et Møde hen paa Efteraaret 1854 staar, at Skolelærer Müller mødte og anmeldte, at saavel Skolestuen som Køkkenet var saa plagede af Røg, at Ophold der undertiden næsten var en Umulighed. Det paa-lagdes Skolepatronen at forsøge forskellige Midler til at afhjælpe denne Ulempe. — Endvidere ankede Müller over, at han ikke har faaet et Sengested, som han formener at være berettiget til. »Saafremt man er pligtig at anskaffe det, skal det ske.« — Ligeledes at Brøndkarmen er i skrøbelig Tilstand, hvormed let Ulykke kan afstedkommes; Brønden trænger ogsaa til Rensning. »Det fornødne desangaaende skal blive foretaget.« Endvidere fremholdt han det besværlige i at føre Gødningen fra Stalden over Vejen, navnlig om Vinteren, naar Jorden er tilføjet, gjorde derfor Paastand paa, at en lille Plads indhegnes for Enden af Huset til Gødningen. »Denne Sag skal blive taget i Betragtning.«

Men alle Ønsker kan ikke blive opfyldt, saa vilde det ogsaa gaa for vidt. En Tid efter ansøgte Müller om Samtykke til ved Give Markeder at holde offentlig Dans i Skolelokalet. Herpaa fik han Afslag!

Beboerne i Hedegaard og Ullerup Skoledistrikt androg 1862 om, at Lærer A. Andersen, Hedegaard, maatte blive fast ansat. Forstanderskabet sendte Henvendelsen videre med Paategning: Uagtet Forstandersk. hylder det Princip at have Lærerne paa Opsigelse, saa skal man dog paa Grund af den paagældende Lærers Personlighed og Beboernes Ønske anbefale Andragendet. Det bevilgedes kort efter, og ingen fortrød den viste Tillid.

Saa gode var Forholdene ikke i Give. Her virkede Degn og Skoleholder Müller uden Mulighed for Opsigelse, da han jo kaldedes af Biskoppen. Saa maatte man give ham en Hjælpe-lærer, eftersom »Advarslernes og Truslernes Tid nu var ud-tømt«. Ved Møde Efteraaret 1863 forelaa Skrivelse fra Mini-

steriet, som gav Müller Paalæg om »uden Ophold at holde en Seminaristisk dannet Hjælpelærer« (Protokollens Referat). En saadan var allerede fundet, nemlig Th. Sørensen fra Nørup Sogn. Han søgte Stillingen, men da »man ikke kjender Ansøgeren, og da han som nys dimitteret fra Seminariet ikke har anbefalinger at præstere, indstilles han herved til Antagelse, dog kun paa Opsigelse«.

Nogle Aar hen i 1860'erne fik Mathias Larsen, Ullerup, tilført Forstanderskabets Protokol, at der for Tidsrummet November 1861—¹/₁₁ 1871 var lejet Skolestue hos ham for 10 Rdl. aarlig. Saa ved vi det, men Farre er ikke nævnt endnu. Det sker 1870. Da modtog Sogneraadet Paabud fra Skoledirektion og Ministeriet om Udvidelse af Farre, Hedegaard og Ullerup Skolelokaler. Herpaa svarede Giv med en Skrivelse, der skulde søge Udvidelserne standset i Tide . . . »eftersom Børneantallet i Farre Skole er en Del formindsket, og da der til Ullerup Skole er lejet et andet Lokale, der anses for mere tidsvarende, tilligemed da de sidste 3 Aar har været særdeles trykkende for denne Egn, saa Kommunens Beboere har haft ondt nok med at tilvejebringe det allernødvendigste, saa vover vi at haabe, at den høje Direktion vil tage denne Sag under Overvejelse og foreløbig forskaane Beboerne for de Udgifter, der er forbundne med nye Skolers Opførelse.«

Beboerne blev ikke skaanet; Farre fik ny Skole 1871 — 701 Rdl. alt i alt. Foreløbig flyttede Træskomand Niels Hansen af Farre ind i Lejligheden, som overlodes ham paa de Vilkaar, at »Konen renholder Skolen og Lejligheden, lægger Ild i Kakkelovnen (naar saadant behøves) om Morgenen inden Skolen begynder, holder alting i Orden ved Stedet og i Husene, holder Brønden i Orden, at Børnene kan faa Vand at drikke« o. s. v. Mandens Bidrag var 12 Rdl. Byggearbejdet udførtes af Snedker og Tømrer N. Chr. Jespersen af Ringive, som høstede udelt Anerkendelse af det helt igennem fortrinlige Arbejde. Skolen var opført paa Gaardmand Christian Jensens Mark i Hjørnet ved Kirkevejen og Farre Møllevej.

Samtidig udvidedes Ullerup Skole »med 1 Fag og indlagt

Brædegulv med flere Rekvisiter, saa den nu antages at være forsvarlig«. Men Hedegaard Skole »kan man ikke magte at ombygge i indeværende Aar«; derimod »har man vedtaget at holde en Pogeskolélærer der om Vinteren for nederste Klasse, hvormed er indgivet Ansøgning til Ministeriet, men intet Svar endnu faaet«.

Da Skolemyndighederne havde paalagt Sogneraadet at forøge Sognets Lærerkrafter, antog Sogneraadet 1871 Ungkarl Jørgen Nielsen af Bæksgaard til Biskolelærer for nederste Klasse i Hedegaard Skole. Løn 18 Rdl. fra November til Maj; hvis Raadet bliver tilfreds med hans Gerning, faar han 2 Rdl. mere.

Kommunens samlede Lærerlønninger udgjorde nu — først i 1870'erne — ca. 518 Rdl. aarlig; Fattigvæsenet tog omkring 600 Rdl., Vejvæsen ca. 150 Rdl.

Nu troede Sogneraadet, at det værste var forbi, men der skete altid noget nyt. Skoledirektionen fremkom 1873 med Udkast til en fuldstændig Skoleplan for Sognets Skoler, hvorefter der 1876 fra Give skulde udskilles et Farre-Distrikt med egen Lærer og Lønning for en ugift, Offer og Accidenser samt 40 Tdr. Byg efter Kapitelstakst. I Aaret 1879 skulde Ullerup oprettes som et selvstændigt Skoledistrikt med Skolejord og Bygning for en gift Lærer, hvortil der endvidere skulde paa-lignes 20 Tdr. ny Lønningsbyg. Indtil nævnte Tid skulde der ansættes en Hjælpelærer til at læse med de smaa i begge Sognets vestlige Skoler med en Løn af 120 Rdl. aarlig.

Denne Plan, der i en længere Fremtid stillede et større Paalæg i Udsigt, mente Sogneraadet, det maatte tale med Beboerne om, »hvisaarsag det indbød til et Møde af samtlige Sognets Beboere og den samlede Skolekommission. Baade Skolekommissionen og Beboerne var enige med Sogneraadet i, at man ikke maatte indgaa paa ovennævnte Skoleplan, hvorefter der viste sig stærk Stemning for Oprettelse af Friskoler, hvortil der straks og villigt tegnedes et aarligt Pengebidrag, foreløbig i 5 Aar, af ikke saa lidt over 100 Rdl. foruden Kost til Lærere, Skolestuer og deslige.«

Provst Vahl, Øster Snede, forlangte derefter yderligere Op-lysninger vedrørende Børnetallet i Kommunens forskellige Skoler og gjorde opmærksom paa, at hvis ikke Børnetallet i Ullerup bringes ned, maa Ullerup Skole udvides i forestaaende Sommer, da der ikke engang er 50 Kubikfod Luft til hver af de der samtidig underviste Børn. Endvidere gjorde han opmærksom paa, at en offentlig Autoritet som et Sogneraad ikke kan oprette Privatskoler, hvad ene og alene maa være privates Sag.

Sogneraadet vedtog at svare, at »efter den fastsatte Plan vil der fra 1. Maj efter al Rimelighed udgaa af Hedegaard Skole 22, af Ullerup 11 og af Give Skole 12 Børn; hvis Sagen vinder ventelig Fremgang, nemlig at der mellem Give og Farre Byer oprettes en Skole, vil der til næste Vinter udgaa en Del (Børn) af disse Skoler.«

Den mellem Give og Farre forventede Skole oprettedes som Friskole Øst for Kirkevejen paa Højde med Loftlund. Farre Friskoles første Lærer var Faverskov, som senere blev Høj-skoleforstander i Give. Han samlede Egnens Ungdom til Møder og Sang, og der var stor Tilslutning og almindelig Glæde. Gamle Folk taler endnu herom og mindes især Faverskovs prægtige Sang.

Under alle Skole-Forhandlinger siges, at den vestlige Side af Sognet er i stærk Opkomst, fordi Udstykning af Jorderne og Opdyrkning af Heden griber stærkt om sig. Dette er jo i Almindelighed glædeligt, men Fremgangen medfører Skoleproblemer, som giver ikke ringe Besvær. Ellers var det hele godt.

En Gang i 1874 rettede Provst Vahl det kedelige Spørgsmaal til Sogneraadet, om der ved hver Skole fandtes de anordningsmæssige Gymnastikapparater. Sogneraadet vedtog at svare, at denne Sag netop »var behandlet i dette Møde; men da der allerede i flere Aar havde været nogle Apparater ved Give Skole, hvilke aldrig er bleven benyttede af den Grund, at Tiden fra den øvrige Undervisning ikke lod noget tilbage til Gymnastikken, hvori de nuværende Lærere heller ikke var dygtige til at undervise — vilde Sogneraadet af nævnte Aar-

sager bede Kommunen fritaget for denne Udgift, idet man ikke skønner at faa nogen praktisk Nytte deraf.«

Inden 1. April næste Aar var Gymnastikapparaterne dog paa Plads, undtagen i Hedegaard og Ullerup Skoler, som fik Udsættelse, til »der ansættes en anden Lærer, der er duelig til at undervise deri, eller der kan findes en anden kvalificeret Person dertil«.

Ullerup fik ny Skole med Jordlod 1879. Lærer P. Johansen, som hidtil havde været Hjælpelærer i Hedegaard og Ullerup, overtog Embedet.

Rammen omkring Give Sogns Skoleliv blev 1880 lagt saaledes, at Sognet deltes i 3 Skoledistrikter: Give-Farre, Ullerup-Neder Donnerup, Hedegaard-Vorslunde. De faste Lærere i Give, Ullerup og Hedegaard underviste 3 Dage ugentlig Sommer og Vinter i hver af deres to Skoler. Til den øvrige Undervisning holdt man Vinterlærere. 1883 var Kommunens Udgifter til Skolevæsenet 2400 Kr., deraf Lærerlønninger 2050 Kr.

I 1886 var der fremkommen Klage over Skolelokalet i Neder Donnerup, navnlig med Hensyn til Kakkelovnen og det fugtige Lergulv, hvilken Klage Sogneraadet fandt berettiget, »saa var Johannes Pedersen, hos hvem Lokalet er lejet, efter Anmodning mødt i Dag, og han lovede inden 1. November d. A. at anskaffe en forsvarlig Kakkelovn og lægge Bræddegulv i Skolestuen.«

Ved Sogneraadsmøde 1886 drøftedes en Forespørgsel fra Provsten, om man i Stedet for at lønne en Vinterlærer i Farre vilde yde Lærer Madsen i Give en aarlig Understøttelse til at holde en Hjælpelærer, som skulde overtage Undervisningen af Farre Skoles ældste og yngste Klasser. Sogneraadet svarede, at man var villig til at yde 250 Kr. aarlig, naar Lærer Madsen holder en eksamineret Lærer, som kaldes af Skoledirektionen og indstilles af Sogneraadet, samt at man anser det for ønskeligt, at Hjælpelæreren overtager Kirkesangertjenesten ved Give Kirke. . . . Aaret efter forhøjedes Lærerlønnen i Farre til 500 Kr. 1890 ansattes Lærer P. Henneberg i Rostrup, Gadbjerg, til Hjælpelærer i Farre og Kirkesanger i Give.

Give-Farre Skoledistrikt ønskede 1889 Skoleplanen ændret, saa ældste Klasser om Sommeren gik 2 Dage i Skole, Vinteren 4 Dage, nederste Klasser omvendt: 4 Dage i Sommerhalvaaret, 2 Dage i Vinterhalvaaret. Svar herpaa kan ikke findes.

I Maj 1894 meddelte Skoledirektionen, at da Farre Hjælpe-lærereembede havde været opslaaet ledigt 2 Gange, uden at nogen Ansøger meldte sig, kan man ikke give Samtykke til, at den foreløbige Foranstaltning med Hjælpe-lærer i Embedet bibeholdes. I Farre Skole findes 57 Børn, i Give 78. Dette store Børneantal kræver, at hver Skole har sin faste Lærer, og Sogneraadet opfordres til inden 1. Juli at fremsætte Plan om et fast Lærereembedes Oprettelse i Farre, saa Sagen kan være i Orden 1. November 1894.

I 1895 var Give Sogns samlede Skoleudgifter 2333 Kr. 40 Øre. 1897 bevilgede Sogneraadet et særligt Tilskud af 5 Kr. til hvert Barn, der søgte Give private Børneskole, og den 5. September 1898 vedtog man at oprette en Pogeskole i Give. Til Leder af Pogeskolen ansattes Kirstine Sørensen for aarlig Løn 400 Kr. samt Bolig og Brændsel. Samme Aar bevilgedes der 12 Kr. til hver af Kommunens Skoler til Anskaffelse af Skolemateriel.

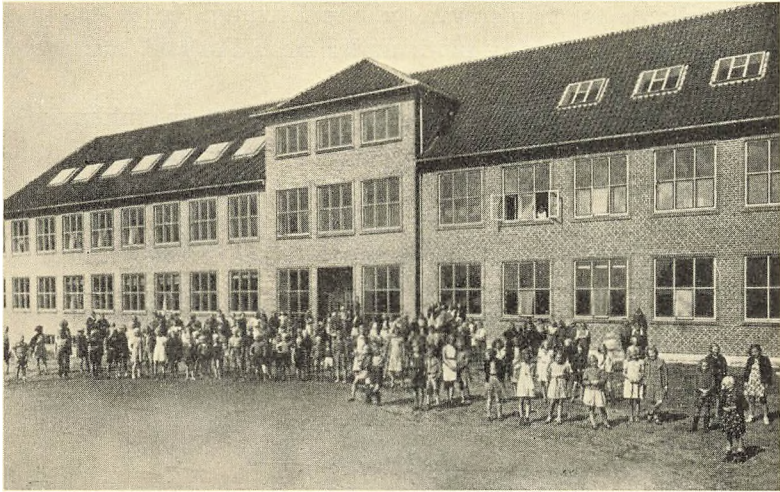
Den 7. August 1899 vedtog Sogneraadet en ny Skoleplan, hvorefter følgende Embeder oprettedes ved Give Skole: 1 Førstelærer med aarlig Løn 900 Kr., 1 Andenlærer med 600 Kr. og 1 Lærerinde med 400 Kr. i aarlig Løn.

Skolevæsenet kostede i Aaret 1900 Kommunen 3271 Kr. 51 Øre.

Nye Skoler byggedes Sommeren 1901 i Give, Neder Donnerup og Vorslunde. Den gamle Give Skole solgtes for 2600 Kr.

Hedegaard og Farre fik ogsaa nye Skoler, henholdsvis i 1905 og 1908.

Allerede 1912 var Give Skole for lille, og der blev tilbygget to Klasseværelser samt Bolig til en gift Lærer. Nu var Klasseværelsernes Tal steget til 7, og et nyt Lærereembede maatte oprettes fra 1. November 1912, Løn 900 Kr. Snart blev ogsaa

Give Kommuneskole 1941.

denne Ramme for snæver, og 1914 ansattes en Hjælpe lærerinde med 600 Kr. i aarlig Løn; Stillingen overgik 1916 til fast Embede, ligesom man samme Sted oprettede et nyt Andenlærer-Embede.

Det stadigt stigende Børneantal fordrede kort efter nye Udvidelser; i 1919 byggedes et Klasseværelse mere, og oven over dette indrettede man Lokale til Brug for teknisk Skole. En Gymnastiksal og et Værelse til Sløjd byggedes i 1920.

Den Skoleordning, de senere Aartiers stærke Udvikling nødvendiggjorde, har særlig været præget af fire Begivenheder: Oprettelse af en kommunal Realskole i Give 1922, Overgang til købstadordnet Skolevæsen for Give Skoles Vedkommende 1925, Opførelse af ny Skolebygning i Ullerup 1927—28 og Gennemførelse af Skoleloven af 18. Maj 1937. Som første Led i sidstnævnte meget omfattende Opgave staar den i 1940—41 rejste store, smukke og fuldt ud tidssvarende Skolebygning i Give By.

Snart er to Hundrede Aar gaaet hen, siden Sognet den 24. November 1741 fik sit første Skolehus grundlagt. Naar Mærkedagen træffer Nutidens Slægt midt i et levende interes-

seret Arbejde for Skolesagens videre Fremme, tyder det paa, at Folkeskolens Gerning hidtil under smaa Forhold har baaret god Frugt.

Det er ikke lykkedes at faa fremskaffet en fuldstændig Fortegnelse over Lærerne ved Sognets Skoler. De fleste Embedsbøger mangler Oplysninger vedrørende Personalialia, og Omskiftelserne har været saa hyppige og talrige, at Arbejdet med Lærerrækken vanskeliggjordes. Vi kan derfor kun meddele følgende udover det allerede oplyste.

Give Skole: Kjersgaard ca. 1816—30.
 Hau ca. 1830—40.
 L. Schmidt ca. 1840—51.
 A. Chr. K. Müller 1852—76.
 L. Madsen 1876—96.
 K. K. Sølvsteen 1897—1903.
 A. K. Andersen Nygaard 1903—07.
 K. M. Knudsen 1907—18.
 Joh. Jeppesen 1918—

Nuværende Lærere og Lærerinder ved Give Skole: Joh. Jeppesen, Overlærer, Amtsskolekonsulent; Habor Jensen; N. P. Pedersen, Overlærer; Ellen Vig; J. Schnedler; G. Nicolajsen; Frk. Jørgensen; Frk. Holm; Axel Andersen; Ankjær Madsen.

Farre Skole: Jens Chr. Christensen 1895—
 F. D. Dinesen 1907—40.
 Arevad Nielsen 1941—

Neder Donnerup: P. Degnbol 1909—

Ullerup: Andersen.
 S. Johansen.
 H. L. Johansen 1901—03.
 S. Jensen 1903—17.
 Kristensen 1918—19.
 J. Møller Jensen 1919—

Hedegaard: J. P. Petersen 1912—

Vorslunde: P. J. Pedersen 1906—

HELLIGKILDE OG MARKEDER

I Sognet paavises ikke mindre end tre hellige Kilder, hvortil Folk søgte for at hente Hjælp mod Sygdom og Svagelighed.

»Hellig Kilde« var ved Give Kirkegaards Sydside; den blev fyldt, da Diget blev sat. Kilden har maaske været helliget St. Nicolaus ligesom Kirken. Kildens Vand brugtes af Folk, der drog til Give Marked; endvidere benyttedes Vandet i tørre Somre til Byens Husholdninger.

»Helligkilde« eller »Helgenkilde« paa Bæksgaards Mark omtales i Præsteindberetning 1668: »Paa Bekgaard Mark er en Kilde, som opvælder paa en Banke og holdes for en Lægedom; didhen søgte ofte nogle Syge paa St. Hansaften i Tanke, at de ved dette Vand kan finde Helbredelse.« Kilden vanhelligedes af en skabet Hest og tabte derved sin Kraft. Formentlig er det denne Kilde, Danske Atlas V, Side 981 nævner som »Helgens Kilde« under Nykirke Sogn.

»Hellig Kilde« fandtes ved Ejendommen Møldamhus paa Donneruplunds Jorder; den laa tidligere frit paa Marken.¹⁾

»Hvem ved, om vi ikke her staar ved Begyndelsen til de senere Give Markeder,« siger Pastor Malte Nielsen; »i Fortiden gav jo saadanne hellige Kilder ofte Anledning til Kildemarkeder, idet man nyttede Anledningen, naar mange Mennesker samledes, til at slaa en Handel af.«

Følgende Andragende om Markeder i Give blev indgivet til Indenrigsministeriet i December 1865:

¹⁾ August F. Schmidt: Danmarks Helligkilder. Danmarks Folkeminder Nr. 33. — Samme Forfatter i Vejle Amts Aarbøger 1915, 147. — Trap VII, 603. — A. Malte Nielsen: Give By.

Undertegnede Formænd for flere Sogneforstanderskaber har af de respektive Sognes Beboere faaet overdraget det Hverv at ansøge for det høje Ministerium om dets gunstige Tilladelse til, at der i vor Egn maatte blive afholdt nogle Markeder aarlig, da vi i saa Henseende er meget uheldig stillede. Vort Andragende gaar ud paa, at der saaledes som Tilfældet er andre Steder, f. Eks. i Ny Løgten i Randers Amt, maa blive afholdt nogle Markeder aarlig til Handel med Kreaturer og Landbovarer, og er det vort Ønske, at disse Markeder maatte blive afholdt i Give som det Sted, der er mest belejligt beliggende.

Andragendet gentoges ^{22/3} 1872. Herredsfogeden og Amtsraadet anbefalede, at her foruden det hidtilværende store Sommermarked sidst i Juni oprettedes endnu 6 Markeder: første Tirsdag i Marts, April, September, Oktober, November og December.

SAGN

Før Gorm den Gamles Tid levede i Farre en Konge ved Navn Task. Han ligger begravet i Task-Høj kort Norden for Tornbæk.

I Taskhøj paa Anton Jensens Mark overfor Farre Kirketomt er fundet en Mængde Urner, hvoraf Mogens Jensen, Vandel, fik den smukkeste. I Omkreds var Taskhøj lige saa stor som en af Jellinghøjene.

Lavningen nedenfor Taskhøj hedder Dronningdal. Banken Nord for Anton Jensens Gaard hedder Borrevold; her var før megen Mose.

Vest for Tornumgaard staar en stor Tornbusk. Hvis den fældes, brænder Tornumgaard. (Anton Jensen, Farre.)

Paa Bæksgaards Mark en Fjerdingsvej Vest for Give ligger en Kæmpesten. Samtidig med, at Kirken i Give blev bygget, boede der i Skærlund, Brande Sogn, en arrig Trolde, der ikke kunde taale, der byggedes Kirker. Da Give Kirke nu var bygget, tog han en meget stor Sten, der den Gang laa paa en Bakke ved Skærlund, og hvis Indhold er tre til fire Læs, og kastede den efter Kirken for dermed at ødelægge den. Men Stenen faldt for tidligt. En Stenkløver har i sin Tid forsøgt at kløve Stenen, men han er gaaet fra den med uforrettet Sag. Der findes endnu flere smaa Huller i den, som skal være efterladte Spor af Troldens Fingre.¹⁾ (Chr. H. Møller, Hedeby.)

Der var saadan en udmærket Klang i Give Kirkeklokke, og

¹⁾ August F. Schmidt: Danmarks Kæmpesten. Danmarks Folkeminder Nr. 39. Jfr. E. Tang Kristensen: Danske Sagn 3, Side 32.

da der var Udsigt til, at de skulde have været af med den til Stormklokke, saa fik de boret et Hul i den, og saa tabte den sin Klang. De fik nok Hullet fyldt igen, men Klangen kom aldrig tilbage.¹⁾

Nu er der at fortælle lidt om »Stuer Mads« i Bøllund; han var ikke blot stor, men ogsaa ualmindelig stærk. I sin Ungdom tjente han hos Generalen paa Engelsholm; en Dag, han gik en Murer til Haande dér, og denne skulde skifte Plads, tog Mads ikke blot Stigen, men ogsaa Mureren og Kalkspanden paa en Gang og satte det hele paa Plads. Det fik Generalen at se; han blev bange for Mads og fjernede ham fra Tjenesten. Mads fortalte senere, at da han var paa Engelsholm, kunde han ikke blot æde et Brød, men ogsaa et halvt Faar.

Mads havde et Engskifte i Revlingmose ved Siden af mine Forældre. En Dag i Højbjergningstiden var Mads kørende til Engen med en Tyr og en Stud til Forspand; de blev spændt fra, og Mads gav sig til at arbejde. Imidlertid blev det meget varmt den Dag; Bremsen og Utøj var slemme, hvorfor Tyren gav sig til at bisse. Mads fik fat paa Tyren og bandt den ved Vognen. Den slog sig atter løs og bissede paany. Atter fik Mads fat paa den, trak Tyren hen til Vognen, slog den omkuld, bandt alle 4 Ben sammen paa den med sit Vognreb og lagde den derpaa ind under Vognen, hvor den blev liggende til Aften, indtil Mads skulde køre hjem.

Vest og Nord for Vagtbakke var der og er der endnu i et større Stykke Hede, som kaldes Vesterhede, et stort Dalstrøg ved Navn »Dorrits Dal«. Her spøgede det slemst. Spøgelset var en Kvinde, klædt i sort Skørt og Liv med røde Ærmer. I Dalens vestre Ende er der en Vanddam, som nu ligger tør om Sommeren; ved Dammens vestre Bred var der en lille Plet, hvor intet Græs voksede, og efter Sagnet skulde en Kvinde her være bleven dræbt.

Navnet Vagtbakke skal efter Sagnet stamme fra Svenskekrigens Tid. Svenskerne skulde her have haft en Lejrplads.

¹⁾ E. Tang Kristensen: Danske Sagn 3, S. 96.

Jeg erindrer, at ved Pløjning fandtes flere Spor af Ildsteder i 1—2 Alens Dybde med Rester af Kul og sorte Potteskaar.¹⁾

Om Christen Pedersen Hvejsel, som 1760—85 ejede Donneruplund, og som døde 1797, berettes, at han var en Mand med Kæmpekræfter, og han skød de sidste Ulve i Givskud Sogn, da han den 28. April 1767 om Aftenen kom ridende og blev overfaldet af 4 voksne Ulve.

Paa Øgelundgaard fødtes omkring 1781 en Søn, Peder, senere kaldt Pe' Øgelund. Hans Moder fortalte ham, at hun fra sin Barndom huskede, at Ulvene tog en Kvie i Mosen mellem Øgelund og Mallehøje.

Da Pe' Øgelund var Hjordreng, kunde han snøre saa mange Fugle i Mosen, at de (Fuglene) kunde holde »æ Unden« (Middagsmaaltidet) vedlige. Der var dengang en Mængde Hjejler, »Taffelkok« og andre Fugle i Moserne omkring Øgelund. Snørerne lavede P. Ø. af Hestehalehaar. Han fortøjrede dem ved Reder i Mosen med opretstaaende Løkker hele Reden rundt, saa naar Fuglen gik paa Reden, fik den Hovedet i en Løkke, som trak sig sammen, idet Fuglen vilde trække Hovedet til sig.

Pe' Øgelund og en Kammerat gik tit ud for at tage Humlebier op, og de kom da gerne hjem med en hel Spandfuld »Værker«. Honningen klemtes af og var en god Erstatning for Sukker.

Det fortælles, at Pe' Øgelunds Sønner, Niels, Laust og Thomas, mangan Gang listede sig ud til Urfuglernes Skoggerpladser ved Midnatstid; dækkede af den høje Lyng gjorde de Jagt paa den varsomme »swot Kok«, naar den ved Daggry indfandt sig paa Skoggerpladsen.

Ved et Bryllup i Øgelund tog Pe' Lassen, der var Svoger til Niels Øgelund og boede i Lønaa, Tyregod Sogn, en Studepude om Halsen, kravlede op paa Taget og holdt paa Mønningen »i Kjojl og Kraw« sin Brudetale. Samme Bryllup varede i 3 Dage, og paa »æ anden Daw« fandt Pe' Lassen og andre

¹⁾ Efter Chr. H. Møller: Gammelt vestjysk Bondeliv. Vejle Amts Aarb. 1918.

Bryllupsgæster, at Brudeparret sov temmelig længe. Forsigtigt pillede de nogle Sten ud af en Tavle i Bindingsværket; en »Stjert« (Vognstang) blev sat ind under Brudesengen, som vippedes i Vejret med Brudeparret.

Til saadan Bedrift passer den gamle Talemaade: »Vi haar et anne Løjer end dem, vi sjæl laver.«

Pe' Lassen, der gerne vilde have en »Pons«, spurgte engang Niels Bank, som var Rigsdagsmand og boede paa Stenbrogaard ved Give: »Hør, Niels Bank, hva Forskel æ der o Bank og Prygl?« Dertil svarede Niels Bank, at han kendte ingen Forskel. »Ja, men saa vil a sej dig Faavall, Niels Prygl!« sagde Pe' Lassen.

Johannes Storbank tjente som stor Knægt som Andenkarl hos Pe' Sildesthue paa Sildesthovedgaard. Johannes var ikke glad for at tærskes, og en Dag væddede han med sin Husbond en Daler paa, at han kunde løbe en Hare ind, fa' det blev Avden. Harejagten begyndte, den var jo da en Afveksling fra det kedsommelige Tærskearbejde. Da han kom hjem til Meje (Middag), lo alle af ham og spurgte, om Haren var fanget. »Ja, no haar a sjet én ud,« svarede han. Han fortsatte saa om Eftermiddagen og løb paa »Paadder« (Hosesokker) gennem den høje Lyng, hvor Haren havde ondt ved at klare sig. Naar den løb ud til Siden, skød Johannes Genvej. Harens Cirkler blev imidlertid mindre og mindre, og tilsidst faldt den gispende om. Saa var han over den. Naar Johannes senere fortalte Historien, sagde han: »De grin' jo et' ad mæ, da a kom mæ æ Haar', men a wa slem træet.«

(Meddelt af Lærer J. Møller Jensen, Ullerup, delvis efter Iver Nielsen, Ullerup.)

Om den kloge Mand Søren Sildesthoved i Give Sogn fortæller Evald Tang Kristensen efter Chr. Hansen Møller:

Mikkel Kristian i Ildved havde en lille Pige, som pludselig blev stum. De søgte nu Læge for hende et helt Aar og derover, men det hjalp ikke noget, og Doktoren paa Haughus sagde rent ud til Manden, at de skulde ikke koste mere paa det, for det var spildt, Mælet var væk, og det kom aldrig mere

igen. Saa tænkte de jo paa andre Raad. Flere foreslog dem at søge Søren Sildesthoved, men de vilde ikke vel til det. Endelig kommer de til ham og fortæller, hvordan det stod til. »Ja, a kan gerne prøve det,« siger han, »nu skal a fly jer noget, og det skal I bruge, naar I kommer hjem; men kommer hun saa ikke til at snakke inden tre Dage efter, kan det ikke hjælpe, I kommer til mig tiere.« Nu havde de prøvet saa meget og vilde da prøve det ogsaa. Saa gav de hende det ind, han havde flyet dem, og paa tredie Dagen, da hun staar ved hendes Moder nede i Mælkekammeret, saa siger hun: »Aa, Moder, giv mig noget Mælk.« Siden havde hun sit Mæle.¹⁾

Om den højt agtede og meget afholdte Dr. Bagger fortæller endnu gerne og tit. Med Laurids Kyed som Kusk gennemkørte han ved Dag og Nat det vidtløftige Distrikt og oprejste Menneskene, de syge fik Medicin, de sunde Skænd, alle fik Hjælp, han selv kun liden Løn.

Dr. Bagger og Laurids Kyed kom kørende fra Sejrup til Oksenhjerre, hvor der boede en ældre Mand, Ole Nielsen.

»Nu skal vi køre stille, Kyed; Ole Nielsen kommer med sin Saasæk, han vil nok køre med hjem!« »Vil De køre med, Ole Nielsen?«

»Det er ikke det, a vil, men a haar saadan en forfærdelig Tandpine.«

»Sid saa op og kør med hjem, saa skal vi nok ta' den Tand.«

»Aa, kan vi ikke tage den lige med det samme?«

Det lod sig gøre, Ole Nielsen satte sig paa Grøftekantens, og Tandens fjernedes.

»Spyt nu, Ole Nielsen!«

Lidelsen havde Ende. Dr. Bagger kørte videre, Ole Nielsen gik hjem.

Den 14. Maj 1889 kom Bagger til Ris, og den 10. Novbr. 1894 flyttede han til Give. Laurids Kyed var i mange Aar Doktorens

¹⁾ Danske Sagn V. Side 80. Søren Sildesthoveds vidtherømte Lægekunst er af Hans Kau gjort til Genstand for udførlig Skildring (vistnok væsentlig paa Grundlag af Meddelelser fra Chr. H. Møller) i Vejle Amts Aarbøger 1918, hvortil henvises.

Kusk; Begyndelseslønnen udgjorde 50 Øre om Dagen, det blev 15 Kr. maanedlig, — »jeg kan ikke være ham taknemlig nok,« siger Kyed. Der var meget for en Læge at gøre i de 10 Sogne, Distriktet omfattede. En Dag, de kom hjem fra Sygebesøg, holdt der udenfor Lægeboligen ikke mindre end 21 Vogne med Folk, som skulde til Læge. Og bagefter fulgte saa igen vidtløftige Køreture. Laurids Kyed husker en Aften sidst i November Maaned, da »vi«, Doktoren, to smaa sorte Frederiksborg-Heste og Kusken, ved Solnedgang kørte Rundturen Tyregodlund—Langkær—Langelund—Uhe—Lindeballe Mark—Smidstrup—Give, i Mørke og uden Lys ad daarlige Veje (»de strøede Grus paa Vejene saa tyndt, som Folk strør Sukker paa Pandekager«) gik Færden, hvorved Bagger tjente 10 Kr. — hverken mere eller mindre!

HOVEDGAARDENE

Det er en gammel Iagttagelse, at »nær ved Kirke stander Slot«. Ogsaa for Give Sogns Vedkommende synes der, som vi før har nævnt, at kunne spores en vis Sammenhæng mellem Kirker og Storgaarde. Den oprindelige Kerne til Storgaarden laa rimeligvis inde paa Landsbyens Grund. Gaarden var tidligt et Høvdingesæde med Bønderne, frie og ufrie, boende i Nærheden. Da Landsbyen fik sin faste Form, og By-mændene lagde Beslag paa alt tilgrænsende Areal, tog Stormanden Afstand fra det Fællesskab, han maaske selv havde fremkaldt, men som han efterhaanden fandt for snævert, og flyttede Hovedgaarden ud i aabent Omraade. Frivillig veg han Pladsen, idet han søgte Stedets bedste Kornjord og et Byggested, hvor Terrænet muliggjorde tidssvarende Befæstning og Forsvar. Her anlagdes den Hovedgaard, fra hvilken Herremanden Aarhundreder igennem herskede over Egnen.

Stundom, naar Herskabet var forstaaende og mildt, betød saadan Hersken Støtte og gavnlig Tilskyndelse, under andre Omstændigheder følte Styret strengt og nedtrykkende. Af Ordningens Skavanker er der unægtelig blevet husket en Del, men i mange Tilfælde skyldes de daarlige Vidnesbyrd sen Overlevering, som ofte er gentaget, men som ikke dækker hele Perioden og derfor i bedste Fald maa kaldes misvisende. Det er temmelig sandsynligt, at Forholdet fra først af og længe har afbalanceret Parternes Interesser ganske godt. Disse var ingenlunde altid modsatte. At de blev det hen imod Periodens Slutning er en anden Sag. Da opløstes Forbindelsen jo ogsaa. Havde Naadigherre-Navnet ikke været Udtryk for noget reelt, var Betegnelsen faldet bort Aarhundreder før. Bønderne har

virkelig følt, at der ikke alene blev holdt Øje med Skælmerne, saa de tildeltes Straf, men at der ogsaa vaagedes over Godtfolks Dyd og Flid, som i Tidens Fylde fik Belønning. Denne haandfaste Naade, i Slægt med praktiseret Retfærdighed, kunde man baade forstaa og paaskønne.

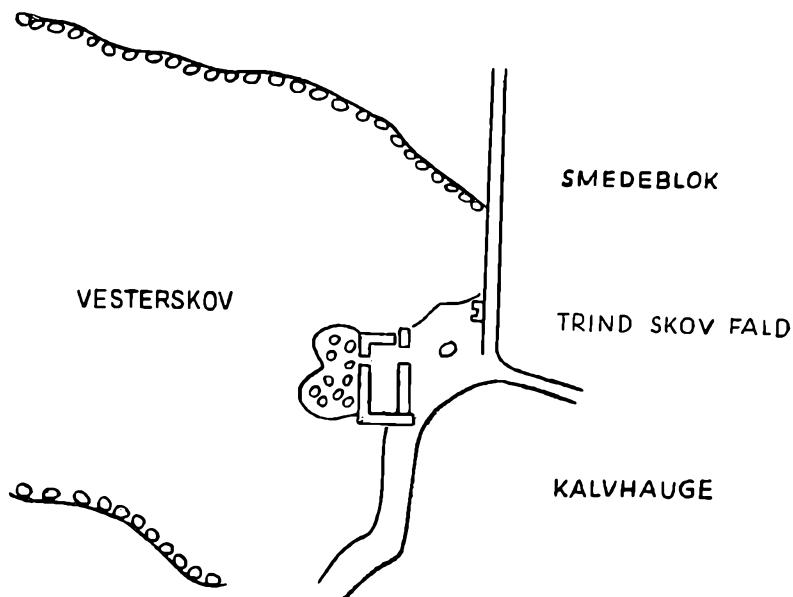
Under Dagens Gang og ved festlige Lejligheder faldt der Glans over Egnen fra den nære Herregaard. Det virkede ogsaa forligende. Det var jo selve Verdenslivet, som florerede her, maaske Verdensliv efter indskrænket Maalestok, men dog en Spejling af det Verdensliv, man aldrig kom nærmere. Naar Hærfolk og Ryttere fo'r forbi, syntes de Skæbnens Sendebud i Begreb med at fuldbyrde netop den Handling, der endnu manglede, for at alt kunde blive afgjort bedre eller afgjort værre end før. Hos stillestaaende Tilskuere avles Eventyr.

Donneruplund.

I Haven er der truffet Rester af gamle Voldgrave. Hovedbygningen har oprindeligt været i 2 Etager, ombygget flere Gange.

Gaarden tilhørte Ribe Bispestol, 1503 nævnes Adelsmanden Christoffer Mortensen i »Donderup« og 1512 Palle Bang, Væbner i D. Ved Reformationen kom Gaarden til Kronen, der 1537 mageskiftede den til Oluf Staverskov, Væbner Palle Bangs Svigersøn, hvis Sønner Hartvig og Splid Staverskov senere ejede den; de døde barnløse, og Donneruplund kom derefter til deres Broderdøtre Anne og Sophie Staverskov. Sophie Staverskov tilbyttede sig 1630 Søsterens Halvpart og ægtede 1635 Laur. Ebbesen (Udsen), som længe ejede D. med 12 Tdr. Hartkorn. 1651 blev Gaarden købt af Ellen Skram, 1657 gift med Alex. Grubbe til Vedbygaard, der 1684 skødede D. (12 Tdr. H.) med omtr. 20 Gaarde og Bol til Otto Skram til Todbøl, som 1689 solgte den til Løjtn. Casp. Vilh. Lentz. Senere kom Gaarden til Claus Jessen, der 1718 skødede den til Christen Clausen i Ribe, som 1719 ved Auktion solgte Gaarden for 909 Rd. til Niels Andersen Vang eller Vonge. Da Niels Andersen Vonge 1755 skødede Donneruplund til sin Søn Anders Nielsen Vonge

(som en Tid havde Ulkær Mølle og senere Hastrup), var Købesummen 12,000 Rdl., men Godset var ogsaa forøget med 15 Tdr. Hartk. Tiender og 211 Tdr. Hartk. Bønderg. Anders Nielsen Vonge skødede 1761 D. med nævnte Tilliggende til sin

DONNERUPLUND
1818.

Svigerson, Prokurator Anders Bagger (senere Hastrup), som straks solgte D. (med 12 Tdr. og 51 Tdr. H.) for 3037 Rdl. til Christen Pedersen i Hvejsel; han skødede 1785 Donneruplund (12, 15 og 53 Tdr. H.) for 9000 Rdl. til Kancellird. Malte Chr. Friis, forh. Lynderupgaard. Han udskiftede og udparcellerede Gaarden og kort før sin Død 1797 skødede den (nu blot 8 Tdr. H.) for 4800 Rdl. til Rasmus Pedersen fra Rugballegaard. Paa Tvangsauktion hos ham 1819 købtes D. (8 Tdr. H.) for 2500 Rdl. Sølv af Løtn. Th. Møller og F. Chrf. Fischer, men før de

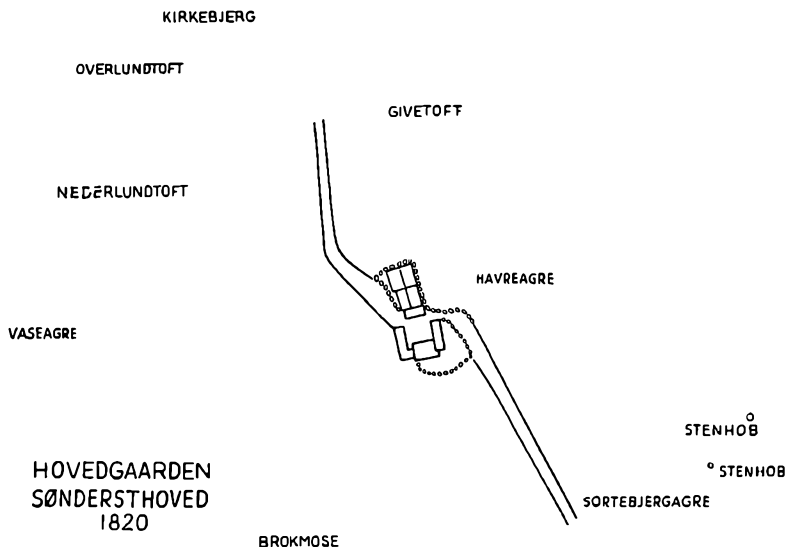

Donneruplund.

fik Skøde, solgtes den 1822 ved ny Tvangsauktion for 1200 Rdl. Sølv til Prokurator N. E. Schmidt, som 1829 solgte den til nævnte F. C. Fischer. 1834 tilhørte Donneruplund H. Chr. Pedersen, derefter H. V. Købke og 1850 Cecilius Hastrup, som 1856 solgte den for 39,000 Rd. til Wilkens. Af M. V. J. Mentz blev den 1876 solgt for 80,000 Kr. til M. P. Buhl fra Seest, 1877 solgtes den for 105,000 til L. P. Madsen, og 1878 købte et Konsortium den ved Auktion for 68,000 Kr.; 1880 mageskiftede K. H. Buhl den til H. Ravn, og 1891 blev den af Landmandsbanken afhændet for 35,300 Kr. til Amdsraadsmedlem L. v. Bülow, som 1913 solgte den for 75,000 Kr. til Chr. Vindbjerg. Nu ejes Donneruplund af Proprietær Aage Rasmussen.

Søndersthoved.

Omkring Gaardens gamle Have ligger lave Engdrag, hvor de udjævnede Voldgrave, Vindebroens Plads og tilstødende Vejdæmning endnu kan paavises. I 1877 brændte Laden, og de store Sten fra den gamle nedrevne Hovedbygning brugtes da til Ladens Gavl og Sydside.

Søndersthoved tilhørte 1512 Joseph Rekhals, 1553 Per Knudsen (Glambek) og 1570 Enevold Lauridsen (Udsøn), hvis Brodersøn Laurids Ebbesen 1625 af sin Fættersøn Otte Kruse (død 1628), der vist ejede den i Fællesskab med sin Svoger Erik Krabbe, fik Livsbrev paa Gaarden, som han blev Ejer af ved 1635 at ægte Otte Kruses Enke Sophie Staverskov til Donneruplund, der 1652 sammen med sin Stifsøn Mogens Kruse til Spøttrup solgte den (15 Tdr. H.) til Jørgen Lykke, Buderupholm. Han mageskiftede den 1658 (25 Tdr. H.) med 9 Gaarde og Bol til sin Søster Jomfr. Johanne Lykke (død ca. 1660), og efter 1660 at have udkøbt sin Svoger Erik Kruse af den, 1661 afhændede den til Kronen, som 1664 solgte den med Bønder-

gods (25 og 118 Tdr. Hartkorn) for 7159 Rd. til Oberst Johan Liebreich. 1671 tilhørte Gaarden dennes Enke, dernæst hendes Svigersøn, Major Otto Jacob von Schwerin til Bjerre, og 1688 dennes Enke, Helene Juliane Liebreich. 1690 overdroges Søndersthoved til Mads Nielsen Rosenlund til Dybvad og Forpagter paa Tyrrestrup Laur. Friis, som 1694 skødede Gaarden til Hospitalsforst. Chr. Nielsen Toldorph i Horsens, der 1696 skødede den (18 Tdr. H.) til Kapt. Kay Blome til Refstrup. Han overdrog samme Aar Skødet til sine Søstre, Jmfr. Margrethe Elisabeth og Anne Dorete Blome, sidste gift med Alex. Grubbe til Donneruplund. 1703 ejedes Søndersthoved af Kammerraad Jens Risom (død ca. 1720), hvis Enke, Johanne Marie Cassius, døde 1742. I 1755 skødede Søren Seidelin Søndersthoved og Refstrup til Birkedommer Lars Thistrup, der samme Aar skødede S. med Tiende (Ringive) og Gods (18, 13 og 16 Tdr. H.) for 3425 Rdl. til Niels Jørgensen Donnerup (død 1820). Han skødede 1761 Gaarden (18, 13 og 82 Tdr. Hartk.) for 9000 Rdl. til Anders Nielsen Vonge, Donneruplund, der 1762 skødede den med Gods (18 og 38 Tdr. H.) for 3560 Rdl. til sin Svigersøn, And. Bagger til Hastrup, som Aaret efter skødede S. med Gods (18 og 69 Tdr. H.) for 6200 Rdl. til Niels Hurtigkarl til Refstrup. Han skødede den 1764 (18 og 22 Tdr. H.) for 3668 Rdl. til Niels Zellemann, der 1766 skødede Søndersthoved med Tiende og Gods (18, 13 og 22 Tdr. H.) for 7050 Rd. til Toldkontrollør Kammerraad Jens Dørker. 1774 skødede Mads Thistrup (senere Præst i Store-Ring) Søndersthoved med samme Tilliggende for 5250 Rdl. til Landraad Chr. W. L. E. v. Schleppegrell (død 1818), der 1782 skødede Gaarden for 4000 Rdl. til »Æventyreren« Joh. V. Frans Baron v. Krohne, som 1785 skødede den (18 Tdr. H.) for 1800 Rdl. til Sønnike Møller, Farre Vandmølle (senere til Laage). Han skødede Søndersthoved 1787 for 2000 Rdl. til Chr. Aug. Petersen (senere til Hvejselgaard), som 1796 skødede den for 3799 Rdl. til Fr. Chr. Bierum (død 1805), som 1798 fik Tilladelse til at udstykke S. i 35 Parceller, og i 1804 skødede S. (16 Tdr. H.) til Jac. Christensen Roy; han frasagde sig Gaarden, hvorefter

Rentekammeret 1824 solgte den (14 Tdr. H.) for 110 Rbd. Sølv med 3 Aars Skattefrihed til Købmand H. H. Woldemar i Vejle, J. Schougaard (senere Mallinggaard) og N. Nyholm til Haraldskær, som 1825 udkøbte de 2 andre og 1826 skødede Søndersthoved Hovedparcel (6 $\frac{1}{2}$ Td. H.) til Forp. paa Lundenæs Niels V. Rahbeck. 1841 tilhørte den A. H. V. Sabroe, 1857 Holst, 1860 E. C. H. Beeken, som 1866 mageskiftede den (vurderet til 43,000 Kr.) til Otto Kahlke. Ved Tvangsauktion kom den til en Kreditforening, som 1888 solgte den for 29,000 Kr. til A. S. Vaaben. 1900 solgte R. Nielsen den til Jak. Nielsen af Askær. 1920 købte O. Rye Ottosen, Bindsbøl, Søndersthovedgaard af Knud Sand, siden har O. Rye Ottosen overdraget Gaarden til Sønnen Arnold Ottosen.

— — —

Hestlund var forhen en Hovedgaard, nævnes 1624 og 1631 tilhørende Fru Dorte Kruse, Terkel Krabbes Enke. I 1660 ejedes den (6 $\frac{1}{2}$ Td. H.) med Bøndergods (69 Td. H.) af hendes Arvinger.¹⁾

¹⁾ *Donneruplund og Søndersthoved* i Trap: Danmark, 4. Udg., VII. B., p. 602—603. *Danske Gaarde* i Tekst og Billeder, I. Landstingets Skøde og Pantebøger, Landsarkivet.

LANDBRUGETS UDVIKLING TIL NYERE TID

De to Sæt Folketællingslister, vi foran meddelte, giver det mest levende og virkelighedstro Billede af paagældende Tids Samfund, noget skriftligt Materiale overhovedet kan fremskaffe. Listernes Betydning som Hjælpemiddel ved Udfærdigelse af Biografier og Slægtstavler er allerede nævnt; naar samtlige fortsatte Tællinger inddrages i Undersøgelsen, vil man kunne faa meget værdifulde Oplysninger herfra. Med Folketællingerne 1787 og 1801 træffer vi Menneskene og det Samfund, de danner, i Skiftet mellem forskellige Tidsaldrer, hvor 1787 repræsenterer det gamle Samfund, der hører Før-Udskiftningen til, medens 1801 viser den begyndende Nytid efter Udskiftningen og de øvrige Landboreformer. Maaske forekommer Virkningen af de ændrede Forhold mindre synlig end egentlig ventet, og navnlig vil man da kunne undres over, at Folketallet er saa væsentlig uforandret fra 1787 til 1801. Dette sidste skyldes vistnok dels den Omstændighed, at Reformerne gennemførtes tidligt her i Sognet, saa første Tælling fandt Udviklingen nogenlunde fuldblyndet, dels det Forhold, at Befolkningen har været for fattig til straks i de mellemliggende 14 Aar at nytte Lejligheden til Jordkøb i større Stil — vi saa jo foran, hvorledes der laantes Penge ved flere Gaardovertagelser i 1790erne. Men Folketallets ringe Vækst har ogsaa anden Aarsag, nemlig den stagnerende Tilgang af Børn. Der var paa-faldende faa Børn under Landsbyoptællingerne, især for Farre og Give. Og dette Forhold hidrører igen fra den Kendsgerning, Tællingslisterne røber, at Gaardbeboerne overvejende er ældre Folk, idet blot saadanne har kunnet rejse Pengemidler

til Ejendoms køb, og at man endnu ikke er kommet bort fra en gammel Tids sociale Ordning med Ægteskab mellem ujevnaaldrende som en Art Forsørgelse.

Paa begge Folketællingslister staar opført Husmænd, og der tilføjes altid, hvad vi maaske ikke hvert Sted har faaet noteret, enten deres Hus er med Jord eller uden Jord, de fleste havde Jord. Vi lægger Mærke til, at der i 1801 nævnes adskillige fattige og daarligt stillede Husmandsfolk, ligesom Betegnelsen Daglejer her mødes første Gang. Dette hænger sammen med en stor Forandring i Husmandens hele Placering i Samfundet før og efter Landboreformerne. De Husmænd, 1787-Listen viser os, er ganske overvejende Haandværkere, som ved Siden af deres gode og værdsatte Erhverv havde en lille Jordlod med Avl og Græsningsret til en Ko eller to samt et Par Faar. Deres Stilling var, hvad vi før har gjort opmærksom paa, forholdsvis gunstig, saa gunstig, at de mangen Gang langtfra vilde bytte med Hovbondens og Gaardfæsterens Kaar. Ved Overgangen til Selveje var disse Haandværkere ofte i Stand til straks at købe sig Gaard og Grund, og saa var de længe baade Gaardmænd og Haandværkere, det har vi talrige Eksempler paa indenfor Give Sogn.

Men medens Landboreformerne bragte Bonden Oprejsning og gav Haandværkeren øget Fremgang, skabte Mangelen paa Arbejdskraft ude paa de større Ejendomme en ny Type Husmænd, Daglejerne, som nu en Tid blev Samfundets Stedbørn. Rundt om paa afsides henliggende smaa Jordstykker, ved Skovkanter, Moser og Heder oprettedes Husmandsbrug med ganske ringe Jordtilliggende, hvor Husmanden blev Fæster, senere Ejer, men stadig Arbejder paa nærmeste Gaard eller Gaarde. Det er disse Husmænds Stræben mod bedre Kaar, der har affødt den saakaldte Husmandsbevægelse, hvis Virkning bl. a. har givet sig Udslag i talrige Udstykninger af Gaarde med overflødige eller uhensigtsmæssigt beliggende Jordarealer. I et stort Sogn som Give med mange spredt liggende Enkeltgaarde maatte saadanne Udstykninger — som tidligere berørt — ret naturligt faa iøjnefaldende Omfang.

At Hovedgaardenes Ejere straks stillede sig velvillig overfor Udparcellering bidrog vel til Sagens Fremgang rundt omkring i Sognet. Vi saa foran, hvorledes Malte Friis i 1790'erne skilte flere Ejendomme fra Donneruplund; Fr. Chr. Bierum fik 1798 Tilladelse til at udparcellere ikke mindre end 35 Parceller fra Søndersthoved.

Denne og andre storstillede Delingsplaner blev dog ikke gennemført, idet Krigen med England snart lagde en Dæmper paa Landbrugets Trivsel. Den danske Handelsflaade blev 1807—14 ødelagt, vort Pengevæsen bragtes i Forvirring, Erhvervslivet svækkedes. England lagde Told paa indført Korn, og det norske Kornmarked gik tabt. Priserne paa Landbrugsprodukterne faldt, da Udlandets Produktion efter Napoleonskrigenes Ophør steg. Kapitelstaksterne havde 1801—09 været: Rug 16,85 Kr., Byg 9,66 Kr., Havre 6,54 Kr., Smør 0,38 Kr., Flæsk 0,30 Kr.; de tilsvarende Tal var 1820—29: Rug 6,12 Kr., Byg 4,53 Kr., Havre 3,40 Kr., Smør 0,32 Kr., Flæsk 0,19 Kr. Priserne sank altsaa til omkring det halve, kun Skatterne steg. Det var trange Aar for vort Landbrug, og Tilstanden følte dobbelt tung, fordi Reformtidens ivrige Planer og varme Tro syntes at skulle løbe ud i Sandet; der var jo saaet saa god en Sæd, næret saa store Forventninger til en kommende gylden Høst; vilde den helt udeblive? Den udeblev ikke, den sinkedes blot af disse ydre Vanskeligheder, der fulgte med Krigen og vedvarede efter Krigen. To Slægtled saa ikke Høsten, vore Oldeforældre og Bedsteforældre, men de sled sig igennem, praktiserede en Lære, der — nedarvet fra Fædrene i mange Led — var blevet dem til Styrke: Sind til at nøjes med lidt uden at blive simple, Mod til at taale uden at bukke under, Haab til at vente uden at svækkes at Skuffelser. Saa kom ogsaa Høsten. Og den var saa rig, at den maa kunne forslaa længe fremefter, hvis vi har lært vore Børn at vandre ad den samme sikre, gamle Vej til stærke Egenskaber. Og det har vi vel nok.

Danske Atlas siger, at »disse to Herreder Nørvang og Tørrild tilhører næsten allesammen Proprietærer, og de mange

Herregaarde har saaledes ladet dyrke Jorden saavel ved Sædegaardene som hos Bønderne, saa Agerdyrkingen her ikke meget kan forbedres. Bønderne er hverken velhavende eller fattige, men til største Delen i nogenledes god Stand — undtagen de ved Heden. Vildtet er her mere fredet end i de andre Herreder. Kornvarer kan de ikke sælge meget af. Deres bedste Indkomst er af Creaturers Tillæg.«

Til Billedet af Give By i gamle Dage hører et Gadekær. Den fælles Hyrde havde her Morgen og Aften drevet Kvæget til Vands, Fragtmænd og Ryttere ladet Hestene finde Vederkvægelse. Siden blev Kæret en Branddam, 6 Favne lang, 5 Favne bred og med 2 Alen dyb Vandstand, siger Beretningen. »Dammen bliver aldrig tør, da den har Væld.« Nu er den alligevel tørlagt, jævnet med Jorden og asfalteret som Torv og Parkeringsplads for Biler — under normale Forhold. Dengang holdt Kromanden den bestandig oprenset »af Interesse for Fjedderkræ og Dyndets Anvendelse til Gødning«. Desuden havde Kirken en Brønd, der uafsladelig »løber med Væld«, og i Brønden stod Vandet højt. Det fortæller Sogneraadet, som ikke ønskede andet offentligt Tilsyn end den stedlige Brandfogeds. I Ullerup og Bøllund findes Branddamme, og forbi Hedegaard løber en Bæk, »som afgiver Vandforsyning i alle Tilfælde«. Farre tales der ikke om, men her var en temmelig stor Bydam, hvad man kan se paa Bykortet fra 1809, og ellers skulde Farre Aa jo kunne give rigeligt Vand »i alle Tilfælde«.

Den sidste Dag i Aaret 1828 gjorde Sognepræst Adolph Regnskabet op for Sognets almindelige Tilstand:

»Give har 71 Gaarde, 30 Huse med og 16 uden Jord, foruden Søndersthovedgaard og Donneruplund med deres Parcelister, første har 6 Parcelgaard og 4 Huse, sidste har 1 Parcelgaard og 5 Huse. I Sognet Farre og Ulkær Mølle.

Jorderne er i Almindelighed skarpsandede, kun faa Steder findes Muldjord, hvori dog Sandet har Overvægt. Paa enkelte Steder er Lerunderlag, men og paa mange Steder Al. En Del Hede, Mosejord og Overdrev er i de sidste 10 à 20 Aar opdrevet med Mergel, som for det meste findes, dog ej paa hver Mands

Ejendom, og snart opdages paa Bakker, snart paa side og sumpige Steder. Søer, Skov og Fiskeri er saare ubetydelige.

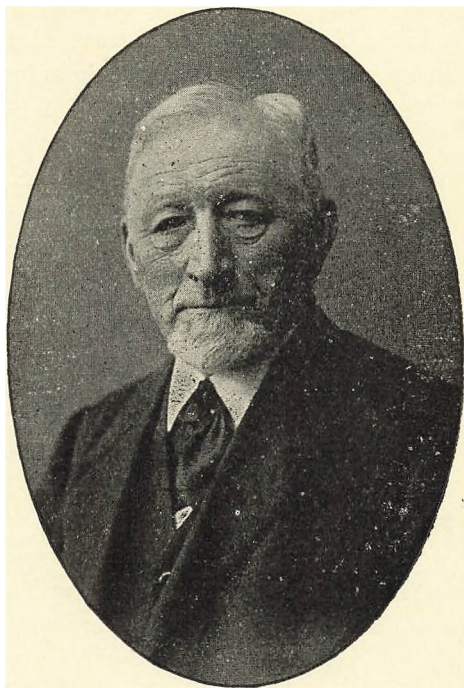
Beboerne er Selvejere. Egentlige Fæstebønder findes ej, kun en Del Husmænd har erholdt en Plet Jord til nogle Tdr. Land, som det kaldes i Fæste, fornemmelig siden Udparcelleringen blev indskrænket. Derved tiltager de smaa og uformuende Beboeres Antal, hvis Mængde særlig vokser formedelst Lettelsen i at erholde nogle Tdr. Land til Leje og derpaa opføre en Hytte, der sædvanligvis hurtig vrimler af en talrig og trængende Børneflok. I Give Sogn er 684 Personer.«

Det ser jo endnu ikke særlig godt ud, men nogen Fremgang kan dog spores. En Bedring indtraf snart. 1830'erne stod i Fremgangens Tegn, og det følgende Tiaar bragte jævnt gode Forhold. Før vi gaar videre, vil vi høre, hvorledes den udmærkede Fortæller Chr. H. Møller har skildret Hedeopdyrkning, Markarbejde og de økonomiske Kaar i Fødesognet Give omkring 1840—50.¹⁾

Hvert Aar blev der afbrændt et større Stykke Hede og Mose; om Vinteren pløjedes det afbrændte, hvis Frosten ikke lagde Hindringer i Vejen derfor, ellers om Foraaret. Den pløjede Hede henlaa da i 3 à 4 Aar efter dens Beskaffenhed, for at den kunde blive skør (raadden). Da ompløjedes den og harvedes, Lyngresterne samledes sammen i Agerfurene, hvor de lagdes i Dynger og brændtes. Paa Mosejorden samledes ikke blot Lyngresterne, men ogsaa de talrige Maarknolde, og ved Brændingen heraf fremkom megen Aske, der spredtes over Jorden som Gødning. Hvis Heden var stenrig, blev baade de store og smaa Sten samlet i Dynger og bortkørt. Men Hedejorden maatte jo have Mergel, inden den tilsaaedes, hvis noget Udbytte skulde ventes. Men i den fattige Hedeegn var det ikke saa lige til at faa Ejendommen merglet. Redskaberne var utilstrækkelige hertil, og Penge mangledes til Anskaffelse af gode Redskaber — det var jo i Hedeopdyrkningens Begyndelse. Mergelen laa de fleste Steder dybt i Jorden, og Vandafledning

¹⁾ Chr. H. Møller: Gammelt vestjysk Bondeliv, Vejle Amts Aarb. 1918, 72—75.

fra Graven var ikke let at indrette. Mergelkastningen og Kørselen gik for sig om Sommeren, inden Højbjergningen begyndte. Vi kørte Mergelen ud med 3 Spand; jeg kørte som Dreng den midterste Vogn, saa var jeg fri for at læsse og skifte ved Graven. Det almindelige Forspand var Stude, og hvert Læs rummede ca. 1 Kubikalen. Der kunde saaledes køres 50 Læs ud fra Graven daglig, naar Vejret var gunstigt. Mergelen spredtes paa Mose- og Hedejorden i Løbet af Efteraaret og henlaa saaledes Vinteren over. Paa Mosejorden blev der ogsaa paaført Staldgødning, Kunstgødning kendtes jo ikke, hvorefter Jorden tilsaaedes med Byg, de to følgende Aar med Havre, sidste Kjerv tillige med Timotéfrø, og derefter henlaa den til Afgræsning i flere Aar.

Chr. Hansen Møller.

I Hedejorden blev der saadet Boghvede (»Boget«) uden Staldgødning. En Del deraf gødedes dog og anvendtes til Kartoffler, hvorefter der saaedes Rug. Rugmarken fik kun Gødning, hvis der i Forvejen havde været saadet Boghvede. Næste Aar saaedes atter Rug, derefter 2 Kjerver Havre, sidste tillige med Kløver, hvorpaa Marken henlaa til Græsning eller Høslet følgende Aar.

Agermarken dreves saaledes, at den Del, der skulde anvendes til Udsæd, blev skræpløjet i Eftersommeren. Om Foraaret gødedes noget deraf og tilsaaedes med Byg, en anden Del, der ikke gødedes, tilsaaedes med Boghvede. Samme Aars Efteraar

saaedes Rug, hertil gødedes kun paa de tidligere Boghvedeagre. Andet Aar saaedes ogsaa Rug, 3. og 4. Aar saaedes Havre, hvorpaa Marken lagdes ud til Græsning, idet der til sidste Havrekjerv ogsaa saaedes Kløverfrø. Det var kun meget lidt af Græsmarken, der anvendtes til Høslet, ligesom kun en mindre Del brugtes til Frøavl til Hjemmebrug. Andre Græsarter end Kløver og Timoté kendtes ikke paa Egnen. Udlægsmarken henlaa til Græsning i 8 à 10 Aar.

Den Gang saaedes altid dansk Rug, og naar den saaedes inden 1. November, var det god Tid, men Efternølerne trøstede sig med, at naar den kunde blive saaet inden Jul, kunde det sidstsaade blive lige saa godt som det førstsaade. Provstirug tillige med Brakken blev først taget i Brug her paa Egnen i 1850. Denne Rug skulde saas tidligere, under alle Tilfælde inden Mikkelsdag.

Gaardspladsen var i Almindelighed ikke brolagt med Undertagelse af en 2 Alen bred Strimmel foran Udbygningerne og et noget bredere Parti foran Stuehuset; den ubrolagte Del laa omkring en halv Alen lavere end den øvrige Gaardsplads, og her laa Møddingen.

Rundt om selve Møddingen var der en større eller mindre fri Plads, som hvert Foraar og Efteraar strøedes med Hede-tørv, der skulde tjene til at opsamle Gødningsvandet fra Møddingen og andet Affald (»æ Træk«). Om Foraaret, naar en Del af Møddingen var kørt ud i Marken til Byg og Kartofler, blev »æ Træk« samlet og lagt ind paa Møddingsstedet, hvorfra Gødningen var bortkørt, for at danne Grundlag for den ny Gødning, ligesom den ikke udkørte Del af Møddingen dækkedes dermed for at hindre Luftens Adgang til Gødningen. Om Efteraaret udkørtes hele Møddingen paa Rugjorden; derefter blev »æ Træk« spredt over hele Møddingsstedet i jævnt Lag. »Saajerne« til Møddingtørvene gravedes i Forsommeren i Moser ved Hjælp af en særlig Spade (»æ Saajspaae«); naar de var tørre, sattes de i Hobe. Disse Hedetørv drøjede paa Gødningen og dannede Muld paa de magre Hedeagre, men de gav ogsaa meget Arbejde. At Arbejdet endog var skadeligt for

Efterkommerne, der vilde opdyrke den afgravede Hede, tænkes der ikke paa.

Mange Steder, hvor der endnu ikke var fundet Mergel, eller hvor der ikke var Raad til at hente denne frem af Jorden, brugtes det at afgrave Lyngskorpen paa samme Maade. Naar Tørvene var tilstrækkeligt tørre, blev en Snes Stykker sat i Hob med Lyngsiden indad og antændt. Naar de da var i god Brand, blev der, efterhaanden som de brændte, lagt ny Hede-tørv paa, Lag paa Lag, indtil Dyngen blev stor nok, eller indtil man syntes, det blev for langt at bære Tørvene. Nye Hobe dannedes og antændtes. Selv om Tørvene var noget sandblandede, gjorde det intet, da Askemængden saa blev større.

Naar Asken spredtes i et ikke altfor tyndt Lag paa en vel tilberedt Hede- eller Agerjord, fik man en meget god Rug-afgrøde med vægtig, tyndskallet Sæd.

Om de økonomiske Forhold dengang kan kun siges det, som jeg selv iagttog eller hørte af andre. En Avlskarl fik 20 Rdl. i Løn, en 2. Karl 12—15 Rdl., en Pige 8 à 10 Rdl. aarlig. Daglejere til almindeligt Daglejerarbejde fik 12 Skilling og Kosten, en Grøftegraver og Mergelgraver derimod 24 Skilling daglig og Kosten, men deres Arbejde var jo ogsaa det allerværste. Af Varepriser skal jeg nævne, at et Pund Smør kostede 12 à 16 Skilling, en Snes Æg noget lignende. Kornprisen kan jeg ikke huske, men efter hvad jeg kan erindre, stod de i Forhold til de nævnte.

Hvis Nutidens Mennesker kunde faa at se, hvorledes Smaafolks Mellemmader, som deres Børn havde med i Skolen, da saa ud, vilde de nok forundre sig, og skulde de spise dem, vilde de vist sige: Nej Tak! Sagen var nemlig, at forinden den af Smaafolk købte Rug kom til Mølle, blev 1 Skæppe Rug blandet med 1 Skæppe Frø f. Eks. af Pileurt, Melde eller Spergel. Brødet af en saadan Blanding blev baade sort og tørt, og naar hele Paalægget kun bestod af et Stykke Ost, og naar der til skulde drikkes Kildevand, kan det nok forstaas, at det var en noget tarvelig Middagsmad for Børnene.

Somme Steder brugte man derimod at drøje paa Rugen ved

at blande den med Kartofler, hvilket gjordes paa følgende Maade: Kartoflerne blev omhyggeligt vaskede, skrællede og skaaren i ganske smaa Stykker, som derefter blev langsomt tørrede i Bagerovnen, der ikke maatte være for varm; tørres skulde de jo, men steges maatte de ikke. De blendedes derefter med Rugen, hvorpaa Blandingen blev malet. Brødet heraf var meget lysere og meget velsmagende, men det blev noget tørt, naar det blev gammelt.

Med det samme vil jeg fremdrage en Samtale mellem Mor og en Gaardmand ved Navn Troels, som var fra Vorslunde, hvor Nattefrostene kan være meget ondartet, da Byen ligger tæt ved en stor Mose. Mor spørger: »Hvad har I levet af i Aar?« »Aa,« siger han, »vi har levet ved Kartofler.« »Det kan I da ikke ene leve ved.« »Jo,« siger han, »vi har spist af dem 3 Gange daglig, nemlig pillede Kartofler dyppede i Salt til Davre, stuede Kartofler til Middag og Kartofler og Meldyppelse til Aften, — og vi har nu lige spist 18 Tønder.«¹⁾

Efterhaanden kom der højere Konjunkturer. Kapitelstaksterne var:

	Rug Kr.	Byg Kr.	Havre Kr.	Smør Kr.	Flæsk Kr.
1840—49.	9,27	7,60	4,99	0,44	0,35
1850—59.	12,38	9,77	6,92	0,61	0,33
1860—69.	12,62	10,54	7,33	0,69	0,39
1870—79.	13,47	12,68	8,56	0,87	0,53
1880—89.	11,41	10,30	7,29	0,89	0,51
1890—99.	9,91	9,32	7,03	0,93	0,46

Den indtil 1880 jævnt fortsatte Stigning i disse Middelpriiser for Landbrugets vigtigste Varer opfordrede til at lægge Vægt paa størst mulig Kornavl. Men da Kornavlens herefter ikke var saa lønnende som Smørproduktionen, foretog man resolut en Omlægning af Bedriftsmaaden, hvorved Husdyrhold og Produktion af Mælk, Kød, Flæsk og Æg kom stærkt

¹⁾ Chr. Hansen Møller: Gammelt vestjysk Bondeliv. Vejle Amts Aarb. 1918.

i Forgrunden. Driftsændringen nødvendigjordes ogsaa delvis af den Omstændighed, at Jorden ved den langvarige, ensidige Kornavl var blevet kendelig udpint, navnlig gjaldt dette de mange indtagne, nylig opdyrkede Hede- og Mosearealer. Det blev nu Opgaven for 1880—90'ernes Landmænd at faa saadanne og øvrige Jorder givet Kraft paany og faa organiseret Foretagender, hvormed de dyriske Frembringelser kunde blive ensartet behandlet og mest lønnende udnyttet. Man gennemførte en almindelig Grundforbedring ved Hjælp af Mergling og Dræning, Læplantning og Tilførsel af Kunstgødning, ligesom Jorden forbedredes ved Forandring i Benyttelsesmaaden, idet Kornavlens indskrænkede til Fordel for Rodfrugter. Alt dette medførte Landmændenes Sammenslutninger om Opretelse og Fællesdrift af Mejerier, Slagterier og lignende Foretagender, Grundlaget for det store Opsving, den rige Udvikling, der har præget dansk Landbrug og vor Egns Fremgang gennem sidste Menneskealder til nu.

Vi vil slutte nærværende Kapitel med en Oversigt, der viser Fordelingen af Give Sogns Hartkorn 1881 og Jord:

	Gaardhartkorn Tdr.	Hushartkorn Tdr.
Give-Farre Skoledistrikter . .	78—4—2— $\frac{3}{4}$	24—5—2— $\frac{1}{4}$
Ullerup-Neder Donnerup . . .	40—1—1—0	17—4—2— $\frac{1}{2}$
Hedegaard-Vorslunde	24—7—3—2	18—1—2—2

Det samlede Hartkorn var 1905 204 Tdr.; 79 Gaarde med 134 Tdr. Hartkorn, 229 Huse med 70 Tdr. Hartkorn: 308 Ejendomme. 1921 havde Sognet ialt 535 Ejendomme.

MINDESMÆRKET FOR FREDERIK VII

Give var ved Folkestyrets Indførelse blevet Valgsted for Vejle Amts 4. Valgkreds, Givekredsen. Sammen med saa meget andet bidrog dette til forøget Anseelse, som saa igen medførte større Ansvar og Pligt.

»Tidligere var Folket langt forud for sine Institutioner, nu er disse forud for Folket. Vi bør derfor give alle dem, som er fortunlede eller forkyste af dette store Skridt, Tid til at sunde sig, til at se deres Frygt beroliget, til at vinde Forfatningen kær.«¹⁾ Saaledes taler Orla Lehmann 1849 i et aabent Brev til en Del Beboere i Hornstrup og Engom Sogne, som vilde have ham opstillet som Folketingskandidat i Vejlekredsen. Dermed er Stillingen klarlagt ogsaa for vor Egnns Vedkommende.

Ellers ved vi ikke i Enkeltheder, hvorledes Egnens Folk modtog Grundloven. Det er dog tydeligt nok, at Give greb Førerskabet med Hensyn til Grundlovsfester og Indsamling til Konge-Mindesmærke.

Vi vil deltage i en bestemt Grundlovsfest, som man søgte at gøre særlig højtidelig, fordi der ved samme Lejlighed skulde afsløres en Buste af Frederik VII, Grundlovens Giver.

Det var 5. Juni 1868, tidlig Morgen, dejligt Vejr. Ad hver Vej i Sognet stiledede forventningsfulde Mennesker mod Give Torv. Kl. 10¹/₂ vilde Festlighederne begynde, Kanonskud lyde. Enhver kendte Programmet: Afsløringshøjtidelighed, Taler og Sang samt Salveskydning, derpaa Grundlovsfest med flere Taler og Afsyngelse af Fædrelandssange, selskabeligt Samvær og Fællesspisning (3 Mark for Damer, 4 Mark for Herrer),

¹⁾ Vejle Amts Avis for 28/11 1849.

Dans i to Dansetelte (1 Mark for Damer, 2 Mark for Herrer), til Slut Fyrværkeri. Vejle Musikkorps havde lovet at spille saavel under selve Folkefesten som ved Dansen.

Til den fastsatte Tid, da Festligheden indledes af heftige Kanonskud, var henved 800 Mennesker mødt, deriblandt mange Skytteforeningsmedlemmer med Bøsser.

Pastor Rambusch holdt Indvielsestalen, hvori han fremhævede, at Kong Frederik »villig og glad havde delt sin Magt med Folket, medens andre Monarker kun nødtvungen havde gjort noget lignende — og i saa Fald med den Bagtanke ved første Lejlighed at tage Gaven tilbage, hvad intet Øjeblik var faldet Kong Frederik den Syvende ind.« Og »den, som i nogensomhelst Retning har været i Besiddelse af Magt og Indflydelse, maa kunne forstaa, hvor stort Ofret var, som Kongen derved bragte sit Folk.«

Mindesmærket afsløredes under Tilkendegivelse af stor Begejstring. Det viste sig at være et smukt Kunstværk, syntes man: 5 Alen højt og bestaaende af en Bronzestue paa et Fodstykke af Beton med følgende Indskrift:

OPREJST DEN 5te JUNI 1868

AF TAKNEMLIGE VÆLGERE I GIVE VALGKREDS

FOLKETS VEN — GRUNDLOVENS GIVER — FØRER TIL FRIHED

Da Menneskemængden havde sunget, Skytteforeningsmedlemmerne affyret en Række taktfaste Salver, »udbragtes med Begejstring et Leve for Frederik den Syvendes Minde«.

Og medens Skytternes Salveskydning fortsattes og vedblev at genlyde over hele den flagsmykkede By, lejrede Mænd og Kvinder og Byens Børn sig rundt om paa den nærliggende Markedsplads' behagelige Græstæppe.

Saa startede selve Grundlovsfesten. Jægermester Krøyer, Engelsholm, udbragte et Leve for Kong Christian den Niende. Taleren paaviste, at »Kongen som sin Forgænger havde delt Sorger og Glæder med sit Folk og derved lagt for Dagen, at Folkets Livssag ogsaa var hans«. Taleren for Grundloven blev holdt af Pastor Knæckenborg fra Kollerup, »der vel erklærede

sig for en Ven af den gamle Grundlov, hvis Fortrin fremfor den forandrede Grundlov han fremhævede, men gaaende ud fra Ordet: Det er saligere at give end at tage, formanede han dog sine Meningsfæller til at vente og ikke med Magt rive til sig, hvad de havde mistet, medens han paa den anden Side ønskede, at den Tid dog maatte komme, da man frivillig vilde tilbagegive Menigmand den tabte Indflydelse«.

Skoleforstander og Folketingsmand Rodtwitt talte smukt for Danmark, Pastor Bertelsen fra Jelling talte varmt for Sønderjylland. Mellem Talerne veksledes med Afsyngelse af »de mest passende fædrelandske Sange«. Ordet gaves derefter frit. Lærer Chr. Balling fra Lindeballe talte for den frie Presse, Folketingsmand Jørgensen, Uldum, talte, Lærer Utoft, Hvejsel, talte om den danske Folkeaand. Gaardmand Mads Brøchner fra Lureby takkede Monumentkomiteen og Festkomiteen, og Gaardmand S. Jensen sluttede.

Dermed var den alvorlige Del af Festen forbi, og man begav sig til Spiseteltet, hvor ca. 200 Mennesker deltog i en fornøjelig Fællesspisning (koldt Bord), og hvor mange frejdige Taler blev holdt. Bl. a. talte Pastor Knæckenborg om Nordens Enighed, ligesom Skoleforstander Rosendal talte om det danske Folk. Der blev endvidere holdt baade alvorlige og kvikke Taler for Landsoldaten, Flaaden og flere lignende Emner.

Til Slut fik man sig en lystig Svingom, og omsider gled den livlige Folkefest mod Ende i Sommernattens Svale.

Naar vi betænker, at Folk var mødt Kl. 10^{1/2} Formiddag, at de maatte vandre til Fods Vejen hen og hjem eller køre med Hestevogn, skønner vi, Deltagerne kunde være tilfredse, de havde faaet en hel Dag ud af det, en dejlig Dag, som mindedes længe. Kongestatuens i Give var indviet.

Festen i Give — dengang alt var saa ungt og Fremtiden tegnede sig lys — viser os det vidunderlige Sæmmenspil af højtidsfuld Alvor og umiddelbar Glæde, som var naturligt for Datidens Slægt. Der er ingen Tvivl om, at med saadan Evne til at holde Fest blev Mødet for Deltagerne virkelig en Oplevelse — løftende, mæglende og styrkende.

PRÆSTEEMBEDET

Siden Reformationen hørte Give sammen med Øster Nykirke; Præsterne boede i Nykirke. I Perioden indtil 1866 virkede 16 Præster her:

1. 15..— Søren Nielsen Smed.
2. 1608— Peder Jensen.
3. 1640— Jens Berntsen Falenkamp (blev jaget fra Hus og Hjem af de Svenske og siden, 16. August eller 6. August 1659, dræbt af Brandenburgerne og Polakkerne hos sin Svoger i Hundslund. — Hist. Tidsskr.)
4. 1660— Jens Andersen Bendstrup (død 1675).
5. 16..— Stephan Jørgensen Jelling (har formodentlig været »Prædikestudent« hos J. A. B.).
6. 1675— Hans Jørgensen Jelling.
7. 1704— Balthasar Bilhardt (boede som ajungeret i Billund, siger »Wibergs Præstehistorie«; A. Malte Nielsen gør opmærksom paa, at det ikke er Billund, men Gaarden Bøllund i Give Sogn).
8. 1746— Mikkell Hansen Haasum.
9. 1754— Lorents Caisen Stallknecht.
10. 1798— Lorents Stallknecht (Søn af forrige).
11. 1817— Michael Andreas Berg.
12. 1819— Andreas Jørgen Fischer Bastrup (døde 13. Okt. 1819, prædikede her kun 2—3 Gange).
13. 1820— Johan Arent Adolph.

14. 1834— Christian Edvard Møller.
15. 1847— Jens Andreas Mølsted.
16. 1859— Johan Conrad Bolvig.

I Begyndelsen af 1850erne fremkom der Planer om en Forandring, hvorved Give skulde skilles fra Nykirke og høre sammen med Ringive. Tanken synes opstaaet hos Administrationen. Det var i hvert Tilfælde Provst Wulf i Hvejsel, som 24. Juli 1854 sendte Sogneforstanderskabet i Give en Skrivelse herom, hvilken Skrivelse Forstanderskabet ønskede forelagt Menigheden. Ved Kirkestævne indkaldtes Menigheden derpaa til Møde i Give Skole den 6. August 1854.

Præsten — det var Pastor Mølsted — oplæste Provstens Skrivelse og bad Menigheden give sin Mening tilkende. »Fler-tallet af Beboerne ønskede, at Forbindelsen med Nykirke blev hævet, og at Ringive istedet derfor forenes med Give; dog ønskede adskillige Beboere af Neder Donnerup ingen Forandring, med mindre Præstegaarden bliver i Give. Alle erklærede sig imod Forandring, hvis ikke Give beholder sit særskilte Fattigvæsen og Skolevæsen som hidtil. Nogle Beboere vil nok give et frivilligt Bidrag, om fornødent, til Præstegaardens Flytning.«

Der blev ved Mødet udfærdiget en særdeles grundig Erklæring til Provst Wulf, hvori det bl. a. hedder:

»Man enedes om, at denne Forandring maatte anses meget ønskelig baade for Præst og Menighed, da Afstanden mellem dem blev noget kortere, en stor Lettelse navnlig med Sygeberettelse og for Konfirmation, thi nogle Beboere i Give Sogn har under nuværende Forhold over 2¹/₂ Mil til deres Præst. Ogsaa er der langt almindeligere Slægtskabs- og Omgangsforbindinger med Ringive end med Nykirke, der for det meste er ganske fremmed for Give.

Dog maatte man paa det bestemteste protestere mod enhver nøjere Forbindelse i kommunale Anliggender.

Gerne ønskede man, at Præsten erholdt Bolig i Give, og man tillade sig derfor at bemærke følgende:

Give Sogn har dobbelt saa mange Beboere og dobbelt saa mange Skoler som Ringive.

Fra ethvert Punkt i Ringive er der Vej til Give By, ligesom Give i det hele er Midtpunktet for den vestlige Del af Vejle Amt og Forsamlingsstedet i offentlige Anliggender. Men fra den nordvestlige Del af Give Sogn gaar Vejen til Ringive Præstegaard ad en lang Omvej gennem Give By.« —

Resten af »Betænkningen« er et veltalende Forsøg paa at overbevise Provsten og de bag ham staaende Myndigheder om Ringive Præstegaards Velegnethed til Udstykning og Bortsalg, hvorved »man har Grund til at antage, der vil kunne indkomme et saa stort Beløb, at man derfor kunde købe Jord til 2 Heste, 6 Køer og 10—20 Faar og opføre en passende Præstegaard paa et passende Sted i Nærheden af, men noget Sydvest for den vel beliggende og frugtbare Give By, omtrent midt i Pastoratet«.

Sogneforstanderskabet arbejdede videre med Sagen, og set fra Give var de anførte Argumenter saa rigtige, at man mente, de nok med deres egen Vægt skulde drage Præstegaarden til det rette Sted, nemlig Give By eller »noget i Sydvest derfra«, navnlig da man gentog Tilsagnet om frivillige Bidrag, senere varieret til »aldeles frivillige Bidrag«, hvilket maaske nok betød en lille Svækkelse, men det skulde dog endnu gælde som en moralsk Værdi.

Alt var imidlertid forgæves. Den 20. Februar 1866 forelaa Indenrigsministeriets Skrivelse af 17. s. M., hvori der stod, at det havde behaget Hans Majestæt Kongen at bifalde, at Give Sogn adskilles fra Nykirke Pastorat og forenes med Ringive til et Pastorat med Præstegaard i Ringive — til Efterretning.

Medens Give var Anneks til Ringive øvedes Præstegerningen af følgende Mænd:

1866— Jens Frederik Feilberg.

1872— Jens Nicolai Leth Dalsgaard.

1879— Johan Charles Louis Richter.

1893— Eiler Thomsen Hagerup.

1902—1. Marts 1907 Lars Frederik Andersen.

Den Aarrække, hvori disse gode Præster virkede, var i det hele en lykkelig Tid, ogsaa for det aandelige og kirkelige Livs Vækst. Givne havde ikke Grund til Klage over Samhørighed med Ringive, snarere det helt modsatte. Men derom vidste man jo intet i Forvejen. Man var vistnok straks noget skuffet. En Salmebogs-Sag voldte snart Vanskeligheder, og bag Striden laa sikkert uvedkommende Bitterhed gemt.

Hvorledes Sagen begyndte, ved vi ikke, da skriftlige Meddelelser først foreligger, efter at man var midt inde i Fejden.

Pastor Feilberg har rimeligvis ønsket den gamle rationalistiske *evangelisk-kristelige Salmebog* fra 1798 afløst med *Roskilde Konventes Salmebog*, der fremkom 1855 og bl. a. indeholdt Grundtvigs og Ingemanns Salmer, ligesom de gamle Salmer her var ført tilbage til deres oprindelige Form. En stor og meget betydende Kreds i Menigheden støttede Præsten, mens andre gik stærkt imod. Det kom til Møder og Afstemninger, Protestadresser, skarpe Udtalelser og Stævninger med Forligskendelser ved Retten, alt sammen særdeles kedeligt. Den ene Part truer Præsten, den anden anmoder ham om at staa fast, saa den nye Salmebog kan blive indført »som bestemt er, nemlig Maj 1868«. Den nye Salmebog sejrede — det maatte den jo, naar der blev givet den Tid til at blive hørt. Det sidste Forsøg paa Udsættelse (kun foreløbig Udsættelse) kom fra Farre; Tonen er her saa ordentlig, at vi vil gengive Henvendelsen, ogsaa fordi den i sin Begrundelse viser et Billede af Tiden:

»Farre, den 25de Marts 1868.

Velærværdige Hr. Pastor Feilberg!

Da dette Aar for Smaafolk er meget strengt, saa de have Besvær med at erhverve sig det fornødne til Føde og Klæder, vil der vist med os være Mange, som vanskeligt kunne finde Evne til at anskaffe sig Conventsalmebogen, dersom denne i Sommer maatte blive indført i Menigheden. Det er derfor vort Ønske, at denne Forandring maa vorde udsat til Efteraaret, og vi haabe, at De, Hr. Pastor, vil imødekomme os, naar vi bede Dem drage Omsorg for, at Indførelsen af den nye Salmebog maa blive stillet i Bero til førstkommende Mikkelsdag, naar

Folk ved Indavlingen haabes at blive satte istand til at bære en saadan Udgift, ligesom vi bede Dem godhedsfuldt tilkjendegive os, om De kan gaa ind paa vort Ønske.

Ærbødigst.«

Her følger saa Navnene paa 3 Mænd i Farre.¹⁾

Vi indrømmer gerne, at vi oprigtigt haaber, der blev taget Hensyn til disse Menneskers helt rørende Anmodning; ellers kunde det ske, at der vilde hengaa lang Tid, før de fik Salmebogen rigtig kær, og det var Synd. Men vi kan paa den anden Side vanskeligt forstaa, at en Salmebogs altid ret ringe Pris virkelig har kunnet bringe Folks Økonomi i Ulave. Det maa jo være Tilfældet — ærgerligt, at vi ikke ved, hvad en Salmebog kostede i Foraaret 1868! Noget andet ved vi, nemlig den Ting, at Sommeren 1868 blev usædvanlig tør, Høsten pinlig lille. Det følgende Foraar var Husdyrene saa sultne, at de, saa snart de kom ud, aad Tagskægget bort fra hvert overkommeligt Hus i Give og Omegn og hele det øvrige Midtjylland. Hvorledes det under disse nedtrykkende Forhold gik med Konventsalmebogen kan næppe opklares. Kommer Tid, kommer Raad har man vel trøstet sig ved. Interessant og lærerigt er Tidsbilledet: hvad enten man var for eller imod den nye Salmebog, var man ikke ligegyldig. Havde Modstanderne været ligegyldige, vilde de nok have fundet paa den Udvej at undgaa Anskaffelse af Salmebogen. Saaledes tænker de ikke; de vil gaa i Kirke, og de vil synge med. Det var og blev en stærk Slægt.

Derfor fik Give ogsaa tilsidst sin Vilje: eget Sogn med Præstegaard i Give By. Der var jo virkelig — som hævdet for fyrretyve Aar siden — Grundlag for en saadan Ordning. Sognets Indbyggertal voksede ustandseligt. Myndighederne maatte indse det berettigede i Kravet om selvstændigt Pastorat.

Den 19. Juli 1903 var Menigheden samlet til Møde i Give Kro og sendte herfra Sogneraadet Opfordring til at give Erklæring vedrørende et Ønske fra Menigheden om at faa overladt gratis Byggeplads til en Præstebolig i Give By.

¹⁾ Ringive Præstegaards Arkiv.

To Dage senere holdt Sogneraadet ekstra Møde i nævnte Anledning, og man vedtog at svare, at man var villig til at afgive gratis Byggeplads og Havejord i Give By til en Præstebolig her. Gaardejer Therkil Thomsen, Give, underskrev ved samme Lejlighed en Erklæring, der gik ud paa, at hvis det forlangtes, var han forpligtet til mod en Pris af 100 Kr. pr. Skp. Land at afhænde et Stykke Jord til Sogneraadet til Byggeplads og Have til en Præstebolig.

Præsteboligen opførtes 1906. Ved Res. af 15. Novbr. 1906 blev Give et eget Sognekald.

Fra 1907 til 1941 var *A. Malte Nielsen* Sognepræst i Give. Nuværende Præst: *N. J. Gregersen*.

NIELS KJELDSSEN

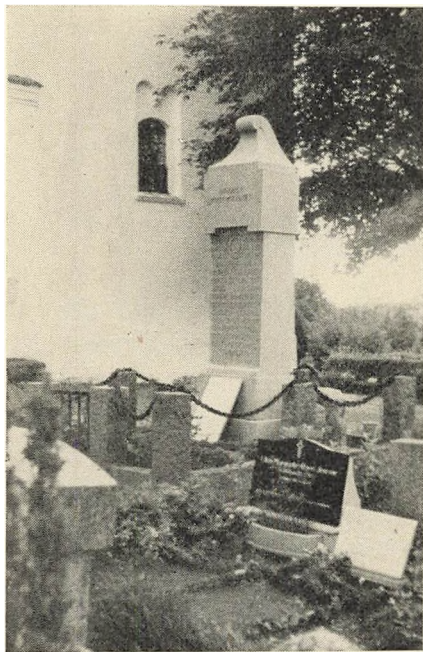
» **E**n Vinterdag i 64, det var den 28. Februar, fandt der paa Landevejen mellem Kolding og Vejle en Forpostfægtning Sted, der er blevet besunget og skildret som ingen anden Episode under Krigen. Fægtningen er ikke bleven besunget paa Grund af Deltagernes Antal, thi det var meget ringe, og ikke paa Grund af dens Betydning, der vist nærmest var lig Nul, men udelukkende paa Grund af en enkelt Deltagers Forhold, den menige Dragon Niels Kjeldsen fra Ullerup.«¹⁾

Saaledes indledede Overretssagfører Ejnar Hansen, København, en Tale ved Afsløringen af Niels Kjeldsens Mindesmærke paa Give Kirkegaard den 29. Septbr. 1912. Der var sket det, at Læge Böcker, København, i Foraaret 1911 havde holdt en Række Foredrag i Giveegnen om Tuberkulosens Bekæmpelse. Han fik herunder Lejlighed til at se Niels Kjeldsens Grav paa Give Kirkegaard, og han fandt, at der burde rejses denne brave danske Soldat et værdigt Minde. Dr. Böcker tog straks Initiativet til en landsomspændende Indsamling, som muliggjorde Rejsningen af den smukke Mindesten, der nu og i Eftertiden vidner for skiftende Slægter, at en af Give Sogns gode Sønner har naaet det gamle Maal for et Menneskelivs Indsats: i Ger-ning at ære Forældre, Hjemsted og Fædreland.

Overretssagfører Ejnar Hansen fortsatte sin Afsløringstale saaledes:

»Maa jeg begynde med at minde om, hvad der foregik hin 28. Februar. Den tyske Hær var trængt ind i Nørrejylland, og Feltmarskal Wrangel havde opslaaet sit Hovedkvarter i Kol-

¹⁾ Vejle Amts Folkeblads Referat, 30. Septbr. 1912.

Niels Kjeldsens Mindesten.

ding, medens det danske Hovedkvarter var paa Gaarden Store Grundet ved Vejle. Fra begge Sider udsendtes Patruljer, og en dansk Patrulje, bestaaende af en Korporal og 4 Menige, blev ved Blaakær Skov overrasket af to tyske Patruljer paa tilsammen 13—14 Mand. De danske Soldater flygtede saa hurtigt, de kunde, ad Landevejen til Vejle, men da deres Heste var meget tungere end Tyskerens, blev de to bageste temmelig hurtigt indhentede og fangne. Saa begyndte Kampen med den tredie, men den tredie

var Niels Kjeldsen, og havde det været let at overmande de to første Dragoner, saa blev det saa meget vanskeligere at overmande ham. Han red først i venstre Side af Landevejen og holdt de preussiske Husarer fra Livet med sin Sabel. Men selv gik han naturligvis heller ikke Ram forbi; han fik adskillige Sabelhug, og et af disse ramte ham i højre Arm lidt nedenfor Skulderen, saaledes at han ikke mere kunde føre Sabelen med højre Haand. Niels Kjeldsen gav ikke tabt derfor. Han havde, medens han lærte i Itzehoe, i sin Fritid øvet sig i at bruge Sabel med venstre Haand, fordi han, som han skrev hjem, vilde undgaa, om han kom i Fægtning, at være tysk Fange.

Det lykkedes ham at komme over i højre Side af Vejen og at faa Sablen over i venstre Haand, og saaledes vedblev han Kampen. Han gjorde en af sine Modstandere ukampdygtig og

vilde rimeligvis have hugget sig igennem, hvis han ikke var blevet indhentet af den preussiske Fændrik Grev Lüttichau, der red en meget hurtig Hest. Da Niels Kjeldsen ikke vilde efterkomme Lüttichaus Opfordring til at overgive sig, fyrede denne paa ham med en Revolver, og det andet Skud trængte igennem Nakken, og Niels Kjeldsen styrtede død af sin Hest ned paa Landevejen. Preusserne tog endnu en Dragon til Fange, men iøvrigt var de blevet saa meget standset af Niels Kjeldsen, at det lykkedes den lille Patruljes Fører, en Korporal, at naa tilbage og afgive Melding til den danske Feltvagt.

Som bekendt har der staaet megen Strid om, hvad man skulde mene om Niels Kjeldsens Drabsmand, men der har aldrig været Strid om, hvad man skulde mene om Niels Kjeldsen selv. *Alle* har været enige om at udtale deres Beundring for hans uforfærdede Kamp mod Overmagten. Og ikke blot hans Kammerater og hans Landsmænd har været enige i Beundringen, men denne deltes ogsaa af hans Modstandere og er kommet til Orde i det preussiske Gardehusarregiments Historie, hvori der staaer efter en Skildring af Kampen: »Som brav Soldat foretrak han Døden for Fangenskab. Ære være hans Minde.«

Niels Kjeldsens Lig bragtes først til Vejle og udleveredes derefter til hans Forældre, der lod det jorde paa Give Kirkegaard. Senere satte Sognets Beboere en beskeden Sten paa hans Grav. Ved Siden af denne Sten er det, at vi i Dag vil have Lov til at rejse en større som Udtryk for hele Landets Taknemmelighed. Vi ønsker at hædre den Type af menige Mænd, der gør sin Pligt *og lidt til*. Og naar Beboerne af Give og Omegn med Stolthed kan sige, at Niels Kjeldsen er en af deres egne, saa svarer vi andre, at han ogsaa var en af vore, for saa vidt som han er en Type for noget af det bedste i vort Folk, dets rolige, seje Pligtfølelse.

Saa lader jeg da Dækket falde for denne Sten og udtaler Ønsket om, at den til sene Tider maa paaminde de vekslende Slægter om, at de i alle Livets Forhold, men først og fremmest

i alt, hvad der vedrører Landets Forsvar, skal gøre deres Pligt og lidt til.

Ære være Niels Kjeldsens Minde.«

— — —

Mindestenen er udført efter Tegning af Lønborg Jensen¹⁾ og bærer følgende Vers af P. A. Rosenberg:

DRAGON
 NIELS KJELDSSEN
 FØD I BÆKS
 GÅRD 4 FBR
 1840 FALDT
 - 28 FEBR 1864 -
 I KAMP MOD OVER
 MAGT DU GAV DIT
 BLOD - FOR DAN
 MARK BRAMFRIT
 MEN MED HIERTETS
 GLØDEN - TAL TIL
 OS FRA DIN GRAV
 OM ÆRLIGT MOD
 FÆDRELANDSSIND
 OG TROFASTHED
 TIL DØDEN

Bagpaa Stenen:

DENNE STEN
 REISTES AF DANSKE
 MÆND OG KVINDER
 AAR 1912

¹⁾ Et farvelagt Udkast til Niels Kjeldsens Mindesmærke, som Lønborg Jensen havde overdraget Læge Böcker, er efter dennes Død af Adjunkt S. Böcker, Esbjerg, ved nærv. Bogs Forfatter skænket til Give Kommune til Ophængning i et af Skolens Klasseværelser.

FORSKELLIGT

Sogneforstanderskabets Protokol ^{29/12} 1857: For at undgaa at præstere Sognebud til Befordring af kongelige Breve har Give m. fl. Sogne hidtil lønnet et Postbud til at bringe Breve een Gang om Ugen til Vejle og igen at modtage Breve til Sognet. Men da nu en kgl. Postrute er blevet oprettet mellem Vejle og Herning med Brevsamlingssted i Hjortsballe Kro, Give Sogn, saa har man troet, at Sognets Bestillingsmænd, saasom Sognefogeder, Lægds mænd, Brandfogeder, Sogneforstanderskaber m. fl. kunne med denne Post afsende Breve til vedkommende Embedskontor, naar de angaar Kommunens Anliggender og paategnedes med K. P. som saadanne uden at erlægge Postgebyr. Men da Postkontoret i Vejle har sendt Regninger til Sognefogeder m. fl. over Postgebyr for afsendte Breve, som har været paategnet K. P. og vedkommende Kommunens Anliggender, saa tillader Sogneforstanderskabet sig at spørge Amtet om, hvorledes man herefter skal forholde sig. . . .

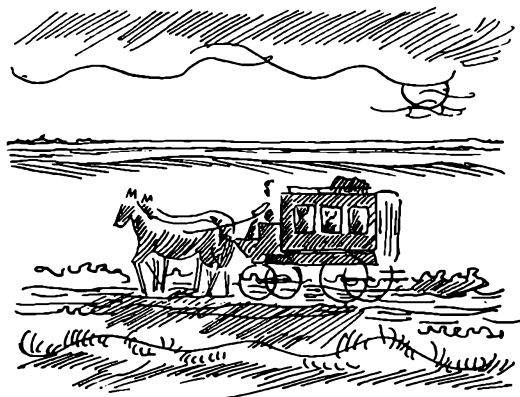
Amtet svarede, at det ikke kunde fritage Breve for Postpenge uden Postattest, hvorfor Sogneforstanderskabet vedtog at leje Brande Postbud endnu for et Aar mod en Godtgørelse af 8 Mark til at befordre kgl. Breve til Sognet.

1858: Fra Amtet forelagdes en Skrivelse, hvorefter den landøkonomiske Forening har besluttet at uddele 25 Bistader af en ny Konstruktion til Biavlens Fremme og at uddele Præmier for Miød og Honning. Man anmoder om at faa opgivet en Mand, som interesserer sig for Biavl, og som maatte ønske at modtage en saadan Bistade til Givende.

Forstanderskabet vedtog at indstille til Amtet, at Husmand

Christen Nielsen i Give, »som interesserer sig for Biavl, og som er Snedker og kan forfærdige nye Bistader, maa overlades en af de anbudne Bistader, da han bør paa et passende Sted i Sognet, for at Indretningen kan blive bekendt og komme til at gøre Gavn.«

I samme Amtsskrivelse meddeles, at den landøkonomiske Forening agter at fortsætte den paabegyndte Udplantning af

Postvogn.

Frugttræer i Skolelærer-Haver og anmoder Forstanderskabet om at opgive en Skolelærer eller i Mangel deraf en Husmand, som maatte ønske at modtage saadanne Planter frit udkørt og udplantede mod selv at lade Plantehuller grave, 3 Alen i Kvadrat og $1\frac{1}{2}$ Alen dybe.

Man vedtog at indstille Husmand Søren Nielsen i Give, som har interesseret sig for Frugttræs-Plantning, og som ønsker paa de opgivne Betingelser at modtage et Antal fra den lokaløkonomiske Forening.

Vejle Amts Avis, 20. August 1866: I Søndersthoved, Give Sogn, 3—4 Mil Nordvest for Vejle, er oprettet en Fabrik, der i sit Slags er den første i Nørrejylland. Den skal nemlig presse eller fabrikere Lys, Olie og Tjære af Tørvejord. Fabriken indviedes ved et højtideligt Bal og anden Festlighed Søndag den

12. August. Opretteren, en Dr. Mayntz, er Tysker. — I Give bor flere Familier udenfor Bondestanden.

Rapsen har her i Egnen hverken været saa god eller saa dyr, som dens Dyrkere havde forventet; derimod spores overalt en almindelig Veltfredshed med Korn- og Høhøsten, hvilken sidste her paa Egnen har været 4—5 Gange saa frugtbar som ifjor.

Som Følge af den foderknappe Høst ifjor og den rige Høst iaar er Kvæget i en usædvanlig høj Pris, og enkelte Stude og Køer ere købte for henholdsvis 100 og 90 Rdl. Efter mange Dages Regn- og Stormvejr have vi nu her haft nogle smukke Dage, i hvilke Rugen og tildels Byggen er bragt godt i Hus.

LÆGE, APOTEK OG SYGEHUS

Det var sandelig besværligt at køre den lange Vej til Grindsted efter Læge, hver Gang nogen blev uimodstaaelig syg i Give og Omegn. Og det betød virkelig Plage bagefter at skulle ile, ride eller løbe mod samme fjerne Maal bag vildene Hede efter Medicin i skrøbelige Flasker og Lerkar. Den Tanke laa nær, om man ikke selv kunde faa en Læge og et Apotek. Fra Tanke, der modnedes under vanskelige Forhold, medens Kravet om Menneskerettigheder tungt skred frem, gik man endelig til Handling, forfattede en Ansøgning til Amtet vedrørende et Apotek og — en Poststation. Man ønskede inderligt baade Læge og Apotek, ja ogsaa Poststation og en Del mere, men har vel ikke turdet tage Skridtet helt ud. Beskedenheden lønnes dog ikke. Amtet svarede:

»Andragendet fra en stor Del Beboere i Give om at erholde et Apotek eller i alt Fald et Filial-Apotek samt en Poststation i Sognet behandledes. Amsraadet fandt, at disse Andragender baade var for omfattende og for lidet motiverede, til at det kunde se sig istand til fortiden at foretage noget for at fremme de fra Give ytrede Ønsker.«¹⁾

Sagen drøftedes ved et Møde, som Sogneforstanderskabet afholdt i Give den 29. September 1852:

Der blev affattet en Ansøgning til Kongen om, at der maatte bevilges en Apoteker og Doktor Sæde i Give for Lindeballe, Gadbjerg, Ringive, Brande, Thyregod, Vester, Nykirke, Givskud og Give Sogne, og Andragendet skulde omsendes til disse

¹⁾ Amsraadsforhandlinger 1852.

Sogneforstanderskaber til velvillig Paategning — at ingen kunde sige, Motiveringens ikke var underbygget.

Fem Aar senere, ved Møde d. 19. Maj 1857, indløb Svar-Skrivelse fra Indenrigsministeriet, at der ikke for Tiden kan ventes oprettet et nyt Lægedistrikt eller et Apotek i Give, forinden Vacanse indtræffer i Grindsted Apoteks Privilegium, hvorom de Sogne, som har ansøgt om en Doktor og Apoteker i Give, underrettes.

Man søgte igen, men uden større Resultat. Justitsministeriet svarede den 29. August 1861, at man ligesom tidligere udviklet ikke har fundet tilstrækkelig Anledning til Oprettelse af et nyt Distrikt, der enten vil blive for ringe eller, dersom det oprettedes som foreslaet, vilde formindske Grindsted Lægedistrikt alt for meget, hvorimod man i sin Tid vil være betænkt paa ved en Omlægning af Grindsted Distrikt at søge raadet Bod paa de paagældende Sognes Trang til Lægehjælp.

Saa gled nu otte Aar hen, saa godt de kunde. Man hører ingen Klage, for Modgang var prøvet før. Men Øjnene vaagede, og Haabet holdtes vedlige. Da hændte det, man ventede: der blev oprettet nye Lægedistrikter i Brørup og Tarm, og dermed kunde man sige, Grindsted var truet. Ministeriet havde jo selv sagt, at en Omlægning af Grindsted Lægedistrikt skulde komme vor Egn her tilgode. Sogneforstanderne i Give skrev straks en Ansøgning, som begrundedes paa følgende Maade:

»Idet altsaa Grindsted Lægedistrikt opløses, fordeles de til dette Distrikt hørende Sogne saaledes:

- a. Houen Sogn, Ringkøbing Amt, henlægges bekvemt under Distriktslægen i Tarm og kommer derved i medicinal Henseende til at sortere under eget Amt.
- b. Sognene af Øster H. Herred i Ribe Amt henlægges bekvemt under Distriktslægen i Varde.
- c. De fire Sogne, hvoraf Slaugs Herred bestaar, henlægges ikke ubekvemt under det i Brørup oprettede Distriktslægeembede.

- d. Af de tilbage blivende Sogne af Grindsted Lægedistrikt i Vejle Amt: Sønder Omme (som altsaa efter nærværende Forslag kommer med), Ringive, Lindeballe, Gadbjerg, Give, oprettes et eget Lægedistrikt med Bopæl for Lægen i Give.

Med dette Distrikt forenes følgende andre Sogne af Vejle Amt: Nykirke og Givskud, der hidtil har hørt under Distriktslægen i Vejle, men har langt nærmere til Give, fremdeles Sognene: Brande, Tyregod og Vester.

Folketallet i ovennævnte Sogne er efter Statistik følgende:

Sønder Omme 682, Give 988, Brande 1005, Ringive 512, Nykirke 1279, Tyregod 944, Lindeballe 544, Givskud 728, Vester 252, Gadbjerg 861.

Folketallet maa dog nu være større; eksempelvis kan anføres, at i Give Sogn var der ved sidste Folketælling 1102 Individer, i Nykirke 1350, og denne Folketælling er fra 1860, altsaa 5 Aar gammel. Man kan derfor uden Overdrivelse antage, at Folketallet i samtlige Sogne nu udgør 10,000 eller nær derved (December 1865).«

Ansøgningen synes saglig og velbegrundet, men alligevel bragte den ikke det ønskede Resultat. For Grindsteds Vedkommende skete ingen Ændring — det gjorde nu heller ikke noget. Men sært var det, at Myndighederne, naar man dog indsaa, at Vejle Vesteregn havde Krav paa bedre Forhold, placerede en Distriktslæge i Ris og et Apotek i Givskud. Dermed var ingen tjent. Det var slemt for fjerntboende Folk at skulle »til Køren« ad Givskud, naar Doktoren var sat vel af i Ris, men den uheldige Ordning gik ogsaa ud over Apotekeren, som ikke fik mere Søgning end absolut strengt nødvendigt. Givskud Apotek aabnedes d. 23. August 1870 i en ny opført Bygning, der nu bruges som Præstebolig.

Man kom ikke udenom, at Sogneforstanderskabet i Give havde vist størst Forudseenhed. Give var inde i en stærk og sund Vækst og blev efterhaanden Egnens naturlige Midtpunkt. Snart medførte det vestlige Oplands almindelige Udvikling, at her savnedes et Sygelhus, og da man samtidig arbejdede med

Planer om en Jærnbane, mente man, Sygehuset burde ligge i Give. Fra anden Side blev Hjortsballe foreslaaet, saa var Spredningen fuldkommen: Apotek i Givskud, Læge i Ris, Sygehus i Hjortsballe. Fornuften sejrede til sidst:

Den 6. Juli 1892 holdt Sogneraadet ekstraordinært Møde i Give Kro. Der var fremkommet en Skrivelse fra Amtsraadets Sygehusudvalg om Opførelse af et Sygehus i Vesteregnet. Skrivelsen lød saaledes:

Med en Bekostning af indtil 25,000 Kr. opføres der for Amtsrepartitionsfondets Regning et Sygehus i Give med 10 Senge, hvoraf 6 Senge, fordelte paa 2 eller flere Værelser som bestemte for smitsomme Sygdomme, maa kunne isoleres fra de andre Lokaler, med Badeværelse, Desinfektionsovn, Ligstue, Aftrædelsesværelse for Lægen, Værelse for Sygeplejerske, Køkken, Vaskehus m. v. paa Vilkaar:

1. At Distriktslægen forpligtiger sig til at flytte til Give og at forskaffe sig Bolig der, medens selvfølgelig hans Forpligtigelse til at svare Renter og Afdrag af Købesummen for Lægeboligen i Ris bortfalder.
2. At Lægeboligen i Ris overdrages til Ejendom til et af Amtet i Forening med Give og Ringive Kommuner dannet Interessentskab imod en halvaarlig Ydelse af 180 Kr., der udredes med Halvdelen af Amtet og Halvdelen af Give og Ringive Kommuner i Forening til Forrentning og Afbetaling af $\frac{2}{3}$ af den resterende Del af Købesummen for Lægeboligen, medens Staten giver Afkald paa den manglende Trediedel.
3. At nævnte Interessentskabs Anliggender bestyres af 2 Mænd, 1 valgt af Amtet og 1 af Give og Ringive Kommuner. . . . , samt
4. At Give Kommune stiller et Areal paa 2 Tdr. Land af Gaardejer Munkholms Jorder, der nærmere udpeges af Udvalget, til dettes Disposition, og at der ved nærmere Undersøgelse findes godt og rigeligt Drikkevand paa det paagældende Areal.

I Henhold hertil holdt Give og Ringive Sogneraad et samlet Møde, hvor det vedtoges, at Give yder de 2 Tdr. Land og 55 Kr. halvaarlig, Ringive 35 Kr. halvaarlig — ialt 90 Kr. — paa ovennævnte foreslaaede Betingelser.

Amisssygehuset.

Desværre maatte Amtet d. 10. Novbr. 1892 meddele, at Staten ikke vilde give Afkald paa den kedelige Trediedel, og nu forespurgtes Give, om man vilde forhøje Bidraget fra 55 Kr. til $82\frac{1}{2}$ Kr. halvaarlig til Forrentning og Afdrag paa Doktorboligen i Ris. Sogneraadet spurgte Beboerne, og disse sagde, at det kunde Sogneraadet bedst selv skønne over. Sogneraadet vedtog at yde $82\frac{1}{2}$ Kr.

Men naar Staten kunde falde fra, kunde Ringive ogsaa Tilbage stod Give: »men da Ringive vægrede sig ved at yde $7\frac{1}{2}$ Kr., paatog Give Kommune sig, fordi Sagen ikke skulde falde, at yde $7\frac{1}{2}$ Kr., altsaa nu ialt 90 Kr. halvaarlig«.

Distriktslægen flyttede i November 1894. Apoteket fulgte efter d. 1. April 1895. Saa var da endelig alt kommet paa rette Plads. Amsraadsmedlem Chr. H. Møller, Hedeby, havde stor Andel i den praktiske Ordning af Spørgsmaalet.

Foreløbig havde Apoteket til Huse i lejede Lokaler, indtil den nye Apoteksbygning opførtes. Den 16. Oktober 1895 flyttedes Apoteket hertil.

cand. pharm. J. J. Friis var den første Bevillingshaver; efter Apoteker Friis' Død i 1879 fik hans Enke Tilladelse til at drive Apoteket videre med ansvarlig Bestyrer. 1895 kom Apoteker Bartels til Give; han blev senere Apoteker i Slagelse og døde

1928. Efter ham blev Gotfred Petersen Apoteker i Give, hvor han blev til 1922. Hans Efterfølger var Apoteker L. P. Muus, som døde 1928. Derefter fulgte Edgar Høyer; nuværende Indehaver er Apoteker C. Riisberg.

Distriktslæge Bagger var den første Sygehuslæge. Han fulgtes af Overlæge Chr. Haldbo, som virkede i mange Aar til 1940 og efterfulgtes af Overlæge K. M. Andersen.

Praktiserende Læger i Give efter Bagger var en kort Tid Læge Fraencel, siden Læge Aage Gullestrup.

JÆRNBANEN

Allerede i 1860'erne var der, medens Give endnu hørte sammen med Nykirke, Tanker fremme om en midtjysk Længdebane, der nogenlunde skulde følge Gammel Viborgvejs Rute og føre over Jelling mod Lunderskov og videre sydpaa — med Sidelinjer ud til Kystbyerne. Man havde faaet Pæl rammet ned, Linje stukket af og store Forventninger kaldt til Live i Befolkningen, da hele den stolte Plan pludselig faldt bort, fordi Købstæderne satte sig derimod. De vilde have Længdebane og ikke Sidespor. Midtjyske Egne maatte lide den Tort at se Pælene blive kørt væk, Spadestikkene gro i Lyng og Haabet næsten briste.

Saadan noget glemmes aldrig. Nu maatte tunge Fragtvoagne vedblive deres trælse Kørsel ad sandede Veje, endeløst saa det ud. Magre Egne fik ikke den Blomstring, en Bane vilde kunnet bringe, var den kommet i Tide. Udsigterne syntes mørke. Men midtjyske Folk havde før prøvet en Del uden at give tabt. Heller ikke under denne Skuffelse opgav de Haabet. Stadig ventede man paa Banen. Og Banen kom.

Det første Tegn dateres til 2. Februar 1882: Give Sogns Beboere holder Møde paa Give Kro i Anledning af en ny Plan om Jærnbane fra Tange over Silkeborg gennem Give Sogn sydefter — med Sidebane ad Vejledalen til Vejle. Beboerne og Sogneraadet var enige om at arbejde for en saadan Baneplan, og Sogneraadet fik Fuldmagt til at yde et saa stort Tilskud, som Raadet skønnede nødvendigt. Beløbet skulde bringes tilveje ved frivillige Bidrag. Sogneraadet bevilgede straks de til et Udvalg fornødne Midler, og ved et paafølgende Sogneraads-

møde samme Dag valgtes et Jærnbaneudvalg, hvori Proprietær Kryhlmann, Marienlund, og Sogneraadsmlem Mads P. Munkholm, Sildesthoved, indtraadte. Landinspektør Eriksen, Silkeborg, skulde være Udvalgets Formand, og Arbejdet med Overslag, Udstykning og Nivellering overdroges ham. Sogneraadet vedtog til en Jærnbane at yde 8000 Kr. en Gang for alle, men Beløbet skulde nedsættes, hvis Banen fik en anden Retning end planlagt. Endvidere lovedes 1000 Kr., dersom Sidebanen mod Vejle kom samtidig.

Det var i Begyndelsen, og meget kunde ændres endnu — og blev ændret. Men der var begyndt, og Foraaret gik man imod, Sommeren med, det tegnede godt. Imidlertid syntes den følgende Vinters Sne i nogen Grad at have dækket Forbindelsen med Silkeborg. Sikkert forstod man i Give, at endnu bedre end Længdebanen vilde en Vejle—Givebane tjene Sognets Interesser — hellere da holde paa den.

9. Maj 1883 vedtog Sogneraadet at yde en Rentegaranti paa 60,000 Kr. af Kommunekassen til Jærnbanen Vejle—Give, imod at der ad privat Vej stilles Sogneraadet en antagelig Undergaranti af 25,000 Kr. Bevillingen blev givet under absolut Betingelse af, 1) at Undergarantien skaffedes til Veje, 2) at der af den svares den samme Rente som af den øvrige Kapital, og 3) at der bliver Station i Farre og Give paa den Plads, Sogneraadet godkender. Føres Banelinjen fra Jelling over Hvejsel, men dog med Endestation i Give, er Sogneraadet villig til at yde en Garanti af 15,000 Kr.

Det var jo et stort Afslag for eventuelt Savn af Station i Farre, men man maa jo have ment, den mere lige (og kortere) Linje over Farre var Afslaget værd — og dermed Risikoen for slet ingen Bane at faa; nu skulde Hvejsel give et meget betydeligt Tilskud, om dette vilde kunne opveje Nedsættelsen. Nu har man altsaa opgivet Linjeføringen gennem Vejledalen til Fordel for Jelling og Grejsdal. Jærnbanelolitik kan være indviklet og svær paa Afstand at finde ud af. Det vil vi heller ikke forsøge videre paa, blot nævne Kendsgerningerne, som de foreligger i Sogneraadets Forhandlingsprotokol.

1887, 22. April, forelaa en Skrivelse fra Landinspektør Eriksen, Silkeborg, med Plan og Kort over en Midtlængdebane; der spørges, om Raadet er stemt for Genoptagelse af Sagen. Raadet svarede, at det var man villig til, men man fandt ikke for Tiden Anledning til at bevilge Banen Tilskud, og navnlig ønsker man først at forhandle med Beboerne herom.

Aaret efter drøftedes en ny skriftlig Henvendelse fra Landinspektøren, hvor Give Sogn opfordres til en Indsats for Banen, men Sogneraadet svarer ganske kort, at man for Tiden ikke kan indlade sig derpaa.

Vi forstaa, at Interessen nu helt er vejet fra Silkeborg-banen. Men hvor bliver Vejle—Give af? Ja, der skal jo Tid til al Ting. Noget nyt har vist sig — Eventyr ligefrem:

»Undertegnede Beboere af Give Sogn tilstaa herved, at i Tilfælde af, at den paatænkte Jernbane fra Vejle over Give og Herning til Holstebro bliver bevilget, saaledes at der bliver Station i eller i umiddelbar Nærhed af Give By og Holdepladser med Sporskifte i Farre og Hestlund, da garanterer vi forlods til Give Kommune for det hver for sig nedenfor anførte Beløb, eller i hvert Fald svarer Afdrag og Renter af hver sit Beløb i samme Forhold som Kommunen svarer af det Beløb, der bevilges til nævnte Bane. Denne Forpligtelse gælder baade for os og Efterkommere, forsaavidt vi er Grundejere, hvorimod Lejere, Forpagtere, Skolelærere og Politibetjente er fritaget for Forpligtelsen, naar de enten fraflytter Kommunen eller ved Døden afgaar, og for Forpagter P. Pedersen, Give Kros Vedkommende, naar han fraflytter Give Kro. . . . Vi forbeholder os Ret til, at vi med Hensyn til Udbytte af Banen stilles lige med andre Bidragsyndende i Forhold til Beløbets Størrelse, og at Baneanlægget bliver paabegyndt inden 1. Juli 1890.«

Paa en Liste har 116 Mænd tegnet sig for Bidrag fra 25 Kr. til 1000 Kr. (»med Station 4000«), der er 56 Give-Navne, 47 Farre-, 13 Hestlund-Folk. Under Hestlund staa, at Beboerne er enige i, at den, der faar Holdepladsen paa sin Mark, forlods skal give 450 Kr.

Den 8. Decbr. 1888 bevilgede Sogneraadet i Enighed 75000 Kr. til Vejle—Give—Herning—Holstebro-Banen. Blandt Be-

tingelserne er, at »Sogneraadet faar Ret til at bestemme, hvor Stationen og Holdepladsen her i Sognet skal ligge, naar Anlæget ikke derved forstyrres,« og at Arbejdet paabegyndes inden 1. Juli 1890.

Enighedens i Give og de forsigtige Krav herfra med Hensyn til Stations- og Holdepladsens Beliggenhed hjalp ikke, naar der herskede Strid og stilledes umulige Forlangender andre Steder. Strækningen Give—Holstebro maatte udgaa, vente til bedre Tider:

13. Maj 1889 afholdtes i Give et Sogneraadsmøde, hvortil Beboerne var indbudt, angaaende Gennemførelsen af en Vejle—Give Bane med Station i Farre og Give. Det vedtoges at bevilge 40000 Kr. af Kommunekassen, og derudover vilde man søge 20000 Kr. skaffet til Veje privat.

En ny Liste forfattedes, 102 skrev under for Bidrag fra 15 til 6000 Kr.; de store Tal var dog med Betingelser, Stationernes Placering spillede en stor Rolle. En gæv Giveborger vil f. Eks. give 100 Kr. i alle Tilfælde, men 4000 Kr., hvis »Stationen bliver sønden for Politistedet«. To andre garanterede hver 600 Kr., 6000 i Forening, dersom Station »bliver lagt paa Bent Andersens Mark«, 600 og 4000 Kr., »naar den bliver Vesten for Grusgraven«, 25 Kr. »hvis Stationen ikke kommer længere i Øst end paa den vestlige Halvdel af Skov Kristensens Mark«. Ogsaa paa Farre-Listen ses Anmærkninger, Udsvingene er i det hele mindre end i Give.

Otte Dage efter var Garantitegningen samlet færdig. Sogneraadet holdt Møde den 24. Maj og afsendte følgende Skrivelse:

»Til Formanden for Komiteen for Tilvejebringelse af et Jærnbaneanlæg fra Vejle til Give, Hr. Amtsvevjinspektør Kilde i Vejle.

I Gensvar paa det fra Dem af 1. Maj d. A. modtagne Andragende om af Give Kommune at garantere 60000 Kr. til ovennævnte Baneanlæg, meddeles herved, at Sogneraadet har vedtaget med Amtsraadets Tilladelse at garantere af de begærede 60000 Kr. 56000 Kr. paa følgende Betingelser.

At de til Baneanlæget nødvendige Penge kommer tilstede,

og at der derefter sammenkaldes en Generalforsamling af Garanter og Bidragydende til Vedtagelse af Vedtægter og Valg af Bestyrelse til Laanets Ordning og Driftens Ledelse, og at en af Sogneraadet udmeldt Mand faar Sæde i Bestyrelsen samt at Banen bliver anlagt efter den i Andragendets Punkter fastholdte Retningslinje med de tilhørende Stationer og Holdepladser, for Give Sogns Vedkommende med Station i Give eller i dens umiddelbare Nærhed og ligeledes Station i Farre, og at Sogneraadet faar Ret til at bestemme, hvor Stationernes skellige, at man med Hensyn til Udbytte af Banen stilles lige med andre Bidragydende i Forhold til Beløbenes Størrelse, og endelig at Baneanlægget bliver paabegyndt inden 1. Juli 1890.«

Underskrevet af Jens Olesen, Mads A. Hansen, Christian Christensen, Hans Nielsen, Niels Kristensen Veibjerg, Andreas P. Buch, Hans Thomsen, Andreas P. Buch (anden Gang).

Ved et Møde i Vejle den 5. Februar 1892 indgik Give Sogneraad enstemmigt paa at sætte Kommunegarantien op til 65,000 Kr., og dermed var Sagen i Orden, Vejle—Give-Banen endelig sikret med Stationer i Farre og Give som ønsket — og fortjent.

Helt uforstyrret kunde man dog ikke nyde den vundne Sejr. Allerede samme Dag, man holdt afsluttende Møde i Vejle, kom der Meddelelse fra Horsens—Tørringbanen, at Billetprisen var sat 10 Øre ned for en enkelt Billet og »i Forhold dertil for en dobbelt«. Vi ved ikke, om Meddelelser af den Art hører til de Ting, der skal svares paa, men det staar fast, at Raadet svarede og sagde, at »man ikke havde noget derimod at erindre«. Selvfølgelig forstod enhver, hvad Meningen med Tørringbanens Takstnedsættelse var: et stiltfærdigt Erobringstogt ind i Give Byes og Banes naturlige Opland.

Man lærte i det hele, at skaffer man sig Klenodier, skal disse vogtes under uafbrudt Aarvaagenhed. Ganske vist hører et Jærnbaneanlæg ikke til det rørlige Gods, nogen kan rende med, men Jærnbancelegemer lader sig stundom forlænge, og det var det, man i Give stadig maatte ængstes for. To Byer røbede vedholdende Interesser for Baner med Endestation, nemlig S. Omme og Brande. Den 10. Januar 1893 indløb der til Give

Henvendelse fra Sønder Omme, som opfordrede Sogneraadet til at yde 100 Kr. »til Forberedelse og Projektering af en Jærnbanelinje fra Give til Sønder Omme«. Herpaa svarede Raadet, at »man fandt ikke Anledning til at yde 100 Kr.«. Og 10. August samme Aar maatte der holdes ekstra Sogneraadsmøde i Give, fordi »et Forretningsudvalg for en Jærnbane fra Give til Brande« (og senere Herning) spurgte, om »herværende Sogneraad var villig til at yde en Sum af 100,000 Kr. til nævnte Anledning, forsaavidt den vestlige Linje over Hestlund vælges«. Sogneraadet »var enig i ikke at give noget Tilskud til nævnte Anlæg, da Forlængelsen af Vejle—Give-Banen vilde skade Give Kommune og især Give By«. Og 30. Oktober 1895 fremlagdes paany til Behandling en Skrivelse fra Bestyrelsen for Vejle—Give-Banen med Forespørgsel, om Sogneraadet vil yde Bidrag til nævnte Banes Forlængelse til Brande. Raadet »var enigt om, at det ikke paa Kommunens Vegne kunde indgaa paa at yde noget Tilskud til Forlængelse til Brande«.

Omsider blev Linjen meldt prøveklar. Den 25. Juli 1894 løb et Prøvetog ud fra Vejle Nord, medbringende en velvalgt Skare samtidige Personligheder. Begejstringen for Grejsdalens Naturskønhed var ubeskrivelig, og den minderige Kongestad Jelling gjorde stærkt Indtryk. Man fo'r nu hen over Sletten og nærmede sig den jævne By Gadbjerg. Her vil vi stige op og følge en Deltagers Referat:

»Paa den anden Side Gadbjerg faar Egnen snart et noget forandret Udseende. Den gode Jord slipper op, og Sandet træder i Stedet. Hvad man lægger Mærke til ud efter Farre til, er de ret betydelige Tørvemoser, som flere Steder findes lige ved Siden af Banen. Disse Moser vil maaske nu blive en betydelig Indtægtskilde for Ejerne. Den med Egnen ukendte Passager tror naturligvis, at det fra Farre gaar ud i den rene Ørken. Han bliver behagelig skuffet. Jo mere vi nærmer os Give, des frugtbarere bliver Egnen. Ind efter Byen til finder vi Kornmarker, der bugner af Sæd. Der er Græs i Mængde. Tøjrede Heste ser med Rædsel det kommende Tog og benytter Lejligheden til at rive sig løs og under en kort Galop »komme over« Skrækken. Køerne løfter bange Hovedet, men lader sig forøvrigt ikke forstyrre.

Stationen ude i Give ligger et Par Minutters Gang fra Byen. Medens man i Tørring tidligt begyndte at bygge ved Stationen, gaar Byggeriet i Give anderledes for sig. Der bygges rask væk oppe i Byen, men nede ved Stationen er der endnu ikke rejst nogen Bygning.

Byen gør i det hele et venligt Indtryk. Tæt ved Torvet findes et Mindesmærke for Kong Frederik VII. Det er paa alle Sider omgivet af Træer, og ingen fremmed aner derfor, at det staar der, hvis han ikke bliver vist op paa Højen.

Her ude i Give venter man selvfølgelig paa, at Aabningen af Banen skal finde Sted hurtigst muligt. Derimod interesserer de gode Giveborgere sig mindre for at faa den forlænget.«¹⁾

4. August 1894 havde Vejle Amts Folkeblad denne Meddelelse vedrørende Vejle—Give-Banen, som viser, at nu er man snart parat: Returbilletter er gyldige i 4 Dage. Selskaber af Lystrejsende, Foreninger o. desl. i et Antal af mindst 20 kan, efter Overenskomst med Bestyrelsen, paa en bestemt Rejse befordres frem og tilbage for Enkeltbillets Pris for hver Deltager. Ekstratog kan erholdes med 12 Timers Varsel à 3 Kr. pr. Kilometer, dog ikke under 40 Kr.

Paa Torvedage tilstaas der, for saavidt Forholdene tillader det, Landboere, som rejser paa Billetter med Toget, fri Befordring af 50 Pund Torvegods til Vejle og af den tomme Emballage tilbage, naar de selv sørger for Af- og Paalæsning.

Frimærkepakker befordres: indtil 20 Pund for 20 Øre, indtil 60 Pund for 40 Øre, indtil 120 Pund 60 Øre.

Selvfølgelig vilde og skulde Brande (Herning og Holstebro) have Jærnbane. Alligevel fik Give 20 gode Aars afgørende Voksetid, før Vejle—Give-Banen forlængedes til Brande, Herning og Holstebro og samtidig fra Privatbane blev Statsbane 1. Januar 1940.

Jærnbanesagens hele Historie viser tilfulde, at der oprindeligt var set rigtigt. Endogsaa Silkeborg-Banen blev i Tidens Længde Virkelighed, blot med vestligere Retning: over Brande mod Bramminge-Esbjerg.

¹⁾ Vejle Amts Folkeblad, 26. Juli 1894.

GIVE HØJSKOLE

Det folkelige Genrejsningsarbejde, som Grundtvig begyndte efter Trængselsaarene omkring 1807—14, fik øget Grundlag ved Frihedskravets Udformning i 1830—40'erne: naar Folket skulde deltage i Rigets Styrelse, skulde det oplæres til først at finde sig selv og kunne styre egne Sager og sig selv. Orla Lehmann erkendte, hørte vi et Sted, at Folket en Tid havde været forud for sine Institutioner, siden 1849 var disse foran Folket. Det gjaldt da fremdeles et Arbejde for Menigheds Dannelselse og Dygtiggørelse, at Partiet en Gang kunde blive lige. Kristen Kold gav dette Arbejde et endnu bredere og mere demokratisk Grundlag, idet han stillede Oplysningen, der udgik fra Højskolerne og Foredragssalen, i Forhold til den religiøse Vækkelse, Præster og Lægprædikanter havde iværksat Landet over. Kampen for Danskhedens Bevarelse i Sønderjylland og Nederlaget i 1864 gav hele den folkelige-kirkelige Bevægelse et nationalt Islet, og Røret bredte sig gennem Folkeskolen og Folkehøjskolen, Skytte- og Gymnastikforeninger, Foredragsforeninger, Forsamlingshusene og Dagbladene til hver Egn, fyldte Menneskenes Sind og gjorde Tiden fyldig paa Indhold, rig. Ved Siden af fremstaaende Højskolemænd stod Grundtvigs Disciple blandt Danmarks Præster ihærdigt kaldende og ledende.

Det var sikkert Præsterne, der fik Højskole til Give, da Jordbunden — de aandelige Forudsætninger — syntes dem gunstig.

Det første Spor i Retning af Højskole her finder vi i en Bekendtgørelse i Vejle Amts Folkeblad:

G i v e H ø j s k o l e.

Enhver, der maatte ønske at tegne sig som Aktionær i en Højskole med 1 eller flere Aktier à 20 Kr., og som ikke allerede er indtegnet, bedes melde sig snarest til en af Bestyrelsens Medlemmer. 1. Rate (en Fjerdedel) af Aktieløbene bedes indbetalt til Kassereren i Løbet af 8 Dage. Tegninger og Konditioner for Bygningernes Opførelse ligger til Eftersyn i Give Kro fra Lørdagen d. 9. ds.

P. B. V.:

E. Hagerup.

Ringive Præstegaard d. 9. Maj 1896.

Desværre har vi ikke kunnet finde nærmere om Forarbejdet eller Bestyrelsen. Det næste, vi hører, vedrører den højtidelige Indvielse af Højskolen 28. Oktober 1896:¹⁾

»Give Højskole ligger inde i Give By, lige ved Banegaarden. Den er bygget efter Nutidens Fordringer. Med sine smukke røde Murstensbygninger gør den allerede paa Afstand et meget godt Indtryk, og dette Indtryk forsvinder ikke, naar man gør sig nøjere bekendt med den.«

»Hovedbygningen, der gaar mod Nord til Syd, bestaar af to udmærkede Skolelokaler, den ene til Haandværkerskolen, og oven over disse 14 Kamre, bestemte til Eleverne. Den ene Sidefløj, den sydlige, beboes af Forstanderen, A. Faverskov, den anden bestaar i den østlige Ende af et stort og smukt Gymnastik- og Forsamlingslokale, i den vestlige Ende er der Skolestue til Realafdelingen(!) samt en Bolig med to Værelser til 1 Lærer. Oven over dem er der ogsaa Værelser. I det hele er Give Højskole en Højskolebygning, Vesteregnet kan være stolt af.«

En Mængde Mennesker fra Sogn og Egn havde fundet Vej til Indvielsesfesten, som begyndte Kl. 11 Formiddag. Forsamlings salen, der normalt kunde rumme 400 Tilhørere, var overfyldt.

1. Dag: Forstander Fauerskov bød velkommen og talte om Ingemann. Derefter talte Højskoleforst. Bågå, Testrup, over Emnet Runestenene i Danmark, hvorunder han »bad alle være

¹⁾ Vejle Amts Folkeblad, 29. Oktober 1896.

varsomme med Udgravning af Høje og Mindesmærker, man skulde hellere end selv grave hente kyndig Hjælp«. (Disse saa aktuelle Ord her havde Folk godt af at høre, man tør næsten tro, Talen var bestilt!). Pastor Bruun, Levring, holdt et tilsvarende Foredrag om 6. Juli-Helten General Bülow. Højskolelærer la Cour¹, Askov, talte 1. Dags Aften om Hørelsen og Munden.

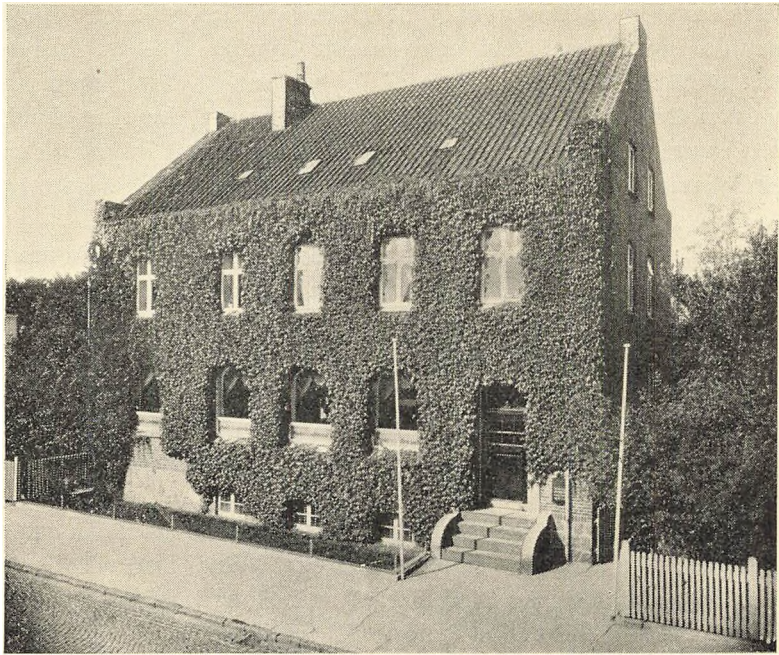
2. Dag: Pastor Bruun, Levring, talte om Hjemmet i Betania. Højskolelærer Nielsen, Sorø, talte om C. I. Brandt. P. la Cour talte om Gud og Naturlovene.

Indvielsen af Give Højskole sluttede med, at Pastor Hagerup, Ringive, udtalte sig anerkendende om Forstander Fauerskov og Hustru og ønskede, at »Give Højskole maatte virke til Held og Lykke for Byen og Omegnen, og det baade i kristelig og folkelig Henseende«.

Efter at Forstander Fauerskov derpaa havde udtalt en varm Tak til de fremmede Talere og ønsket Guds Bistand til sin Gerning, sluttede han Mødet med at bekende Troen og bede Fadervor. Til sidst sang man: Altid frejdig.

Højskolen var indviet. Meningen var god nok. Det burde have gaaet. Men det gik ikke. Den første Forstander veg Pladsen, saa kom Forstander Jacobsen til, da ebbede det ud — 1905 nedlagdes Højskolen. Trist nok, at netop en Højskole skulde være den eneste alvorlige Sag, Give har maattet opgive. Egnen blev dog, alt taget i Betragtning, et Minde rigere, Mindet om ideel Stræben hos det grundlæggende Slægtled og dets Mænd.

Givø Bank.

GIVØ OG FARRE VOKSER

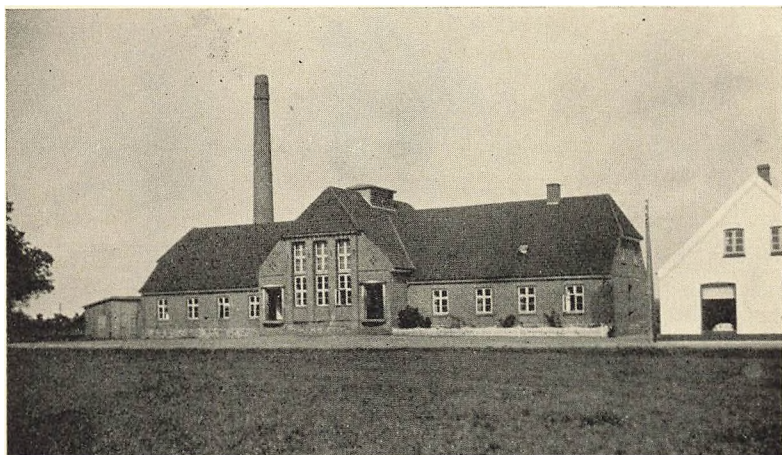
Den 15. Januar 1894 havde Vejle Amts Folkeblad et opmun-
trende Brev fra Givø: »Byggeforetagendet ved Distrikts-
lægeboligen er overdraget til Muremester Andr. Jensen, Øster-
hoved, Snedkermestrene M. Madsen og P. S. Jonassen, Givø,
samt M. Schouborg, Ris, Malerarbejdet til P. Egeskov Pedersen,
Givø. I denne Tid er der stor Trafik herude med Kørsel af de
forskellige Materialer til de mange større Bygninger, som skal
opføres i Løbet af Foraaret og Sommeren. Her nævnes: Syge-
hus, Apotek, Lægebolig, Metodistkirke og Banegaard samt
Købmand Appels nye Forretningsbygning.«

Emauskirken fra 1894 fik tilbygget Taarn 1912. Missions-
hus opførtes 1899, Elektricitetsværk 1908, Vandværk 1913,

Nyere Billede af Give Torv.

Ting- og Arresthus, hvori flere Aar ogsaa var Kommunekontor og Bibliotek, 1919 (Give Bitingsted for Retskr. Vejle Købstad m. v.). Filial af Herning Handels- og Landbrugsbank 1921. Endvidere findes i Byen Give Hotel, Hotel »Borgergaarden«, Højskolehjem, Afholdsrestaurationen, Haandværkerforeningsbygning med teknisk Skole, mange Købmandshandeler, Brugsforening, Trælasthandel, Maskinfabrik, Teglværk, Cementvare-

Farre Mejeri.

fabrik, Bogtrykkeri, Boghandel, Mølle, Jærnbane- og Telegrafstation samt Postekspedition, Pleje- og Hvilehjem, Gartnerier, Autoværksteder, Billedhuggeri, Falcks Redningskorps A/S, Svineslagteri, Savværk m. m.

Farre: Jærnbane- og Telegrafstation samt Postekspedition, Skole opført 1908, Missionshus 1901, Kro, Købmandsforretning, Brugsforening, Motormølle, Elektricitetsværk, Andelsmejeri, Forsamlingshus, Smedie, Autoværksted, Savværk m. m.

Give Sogn havde 1787 456 Indbyggere, 1801: 463, 1828: 684, 1850: 968, 1870: 988, 1901: 1816, 1925: 3083, 1930: 3266, 1940: 3529. Give By 1894: ca. 200, 1901: 530, 1911: 854 (deraf levede 175 af Landbrug, 150 af Handel, 284 af Haandværk og Industri), 1940: 1527.

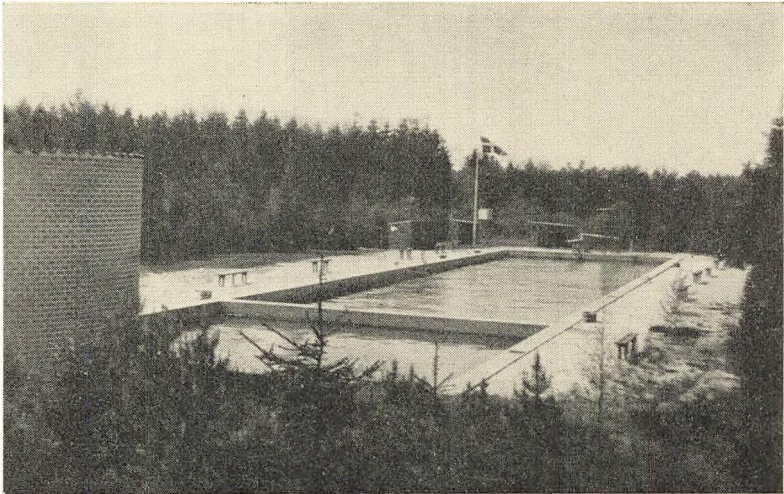

Svømmebassin ved Neder Donnerup Skole.

SVØMMEBASSIN I N. DONNERUP OG GIVE

Lærer P. Degnbol, N. Donnerup, indrettede Vinteren 1929—30 et Svømmebassin i sin smukke Have. Det var oprindeligt en Dam, som Børnene gerne vilde soppe og bade i, og ved fælles Arbejde blev den saa dannet til et 25 m langt og 6—8 m bredt Bassin, der ved en Dæmning er delt i en lille Dam med Dybde 30—60 cm og et Svømmebassin, 6—8 m bredt og $16\frac{2}{3}$ m langt. Kanterne i Bassinet er sat med store Kampesten, og ved begge Ender fører en Stentrappe ned til Vandet. Bunden er rent Sand, og Vandet vælder op fra Grunden ved den ene Ende af Svømmebassinet og reguleres i den modsatte Ende ved et Af-løb gennem 3 Tommer Rør, saa Oversvømmelser undgaas. For-nyelsen sker saa hurtigt, at Vandet holder sig rent, men dog ikke hurtigere, end at det ikke bliver for koldt. I den lille Dam er Vandet varmere, saa Børnene undertiden paa kølige Dage bader i den; ellers bruges den til Sopning og af de smaa Børn til »Forskole« i Badning og Svømning. Omkring Dammen er der plantet Prydbuske og Læhegn. Børnene har været højst

Givø Svømmebassin.

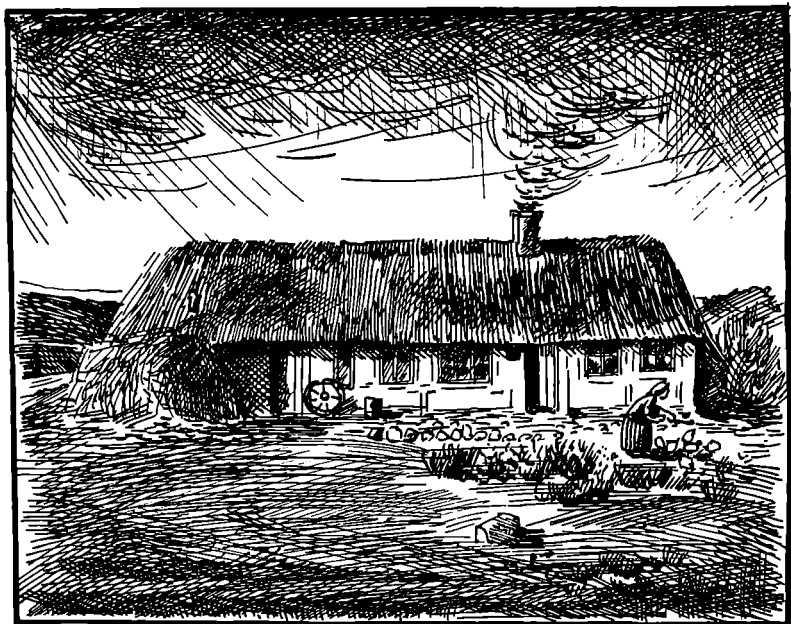
interesserede i Badningen, og fra Forældrenes Side har Lærer Degnbols store Arbejde for denne Sag mødt megen Forstaaelse og Opmuntring. Alle Børn, der ikke hindres af Helbreds-hensyn, bader Sommeren igennem. Ogsaa en Del voksne be-nyttér Bassinet, det første Anlæg til Skolebadning i fri Luft herhjemme.¹⁾

Ved Generalforsamlingen i Givø Lystanlæg den 26. Novem-ber 1931 fremsatte Formanden for Givø Gymnastikforening, Skov Løvbjerg, den Tanke at bygge et Svømmebassin i Givø eller nærmeste Omegn. To Aar efter, den 7. December 1933, blev der nedsat et Udvalg til at arbejde for Sagens Gen-nemførelse. Udvalget kom til at bestaa af følgende: Bank-bestyrer Lind Thomsen, Landpost Idolf Johnsen, Læge Gulle-strup, Gaardejer Skov Løvbjerg og Lærer N. P. Pedersen. Man lod Ingeniør Knudsen, Odense, udarbejde Tegninger og Over-slag, satte Tegningslister i Gang, saa Folk kunde tegne sig for Tilskud til Foretagendet, og ved en Forhandling med Aktie-selskabet Givø Plantages Bestyrelse fik man overladt en Plads

¹⁾ Væsentlig efter Beretning af Viggo Munck i Gymnastisk Tidsskrift, Nr. 8 1933.

i den søndre Side af Plantagen, hvor Omgivelserne var ideelle for et Badebassin. Tegningslisterne indkom med ca. 5000 Kr., hvortil senere kom Kommunens Tilskud paa 500 Kr., og Gymnastikforeningens Tilskud var af samme Størrelse. Med disse 6000 Kr. som økonomisk Grundlag og et Laan paa 3700 Kr., som 30 af Byens Borgere kautionerede for, begyndte Bygningen af Bassinet i Maj 1934, og det var færdig til at tage i Brug den 19. Juli 1934. Ved en lille Aabningshøjtidelighed, der fandt Sted nævnte Dag, talte bl. a. Amtslæge Ingbøl. Han lykønskede Give By og Omegn med det smukke Bassin, som var et af de første her i Landet af sin Art.

Maren Bjerregaards Hus.

BYENS ANLÆG

Den Vandringsmand, der for 30—40 Aar siden ad Hjortsballevejen arbejdede sig op over Højderne nordom Give, mødte her et mærkeligt vildt Stykke Landskab med Lyngknuder og Sandgrave, Græssletter og Kratlevninger i sær uharmonisk, slet ikke naturskøn Ophugning. Bag en lyngkranset lille Vandsamling saa man ned mod Give et lavt og straa-tækket, faldefærdigt gammelt Hus af Bindingsværk og klinede Vægge — Maren Bjerregaards Hus kaldte Folk det. Tilsyneladende egnede Terrænet sig kun til Skueplads for den blandt Drengene saa yndede og velkendte Leg »Røvere og Soldater«.

Nogle Menneskevenner, to Lærere fra Østeregnet, købte 1913 ca. 12 Tdr. Land af dette vindudsatte Øde, Matr. Nr. 9h, Give, tidligere under Gaardejer Hans Kyeds Jorder. Hensigten var her at skabe en Plantage, og efter Overtagelsen blev der i

de følgende Aar plantet en Del Naaetræer, væsentlig sjældne, men temmelig uegnede Fyrrearter samt

Hvidgran, Ædelgran, Bjergfyr og Sitkagran. Bevoksningen trivedes ikke særlig godt og fik med den blandede Beplantning et ret uensartet Udseende.

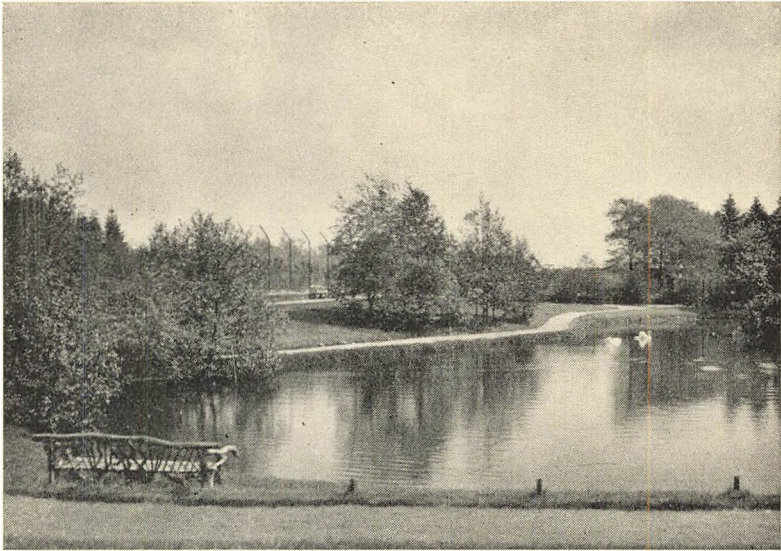
Da Ejerne nogle Aar senere ønskede at afhænde Jorden, og der var Planer om Udstykning til Byggegrunde, greb tre Giveborgere resolut ind, købte Arealet og besluttede at omdanne Plantagen til offentligt Anlæg for Byen. De tre Mænd var Tømmerhandler Nielsen, Malermester Holger Andersen og Karetmager V. P. Hansen.

Maren Bjerregaard og hendes Mand.

Der iværksattes nu gennem en Række Aar et omfattende Arbejde fra nævnte Borgeres Side. Gangstier og Græsplæner anlagdes, ligesom Dammen blev oprenset, udvidet og gravet dybere. Endvidere erhvervedes og omdannedes Rundingen paa den vestlige Side af Vejen, der henlaa og benyttedes som Grusgrav. Der rejstes en Flagstang, og Stenene rejstes paa de to store Høje, hvorfra der er en vid og storslaaet Udsigt over Byen og Eggen.

Imidlertid havde Ejerne overladt den stedlige Gymnastikforening et Stykke Jord til Sportsplads, og Foreningen foranledigede 1924 afholdt en Sommerfest, hvis eventuelle Overskud agtedes henlagt til et Fond, der skulde muliggøre Køb af hele Arealet. Festen afholdtes den 27. Juli 1924 og blev den største, Byen hidtil havde set, idet ca. 4000 Mennesker var mødt for at

Parti fra Give Anlæg.

give Sagen afgørende Støtte. Dagens Overskud blev ikke mindre end 4100 Kr., som stilledes til Raadighed for Køb af Pladsen.

Et Udvalg nedsattes og indkaldte til offentligt Møde den

Fra en Anlægsfest. I Baggrunden omkring Flaget Mindesmærket for Fr. VII.

26. August 1924, og her vedtog man at stifte Foreningen »Give Anlæg« og købe Jorden for 6000 Kr. I Foreningens første Bestyrelse indvalgte Assistent H. M. Hansen, Lærer N. P. Pedersen, Bankbestyrer Lind Thomsen, Tømmerhandler A. C. Nielsen og Sogneraadsformand Markus Christensen. Det blev saaledes overdraget disse fem Mænd at føre den smukke Tanke ud i Livet at fremskaffe et Anlæg, der kunde pryde og gavne Give By.

Denne Opgave er lykkedes saare vel. Der findes nu et ganske ualmindelig smukt Anlæg her, hvad enhver vil sande, som ser det. Ved en Række sommerlige Anlægsgæster skaffede man sig Midler til at fortsætte Plantningen, ligesom flere Reguleringsarbejder iværksattes. En stor Del af den gamle Bevoksning er afdrevet og erstattet med Løvtræ, Lærk og Buske. Det hele tegner godt og vil tjene andre Byer til Eksempel.

Foreningens Bestyrelse dannes for Tiden af Overlærer N. P. Pedersen, Boghandler Ivan Sahlertz, Sogneraadsformand Lind Thomsen og Tømmerhandler A. C. Nielsen.

OVERSIGT

Vi maa nu slutte denne Skildring, hvis Formaal var at samle, opbygge og levendegøre de væsentligste Træk af Give Sogns Historie — vise os, hvor vi kom fra, hvad vi naaede, hvem vi er.

Skuepladsen for vore Handlinger og Idrætter er den samme Jordbund mellem Farre Aa og Donnerup Bæk, som Oldtid-folket engang tog i Eje. Under alle Omskiftelser ligger Landskabet fast, Menneskene udgør den vigende Part.

Men stor Fremgang ser vi sket fra de fjerne Dage i Historiens Morgen, da Lejrildens Røg lyste Jægere og Fiskere og Hyrder hjem til Stammens Kvinder og Børn i Bopladser ved Engbrinker og Skovkanter. Hytter blev Huse, stenede Græsstrimler forvandlede til Kornmarker. Landsbyer og Enkeltgaarde opstod paa tidligere Skovtyknings Plads. Kirker byggedes, Sogneskel fik fast Leje. Færdsel dannede Vejlinjer. Velmagt steg, Velmagt dalede, Ufred voldte Fart. Kultur sank i Grus. Skov og Agre blev lynggroet Hede. Strengt Herredømme, Mismod og Nød stod for Døren. Men Menneskene sejrede paany, gjorde sig Jorden underdanig igen. Fælles havde man været om Ulykke og Tab, fælles om Sejr og Genrejsning. Fællesfølelse virkede Fællesskab ogsaa i kommende gode Tider. Størst var Fremgangen paa det sidste. Skoler grundedes, folkeligt Liv, Kirkeliv, Aandsliv trivedes. Nyere Tids mangeartede Foretagender bar synlig Frugt. Ikke blot er Sognets Beboere nu et Samfund, som Farre Aa og Donnerup Bæk indkredser, Jærnbane og Landeveje fører over alle Skel — Hørisonten omkring Hjemstavnen ligger udvidet. Give er et Sogn i Nørvang Herred, Vejle Amt, men mere end det: et Stykke af Midtjylland, en Del af Fædrelandet, Danmark.

Alt dette er sket ved Arbejde. Det er den Lære, Sognets Historie giver, at Menneskene naaede frem gennem alvorligt Arbejde, strengt og stadigt Slid. Jordbunden var ikke saa yppig, at den gav Grøde af sig selv; ydre Forhold, Beliggenhed og fjerne Autoriteter var ikke saa gunstige, at Udkant uden videre blev Midtpunkt. Fik Give Sogn efterhaanden gode Gaver, maatte stedlige Kræfter selv hente dem hjem.

Men Arbejde havde endda ikke været nok, hvis der til at lede det havde manglet Forstand. En enkelt Gang gik Give i Blinde — det var da Landevejen østfra mod Brande skulde planlægges. Linjen kunde være blevet ført ind over Sognets midterste Strøg gennem Give By, hvad det lokale Raad desværre modsatte sig, idet man frygtede Storrutens forskellige Ulemper og Farer. Fejl kan jo gøres. Et senere Slægtled bødede herpaa ved den ihærdige Kamp for at faa størst mulig Part i Jærnbanelen. At Bestræbelserne kronedes med Held blev Sognets Lykke. Saa godt vogtede man Jærnbanelen, at man nidkært søgte den Biltrafik, der truende nærmede sig, holdt paa tilbørlig Afstand; i 1912 modtog en af Byens Borgere — Cyklehandler Madsen — gentagne Gange Sogneraadets Afslag paa Andragende om Tilladelse til Bilkørsel ad Hovedgaden i Give.

Tager vi videre Oversigt, er Stationsbyernes Vækst i senere Tid særlig iøjnefaldende, navnlig gælder dette Give By. Hemmeligheden ved Gives ret storstiledede Udvikling fra afsides henliggende Landsby til hele Egnens stærkt søgte Midtpunkt er sikkert først og fremmest det gode, frugtbringende Sammenhold, der har hersket i Sognet og mellem Folk i Landdistrikterne og Byen indbyrdes. Landet bar Byen frem, Byen gav Værdier tilbage — kulturelle og økonomiske. Naar dette erkendes, og hvert Slægtled bygger videre, hvor det forrige slap, spares Spild af Kræfter og Tid.

Vi hørte foran, at Sognet ingen Haandværker havde »undtagen en Rebslager, som for nogle Aar siden er kommen her, og uden Grovsmed og Vadmel-Skrædder, som Bønderne til deres Fornødenhed hjælper sig med, saa og Vadmel- og Lærredsvævere.« Nu har Give Haaandværkerforening 130 Med-

lemmer. Foreningen stiftedes d. 24. Februar 1885 med 19 Medlemmer. Slagter Chr. P. Davidsen var den første Formand. Haandværkerforeningen ledes nu af Urmager Nielsen.

Den 19. April 1885 oprettedes en Sygekasse for Haandværkerforeningens Medlemmer. Sygekassen bestod, indtil den statsanerkendte Sygekasse for Sognets Beboere blev stiftet. Sognets Sygekasse har i mange Aar til Formand haft Karetmager V. P. Hansen.

Mange andre Foreninger har ved deres Virksomhed bidraget til at præge Livet og Udviklingen i Sognet. Det vilde føre for vidt at nævne alle disse Sammenslutninger. En enkelt maa dog fremhæves, Ungdomsforeningen. Ofte hørtes under Færden i Give Sogn ældre Folk komme med den glædelige Udtalelse: »vi har en god Ungdomsforening«. Medlemstallet i Give Ungdomsforening er for Tiden ikke mindre end c. 430; Bankbogholder Svend Løvbjerg har gennem flere Aar været Foreningens Formand.

Tilbage staar kun at vedføje Navnene paa Sogneraadets Medlemmer 1941: Bankbestyrer Lind Thomsen (Formand), Købmand Carl Andersen, Amtsskolekonsulent Johs. Jeppesen og Snedkermester Johan Johansen, Give, Gaardejer Kr. Loftlund Kristiansen og Husmand Chr. Pedersen, Farre, Gaardejer Villiam Villumsen, St. Nygaard, Husmand Peder Lassen, Give Mark, Landmand Søren Jensen, Ramskov.

— — —

Det har stundom været besværligt nok at faa Fremstillingen ført igennem, thi Vanskelighederne var store, bl. a. fordi Fortælleren fra først af var fremmed paa Stedet, uden Hjemstavnsret ved Fødsel eller Livsgerning i Sognet.

Men var han i Begyndelsen kun en interesseret Tilskuer, gjorde han den Erfaring, at med voksende Kendskab og Fortsaaelse fulgte Kærlighed til Egnen.

Saa kan det maaske ogsaa ventes, at hver Læser, der med god Vilje selv gør et Arbejde for rigtigt at lytte og tilegne sig Fortidens Tale, ligeledes vil faa Rodfæste og Hjemkærlighed.

Og da er jo egentlig Maalet naet.

INDHOLD:

	Side
Indledning	7
Landskabet	9
Bosættelsen	14
Sognet	43
Stednavne	47
Fund fra Middelalderen	54
De nedbrudte Kirker	55
Give Kirke	57
Landsbyer og Enkeltgaarde	73
Give Byes Udskiftning	113
Farre og Ulkær Vandmøller	131
Sognets Beboere i Reformtiden	141
Indbo og Løsøre	161
Mose, Skov og Hede	166
Nyskove og Plantninger	177
Veje og Kroer	186
Sognestyre	202
Omsorg for Fattigfolk	209
Aftægtskontrakt	216
Skolevæsen	220
Helligkilder og Markeder	239
Sagn	241
Hovedgaardene	247
Landbrugets Udvikling til nyere Tid	254
Mindesmærket for Frederik VII	264
Præsteembedet	267

	Side
Niels Kjeldsen	273
Forskelligt	277
Læge, Apotek og Sygehus	280
Jærnbanen	286
Give Højskole	295
Give og Farre vokser	298
Svømmebassin i N. Donnerup og Give.....	301
Byens Anlæg	304
Oversigt	308

Kort over Givø Sogn

med Angivelse af Høje og Fund — svarende til
foranstaaende Tekst.